T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLETEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : XXXVIII No : 151

Temmuz 1974

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

1 9 7 4

Sahibi : Türk Tarih Kurumu
Yazı işlerini yöneten sorumlu yönetmen : Uluğ İğdemir

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler, İncelemeler : **Sayfa**

Atasoy, Sümer: Aphrodisias Yöresindeki Tümülüsler (21 resimle birlikte) 351
——— : İngilizce özeti 358
Çambel, Halet: The Southeast Anatolian Prehistoric Project and its Significance for Culture History (18 resimle birlikte)..... 361
Derin, Fahri Ç.: Tüfengçi-başı Ârif Efendi Tarihçesi..... 379
Özkaya, Dr. Yücel: XVIII nci Yüzyılda Çıkarılan Adalet-nâmelere göre Türkiye'nin İç Durumu (7 fotokopi ile birlikte)..... 445
Jäschke, Gotthard: VI. Mehmed'in İngiltere'ye İkinci Anlaşma Teklifi 493
——— : Almanca özeti 497

Çeviriler :

Kaldy-Nagy Gy. (Türkçeye çeviren: Karadeniz, Şadan) : Tımar Sisteminin Macaristan'da Tarımsal Üretime Etkisi 499

Bibliyografya :

Tansel, Fevziye: Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri - 855-886 (1451-1481) C. III.* 509
Karadeniz, Şadan: Kitaplardan Haber 517

Haberler :

Türk Tarih Kurumu Genel Kurul Toplantısı..... 527
Türk Tarih Kurumu Kitap Sergisi 562
Mustafa Kemal Arıburnu'nda Sergisi 562
Prof. Dr. Semâvi Eyice Belçika Akademisine Üye Seçildi 562

Kapaktaki Resim : Türk Tarih Kurumu'nun Kültepe Kazısında Ib katında bulunmuş M. Ö. XVIII. yüzyıla ait süzgeçli ibrik.

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLETEN

Cilt: XXXVIII TEMMUZ 1974 Sayı: 151

APHRODISIAS YÖRESİNDEKİ TÜMÜLÜSLER

SÜMER ATASOY

İst. Arkeoloji Müzesi Asistanı

Karacasu ile Aphrodisias yöresinde, yoldan geçerken kolaylıkla görülebilen birçok tümülüs bulunmaktadır. 1968 yaz mevsiminde Aphrodisias kazı heyetine dahil bir ekip tarafından bu tümülüslerin yola yakın olanları tetkik edildi. Bunlardan Yumratepe ve Çamlıbel mevkilerinde olanlar yakın tarihlerde tahrip edilerek soyulmuştu. Ayrıca yine Çamlıbel'de, yeni yolun yapımı sırasında ortaya çıkan bir tümülüs, buldozer tarafından tahrip edilmişti. Yakın zamanlarda bölgede faaliyet gösteren antikacıların teşvikiyle yapıldığı anlaşılan bu soygunlardan arta kalanları kurtarmak ve mezar tiplerini anlamak icap ediyordu. Çünkü bu mezarlar, bir taraftan Aphrodisias yöresinde geç Hellenistik - erken Roma devrine ait delilleri vermesi, diğer taraftan da Güney Lidya ve Frigya'ya yakın Karia bölgesindeki ölü gömme âdetlerini göstermesi bakımından önem taşımaktaydı. Karia bölgesindeki mezarların etraflı bir şekilde incelenmediğini de gözönüne alırsak, bu tümülüslerin önemi bir kat daha artar. Bu nedenle, Prof. K. Erim yönetimindeki bir ekip tümülüslerde gerekli çalışmaları yaparak, mezarları tamamen ortaya çıkardı[1].

[1] E.E.M.G. Müdürlüğü adına yapılan çalışmaların ekibi; Viyana Teknik Üniversitesinden F. Neuwirth, Ankara Üniversitesinden A. Çetinkaya ve Ist. Arkeoloji Müzesinden S. Atasoy. Çalışmaları yöneten, her konuda yardımcı olan ve bu makaleyi neşretmem için izin veren Prof. K. Erim'e çok teşekkür ederim. Ayrıca plan ve kesitleri çizen Yük. Mim. Hüseyin Başçetinçelik'e minnettarım.

YUMRATEPE "A" TÜMÜLÜSÜ:

Damdere köyünün güneybatı ucunda, Karacasu-Geyre yolunun yakınında ve Aphrodisias'a 5,5 km. uzaklıktadır (Res. 1). İki tarafı ufak derelerle kesilen dik bir burun üzerinde, meşelikler arasında yer alır (Res. 2). Ortalama olarak 5 metre yüksekliğindeki tepenin altında, kireçtaşına oyularak yapılmış ve güney-kuzey yönünde uzanan mezar bulunur. 1967 sonbaharında, soyguncular tarafından içine girilerek insafsız bir şekilde tahrip edilmiştir.

Mimarisi: İki dromos'u ve bir odası bulunan tümülüs altı mezardır (Res. 3). Altı basamaklı Üst Dromos'un uzunluğu 3.25 m., genişliği 1.25-1.53 m., yüksekliği 2.00 metredir. Batı duvarında kapıya bitişik 1.80×1.25×0.10 m. boyutunda bir niş yapılmıştır. İşçilikleri iyi olmayan basamakların yüksekliği 0.25 metredir. Genişlikleri 0.30-0.35 m. arasında değişir. Dromos'un üstü açık olarak yapılmış ve gömmeden sonra toprakla doldurulmuştur.

Alt Dromos kapısını 1.25×1.20×0.40 m. boyutunda, kireçtaşından yapılmış büyük bir blok örter. Kapının üst kısmı semerdam şeklindedir (Res. 4). Yük. 1.25 m., Gen. 0.95 m., Kal. 0.60 m. dir. Eşik olarak yassı ve büyük bir blok kullanılmıştır.

Alt Dromos, 2.45 m. uzunluğunda, 1.43 m. genişliğindedir. Yüksekliği güneyde 1.85 m., kuzeyde ise 1.95 m. dir. Taban seviyesi, kapının eşiğinden 0.40 m. daha aşağıdadır. Tavanı, doğu-batı yönünde semerdam şeklindedir. Batı duvarında, aynı Üst Dromos'ta olduğu gibi bir niş yapılmıştır. Niş'in uzunluğu 1.35 m., derinliği 0.10 m. dir. Soyguncular birşey bulmak ümidiyle bu kısmı oymuşlardır.

Mezar odası kapısını yüksek bir blok örter. Düzgün yontulmuş olup, Yük. 1.80 m., Gen. 1.20 m. ve Kal. 0.25 m. dir. Üst tarafından bir kısmı kırıktır. Kapının ölçüleri ise Yük. 1.70 m., Gen. 0.90 m., Derinlik 0.55 m. dir. Doğu sövesinin alt tarafı tahrip edilmiştir.

Mezar odası, doğu-batı yönünde uzanan bir dikdörtgen şeklindedir. Duvarları eğri olduğundan birbirlerini dik olarak kesmezler. Odanın uzunluğu güneyde 4.67 m., kuzeyde 4.32 m. dir. Genişliği doğuda 2.61 m., batıda 2.55 m. dir. Tam ortadaki tavan yüksekliği 2.00 metredir. Kuzey-güney yönünde semerdam şeklinde oyulmuş tavanda iki adet, bacayı andıran oval delikler açılmıştır. Bu delik-

lerden biri batıda, diğeri ise merkeze yakın yerdedir. Çapları 0.40-0.50 m. arasında değişir. Derinlikleri 0.40 m. olup, bu aynı zamanda kireçtaşının kalınlığını da verir.

Odanın etrafını kireçtaşına oyulmuş ölü yatakları çevirir. Beş kişi için yapılan ölü yataklarının tabandan yüksekliği 0.75 m., boyları 1.55 m. ile 1.85 m. arasındadır. Yatakların kenarları 0.10 m. kalınlığında, 0.15 m. yüksekliğindedir (Res. 5). Yatak altları kısmen oyularak ayaklar meydana getirilmiştir (Res. 6). Güney yöndeki yatağın batı kenarı ile batı yöndeki yatağın tamamı tahrip edilmiştir.

Buluntular: Üst Dromos toprağı arasında pişmiş toprak kandil ve keramik parçaları bulundu. Ayrıca mezarın etrafında bulunan ve soyguncular tarafından mezar içinden atılan toprak içinde, pişmiş toprak koku şişesi dipleri ve çanak-çömlek parçaları toplandı. Kandil parçaları kurşunî hamurdan olup, gövde etrafında kabartma yaprak motifleri vardır. Koku şişeleri ise deve tüyü renkli hamurdan, düğme diplidirler.

Tarihleme: Mezar için bir tarih vermek oldukça zordur. Mimarisi ve Korint, tip. XXIII benzeri kandil parçaları yardımıyla M.Ö. I - M.S. I. yy. içinde yapıldığını kabul edebiliriz.

YUMRATEPE "B" TÜMÜLÜSÜ:

Yumratepe "A" tümülüsünün doğusunda, mezarın merkezine 14.80 m. uzaklıkta, kayaya oyulmuştur. Tümülüs toprağı tamamen yok olmuş ve mezar odasının üstünü örten kalker bloklardan bir kısmı soyguncular tarafından kırılarak mezarın içine girilmiştir.

Mimarisi: Kalker kayaya oyulmuş mezar, güney-kuzey yönünde uzanır. Merdivenli bir dromos ile mezar odasından ibarettir (Res. 7).

Dört basamak merdivenli dromos yüksekliği 1.80 m., uzunluğu 3.12 m. dir. Yan duvarları düzgün olmadığından genişliği 1.20 m. ile 1.44 m. arasında değişir. Basamak yükseklikleri 0.30-0.60 m., genişlikleri 0.30-0.50 m. arasındadır. İşçilikleri iyi değildir. Dromos'un üstü açık olup, gömme yapıldıktan sonra toprakla doldurulmuştur. Mezar odasına dar ve basık bir kapıyla geçilir (Res. 8).

Mezar odasının kapısı 1.10 m. yüksekliğinde, 0.66 m. genişliğindedir. Derinliği 0.70 m. dir. Bu kapıyı 1.20 × 0.84 × 0.26 m. boyutunda, düzgün olarak yontulmuş kalker bir blok örter (Res. 9).

Mezar odası doğu-batı yönünde uzanan bir dikdörtgendir. Fakat düzgün olmayan iki kenarı sebebiyle tam bir dikdörtgen olmaktan çıkar. Uzunluğu güneyde 2.86 m., kuzeyde 2.64 m. dir. Genişliği doğuda 1.72 m., batıda 1.58 m. dir. Yüksekliği ise 1.90 m. dir. Odanın içine düşmüş büyük taşları çıkarmak mümkün olamadığından, ancak batı yönü temizlendi ve burada da ölü yatağına rastlanmadı.

Mezar odasının üstünü 0.42 m. kalınlığında, 2.36 m. boyunda düzgün yontulmuş kalker bloklar örter. Yan duvarlar üzerine oturan bu bloklardan sadece bir tanesi kalmıştır. Diğerleri kırılarak alınmıştır. Genişliklerini tam olarak tespit edemedik. 1.00 m. kadar olmalıdırlar.

Buluntular: Dromos'un açılması sırasında pişmiş toprak çanak - çömlek parçaları ve kandil bulundu.

Tarihleme: Mezar mimarisi ve buluntular M.Ö. I. - M. S.I. yy. içinde yapıldığını göstermektedir.

ÇAMLIBEL TÜMÜLÜSÜ:

Karacasu ile Yenice arasında, Çamlıbel mevkiindedir (Res. 1). Çam ağaçları arasında bulunan 5 m. yüksekliğindeki tepe, eski yolun batısında, yeni yolun doğusunda kalmaktadır (Res. 10).

Soyguncular tepeden bir çukur açmışlar ve 2.70 m. derinlikte mezar odasının kuzeydoğu köşesini bularak, buradan içeri girmişlerdi. Bu çukurun dibinde aynı zamanda mermer bir fallos da bulunmaktaydı (Res. 18). Mezar girişinin olduğu güneybatı yönünde, ağaçların imkân verdiği kadar saha açılarak, Dromos'un güney duvarı ve ön mezar odası bulundu (Res. 11). Dromos'un uzunluk, genişlik ve yüksekliğini tespit etmek için birkaç ağacın kesilmesi icap ediyordu. Ağaçların kesilmesi istenmediğinden kazı burada yapılmadı.

Mimarisi: Kireçtaşı bloklardan yapılmış, Dromos'lu ve iki odalı bir mezardır (Res. 12). Dromos'un güney duvarı, moloz taşlardan kuru olarak inşa edilmiştir. Mezara birleşmez. Bu duvar ile mezar girişi arasında, büyük taşlardan yapılmış ve 1.10 m. uzunluğunda yine bir kuru duvar vardır. Bu duvar, diğerinden 0.16 m. geridedir.

Ön odanın 1.44 × 0.50 m. boyutundaki kapısı kuru bir duvarla kapatılmıştır (Res. 13/DD). İç tarafta kapı lentosu olarak 1.20 × 0.20 × 0.12 m. boyutunda taş bir hatıl kullanılmıştır. Odanın güneydoğu-

sunda bulunan kapının 0.10 m. yükseklik, 0.40 m. genişlikte bir eşik taşı vardır.

Ön oda kare bir plan gösterir. 1.20×1.20 m. boyutundadır. Yüksekliği ise 2.10 metredir. Duvarların yanlız iç yüzleri yontulmuştur. Kireçtaşından harçsız olarak yapılan duvar blokları birbirlerine madenî kenetlerle bağlanırlar. Yan duvarlarda 0.46-0.58 m. genişliğinde dört sıra blok vardır. Taban iki adet kireçtaşı levha ile döşenmiştir. Tavan ise mavi mikalı taştan yan duvarlar üstüne oturan iki büyük blokla örtülüdür. Bunların kalınlıkları 0.22 m., genişlikleri 0.72-0.80 metredir. Güneybatıdaki tavan bloku öne taşarak kapı üstünde bir saçak meydana getirir (Res. 14).

Mezar odasının kapısını 1.38×0.84×0.14 m. boyutunda, üst kısmı kırılmış bir blok örter. Kapının üst ve yan söve kenarları 0.06 metrelik bir girinti yapacak şekilde oyulmuştur. 0.08 m. yüksekliğindeki eşiği teşkil eden blok, ön oda içine doğru uzanır. Genişliği 0.52 metredir (Res. 15).

Mezar odası dikdörtgen planlıdır. Uzunluğu 2.60 m., genişliği 1.86 m., yüksekliği 2.14 m. Güney yan duvarı ile arka duvarı boyunca uzanan, lâhit şeklinde ölü yatakları vardır (Res. 12). 0.58 m. tabandan yüksekliği olan ölü yataklarının kalınlığı 0.16 m., genişliği 0.53 m. dir. Mezar duvarları inşa edilirken yerlerine konmuşlardır (Res. 13/BB). Her iki yatağı alttan bir taş ayak destekler. Ölü yataklarının yanlarını kapatan levhaların tamamına yakın kısmı yok olmuştur. 0.60 m. yüksekliğinde, 0.08 m. kalınlığında olup, levha başları duvarda yapılmış hafif bir girintiye oturur (Res. 16).

Yan duvarlar yukarıdan aşağıya, genişlikleri aynı olmayan dört sıra bloktan meydana gelir. Her sıradaki blokların uzunlukları da değişiktir (Res. 14). Ön odada olduğu gibi yanlız iç yüzleri yontulmuştur (Res. 17). Birbirlerine madenî kenetlerle bağlanırlar. Taban, değişik boyda kalker levhalarla kaplıdır. Güney yatağın altında 0.14 m. yüksekliğinde, iki sıra taştan kuru olarak yapılmış bir korkuluk yer alır (Res. 12). Bir kısmı tahrip edilmiş olan bu korkuluk, yatak altına konan gömme ile ilgilidir. Buradan kafatası ve femur kemikleri çıkarıldı. Ölünün başı kuzeydoğuya gelecek şekilde bir gömme yapıldığı anlaşılmaktadır.

Odanın tavanı biri kireçtaşından, ikisi mavi mikalı taştan ve yan duvarlar üzerine oturan üç blokla örtülüdür. Genişlikleri 0.94 m.,

0.88 m., 0.98 m. olup, kalınlıkları ise 0.18 m. dir. Kuzeydoğuda bulunan blokun bir köşesi mezara giren soyguncular tarafından kırılmıştır (Res. 13/CC, 17).

Buluntular :

Mermer fallos : Soyguncuların mezara girmek için tepede açtığı çukur içinde bulunmuştur (Res. 18). Buradan çıkartılarak Aphrodisias Müzesi'ne getirildi. Üstü kısmen kırıktır (Res. 19). Yüksekliği 1.13 m., çapı 0.65 m.

Pişmiş toprak kandil: Pembe hamurdan, gövde etrafında kabartma asma dalları vardır. Yuvarlak burunlu, gövdesi kısmen kırık. Mezar odasında yatak altında bulundu. Yüksekliği 0.04 m., uzunluğu 0.09 m., çapı 0.065 m. Athenian Agora VII, lev. 5/134.

Pişmiş toprak tek kulplu testi: Deve tüyü renkli hamurdan. Karın üstünde birbirine paralel yatay 6 adet şerit var. Şarap rengi astar gövdenin üst kısmında vardır. Ağız kenarı içi de astarlıdır. Dromos'ta bulunmuştur (Res. 20). Yükseklik 0,145 m., ağız çapı 0.045 m., karın çapı 0.095 m. Athenian Agora IV, lev. 9/J, II. Bunlardan başka kandil ve çanak-çömlek parçaları bulunmuştur.

Tarihleme: Mezar mimarisi Hellenistik devir karakterindedir. Buluntular da erken Roma devrini vermektedir. Buna dayanarak mezarın M.Ö. I. - M.S. I. yy. içinde yapıldığını söyleyebiliriz.

Çamlıbel Tümülüsü'nün 200 m. kadar güneyinde, yeni yolun kenarında ikinci bir tümülüs bulunmaktadır. Güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanan mezar, iki odası, tavan örtüsü ve duvar tekniği ile yukarıda anlatılan mezara benzemektedir. Uzunluğu 2.00 m., genişliği 1.70 m. kadardır. Mezar, yol yapımı sırasında buldozer tarafından tahrip edilerek dağıtıldığı için çalışma yapılamadı.

YERTEPE TÜMÜLÜSÜ :

Güzelbeyli köyünün kuzeyinde bulunmaktadır (Res. 1). Tepenin üstünde ve batısında sondaj çukurları açıldı. Üstteki sondajda 1.30-3.00 m. derinliklerde geç Hellenistik - Roma devrine ait çanak-çömlek parçalarına ve derin bir kâseye rastlandı (Res. 21). Batıdaki sondajda ise üzeri yassı bloklarla örtülü, yan duvarları ufak taşlardan meydana gelmiş bir Dromos (?) bulundu. Duvarlar içeri doğru 6 m.

devam ettikten sonra kesildi. Buradan sonra sert topraktan başka birşey çıkmadı. İşçi mevsiminin geçmesi ve bu işe ayrılan paranın bitmesi nedeniyle buradaki kazı mezar bulunamadan bırakıldı. Açılan sondaj çukurları tekrar dolduruldu.

Aphrodisias yöresindeki tümülüslerden bahseden bu kısa raporun amacı, bölgedeki mezar tiplerini tanıtmaktır. Buluntuların ve mezar mimarisinin benzerlerini bularak daha geniş bir araştırma yapmak, böylece daha kesin tarihlemeye gitmek ilerdeki çalışmalarda mümkün olacaktır.

THE TUMULI OF THE ENVIRONS OF APHRODISIAS

(SUMMARY)

There are many tumuli between Karacasu and Aphrodisias. Three of them had been robbed by the antiquities smugglers. The structures of them had different characteristics and they gave to us some types of the tombs in Caria during the late Helenistic and early Roman period. So, three tumuli were excavated in 1968 by a team on behalf of the EEMG, under the direction of Prof. K. Erim[1].

THE TUMULUS "A" OF YUMRATEPE:

The tumulus is located 5,5 km. northwest of Aphrodisias (Fig. 1-2). The tomb is hewn out of limestone. It is entered through rock - hewn upper Dromos that leads down with a flight of hewn steps (Fig. 3-4). The dromos contains the usual fill of earth which was shoveled in after burial. The Upper Dromos and Lower, roofed Dromos are separated by a door which is closed with a lime-stone slab. The roof of the Lower Dromos is hewn in angular shape. At the end of the dromos a rectangular slab closes the entrance to the burial chamber.

The chamber contains five beds which were hewn out of limestone, on the east, west and the north sides (Fig. 5-6). Some pottery lamps and ceramic remains were found. These finds date the tumulus at the Ist cent. B.C. and Ist cent. A.D.

THE TUMULUS "B" OF YUMRATEPE:

This tomb is located 14.80 m. of east Yumratepe "A". It has a room and a dromos which are hewn out of bedrock (limestone).

[1] The staff of the team; Mr. F. Neuwirth, of the Technische Hochschule, Vienna, Mr. A. Çetinkaya, of Ankara University and this writer, of the Istanbul Archaeological Museum.

I wish to express my thanks to Prof. K. Erim, who has helped me in many ways and has given me the permission to publish this article. My special thanks to Mr. Hüseyin Başçetinçelik, the architect of Istanbul Archaeological Museum, who has drawn the map, plans and cross-sections.

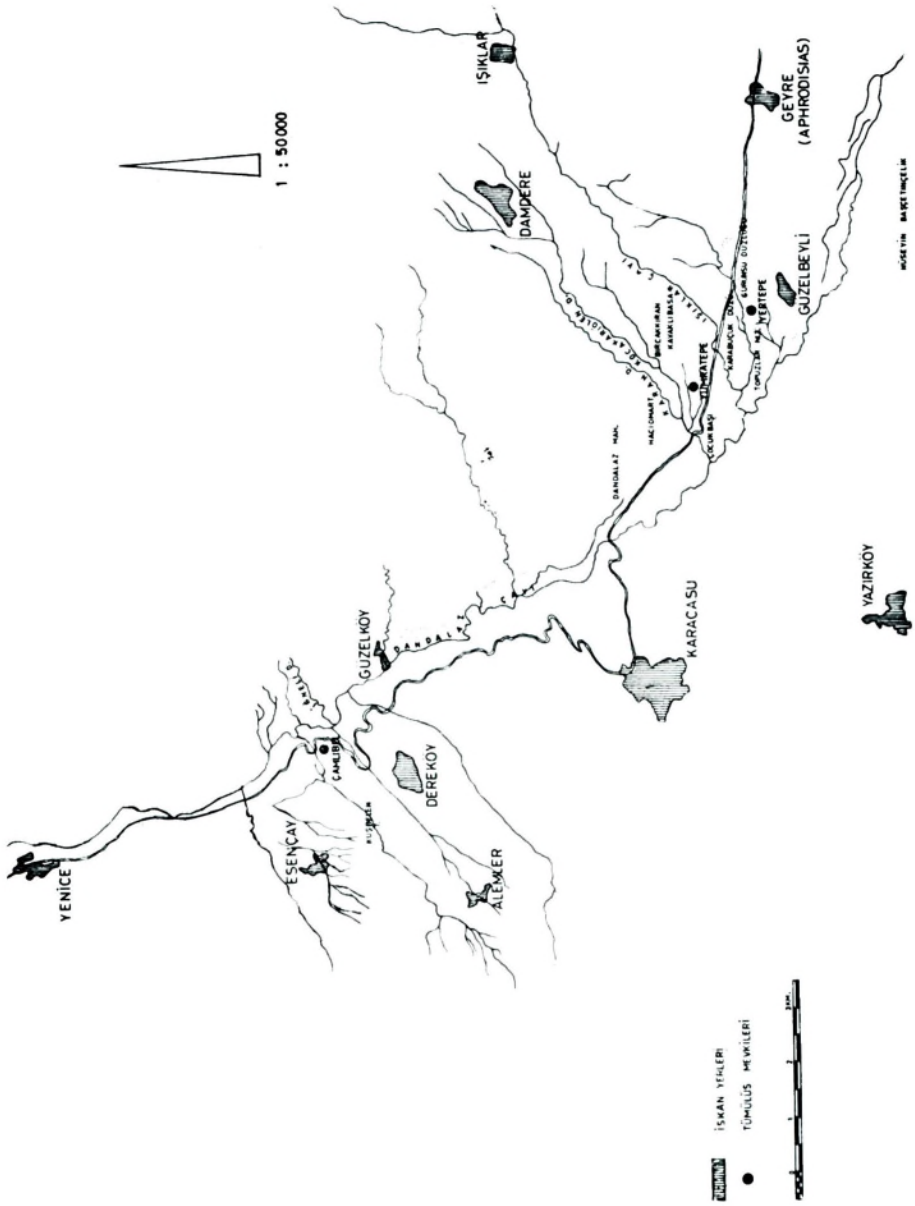

Res. 1 — Aphrodisias yöresindeki tümülüslerin yerleri

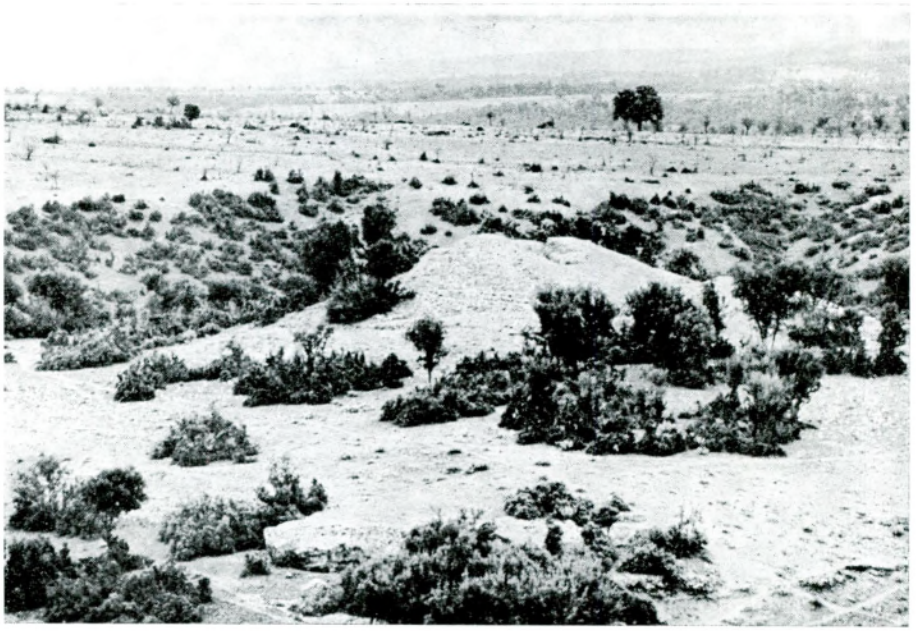

Res. 2 — Yumratepe "A" tümülüsünün uzaktan görünüşü

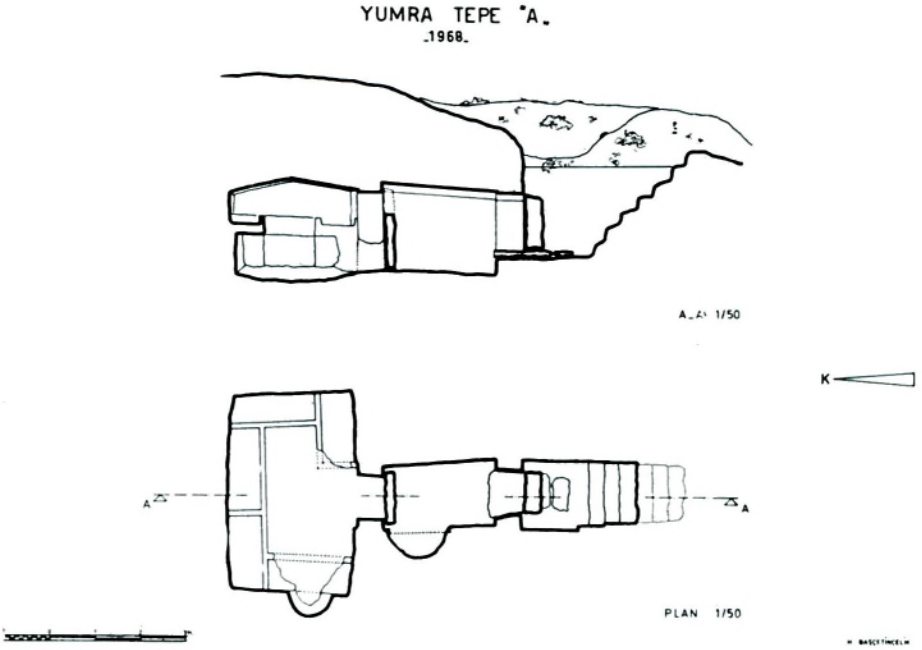

Res. 3 — Yumratepe "A" tümülüsünün plan ve kesiti

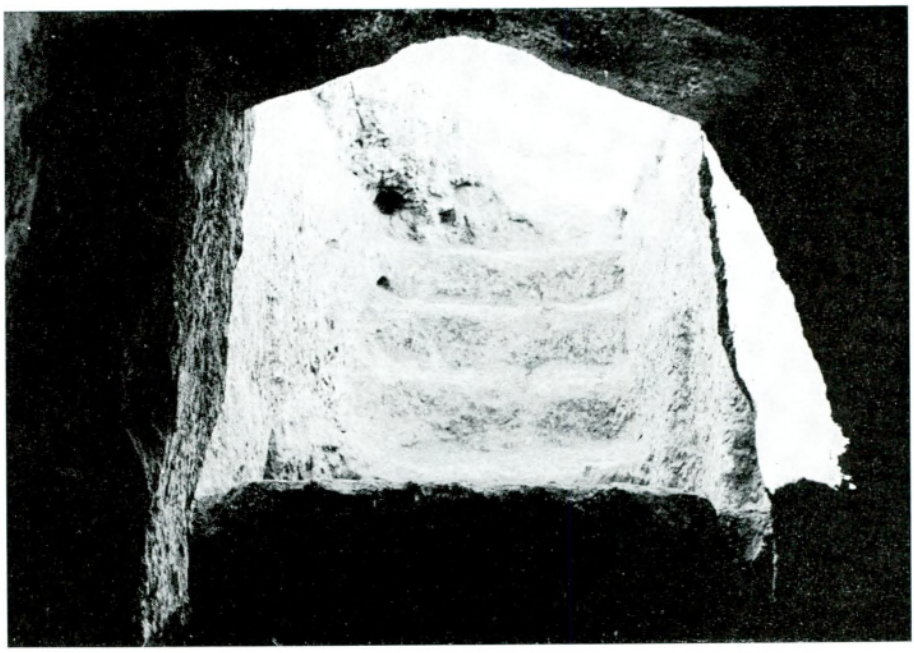

Res. 4 — Yumratepe "A" tümülüsü Alt Dromos kapısının içerden görünüşü

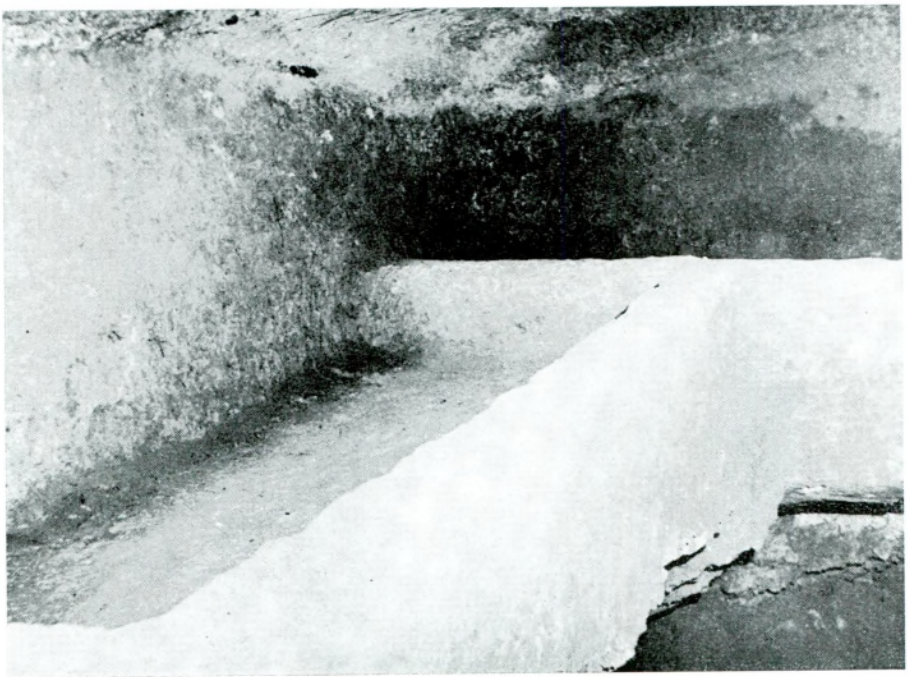

Res. 5 — Yumratepe "A" tümülüsünün ölü yataklarından biri

Res. 6 — Yumratepe "A" tümülüsünün ölü yataklarından birinin altı

Res. 7 — Yumratepe "B" mezarının üstten görünüşü

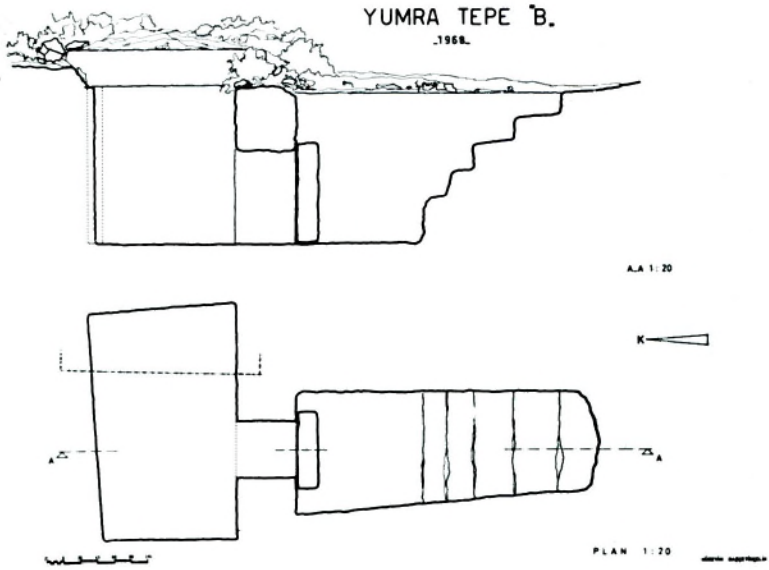

Res. 8 — Yumratepe "B" tümülüsü plan ve kesiti

Res. 9 — Yumratepe "B" tümülüsünün mezar odasını örten kalker blok

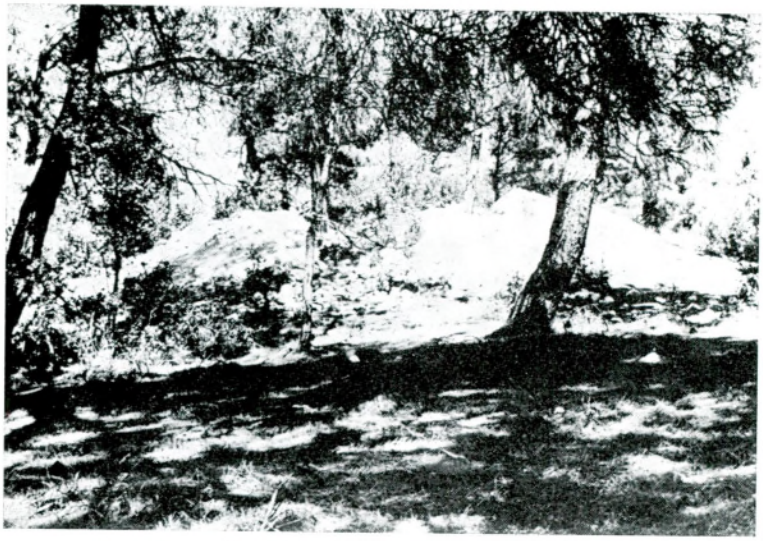

Res. 10 — Çamlıbel tümülüsünün uzaktan görünüşü

Res. 11 — Çamlıbel tümülüsünün mezar girişi

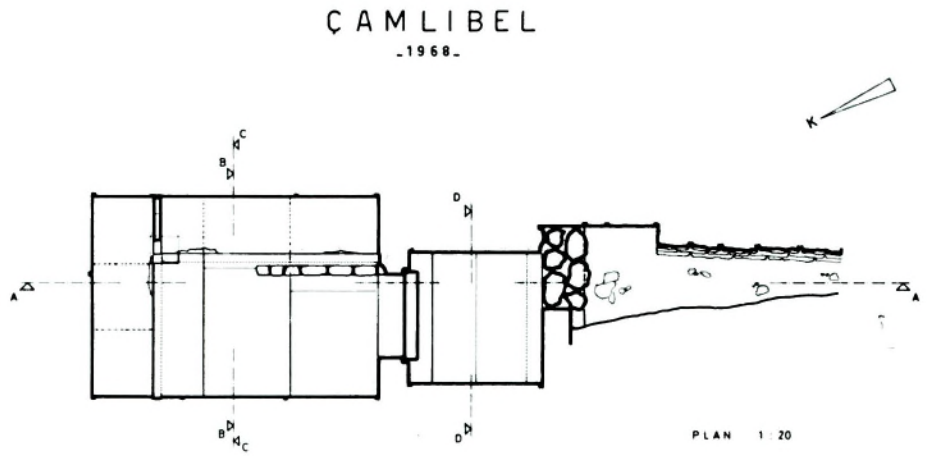

Res. 12 — Çamlıbel tümülüsünün planı

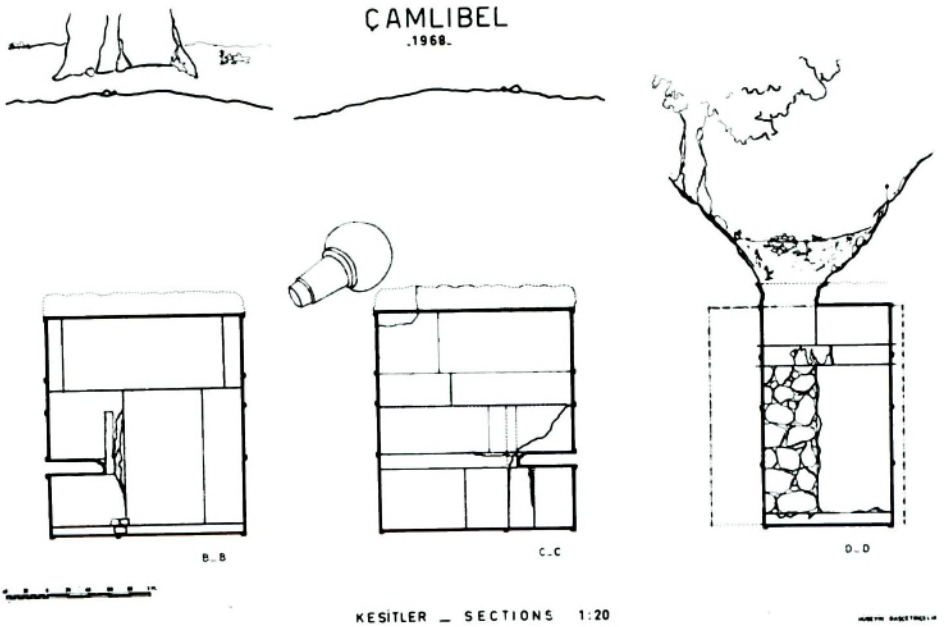

Res. 13 — Çamlıbel tümülüsü kesitleri

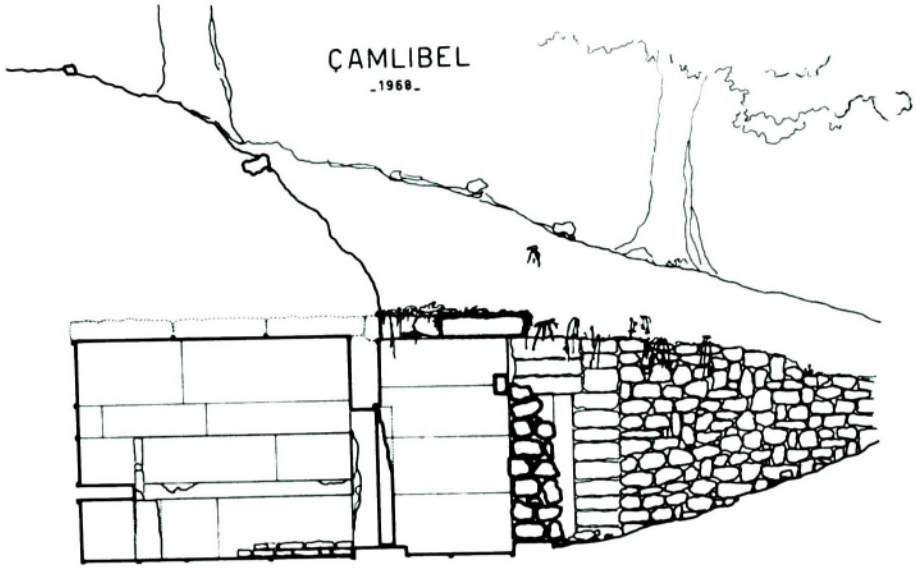

Res. 14 — Çamlıbel tümülüsünün AA kesiti

Res. 15 — Çamlıbel tümülüsü mezar odasının kapı eşiği

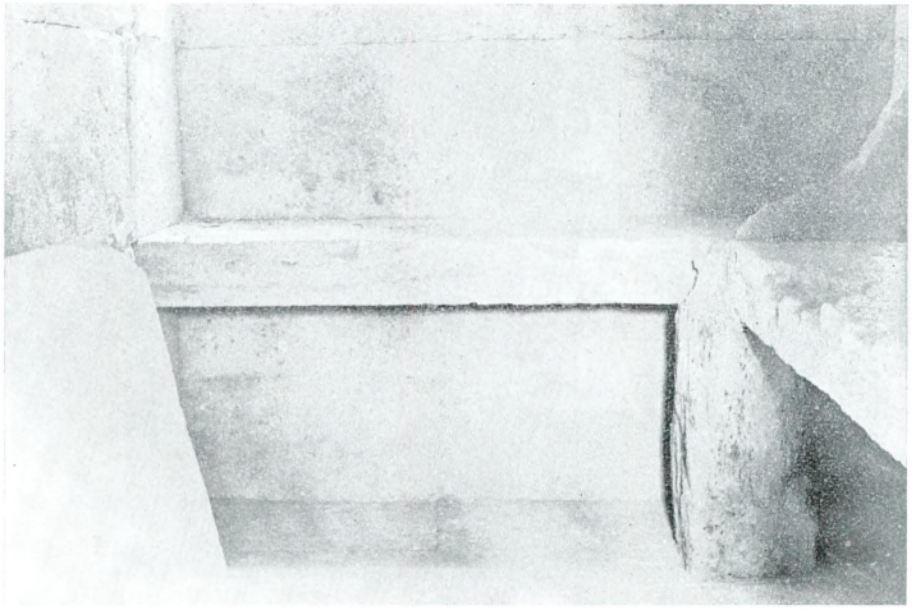

Res. 16 — Çamlıbel tümülüsü ölü yatakları

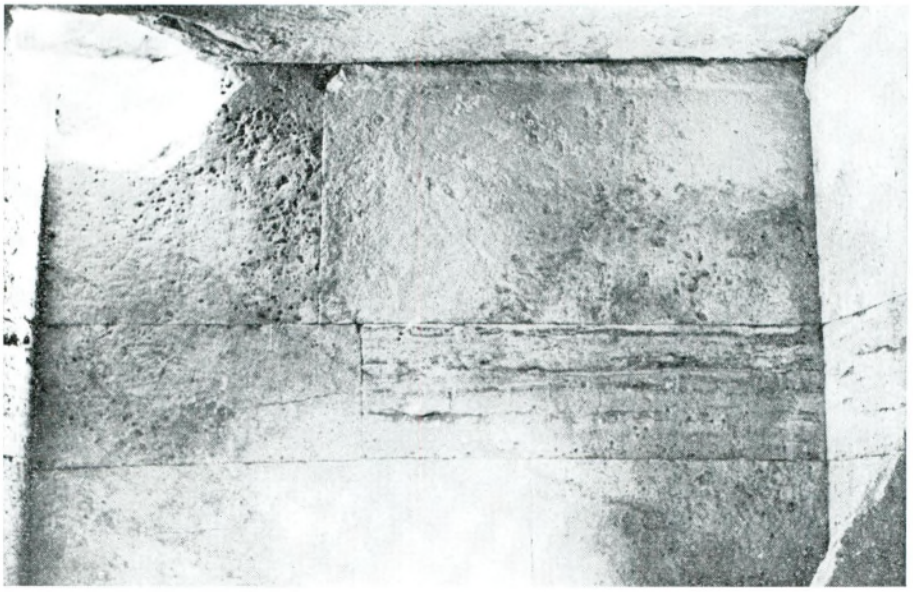

Res. 17 — Çamlıbel tümülüsü duvar işçiliği

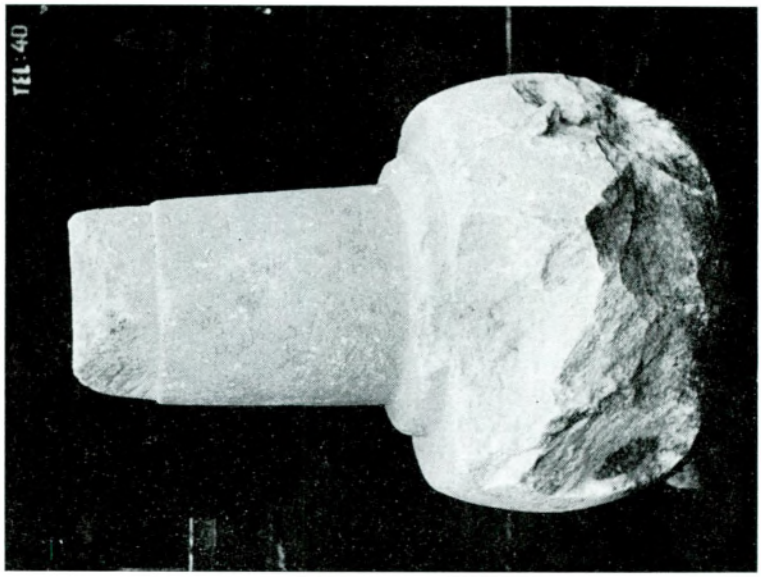

Res. 19 — Çamlıbel tümülüsünde bulunan mermer fallos

Res. 18 — Çamlıbel tümülüsünde bulunan mermer fallosun kazı öncesindeki durumu

Res. 20 — Çamlıbel tümülüsü buluntularından pişmiş toprak testi

Res. 21 — Yertepe tümülüsü buluntularından pişmiş toprak kâse

The dromos is similar to the Upper Dromos of the tumulus "A" of Yumratepe. It leads down with a flight of hewn steps (Fig. 7-8), and contains the fill of earth. A stone slab closes the small entrance to the burial chamber (Fig. 9).

The chamber is lying in an east-west direction. It is roofed by three large stone slabs.

Pottery lamps and ceramic sherds, found in the dromos, are helpful in the dating process and indicate that the tomb can be dated at the Late Hellenistic - Early Roman period.

THE ÇAMLIBEL TUMULUS:

The tumulus, located in the area of Çamlıbel, between Yenice and Karacasu, is a mound 5 m. in height above the floor of the plain (Fig. 1, 10). The tomb consists of a dromos and two rooms (Fig. 11-12). The material used is the local limestone. The south wall of the dromos is built with dry masonary and stones of irregular sizes. The antechamber is 1.20 × 1.20 m. in dimensions and covered with two large slabs. There is a narrow door which is closed with rough stones on the southeast of the antechamber. All of the stones are held together with clamps. There is a door between the antechamber and the burial chamber and also two burial beds in the chamber.

The chamber is 2.60 m. long, 1.86 m. wide and 2.14 m. high. The floor paved with stone slabs and the roof covered with three large slabs (Fig. 13-16). The side walls are built with stones joined together with clamps and the inner face of the stones is dressed (Fig. 17).

A phallus was found on the top of the chamber. It was broken by the smugglers (Fig. 18-19). Pottery lamps and a small pitcher (Fig. 20) were found. It can be dated at the Late Hellenistic - Early Roman period based on its architectural characteristics and finds.

Another tumulus located 200 m. south of the Çamlıbel tumulus has been destroyed in the course of the road construction. There are indications of similarity with the tumulus of Çamlıbel.

THE YERTEPE TUMULUS:

It is located in the area of Yertepe, north of Güzelbeyli (Fig. 1). Two trenches were opened on the top and the west slope of the mound. A dromos (?) was found in the west trench. The walls were built with dry masonary and small stones of irregular size. It was covered with large and flat slabs. It was 6 m. long and there was no door or a room at the end of the dromos (?). Pottery sherds and a deep bowl (Fig. 21) dated at the Late Hellenistic - Early Roman period, were found.

THE SOUTHEAST ANATOLIAN PREHISTORIC PROJECT AND ITS SIGNIFICANCE FOR CULTURE HISTORY[1]

HALET ÇAMBEL

When we look back upon man's long past, the following question occurs: how and by what processes has this being, which we call man, come to be what he is to-day? It is only through a long and gradual process of many hundreds of thousand years, subsequent to a long biological evolution, that this living organism called Man has become man in the modern, cultural sense of the word. This means that, in the life-time of man as a species, an evolution in the cultural sense of the word has been added to the biological one: the transition from a man-like being to one that can truely be called man, the emergence of cultural elements juxtaposed to the biological ones and in time gaining in importance; that is what we here, to-day, mean by culture history.

For the prehistorian the initial process of becoming man is generally associated with tool-making. The hunter and gatherer, who could maintain life merely through the consumption of plant and animal products existing readily in nature, did, during the earliest phases called the Lower and Middle Palaeolithic period, initially only manufacture tools for direct use. It is only at the end of hundreds of thousands of years, when a more developed stage of increasingly organised and intensive hunting and collection was reached, during what is termed the Upper Palaeolithic period, that he became able by a technological advance of tremendous importance to produce "tool-making tools". However, his way of life as a hunter, fisher and collector, characteristic of the glacial and pluvial phases of the

[1] This paper is based on a lecture given at the Turkish Historical Society, Atatürk Lecture Series, in the spring of 1970 and reports on the state of things at that time (cf. H. Çambel, "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmalarının Kültür Tarihi Bakımından Önemi", *Atatürk Konferansları* IV, 1970, Ankara, 1971, p. 22-40, fig. 1-32.

pleistocene, continued well into the holocene or neothermal period, subsequent to the withdrawal of the ice-sheets.

During all this long span of time, which comprises the greatest part of his life as a species, and has lasted, according to present knowledge, from nearly two million years ago to about 10-11 000 years ago, man has been non-productive economically; he was a parasite, a consumer.

The move from a non-productive, consumer economy to an economy based on production did not take place until the neothermal period, in the course of what has been termed the "Neolithic Revolution". This occurred in certain regions of our world, within or adjacent to the natural habitat of potential domesticates, plant and/or animal, where conditions of climate, soil, rainfall etc. were propitious to this move and where the traditional accumulation of human knowledge and technological skill had reached a certain level of proficiency.

With progressing cultural evolution man began to intrude upon the heretofore untouched physical world, subject until then to the laws of nature only. Thus, through human labor his natural environment began to be turned into what in German is called *Kulturlandschaft*. Man, who in this manner began to change the face of the earth as well as his own way of life, thus, as a species, started out on the way to becoming the master of his own destiny.

Through this step forward it became possible, economically, to produce, within a certain span of time, more than was consumed and the rate of human progress, due to an economy based on production, acquired an ever increasing speed, which in our times has reached astronomical proportions. If we compare human achievements of the only 10-11 000 years of productive economy to those of the nearly two million years of non-productive economy preceding them, the driving force and caliber of the former becomes clearly apparent.

The roots of most of the main economic, social and cultural institutions of our times, considered beneficial or injurious, praised or deplored, supported or attacked are hidden in what is generally thought of as a far-off, long dead past: the move from a non-productive to a productive economy. This is why the search for knowledge about this step is one of the most fascinating problems of our day and of

utmost importance for our era, where all socio-economic institutions are being challenged and our society is being deeply agitated and uprooted.

The emergence of the possibility of accumulating the products of human labor; the increase in population following the appearance of food-production and the consequent increase in food-stuffs; the filling of all parts of the world with humans; the concepts and knowledge of land-use, planning, budgeting, the family, private property, the growth of arts and crafts by increasing division of labor; the birth of trade as a forerunner of commerce, which in our days rules the economy of so many countries and communities; social differentiation and the emergence of classes with all the consequences thereof; the genetic evolution of animal and plant species upon which the main food economy of modern civilisation is based; and so many other developments: these are all consequences of this move, the change from a non-productive to a productive economy. There is no doubt that, without investigating or discovering the mechanism of this change in man's history, the problems of our yesterday, of our to-day and of our to-morrow cannot be clearly understood or properly evaluated.

When, then, did this move take place initially and where? The most important and –according to present-day knowledge– oldest center where this came about is doubtlessly the Near East, an area of natural distribution of potentially domesticable species, both plant and animal, and one from where the art husbandry, once established, spread to other parts in Asia, Europe and Africa.

The domesticable species in question are –besides legumes– the wild forms of what still in our modern times constitute the major basic food sources of human societies, mainly wheat, barley, goat, cattle and pig. The natural distribution of the wild forms of these species[2] provides important clues for the knowledge not only of their natural habitat zones but also of the regions potentially favorable for the step forward to production.

From among the wheats it is the small-grained wild *Triticum boeticum*, capable of surviving in cold climatic conditions and on poor

[2] Jack Harlan and Daniel Zohary, "Distribution of Wild Wheats and Barley", *Science* 153, 1966, p. 1074-1080, fig. 1, 3, 4; Sonia Cole, *The Neolithic Revolution*, London, 1961, fig. 13, 15-17.

soils, that by gene mutation has given rise to *Triticum monoccocum* or *einkorn* [3], while the large-grained *Triticum dicoccoides* has given rise to the domestic and more valuable food crop, *Triticum dicoccum* or *emmer*. The wild *Hordeum spontaneum* gave rise to the domestic species of barley.

It has been hypothesized [4] that conditions favorable to an initial, primitive and dry form of agriculture would prevail within this area, in zones that were open to the south, had an elevation of approximately 700-1000 m. above sea-level, an annual rainfall not falling below a certain limit, as well as abundant spring rains and sparse winter frosts. It was thus believed that the earliest forms of agriculture were developed in the hilly flanks (the upper piedmont and intermontane valleys looking south, southeast and southwest) located above and beyond the fertile plains of J. H. Breasted's *fertile crescent*. This last was arable only through irrigation and was where the great urban civilisations, such as the Sumerian, came to be developed. Research carried out in these hilly zones, that is, on the western slopes of the Zagros and the eastern slopes of the Syrian-Palestinian mountains, disclosed seasonal, perhaps annual, settlements pertaining to the final stages of food-gathering as well as sites with clues to incipient domestication and early villages with primitive forms of plant and animal husbandry (fig. 1).

However, the region comprising the southern flanks of the Taurus which constitutes, as it were, the keystone to this area had not been explored and its role within this phase of human cultural history had not been elucidated.

It would obviously have been inadequate to try to achieve such an exploration through one-track research, staying within the limits of

[3] This species is still cultivated to-day on the impoverished soils of Turkish Thrace and in the Region of the Sea of Marmara for animal fodder and is known as "kaplıca" in Turkish.

[4] Robert J. Braidwood, Bruce Howe *et al. Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan* (Studies in Ancient Oriental Civilisation No. 31), Chicago, 1960; R. J. Braidwood and Bruce Howe, "Southwestern Asia Beyond the Lands of the Mediterranean Littoral" in *Courses Toward Urban Life* (R. J. Braidwood and G. R. Willy eds.), Chicago, 1962; R. J. Braidwood, "The Earliest Village Communities in Southwestern Asia Reconsidered", *Atti del IV Congresso Internazionale della Scienza Prehistoriche e Protohistoriche, I*, Roma, 1962, p. 115-126.

archaeological methods, since the evidence derived through these is largely indirect and indefinite and clearly insufficient for the solution of the problems envisaged here. Thus the existence of such archaeological evidence as, for example, pick - or hoe-like tools, sickles, edge-sheen[5], grinding stones or female figurines considered to be associated whit fertility magic are by no means sufficient evidence for the existence of food-production, They may all equally well pertain to activities associated with a non-productive, consumer economy of communities still at the stage of intensive food-collection.

It was for such reasons and in order to elucidate this problem-complex with regard to this foothill zone in Turkey that a long-term, multi-lateral interdisciplinary research project was organised in 1963. This was established in conjunction with Professor Dr. Robert J. Braidwood[6] of the Oriental Institute of the University of Chicago and is known as the *Istanbul and Chicago Universities Joint Prehistoric Research Project in Southeastern Anatolia.* We should at this point express our thanks to His Excellency İsmet İnönü, Prime Minister of Turkey at that time, for having made possible the realisation of this project under the difficult circumstances of the day.

The first in the Joint Prehistoric Project was a surface survey in as large a foothill area as possible within the provinces of Siirt, Diyarbakır and Urfa. On the one hand, the geographical and climatic conditions, plant relicts possibly pointing to the former forest cover, lake bottoms and marshes apt to provide pollen series, as well as wild animal populations and flint and obsidian sources were investigated. On the other, camp - and settlement sites in districts with favorable soil and water conditions were also investigated and materials collected. It goes without saying that it has been possible to cover only very limited sections of this region which comprises approximately 46 000 km^2.

[5] E. C. Curven, "Prehistoric Flint Sickles", *Antiquity* IV, 1930, p, 179-186 and "Agriculture and the Flint Sickle in Palestine", *Antiquity* IX, 1935, p. 62-66; J. Witthoft, "Glazed Polish on Flint Tools", *American Antiquity* 32, 1967, p. 383-388.

[6] Robert J. Braidwood is the first and main propounder and organiser of field research into the problems of the origins of food-production in collaboration with a team of natural scientists and the instigator of a whole generation of archaeologists seconded by natural scientists who have gone into this field of studies.

Before going into the purely archaeological part of the work, let us dwell on the part associated with the natural sciences and, more particularly, on the floral evidence. One of the premises was the dependence of plant assemblages on definite climatic conditions for their existence and the resultant possibility of identifying associated climatic series up to 40 000 years ago through pollen analysis. This not only has a bearing on the knowledge of the geomorphology and palaeoclimatology of the area involved, but is also relevant to the knowledge of the palaeoenvironmental conditions under which prehistoric man lived in the area.

After preliminary work at Gölbaşı near Bozova (province of Urfa), a long range pollen, or palynological, research program was drawn up, and the collaboration of the Mining Research and Exploration Institute (MTA) was obtained. The hope was that through palynological studies at lakes - particularly those in the high mountains in eastern Anatolia [7] - it would be possible to obtain an uninterrupted pollen and, therefore, climatic series ranging from the end of the last glaciation up to our days, of the sort that is available for other parts of the Near East, Northern Europe and North America.

Aside from the environmental research, great importance was also attached to the retrieving of plant remains from locations that were being excavated; and flotation [8] was used here for the first time in Turkey. Through this flotation method as well as through the examination of remnants of wall plaster, baked or unbaked brick etc. for plant impressions, it has been possible to retrieve valuable inform-

[7] The most favorable lakes for this type of research are those with a deposit of clay and marl and without much sand or gravel that have been formed within the glaciated districts and morainal remains in high mountains and that have held water since the end of the last glaciation.

[8] This method for retrieving plant remains from the soil during excavation was first developed by Stuart Struever in the U. S. A. (cf. S. Struever, "Flotation Techniques for the Recovery of Small-Scale Archaeological Remains", *Paper Presented at the Annual Meeting of the Society for American Archaeology*, Ann Arbor, 1967). The method is based on the principle that plant remains are light enough to float in water and, so, become separated from all the heavier remainder of natural or archaeological deposits. In Turkey it has later also been practiced by the teams of the Keban Salvage Project at Korucu Tepe, Tepecik and Aşvan and a graded apparatus was developed by David French at Canhasan to retrieve even the minutest particles of plant remains.

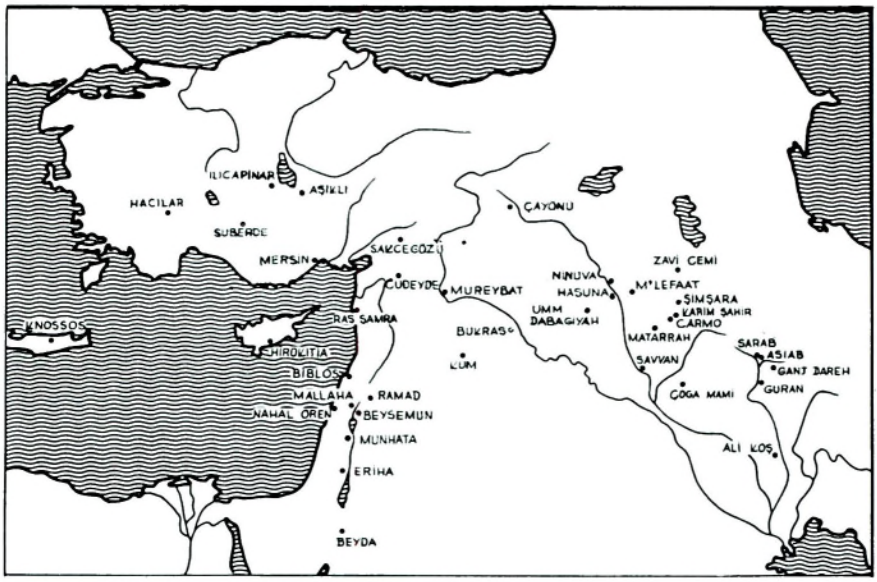

Fig. 1 — A selection of open settlements which fall at one phase or another in the range from intensive food-collection through putative incipience to effective food-production in pre-Halafian times.

Fig. 2 — Wild wheat (tall) growing on edge of domestic wheat field.

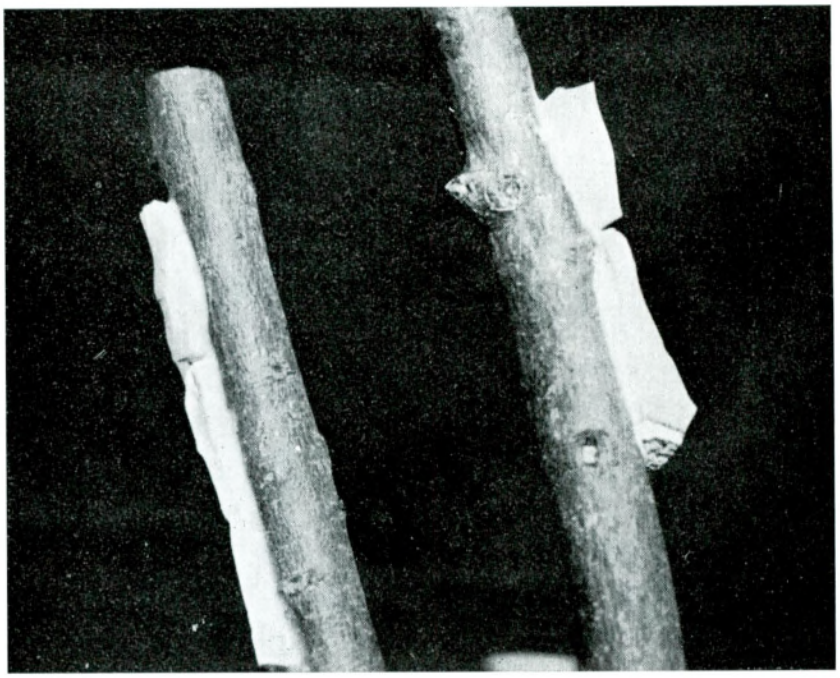

Fig. 3 — Sickle-blades mounted on sticks to form a simple self-made sickle.

Fig. 4 — Jack Harlan cutting wild wheat on the Diyarbakır-Urfa road: close-up of mounted sickle-blades.

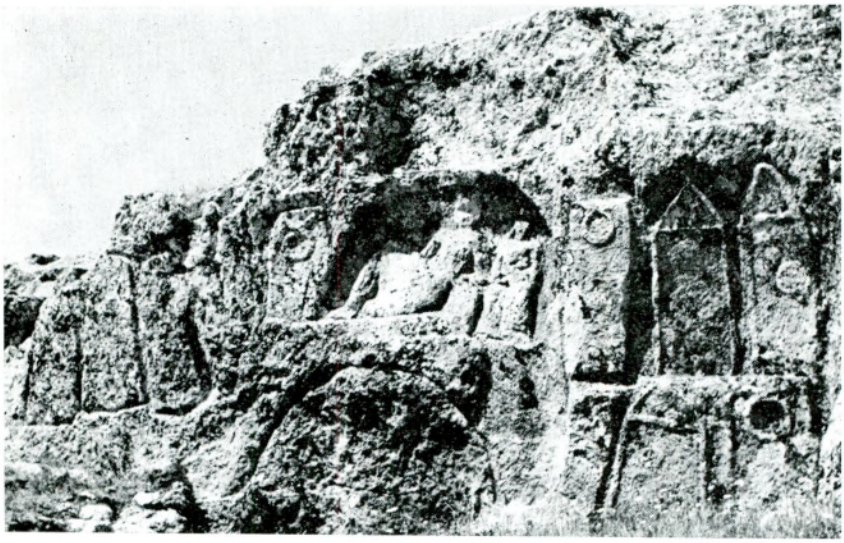

Fig. 5 — Rock-cut reliefs at Hilar.

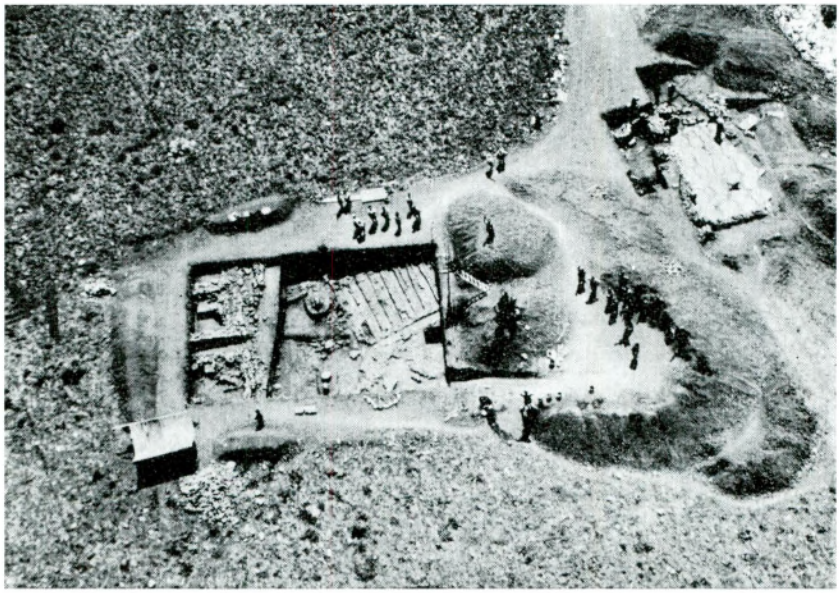

Fig. 6 — Çayönü: air view of excavated area in 1964.

Fig. 7 — Çayönü : paved area with surrounding walls and standing stones.

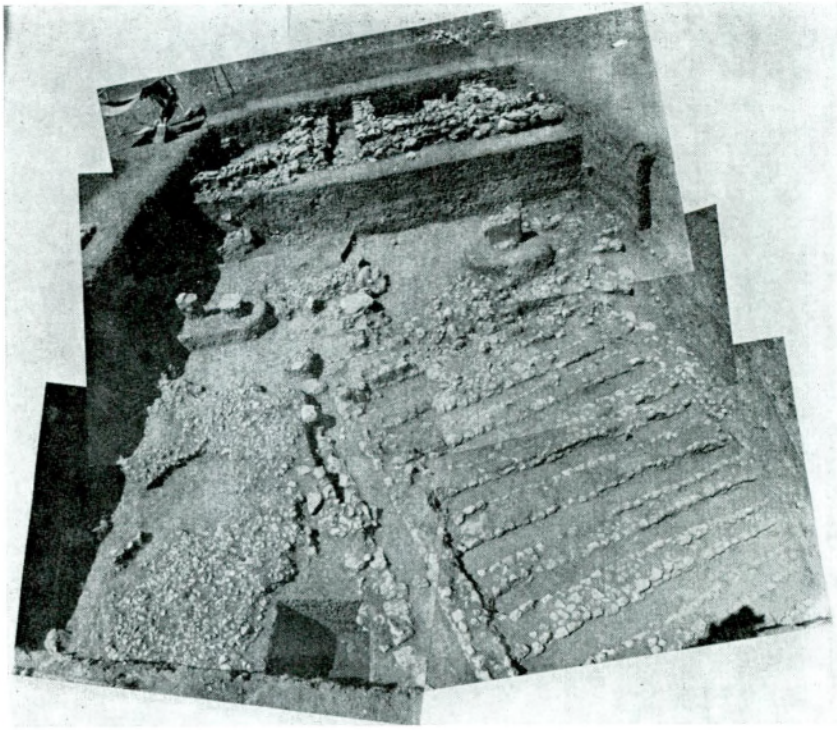

Fig. 8 — Çayönü: grill construction right foreground, pebble pavement left foreground, vestiges of two standing stones at center right and left, later layers in the background.

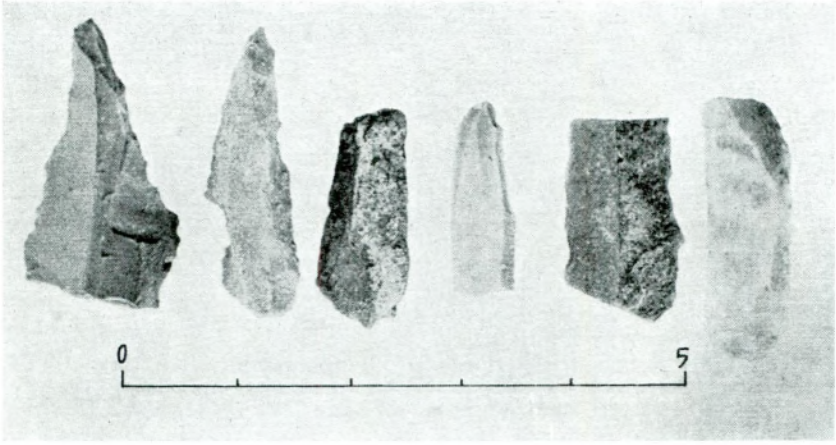

a.

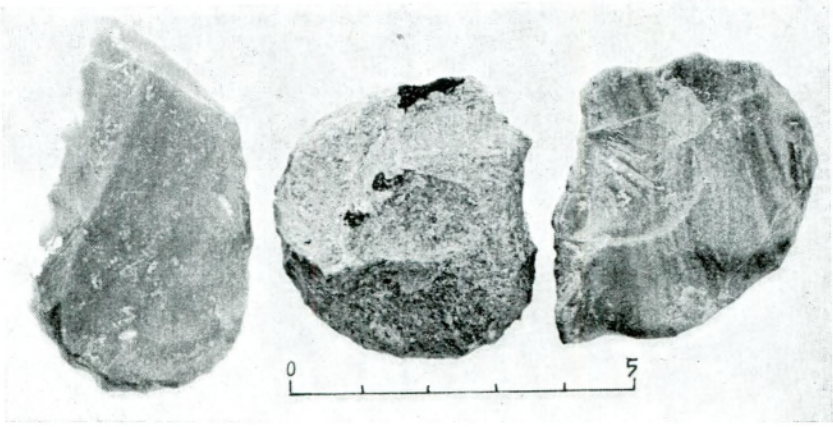

b.

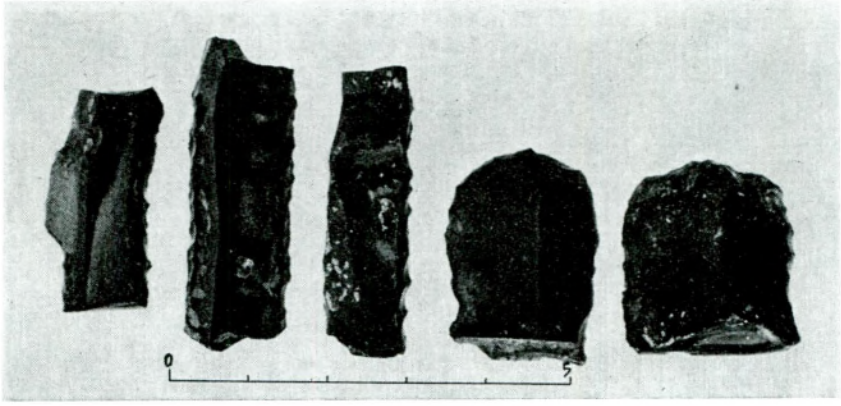

c.

Fig. 9 — Çayönü: flint (a-b) and obsidian (c) tools.

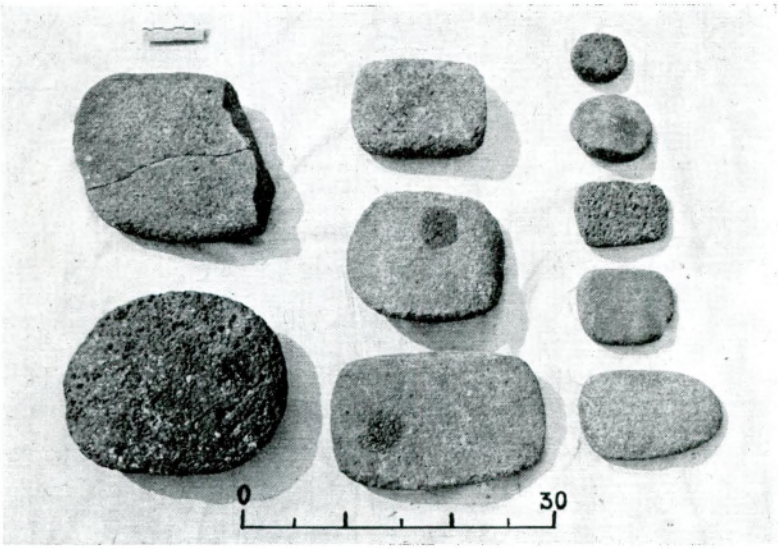

Fig. 10 — Çayönü: ground stone objects (basalt).

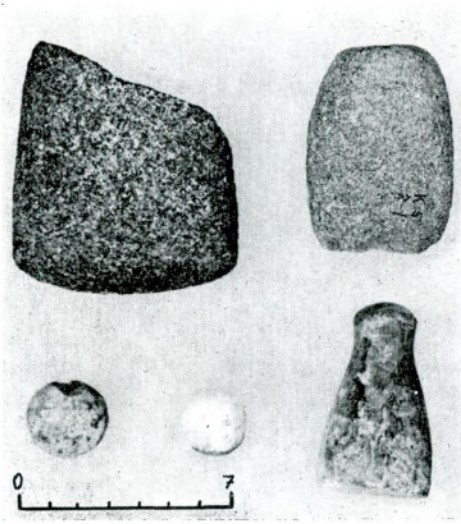

Fig. 11 — Çayönü: stone celts, roundels and pestle-shaped object.

Fig. 12 — Çayönü: polished celt.

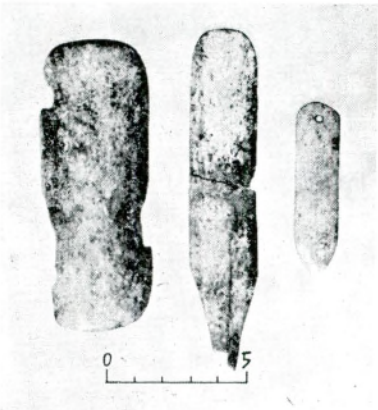

Fig. 13 — Çayönü: bone tools.

Fig. 14 — Çayönü: rim piece of incised stone vessel.

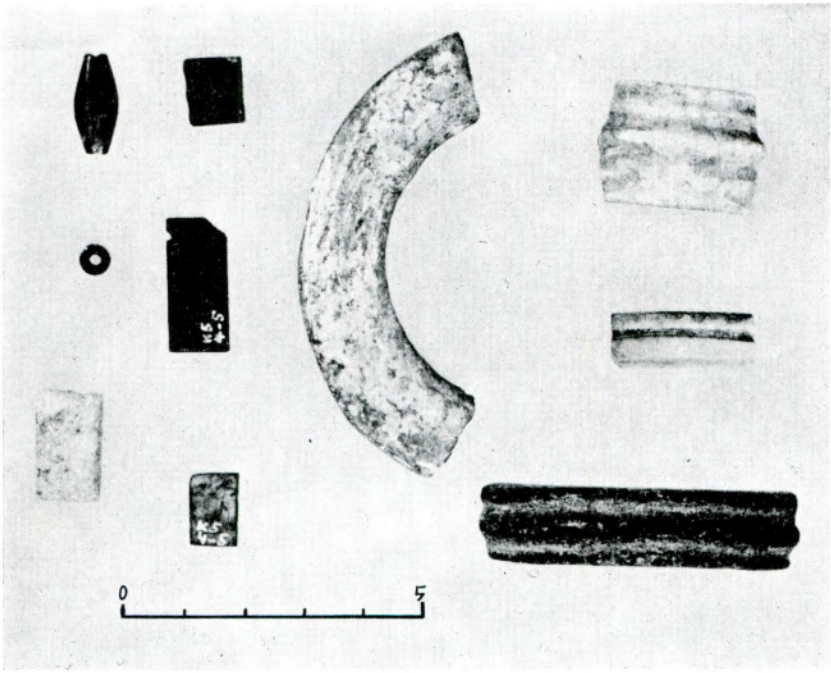

Fig. 15 Çayönü: fragments of bracelets and beads of marble and hard stones.

Fig. 16 — Çayönü: clay figurine, lightly fired (ca. 2,5 cm high).

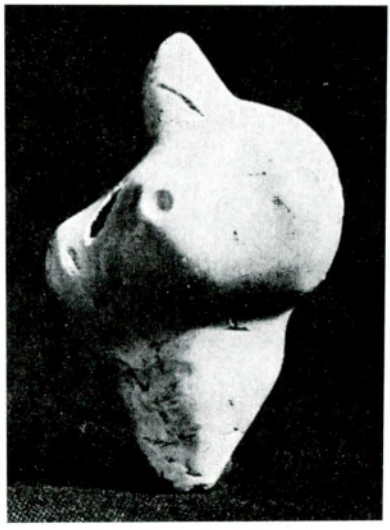

Fig. 17 — Çayönü: worked specimen of *Murex trunculus* (ca. 6 cm high).

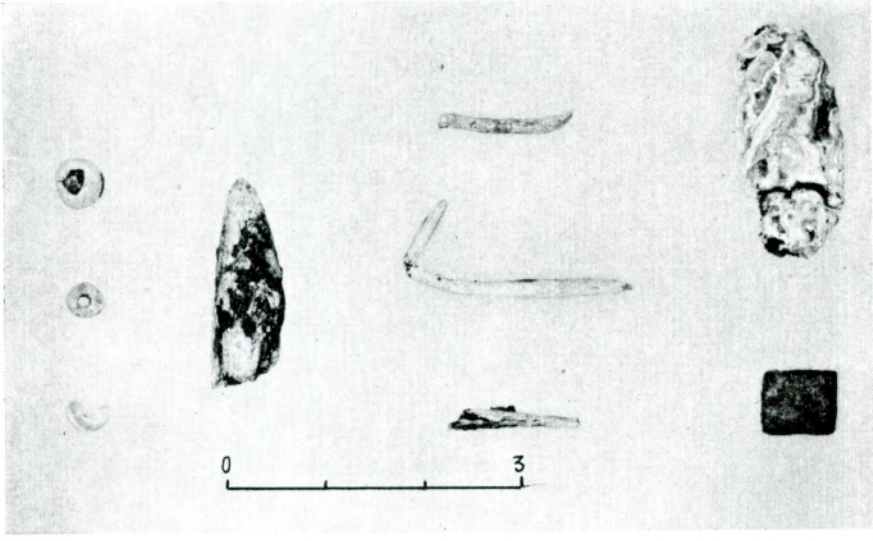

Fig. 18 — Çayönü: malachite and copper objects (fragment of copper reamer, left center; fragments of copper wires or pins, right center).

ation about the plan cover, the climate and the food plants associated with the different cultural layers of the sites under examination.

Another interesting and experimental procedure relevant to the beginnings of agriculture and the emergence of early villages may be mentioned here. Under natural conditions the reproduction of wheat and barley, like that of wild grasses generally, is guaranteed by the fact that the grain-laden spike becomes brittle at maturity and disintegrates into spikelets containing the seed, which then shatter readily at contact or movement and can be easily transported and spread by winds and animals. However, this brittlenes of the spike, which facilitates natural reproduction, impedes the collecting or reaping of these grasses by man. Moreover, the difficulty of removing the wild grain from its husks, or glumes, makes it very difficult to decorticate in order to make it edible.

The recessive tendency to develop toughness of the spike axis or rachis, which exists in some wild grasses, including wheat and barley, made it possible with time to reduce the difficulty of collecting and reaping. Human selection of tough-rachis grains for harvesting in return favored the tough-rachis genes in the seed grain and led to an increasing proportion of these in fields planted by man. Another mutation that occured in grains fostered by man was the genetic change from a tough or "hulled" kernel with adhering husk, or glume, to a naked, free-threshing type [9].

On the assumption that wild grains under the above circumstances could not be harvested by man in amounts sufficient to provide a satisfactory basic food-supply, the presence of edge-sheen on sickle blades and that of grinding stones had been considered evidence for the existence of purposeful planting, viz. agriculture; and the transition from a nomadic to a settled village way of life had been thought of as a result of the development of agriculture.

During the last decade, however, serious doubts have arisen regarding this issue. Since 1963, Jean Perrot [10] has reasoned that man

[9] H. Helbaek, "Domestication of Food Plants in the Old World", *Science* 130, 1959, p. 365 ff; K. V. Flannery, "The Ecology of Early Food Production in Mesopotamia", *Science* 147, 1965, p. 1252, fig. 3.

[10] Lectures given by Jean Perrot since 1963; also J. Perrot, "La préhistoire palestinienne", *Supplément du Dictionnaire de la Bible* VIII, 1968, col. 383, 389; J. R.

could very well have exploited rich stands of wild grains and could even have been satisfied with collecting them rather than going to the trouble of growing them himself. This is a hypothesis that could be tested by experimentation.

It was with a view to clarifying this issue that the plant geneticist of the Prehistoric Project, Professor Dr. Jack Harlan, was able to obtain concrete results by experimenting with dense stands of wild grain (fig. 2) around Karacadağ (province of Diyarbakır) and Viranşehir (province of Urfa). Through hand-stripping and harvesting in the old tradition by means of a self-made flint-bladed sickle (fig. 3) he was able to reap 2,5 kg of wild wheat in one hour (fig. 4). This corresponded to 1 kg of clean grain and to almost 23 % of crude protein. Reckoning that the members of a family group would be able to reap some 50 kg of wheat per day with such stone sickles, or 40 kg by hand-stripping, it could clearly be established that by beginning at the base of Karacadağ and working upwards with the ripening grain, they could without exertion and within a normal harvesting period of about three weeks accumulate over 1 ton of wheat, which would fully cover their annual needs and would, when supplemented by hunting, fishing and other plant foods, provide an adequate food-supply for the whole year. The grain, probably made edible by pounding in stone-mortars such as are still used in Anatolia, must have constituted a very attractive food-material due to the ease with which it could be obtained and stored, and the security and high food-value it provided. It would, therefore, probably not be unreasonable to suppose that small groups of hunters could have settled down in seasonal camps with the aim of harvesting wild grains and that, considering the difficulty of transporting their annual harvest and the degree of their dependence on it, they could have become sedentary in time[11]. It thus becomes apparent that agriculture need not have been a prerequisitive for sedentariness.

The study of animals is no les important for the solution of our problems than that of the plants. Although in later periods archaeological

Harlan and D. Zohary, "Distribution of Wild Wheats and Barley", *Science* 153, 1966, p. 1079.

[11] For detailed information cf. J. R. Harlan, "A Wild Wheat Harvest in Turkey", *Archaeology* 20, 1967, p. 197-201.

evidence pointing to the existence of animal domestication within certain sites, has been provided by the discovery of the actual gear involved in it, such as bridles and the like, or by contemporaneous representations, the discovery of this type of documents is rare and accidental.

It is therefore through the direct study of the animal bones themselves that zoologists involved in this field of study have in our day developed a new branch of science, which they call zooarchaeology or archaeozoology. By comparing wild and domestic forms it has become possible to determine criteria and stages of domestication; and, though the study of the animal bone from archaeological sites, much information can now be gained regarding the subsistence pattern of the communities that once lived in these early times and places.

A great many genetic or morphologic changes took place in animals during the process of domestication as compared to wild species living under natural conditions[12]. Thus the change, generally the reduction in size of the skeleton, the changes in the forms of the bones of the skull, of horns and of other bones, the increase of milk and the increase of the woolly underfur at the expense of the hairy fur[13] offer important clues in trying to solve the puzzle. However, these morphologic changes need not all be the results of domestication. Thus, it is imperative to obtain specimens of both the wild and the domestic forms from the areas that are being studied in order to arrive at the correct criteria and, through these, at correct results.

As regards the evidence from excavations, non-morphologic criteria such as the types and proportions of species; the frequency of the different bones of each species leading to an appraisal of the minimum number of animals within each of them; the ratio of age and sex groups; the areas of concentration of bone within the site, etc. are all equally important.

While there is no great difference in the proportion of male to female in wild herds, in domestic herds the young males seem to have

[12] K. V. Flannery, *op. cit.*, p. 1253-54; S. Bökönyi, "Archaeological Problems and Methods of Recognizing Animal Domestication" in *The Domestication and Exploitation of Plants and Animals* (P. J. Ucko and G. W. Dimbleby eds.), Chicago, 1969, p. 219 ff.

[13] K. V. Flannery, *op. cit.* p. 1253, fig. 4.

been butchered, while the females were protected for breeding and for milk so that in time the females made up the majority. Again, the differing numerical proportions of various age groups within domestic herds is different from that within wild ones.

The collecting of whole bones, broken bone fragments and even smaller scrap, preferably under the supervision of specialists, and the recording of their find-spots within the excavated area, their classification and analysis will cast much light on the community involved. The animal species that were utilized, the number and proportion of hunted versus domesticated animals, the composition of the herds, the amount of animal protein within the diet, the techniques of butchery, the specific parts of the butchered animals that were utilized, the clustering of activities within the site and numerous other aspects are all things which provide clues on the way of life, the modalities of nourishment, the spheres of activities and other such issues within the settlement of the communities in question.

Besides the extensive field level association with archaezoologists on our team, it was possible to obtain the collaboration of Professor Dr. Bahtiye Mursaloğlu of the Department of Zoology of Ankara University, Faculty of Sciences, in assembling specimens of wild and domestic animals and in the creation of a collection of comparative bone material in her department. Professor Mursaloğlu's keen interest made it possible for one of her assistants, Haluk Anat, to join us in the field and to begin gathering the species needed, so that they should be available for further study. For this collaboration and interest I want to extend our thanks to her here anew.

Another field of research that is perhaps as interesting and important as the genetic changes in plants and animals caused by human manipulation are the movements, due to human intervention, of raw materials specifically localized in nature, for example amber, marine shells, raw bitumen or obsidian. They provide clues on the early exchange of goods, caravan roads and the like.

Volcanic glass, viz. obsidian, was very popular for the manufacture of primitive tools and was one of the earlier raw materials to be used in bulk quantities. It constituted producer - not consumer - goods, was sought out and carried from far off regions and was subject to widespread trading. In the Near East this material is to be found in

its natural state almost exclusively in Eastern Anatolia between Van and Erivan and in the regions of the Hasan and Melendiz Mountains southwest of Kayseri. It was transported all over the eastern Mediterranean lands from these two main sources.

It has been possible, by chemical trace-element analysis, to differentiate groups of obsidian coming from the various specific sources. Such knowledge of the source and the composition of its material allows one to assign natural points of origin for the obsidian tools found in the different archaeological sites and, thus, to trace the trade routes, transport and caravan lines along which this material was carried within or beyond Anatolia [14].

One of the important aims of our project was, therefore, to carry out a more extensive and a more systematic investigation of obsidian sources, to collect specimens from the various volcanic flows within each source and to study this problem in more detail through a variety of methods of analysis. The collaboration of the Mining Research and Exploration Institute (MTA) was sought and obtained in this effort also, and our thanks go to the Director General Dr. Saadettin Alpan, the Vice-Director General Ali Dramalı and the Scientific Counsellor of this Institute Professor Hâmit Nafiz Pamir for their keen interest and help.

In the archaeological field proper the initial surface survey yielded some 132 sites, including a series of camp - and settlement sites of the sort which was apt to shed light on the transition to productive economy in this area. In hopes of elucidating the problems under discussion preliminary soundings and excavations were undertaken on three different camp - or settlement sites [15], corresponding to three different phases :

[14] C. Renfrew, J. E. Dixon and J. R. Cann, "Obsidian and Early Cultural Contact in the Near East", *Proceedings of the Prehistoric Society* 32, 1966, 30 ff. fig. 5; Gary A. Wright, *Obsidian Analysis and Prehistoric Near Eastern Near Trade : 7500 to 3500 B. C.* (Museum of Anthropology, University of Michigan, Antropological Papers No. 37), Ann Arbor, 1969.

[15] For brief preliminary notices cf. R. J. Braidwood, H. Çambel, P. J. Watson, "Prehistoric Investigations in Southeastern Turkey", *Science* 164, 1969, p. 1275-1276; H. Çamber and R. J. Braidwood, "An Early Farming Village in Turkey", *Scientific American* 222, 1970, p. 50-56.

1. *Biris Mezarlığı* and *Söğüt Tarlası* by Gölbaşı, near Bozova (province of Urfa) as sites on the final food-collecting phase having flint and obsidian industries, with pottery only in the upper levels of Söğüt Tarlası;
2. *Girikihaciyan* on the Ergani-Diyarbakır highway near Ekinciler village (province of Diyarbakır) as a well developed early village site with surface indications of Halafian painted pottery;
3. *Çayönü Tepesi* near Hilar (now officially Sesverenpınar) village, near Ergani (province of Diyarbakır) as an early village site intermediate between these two foregoing and likely to shed light on our main problem.

The great antiquity of the sites in the region of Bozova was revealed through the work of one of our teams as well as by the earlier work of Prof. Dr. Kılıç Kökten and his finding of lower palaeolithic tools of Acheulean nad Levalloiso-Mousterian tradition [16]. Soundings at *Biris Mezarlığı* and *Söğüt Tarlası* yielded a predominantly filint blade industry with abundance of microliths probably from the final food - collecting phase at the end of the Palaeolithic. This may be tentatively assigned to about 10 000 B.C., although adequate samples for C - 14 analysis could not be recovered. The site of Biris was not occupied subsequently. At Söğüt Tarlası, however, another settlement followed this early horizon, and through an abundant yield of beveled-rim bowls, could be associated with the Mesopotamian Uruk phase and the horizons of Amuq phases F, G and part of H. It can, therefore, be placed between 3500 – 2800 B. C. [17]

Girikihaciyan is a low mound near Ekinciler village which yielded evidence of a well developed early village-farming settlement of the late 6th to early 5th millenium B. C.: rubble walls; flint and obsidian tools; ground stone objects; bone tools; monochrome and a smaller amount of "Halaf" type painted pottery. This last can, through its predominatly mat paint, be associated with the eastern branch of

[16] K. Kökten, "1946 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları", *Belleten* 11, 1947, p. 162 and "Anadolu Prehistorik Yerleşme Yerleri ve 1944-48 Yıllarında Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları", *IV. Türk Tarih Kongresi* (Ankara 10-14. 11. 1948), Ankara, 1952, p. 198, fig. 4.

[17] Revza Ozil, *Söğüt Tarlası Kazısı Çanak Çömlek Toptuluğu*, Istanbul University, Faculty of Letters, unpublished licence-thesis, 1969, p. 56 ff. 91-92.

the Halef province, i. e. Arpachia [18] and Banahilk [19]. Although it has been known for many years that painted pottery of Halaf type occurs over a vast area, stretching from the upper Tigris-Euphrates basin to the Mediterranean coast and up to Malatya and Tilkitepe near Van, nevertheless, the entire assemblage of finds with which this pottery is associated has not yet been sufficiently described. Work at Girikihaciyan may, therefore, be particularly relevant.

Çayönü Tepesi, which will, as an early village site associated with the beginnings of food-production, shed much light on our problem from the culture history viewpoint, is a low mound measuring approximately 250 × 150 m. located in the lower foothills of the Taurus range 7 km southwest of Ergani. It lies in a region of numerous mounds and archaeological vestiges of later periods. The striking limestone formations south of the stream that skirts the mound contain late antique rock-cut chamber-tomb, some with reliefs and semitic inscriptions (fig. 5) as well as other rock-cut chambers, halls, stairs, cisterns, etc., once described by Ellsworth Huntington as Hittite ruins [20]. The modern village of Hilar (now officially Sesverenpınar) is built among these same limestone formations.

Excavations at Çayönü Tepesi (fig. 6) [21] have yielded 6 or more occupation horizons. Only the latest two of these, occupying a limited part of the northern section of the mound, yielded pottery; the earlier, pre-pottery layers, occupied the rest. The later of the two pottery bearing layers yielded wheel-made pottery of approximately early to mid 3rd millenium B. C., a cist a grave containing a flexed burial and pots of the mid 3rd millenium. The earlier pottery layer had walls of rubble and mud-bricks associated with limited amounts of

[18] M. E. L. Mallovan and J. C. Rose, "Excavations a Tell Arpachiyah, 1933", *Iraq* II, 1935, p. 1-178.

[19] P. J. Watson in R. J. Braidwood, B. Howe *et al.*, *Prehistoric Investigations in Iraqi Kurdistan* (SAOC No. 31), Chicago, 1960, pp. 25, 33-35.

[20] Ellsworth Huntington, "The Hittite Ruins of Hilar, Asia Minor", *Records of the Past, II*, 1903, p. 131-136.

[21] Our thanks for the aerial photographs go to General Emin Alpkaya, Commander of the IIIrd Tactical Air Force, Diyarbakır, in 1964; Staff Colonel Ali Gür, Commander of the 8th Air Base; Major Hüseyin Ergöçmen, Commander of the 184th flight and Captain Murçak, who operated the aircraft; and First - Lieutenant Sami Bilgin, who flew the helicopter.

crude, crumbly hand-made pottery of approximately 4000 B. C. or earlier.

Due to their particular bearing on our problem we shall here deal mainly with the earlier, pre-pottery, levels which can, by a series of C - 14 determinations, for which we are indebted to Professor H. T. Waterbolk of Groningen University as well as to Michigan University, be assigned to approximately 7070±186 B. C. and earlier. These deposits have, besides an inventory of flint, obsidian, ground stone and bone characteristic for settlements of this phase, yielded a series of extraordinary finds.

Among these are a group of buildings of monumental size and character. One of them was a structure apparently cut into the southern slope of the mound and partly eroded by the stream. It displayed an area paved with large flagstones 1-1. 20 m in size. It was still surrounded by walls on three of its sides. Large standing stones stood in line across the wide axis of the paved area and in alignment with inner butresses reinforcing one of the walls; but it is not clear whether they served as roof supports or whether we are in the presence of an open enclosure (Fig. 6-7). Another set of impressive constructions at the base of our exposures were ones with parallel series of foundation walls of rubble, 0.50 m wide and only 2-3 courses high. These walls alternated with open intervals of the same width, and were framed into a rectangular whole by an outer wall of the same character, the whole constituting a kind of grill construction. One of these measured at least 5×7 m (fig. 6, 8). The function of these structures, of which a smaller edition made of *touf* seems to exist in Jarmo, is not yet understood. As things stand, they give the impression of being foundations that are intended to provide adequate aeration for some superstructure, keeping the ground humidity out. However they are to be interpreted, some of the structures in these levels are amazing for the size of their building materials and their proportions as well as for their advanced building technique and conception, unusual for this phase. They give the impression of having been built by, and of having served, a social group larger than a single small family unit. Whatever the case, an architecture of this caliber must have been based on a past of solid building experience and tradition. Compared to other examples from pre-pottery sites, with the exception of Jericho, the astounding quality of the Çayönü architecture truely stands out.

In these earlier levels of the site the inventory consisted for the greater part of chipped flint, lesser quantities of obsidian (fig. 9) and an abundance of microliths. Ground stone objects, mainly grinding and pounding stone, mortars, pestles and the like (fig. 10) were abundant. Besides these there were polished and unpolished celts (fig. 11-12); bone tools (fig. 13); fragments of ornamented and unornamented vessels (fig. 14), fragments of bracelets, pendants, beads (fig. 15), all generally of metamorphic rocks, marble and the like; clay objects, among them human (fig. 16) and animal figurines, and clay and other fragments with mat impressions. A specimen of *Murex trunculus* with smoothed off spines and decorative drill holes (fig. 17) is interesting in indicating intercourse with the Mediterranean coast over a distance exceeding 350 km[22].

Among plant and animal remains must be noted an early species of wheat, domestic sheep, pig, dog and possibly goat.

Finally, there must be mentioned a group of finds that are difficult to understand at first sight within settlements of this context. They consist of some 50 fragments with the bright green colour of an oxidized mineral. The deeper layers yielded pieces such as discs, beads, ring-like objects, the fragment of a reamer and, wires or pins pointed on one or both ends, some of which were bent (fig. 18).

It had been generally believed that the art or pottery developed next after the stone working tradition in settled villages, along with plant and animal husbandry, and that the possibilities of working metals, viz. copper, emerged at a much later stage, when a socio-economic level approaching to urbanism had been reached. It had therefore not seemed plausible that copper could have been worked in an early village context as yet unfamiliar with the fring of pottery. Thought was given to the possibility that these finds might have been made of copper oxides, such as malachite or azurite, which occur in nature in association with native copper and can be worked like stone. It seemed perfectly plausible that early man should have come across these mineral oxides in his quest for earth and mineral colours and that he worked them as he worked stone[23].

[22] This identification was made by Dr. A. Gautier of Ghent University, Belgium, for which I want to extend our thanks to him.

[23] Jean Perrot, *op. cit.* col. 431.

At least two of these mineral finds did, however, not fit this hypothesis, for a copper core was clearly visible in the reamer as well as in one of the wires or pins. Metallographic, microscopic, spectral-analytic and crystallographic analyses ultimately showed that while some of the finds were made of malachite, both the reamer and the wire or pin fragment were truely made of native copper beaten into shape, whether cold or hot hammered is as yet a moot point[24].

Even if the objects were made by cold hammering, which would not involve a pyrotechnic and, therefore, metallurgic process, still the fact of having treated native copper in different terms than stone and with a technique appropriate to this material itself at such an early date seemed highly amazing and of an order that somewhat upset the idea that metallurgy, even in its earliest rudiments, must of necessity have developed very much later than the craft of pottery.

It is true that the astoundingly developed, virtually monumental architecture of this early phase of Çayönü can be explained by the availability of large limestone block material nearby and that the working of copper, viz. metal at so early a stage can be explained by the Ergani copper lode that is only 20 km away. However, both of these findings, as well as the results so far obtained by the natural scientists in this region by going down to the roots of the problem, are already opening up large vistas not only with respect to southeastern Anatolia, but also with respect to human culture history at large. They not only provide detailed information for the problems under discussion on a regional level, but are also of an order to upset our tendency, still all too strong, of mentally trying to fit the process of developing human societies into a rigid unchanging and unilinear system. We should guard against necessarily considering particular elements as unchanging criteria of specific phases of cultural develop-

[24] For the analyses we are indebted to Professor Dr. S. Junghans, head of the *Arbeitsgemeinschaft für Metallurgie des Altertums bei dem Römisch-Germanischen Zentralmuseum in Mainz* operating in Stuttgart, Professor Dr. E. Gebhardt, Director of the Max-Planck-Institute for Metal Research in Stuttgart, Dr. K. Walenta of the Institute for Minerology of the Technical University, Stuttgart, Dr. W. von Engelhardt, Head of the Minerological-Petrographical Institute of the University of Tübingen; and for expert opinion to Professor Dr. Cyril Smith, Massachussetts Institute of Technology, Cambridge, Mass. To all I want to extend our warmest thanks.

ment and should break our habit of imprisoning ourselves in rigid systems of permanently conceived rules and criteria.

Social change and development is, in essence, a living process depending on a multitude of basic ecologic, techno-economic, social and purely human factors; and unless we go down to their roots it will be impossible to trace a solid and realistic outline of human culture history.

April, 1970.

TÜFENGÇİ-BAŞI ÂRİF EFENDİ TARİHÇESİ

FAHRİ Ç. DERİN

Osmanlı tarihinin III. Selim devri ve onu takip eden ıslahat teşebbüsleri ile dolu, buhranlı günlerini hikâye eden eserler arasında, *Tüfengçi-başı Ârif Efendi Tarihçesi* adıyle tanınan eser, hiç şüphesiz, orijinal kaynaklardan biridir[1]. Eserin yazarı olan Mehmed Ârif Efendi, Ankaralı[2] veya başka bir söylentiye göre de İzmirlidir[3]. *Fatin Tezkiresi*'ne göre[4], h. 1171 (1757/1758) yılında doğmuş olup İstanbula gelerek sarayda eğitim ve öğrenim görmüştür. Câbî Saîd Efendi'de bulunan bir kayıt da bunu doğrular niteliktedir[5]. Ârif Efendi, sonradan ilmiye sınıfına geçmiş, 1230 (1815)'da Yenişehr-i Fener, 1232 (1817)'de Edirne kadılıklarında bulunmuş, 1239 (1823/1824)'da Mekke, 1242 (1826/1827)'de İstanbul pâyelerini kazanmıştır. Ölümü, 12 Şevval 1243 (27 Nisan 1828)'tedir[6].

Ârif Efendi, eserinde, III. Selim devrinde ihdas edilen Nizâm-ı Cedîd ıslahatına kısaca dokunduktan sonra, Kabakçı isyanı diye anılan isyanı, III. Selim'in hal' ve IV. Mustafa'nın cülûsunu ve saltanatının ilk günlerini oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatmakta ve olayları 22 Şaban 1221 (4 Ekim 1806) gününe kadar getirmektedir. Ârif Efendi'nin olaylara bizzat tanık olması, eserine önem kazandıran hususlardan biridir. Bu bakımdan, Cevdet Paşa'dan başlayarak bu devri inceleyen yazarlar, onun eserinden yararlanmışlardır. Biz, bu kaynak-

[1] Bu devre ait diğer eserler için bkz. Fahri Ç. Derin, *Yayla İmâmı Risâlesi*, "Tarih Enstitüsü Dergisi", Sayı: 3 (İstanbul 1972), s. 25-80, not: 1.

[2] Bkz. Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. III, İstanbul 1342, s. 261.

[3] Bkz. Fatin, *Tezkire*, İstanbul 1271, s. 261; ayrıca krş. F. Babinger, *Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927, s. 349.

[4] Aynı eser, göst.yer.

[5] *Tarih*, Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Ktb. Y.Y. Nr. K. A. 282, s. 562. Bu kayıt, Ârif Efendi'nin, Enderûn'dan Tüfengçi-başılıktan müderrislik ile mahrec olduğunu ve bir ara Şeyhülislâm Müfettişliği görevinde de bulunduğunu gösterdiği gibi onun Tüfengçi-başılık unvanını da açıklamaktadır.

[6] Bkz. M. Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c. III, İstanbul 1311, s. 270. Onun, 1245 (=1829/1830) ve 1248 (=1832/1833) yıllarında öldüğünü belirten değişik söylentiler için krş. Fatin, *aynı eser*, göst. yer ve Mehmet Tahir, *aynı eser*, göst. yer.

tan daha geniş ölçüde yararlanmayı mümkün kılabilmek için Tarihçe'nin yayımlanmasını uygun bulduk.

Tarihçe'nin tespit edebildiğimiz iki nüshası mevcuttur :

1 — Veliyüddin Efendi Ktb. Cevdet Paşa kitapları, No. 3374/77 (Bayezid Devlet Kütüphanesi içinde, V nüshası). Eserin 1a sayfasında "Esbak Tüfengçibaşı olup İstanbul ma'zûllerinden olduğu halde vefat eden Ârif Efendi'nin eser-i hâmesidir" ibâresi mevcuttur.

2 — Hazine Ktb. No. 1595 (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi içinde, H nüshası). Eb'adı: 215×125 mm.; yaprak: 48; yazı: talîk; satır: 15; istinsah tarihi ve müstensih adı mevcut değil.

Bu iki nüshadan ikincisinin daha süslü bir üslupla ve miktarı çok olmayan değişik bazı ifadelerle yazıldığı görülmekte ve kullanılan ifadeden IV. Mustafa'ya sunulduğu sanılmaktadır. Biz, daha sade ve tarafsız bir ifade ile yazıldığına kanaat getirdiğimiz V nüshasını esas metin olarak aldık ve H nüshasıyla aralarındaki farkları sayfa altında dipnotları şeklinde gösterdik. Metinde geçen kişiler ve tarihler hakkında, başka bir makalemizde[7] bilgi verildiği için burada aynı açıklamaların tekrarından kaçındık[8].

Tüfengçi-başı Ârif Efendi Tarihçesi

Erbâb-ı elbâba pûşîde ve mestûr değildir ki اذا اراد الله تعالى شيئاً هياء اسبابه fehvâsınca[1] Sultan Mustafa Han ibnü's-sultan[2] Abdülhamid Efendimiz Hazretlerini taht-ı âlî-baht-ı[3] Osmânî üzre cülûs-ı humâyûnlarına[4] irâde-i ezeliyye-i Rabbânî[5] ta'allûk etmekden[6] nâşî bundan mukaddem[7] Sultan Selim Han-ı Sâlis Efendimiz[8] Hazretleri'nin on üç se-

[7] Fahri Ç. Derin, *aynı eser* , göst. yer.

[8] Metni yayına hazırladıktan sonra, eserin Üniversite Ktb. T.Y. Nr. 1595 de üçüncü bir nüshasını daha tesbit ettik. Bu nüsha, pek önemsiz farklarla, aynen V nüshasını takip etmektedir.

[1] Fehvâsınca V: + Şevketlû kerâmetlû mehâbetlû kudretlû azemetlû Pâdişâh-ı âlem-penâh ve şehinşâh-ı gerdûn-dergâh H.

[2] e's-Sultan V: + el-Gāzî H.

[3] Taht-ı âlî baht-ı V: zînet-i saltanat-ı âl-i H.

[4] üzre cülûs-ı humâyûnlarına V: ve zîver-i tâc ve serîr-i sultânî olmasına H.

[5] Rabbânî V: ilâhiyye H.

[6] etmeden V: ta'allûk etmekden H.

[7] mukaddem V: akdem H.

[8] Sultan Selim Han-ı sâlis Efendimiz V: Sultan Selim Han H.

neden berü vaz' u tesîs[9] ettiği kanûn ve Nizâm-ı Cedîd-i askeriyyeye[10] Levent Çiftliği'nde ve Üsküdar ve Anadolu'da semt semt kışlalar binâ ve inşâ[11] ve derûnlarını mu'allem askerile imlâ eylediğiyçün[12] envâ'-ı nizâ ve muhârebe[13] ve erâcîf ve muhâvere hudûsu ile[14] yeniçeriyânın[15] nefsâniyyet-i şedîde ve ağrâz-ı ekîdesi vukû' bulup işbu[16] iki sınıf asâkir-i Devlet-i Aliyye beyninde[17] münâfese ve adâvet[18] mütezâyid ve efzûn ve Nizâm-ı Cedîd askerine[19] iyâzen bi'llahi te'âlâ[20] tekfîr derecesinde mu'âmeleleri rûnümûn olduğundan[21] mâ'adâ Îrâd-ı Cedîd nâmıyle vaz' ve cem' ve tahsîl[22] olunan emvâl ve irâdât bi'z-zarûre[23] gûnâgûn mezâlim ve ta'addi ve kavgaya bâdî olduğu zâhir ve[24] hademe-i devlet[25] ve erkân-ı saltanat[26] beyninde müşterek olan menâfi-i kesîre[27] dahi nice seneden berü enderûn ve bîrûnda sekiz dokuz şahsa münhasır olmağla sâirleri[28] mahrûm ve me'yûs ve bu evzâ' teneffür-i külûb-ı nâsa sebeb olmak ve[29] nefsü'l-emirde etvâr ve ref-

[9] vaz' u tesîs V: vaz' H.

[10] Nizâm-ı Cedîd-i askeriyye'ye V: Nizâm-ı Cedîd-i dâverâna H.

[11] kışlalar binâ ve inşâ V: binâ ve inşâ etdiği kışlalar H.

[12] Mu'allem asker ile imlâ eylediğiçün V: memlû etdiği mu'allem asker-i cedîd-i şâhâneleri içün H.

[13] muhârebe V: mücâdele H.

[14] muhâvere hudûsu ile V: muhâvereler hâdis olup gün be gün H.

[15] yeniçeriyânın V: cümle yeniçeriyân-ı memâlik-i mahrûsa H.

[16] Ağrâz-ı ekîdesi vukû' bulup işbu V: ağrâz-ı ekîde vukû'undan nâşî H.

[17] Asâkir-i Devlet-i Aliyye beyninde V: asâkir-i Devlet-i Aliyye'nin birbirlerine beynlerinde H.

[18] Münâfese ve adâvet V: adâvet ve kinleri H.

[19] Askerine V: askerisine H.

[20] Te'âla H: - V.

[21] Mu'âmeleleri rûnümûn olduğundan V: hareket ve mu'âmele nümûn olduklarından H.

[22] Cem' ve tahsîl V: cem' H.

[23] Emvâl ve irâdât bi'z-zarûre V: emvâl ve mukâta'at ve irâddan zarûrî H.

[24] Ta'addi ve kavga bâdî olduğu zâhir ve V: irtikâb tevellüd etdiğinden fazla H.

[25] Hademe-i devlet V: cümle hademe-i devlet H.

[26] Ve erkân-ı saltanat V: - H.

[27] Menâfi'-i kesîre V: menâfi' ve kesîrü'l-irâd-ı menâsıb ve merâtib H.

[28] Olmağla sâirleri V: olmağın herkes H.

[29] Teneffür-i kulûb-ı nâsa sebeb olmak ve V: cümle nâsa girân ve bâis-i nefret olmak mülâbesesiyle H.

târları sûret-i hasenede ise dahi[30] bu cihetten kabûl-ı âmme bulunmayup kâffe-i ef'âl ve ârâları mecmû'-ı nâsa zişt ü kerîh görünmeğin bir fitne ve fesâd zuhûriyle bunların ve bu gûne hâletlerin zevâl ü def' olmasına cümle temenni ve isti'dâd-ı tam ve terakkub u intizâr hâsıl u müheyyâ oldu[31].

Sebeb-i Zuhûr-ı Mukaddime-i Fesâd-ı Yamakān ve Yeniçeriyân-ı[32] *kıla'-ı seb'a der Boğaz-ı Bahr-i Siyâh*[33].

İşbu 1221[34] senesi evâilinde[35] Devlet-i Aliyye üzerinde Rusyalu bağteten nakz-i ahd ve fesh-i sulh ile hudûdda bulunan[36] kıla' ve serhaddât-ı hakaniyye[37] ve bilâd-ı islâmiyyeye nâgehan hücûm ve istilâ ettiği eclden def' ve tenkîl ve kahr [u] istîsâl için[38] Âsitâne'den[39] Sadrıâzam ve ricâl-i devlet[40] ve dergâh-ı âlî yeniçerileri ve Ağası[41] ve zâbitânı ve sâir ocaklu[42] livâ-i sa'âdet sâyesinde ihrâc olunan ordu-yı humâyûnla azîmet etmeleri ile[43] sefer ve cihâd kapusu güşad olup savb-ı Rumeli'ye azîmet ile Âsitâne-i aliyye'de lâzım gelen menâsıb-ı ricâl-i devlete ve sâir merâtibe vekîller nasb u ta'yîn olunduktan sonra[44] Karadeniz'in Rumeli ve Anadolu sevâhilini dahi[45] Rusya donanması[46] ta-

[30] Etvâr ve reftârları sûret-i hasenede ise dahi V: etvârlara ve tedbîr ve reftârları ahsen ise de H.

[31] Bulunmayup ..... hâsıl u müheyyâ oldu H: bulunmamak mülâbesesi ile cümle-ı nâsda zuhûr-ı fitne ve fesâda isti'dâd-ı tamme meczûm olup V.

[32] Fesâd-ı yamakān u yeniçeriyân-ı V: fitne ez-neferât ve yamakān-ı yeniçeriyân H.

[33] Bahr-i Siyâh V: Deryây-ı Siyâh H.

[34] İşbu 1221 H: 1221 V.

[35] Senesi evâilinde V: senesinde H.

[36] Hudûdda bulunan V: - H.

[37] Serhaddât-ı hâkâniyye V: serhaddât H.

[38] Etdiği ecilden def' ve tenkîl ve kahr[u] istisâl içün V: etmeğin def' ve kesr-i asâkir-i menhûsâsı içün H.

[39] Âsitâne'den V: Âsitâne-i aliyyeden H.

[40] Ricâl-i devlet V: + ve erbâb-ı menâsıb H.

[41] Ve Ağası H: - V.

[42] Ocaklu V: Ocaklar cümlesi H.

[43] Livâ-i sa'âdet ... azîmet etmeleri ile V: livây-ı sa'âdet ve orduy-ı humâyûn ihrâc H.

[44] Sefer ve cihâd kapusu ..... nasb u ta'yîn olundukdan sonra H: sefer kapuları güşâd olunduğu gibi V.

[45] Karadeniz'in Rumeli ve Anadolu sevâhili dahi V: Karadeniz sevâhilinin Rumeli ve Anadolu cânibleri H.

[46] Rusya donanması V: + ve sefâyini H.

sallutundan muhâfaza[47] ve Karadeniz Boğazı'nda (2 a) vâki' kıla'-ı sebaya[48] istihkâm ve metânet ve tertîb-i asâkir ile muhârese lâzım gelmeğin[49] Boğaz-ı mezbûrun Rumeli cânibinde[50] muktazi olan mahallere[51] tabyeler inşâsıyle toplar vaz' içün[52] Selim Sâbit Efendi ve Anadolu cânibine kezalik Seyyid Mehmed Efendi Binâ Emîni nasb olunarak irsâl[53] ve bu husûsları[54] tanzîm ve rü'yet ve irâde-i Devlet-i Aliyye'yi icrâ ve temsîl içün[55] cümlesinin üzerine[56] Reisülküttâb-ı esbak[57] Mahmud Râif Efendi nezâret eylemek içün b'as ve isbâl kılınmış olmağın[58] tanzîm-i umûr-ı mezkûr ile meşgûl oldukları hengâmelerde[59] Levent Çiftliği'nde mukîm[60] Nizâm-ı Cedîd askerîsinden bir gürûh Hınzır Deresi nâm mahalle ve o havâli muhâfazasına[61] ta'biye ve tavtîn ve Üsküdar Nizâm-ı Cedîd askerîsinden bir gürûh dahi[62] Fil Burnu ve sâir mahaller muhâresesine[63] vaz' u teşhîn olunup aralık aralık kışlalardan asker celb ve nakli ile[64] zikrolunan Boğaz kal'elerinde asâkir-i merkûmenin tekessürü ve fi'l-asl muhâfazada bulunan yamakan ve yeniçeriyânın idâdına gâlib gelüp cüyûş-ı merkûmun

[47] Tasallutundan muhâfaza V: tasallut ve hücûmundan muhâfaza ve vikaye H.

[48] Kıla'-ı seb'aya H: Kıla'a V.

[49] Muhârese lâzım gelmeğin V: muhârese ve himâye elzem ve ehem olmağın H.

[50] Boğaz-ı mezbûrun Rumeli cânibinde V: Boğaz'ın Rumeli tarafına H.

[51] Mahallere V: mahallerde H.

[52] Vâz'içün V: vâz' olunmağıçün H.

[53] Nasb olunarak irsâl V: nasb ve irsâl H.

[54] Bu husûsları V: bu maddeleri H.

[55] Ve irâde-i Devlet-i Aliyye'yi icrâ ve temsîl içün V: tertîb ve temşiyyet için H.

[56] Cümlesinin üzerine V: kâffe-i umûr-ı Boğaz'a H.

[57] Reisü'l-küttâb-ı esbâk V: esbâk Reisü'l-küttâb H.

[58] Nezâret eylemek içün ba's ve isbâl kılınmış olmağın V: Nezâret ve kârfermâlık ile tisyâr u isbâl olunup H.

[59] Tanzîm-i umûr-ı mezkûr ile meşgûl oldukları hengâmelerde V: te'viye ve tanzîm ile meşgûl oldukları evânda H.

[60] Mukîm V: vâki' H.

[61] O havâli muhâfazasına V: ol sevâhile muhâfaza zımmında H.

[62] Üsküdar Nizâm-ı Cedîd askerîsinden bir gürûh dahi V: bir gürûh Üsküdar Nizâm-ı Cedîd askerîsinden H.

[63] Vesâir mahaller muhâresesine V: diğer mahallere muhârese ve H.

[64] Aralık aralık kışlalardan asker celb ve nakli ile V: ceste ceste iki kışladan asker nakliyle H.

kesret ve yamakların kılleti hasebiyle[65] Nizâm-ı Cedîd askerîsine mahsûs olan elbise ve kisve telbîsi ve harbelı tüfeng istimâli teklif olunacağını ve adem-i kabûllerinde dahi[66] Nizâm-ı Cedîd askerîsinden kesret üzere içlerinde bulunmalarıyle cebren ve kerhen[67] vatanları mesâbesinde olup alâka-i külliyeleri olan kal'elerden tard ve def'[68] olunacaklarını zu'mlarınca tavr-ı hareketlerinde hissetmeleriyle[69] aralık aralık tenha mahallerde cem'iyyet eyleyerek[70] "*biz eben an ceddin yeniçeriyüz Nizâm-ı Cedîd libâsın giyüp yeni baştan asker olmak mümkün ve mutasavver değildir*"[71] deyu kîl u kâl hudûs etmeğe başladı ve bu esnâda Bostancı-başı Hüseyin Şakir Bey dahi bu maslahatı teshîl ve temşiyete[72] me'mûr olmağın câ-be-câ Boğaz-ı mezkûr cânibine[73] sandal-süvâr-ı azîmet ve mûmâileyh Mahmud Râif Efendi[74] ile bu husûsu[75] müzâkere ve meşveret ile bazı yamaklara hafîce[76] "*Behey cânım sizin bu yerlerde*[77] *alâka-i külliyeniz ve bağ ve bostânınuz olup sâye-i pâdişâhîde rahat ve safâ ile ta'ayyüş ediyorsunuz, ne var Nizâm-ı Cedîd askerîsi olsanız ve kisvesini*[78] *giyseniz yevmiyye ve esâmeniz ziyâde ve ta'yînleriniz mükemmel olarak*[79]

[65] Zikr olunan .....kılleti hasebiyle V: Boğaz kal'eleri savbında teksîr-i cüyûş-ı Nizâm-ı Cedîd'e mübâderet ile kıla'-ı seb'ada vâki' ve sâkin ve hizmetde mukîm neferât ve mustahfızânı olan asâkir-i yeniçeriyân ve yamakān-ı Ocakluyân adedi kesretine Nizâm-ı Cedîd askerini efzûn ve gālib kılup kesret-i ecnâd-ı Nizâm-ı Cedîd hasebiyle ba'dehu yamaklar ve yeniçeriler kalîl ve mağlûb ve mahkûm olmağın H.

[66] Adem-i kabûllerinde dahi V: kabûl etmedikleri sûretde H.

[67] Nizâm-ı Cedîd ..... ve kerhen V: Nizâm-ı Cedîd askeri içlerinde kesret bulunmağla kerhen ve cebren H.

[68] Tard ve def' V: tard u ihrâc ve def' H.

[69] Zu'umlarınca tavr-ı hareketlerinde his etmeleriyle V: etvâr ve harekâtdan ve siyâk u sibâkdan his ve iz'ân etmeleriyle H.

[70] Tenha mahallerde cem'iyyet eyliyerek V: tenha köşe ve mahallerde cem'iyyet ederek H.

[71] *Yeni başdan asker olmak mümkün ve mutasavver değildir* V: *yeni asker olmak mümkün değildir muhaldir* H.

[72] Temşiyet V: te'diyeye H.

[73] Câ be-câ Boğaz-ı mezkûr cânibine V: aralık aralık taraf-ı kıla'-ı Boğaz'a H.

[74] Mûmâileyh Mahmud Râif Efendi V: Reis Mahmud Efendi H.

[75] bu husûsu H: - V

[76] İle bazı yamaklara hafîce V: ve hufyeten sırren bazı kıla' yamaklarına H.

[77] *Bu yerlerde* V: *bu mahalde* H.

[78] *Ve kisvesine* V: *bu Nizâm-ı Cedîd kisvesini* H.

[79] *Yevmiyye ve esâmemiz ziyâde ve ta'yînlerimiz mükemmel olarak* V: *ve yevmiyye ve esâmelerimiz ziyâde ve mükemmel ta'yînler râbıta-dâde olarak* H.

yine kemâkân (2 b) *mahâllerinizde ve kal'elerde muhâfaza hizmetinde ikâmet ile kâr u kisbinizde olsanız*[80] *ne be'is var, bunda her vechile*[81] *menfa'atlü ve hayırlu maslahattır*" dedikce "*Biz kuloğlu kul ve yeniçerioğlu yeniçeriyiz*" diyerek sa'at be-sa'at âteiş-i gayz u kinleri alev-hîz-i işti'âl[82] olmağa başladı ve bu esnâda[83] Şehriyâr-ı müşârünileyh Hazretleri[84] cum'a günü Sultan Bayezid-i Velî[35] câmi'-i şerîfi selâmlığında arzu sohbete dâhil olan Segban-başı[86] Mehmed Ârif Ağa'ya: "*Ağa, ordunun azîmeti sebebiyle İstanbul*[87] *hâli ve kolluklarda yeniçeri neferâtı az*[88] *kalmağın Nizâm-ı Cedîd askerîsinden her bir kolluğa üçer beşer adam kosam*[89] *münâsib olmaz mı?*" buyurduklarında[90] Segban-başı-i mûmâileyh[91] "*Emr ü fermân pâdişâhımız Efendimizindir, ancak kulunuz bir vekîl kölenizim, irâde-i şâhâneleri buyurulur ise bu husûsu orduda Yeniçeri Ağası kulunuza bir kerre yazayım*"[92] dedikde Şehriyâr-ı müşârünileyh "*Yok yazma*[93] *dursun, istemem*" dediği[94] kelâm dahi Yeniçeri Ocağı beyninde hafî havâdis olup Yeni-Odalar ve Eski-Odalar kışlalarında gecelerde cem'iyyet ve akd-i meşveret ve nâs arasında[95] kîl u kâl ve güft-gû ve erâcîf çoğalıp[96] esvâk ve dekâkin[97] havâdisât ve türrehâtla doldu ve bu günlerde Eski ve Yeni-Oda'lar kışlalarında Boğaz-ı mezkûr yamakları tarafından hafîce ta'lîm-i fitne içün gönderilen tebdîl-i câme Kara

[80] *Muhâfaza hizmetinde ikâmet ile kâr u kesbinizde olsanız* V: *muhâfaza ve hizmetinizde ikâmetle kârınızda ve bâğınızda ve çiftliğinizde olsanız* H.

[81] *Her vechile* V : - H.

[82] İşti'âl H : İştigal V (yanlış)

[83] Bu esnâda V: bu hengâmda H.

[84] Hazretleri V : - H.

[85] Velî V : - H.

[86] Ve sohbete dâhil olan Segban-başı V : ve sohbetde Âsitâne Şegban-başı H.

[87] *İstanbul* V : *İslâmbol* H.

[88] *Az* V : kalîl H.

[89] *Her biri kolluğa üçer beşer adam kosam* V: *her koltuğa üç beş âdem zamîme etsem* H.

[90] Buyurduklarında V: dedikde H.

[91] Mûmâileyh V: - H:.

[92] *Emr ü fermân ..... bir kere yazayım V: emr-i humayûn Padişahımızındır kulunuz* bir vekil bendenizim, vâde-i şâhâne buyurulur ise bu hususu bir ordvda Yeniçeri *Ağası kulunuza tahrir edeyim* H.

[93] *Yok yazma* V : *yok yok yazma* H.

[94] Dediği V : buyurduğu H.

[95] Arasında V : meyânında H.

[96] Çoğalup V : zuhflra gelüp H.

[97] Dekâkin V : + - i İslâmbol H.

Kullukcular Ocaklu tarafından şu gûne hareket etsinler ve şu vechile davransınlar deyû tefhîm olunduğuna mebni tâ ki[98] iki yüz yirmi iki senesi mâh-ı rebî'ü'l-evvelin[99] on altıncı pazar günü Karadeniz Boğazı'nda vâkı'[100] kıla'-ı seb'anın mezbûrûn neferât ve yamakları olan yeniçeriler[101] bi'l-ittifak ikâz-ı fitne ve fesâda mübâşeret ve bir mahâlde tecemmü' ederek akd-i şûrâ ve meşveretleri üzerine[102] Macar tâbyesinin zâbiti bulunan Halil Haseki gelüp "*Ne sohbet ediyorsunuz, bu cem'iyyetin sebebi nedir? Dağılın!*" deyince neferât-ı merkûme huşûnet üzere Haseki-i mezbûre cevâb ile mukābele ve giderek beyinlerinde muhâvere ve müşâteme hudûsü ile ihtirâ'-ı fitne ve fesâda bahâne-cû olan mezkûr yamaklar Haseki-i mezbûru paraladıkları haber-i bâridi[103] Rumeli Kavak kal'esinde ikāmet ve umûr-ı (3 a) kılâ'a nezâret eden mûmâileyh Mahmud Râif Efendi'ye vârid oldukda siyâk u sibâk-ı ahvâlden kenduye dahi suikast edeceklerini cezm ve tayakkun ile[104] ol mahâlden icâleten zevrak-süvâr-ı firâr olmuş ise de[105] verâsından on beş kadar yamak kayıkları ile deryâdan ta'kîb ve Büyükdere'de mûmâileyhe vusûl[106] ve tüfeng endâhtı ile yamak Kara Ali mezbûr Efendi'yi yanındaki hizmetkâriyle ma'an idâmdan sonra avdet ve Umur yeri'nde tecemmü' edüp meşveret üzereler[107] iken Macar tâbyesi zâbiti ve ağası olan Hassa

[98] Ve bu günlerde eski ve Yeni Odalar .....mebnî tâ ki V: - H.

[99] İki yüz yirmi iki senesi mâh-ı rebî'ü'l-evvelin V: nâgehân işbu bin iki yüz yirmi iki senesi rebî'ü'l-evvelinin H.

[100] Karadeniz Boğazı'nda vâki' H: - V.

[101] kıla'-ı seb'anın mezbûrun neferât ve yamakları olan yeniçeriler H: Kıla'-ı mezbûre neferâtı olan yamakān-ı yeniçeriyân V.

[102] Mübâşeret ve bir mahalde tecemmü' ederek akd-i şûrâ ve meşveretleri üzerine V: mübâşeret ve meşveret ve cem'iyyet ederek oldukları mahallerinden hareket H.

[103] Macar tabyesi'nin zâbiti .....haber-i bâridi V: - H.

[104] Rumeli Kavak .....tayakkun ile V: ve mahall-i merkûmda Nâzır-ı âmme-i umûr-ı kıla'-ı Boğaz ile sâlifü'z-zikr Mahmud Efendi'ye suikasda niyyet etdikleri mezbûrun ma'lûm-ı meczûmu oldukda H.

[105] Olmuş ise de V: olmağın H.

[106] On beş kadar yamak kayıkları ile deryâdan ta'kîb ve Büyükdere'de mûmâileyhe vusûl V: on onbeş kadar usât-ı yamakān deryâdan kayıklar ile ta'kîb ve Büyükdere'de merkûma vusûl H.

[107] Yamak Kara Ali Mahmud Efendi'yi H: Kara Ali nâm yamak Efendi-i mûmâileyhi V.

Hasekilerden Halil Ağa gürûh-ı cem'iyyetine vürûd ile bunlara tefhîm-i kelâm ve merâm sadedinde olmak hulyâsında olıcak fitne ve bahâne cüst-cû eden fi'e-i yamakān derhal Halil Haseki'yi dahi paralamak ile[108] bu sûretle mezbûr Boğaz yamakları[109] izhâr-ı ısyân ve ilân-ı tuğyân etdikleri haberi bu tarafda[110] sâmia-yi Devlet-i Aliyye'ye mün'akis oldukda cânib-i saltanat-ı seniyyeden[111] def' ve teskîn-i fitneleriyçün Bostancı-başı Şâkir Bey ta'yîn olunup iki def'a sandal ile Boğaz'a azîmet ve gāile-i fesâdı[112] def' ve teskîn edemeyeceğini derk ve fehm ile gâh Büyükdere'den gâh Bebek'den avdet edüp pîç ü tâb-ı hayret ve ıztırâb ile kat'-ı ümmid eyledi[113]. Paşa Kapusu'nda dahi Kaymakam Musa Paşa huzûrunda ricâl-i devlet def'-i fitne içün[114] iki gün meşveret edüp gâh asker-i cedîd irsâli ile def' ve tenkîl[115] ve gâh şâyed deryâdan İstanbul[116]'a vürûd ve hücûm dâiyesinde olurlar ise bahren istisâlleriçün Tersâne-i Âmire yerlisi meyân-ı deryâda mürûrlarına mâni' ve hâciz olmak tedbîrine teşebbüsden nâşî Tersâne liman Reisi Bâb-ı Âli'ye ihzâr olunup bu husûs dahi müzâkere olunduysa da[118] elhâsıl rû-gerdânî-i

[108] Hizmetkâriyle ma'an idâmdan sonra avdet ve Umur Yeri'nde tecemmü' edüp meşveret üzereler iken Macar tâbyesi zâbiti ve ağası olan Hassa Hasekilerden Halil Ağa gürûh-ı cem'iyyetlerine vürûd ile bunlara tefhîm-i kelâm ve merâm sadedinde olmak hulyâsında olıcak fitne ve fesâda bahâne cüstcû eden fi'e-i yamakān derhâl Halil Haseki'yi dahi paralamak ile H: Bir nefer hizmetkârı ile idâm etmekden nâşî V.

[109] Bu sûretle mezbûr Boğaz yamakları V: - H.

[110] haberi bu tarafda V: peyâm-ı bâridi H.

[111] Cânib-i saltanat-ı seniyyeden V: taraf-ı Devlet-i Aliyye'den H.

[112] Sandal ile Boğaz'a azîmet ve gāile-i fesâdı V: Boğaz tarafına sandal ile azîmet ve bu maddeyi H.

[113] Derk ve fehm ile kâh Büyükdere'den ve kâh Bebek'den avdet edüp pîc ü tâb-ı hayret ve ızdırâb ile kat'-ı ümmîd eyledi V: etrâfiyle mülâhaza ve fehm ve kârin-i dirâyet etmek mülâbesesiyle üftâde-i bahr-i pîc ü tâb olarak gâh Büyükdere'den gâh Bebek'den avdet ve ricat ile hayretde kalup kat'-ı ümmîd eyledi H.

[114] Def'-i fitne içün V: bu fitnenin def'yiçün H.

[115] Def' ve tenkîl V: tenkîl ve def'leri H.

[116] İstanbul'a V: İslâmbol'a H.

[117] İstisâlleriçün ..... hâciz olamak V: istisâl ve tefrikleriyçün Tersâne-i Âmire sefâyininden birisi miyân-ı deryâda râh-ı mürûrlarına nasb olunup toplar endaht etmek ile mâni' ve âciz olmak H.

[118] Bâb-ı Âlî'ye ihzâr olunup bu husûs dahi müzâkere olunduysa da V: Bâb-ı Âsâfî'ye ihzâr kılınup bu husûsu dahi müzâkere etdiler H.

baht u tâli' hasebiyle bir tedbîr-i savâba[119] muvaffak olamayup birkaç gün böyle perişân-ı rey ve şu'ûr oldukları hâlde[120] şehr-i mezbûrun on sekizinci salı günü fesâd-ı mezkûrun def' iyçün Yeniçeri Ocağı'ndan Orta mütevellileri ve Orta ihtiyârları ve aşcı ustaları ve yazıcılardan otuz kırk kimesne[121] taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Boğaz'a gönderilmiş ise dahi[122] usât-ı merkûme cem'iyyet-i tâmme ile İstanbul'a azîmet dâiyesinde bulunduklarına mebni[123] Büyükdere'ye vürûdlarında meb'ûslara bi't-tesâdüf[124] tarafeyn birbirleriyle mülâki olup hafî mukāvele ve ittifaka mebni tarîk-i fitne ve fesâdı zîr u bâlâsiyle müzâkere ve meşveret ve sûret-i zâhirde[125] mezbûrlara (3 b) her ne kadar[126] nush u pend etdiler ise de[127] kat'â havâle-i gûş u itibâr etmeyerek inâdlarında ısrâr ile azm u tasmîmlerinden rücû' eylemediklerini zikrolunan me'mûrlar müşâhede etmeleriyle nâçâr-ı ca'lî me'yûsen avd u insirâflarında[128] fi'e-i usât[129] içlerinden Kastamonulu Yirmi-Dört Segbanın Kabakçı Mustafa[130] ve Yirmi-Beş cemâ'atin İbiş[131] ve Altmış-Dörd'ün Arnavut Ali ve Ahıshalı Memiş nâmân kimesneleri[132] intihâb ve kendülerine serkerde nasb kılup[133] cümlesi bu dört kimesnenin emr ü reyi[134] üzere hareket ve kulluğunu

[119] Tedbîr-i sevâba V: tedbîr-i sevâb ve dürüste H.

[120] Oldukları halde V: oldular H.

[121] Fesâd-ı mezkûrun ..... kimesne V: Ocağ-ı yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî'den fesâd ve ısyânları def' içün Ortalar mütevellilerini ve Ortalar ihtiyârlarını ve Aşçı ustalarını ve Yazıcı'ları otuz kırk kadar kimesneyi H.

[122] Boğaz'a gönderilmiş ise dahi V: savb-ı Boğaz'a ib'âslarında H.

[123] İstanbul'a azîmet daiyyesinde bulunduklarına mebnî V: İstanbul'a azîmet daiyyesine mebnî H.

[124] Meb'ûslara bi't-tesâdüf V: meb'ûslar ol mahalde tesâdüf etmeğin H.

[125] Tarafeyn birbirleriyle mülâki olup hafî mukāvele ve ittifâka mebnî tarîk-ı fitne ve fesâdı zîr ü bâlâsiyle müzâkere ve meşveret ve sûret-i zâhirde V: - H.

[126] Mezbûrlara her ne kadar V: kendülere bu kadar H.

[127] Etdiler ise de V: etdiklerinde H.

[128] Gûş u itibâr ..... insirâflarında V: gûş-ı istimâ' etmeyüp inadlarında ısrâr ile azîmetlerinden rücû' ve avdet kılmamalariyle me'mûrlar Âsitâne'ye nâçâr meyûsen avd ü iyâblarında H.

[129] Usât V: + -ı merkûme H.

[130] Kastamonulu Yirmi dört segbanın Kabakçı Mustafa V: Kastamonu Kabakçısı Yirmi-dört segbanın Mustafa H.

[131] İbiş V: Süleyman H.

[132] Nâman kimesneleri V: nâm kimesneleri H.

[133] Nasb kılup V: kılmağla H.

[134] Emr ü reyi V: rey ve emirleri H.

ahd u iltizâm ile[135] kasd u azîmet etdikleri[136] ve Nizâm-ı Cedîd bertarâf olmadıkça azîmet ve teveccühlerinden dönmemek üzere eymân u peymân ve ittifak u ittihâd üzere kılıç atlayup yekdil ve yekcihet oldukdan sonra[137],

mâh-ı mezbûrun[138] *on dokuzuncu çarşamba günü* Şehriyâr-ı gerdûn-iktidâr Hazretleri[139] Kaymakam Paşa'yı Sarây-ı Humâyûn'da vâki' Sünnet Oda'sına ihzâr edüp ahrâm-nişân-i huzûr-ı tâcdârîleri oldukda *..Paşa, bu ne gûne hâletdir, bu Karadeniz Boğazı'ndaki fitne ne içün def' olmuyor? Bu neden iktizâ ediyor?*" deyu suâlinde[140] Kaymakam Paşa zemîn-bûs-ı sükût[141] olıcak "*Bu işlere sebeb benim hilmiyetimdir*" buyurmalariyle tekrâr "*Vâkı'a benim hilmiyetimden iktizâ ediyor.*" demişler. Fitne-i usât yevm-i mezbûrda ba'de'l-asr Büyükdere Çayırı'ndan cem'iyyet-i kübrâ ve gürûh-ı enbûhları ile hareket ve berren ve bahren Tophâne'ye[142] azîmet ve önlerine gelen[143] eşhâsı sevâd-ı cem'iyyetlerine ilhâk ve reh-i râstlarında olan[144] halkı alaylarına da'vet ederek ba'de'l-ışâ Top hâne-i Âmire'ye[145] vusûllerinde Topçu Ocağı neferât[146] ve zâbitânı ile mükâleme ve mu'âhede ve dâire-i ittifaklarına[147] idhâlden sonra ocaklarının kazganını âmâde-i ittifâk ve ittihâl eyleyerek Tophâne Meydânı'na[148] ihrâç etdiler. Bu peyâm-ı muhiş ol gece Şehriyâr-ı müşârünileyhin ma'lûm-ı humâyûnları oldukda[149] cevf-i leylde Kaymakam Paşa'ya irsâl-i haber ile tulû'-ı fecr hengâmı nezd-i şâhânelerine[150] Yeniçeri ocaklusundan üç beş âdem icâleten taleb etmekden

[135] Kulluğunu ahd ü iltizâm ile V : Kulluğu ahd ü iltizâm ve şart u ittifâk ve H.

[136] Etdikleri V : + maslahat râbıta H.

[137] Üzere kılıç atlayup yekdil ve yek cihet oldukdan sonra V: üzerine kılıv atlayup yekdil ve yek cihet olmağa müekkid kuvvet ve kat metânet verdiler H.

[138] Mâh-ı mezbûrun V : - H.

[139] Şehriyâr-ı gerdûn-iktidâr Hazretleri V : Şehriyâr-ı müşârünileyh H.

[140] Suâlinde V : suâl etdikde H.

[141] Sükût H: sükûn V.

[142] Tophâne'ye V : Tophâne-i Âmire savbına H.

[143] Gelen V : gelüp tesâdüf etdikleri H.

[144] reh-i râstlarında olan H : - V.

[145] Tophane-i Âmire'ye V : Tophâne'ye H.

[146] Neferât V : neferâtı H.

[147] Dâire-i ittifâklarına V: ittifaklarına H.

[148] Eyleyerek Tophâne Meydânı'na V : olarak Meydân-ı Tophâne'ye H.

[149] Ma'lûm-ı humâyûnları oldukda C V: ma'lûmu oldukda H.

[150] Nezd-i şâhânelerine V: nezd-i şâhânesine H.

nâşî[151] Kaymakam Paşa ve Segban-başı Mehmed Ârif Ağa ma'iyyet ve marifetleriyle[152] tulû'-ı fecr vaktinde Yetmiş-Beş cemâ'atin kâtibi Kazgânî Ömer Efendi ve Yirmi-Beş bölüğün ihtiyârı Kazgânî Laz Hacı Mustafa ve Yirmi-Beş (4 a) cemâ'atin mütevellisi Hacı Süleyman ve Dokuzuncu cemâ'atin mütevellisi Mustafa ve Altmış-Dört cemâ'atin[153] mütevellisi Hacı Yakub ve On-Yedi Bölüğün Arnavud Hacı Mehmed Oda-başı ve Ser-Turna Osman ve Ser-Turna Ali ve Ocak Muhzırı biecmaihim bunlar Sünnet Odası'nda huzûr-ı şâhâneye dâhil ve makam-ı edebde dest beste-i huzû' kâim olduklarında Şehriyâr-ı müşârünileyh bükâ ederek cümleye hitâb edüb "*Bu cem'iyyetin sebebi nedir– Eğer kavgaları Nizâm-ı Cedîd içün ise ben bunları Nizâm-ı Cedîd askeri edecek değilim ve*[154] *şimden sonra Nizâm-ı Cedîd'i ref' ü def' etdim, işte Segban-başı Ağa-ya tenbîh eyledim*[155], *varsun Nizâm-ı Cedîd kışlalarına kilit ursun ve kurşun akıtsın. Bu cemi'iyyeti def' edin. Pîriniz aşkına olsun*" dedikde mecmû'u zemîn bûs edüp avdet ederler iken içlerinden birisine "*Sen Kazgānî Ömer Efendi değil misin–*" deyu suâl buyurmuşlar. Bu sûretle[156] huzûr-ı humâyûnlarından ric'atlerinde Ağa Kapusu'na dahi Ocaklu ale's-seher cem' olup ol zamân huzûr-ı humâyûna gidenlere müterakkıb idiler. Vakta ki Segban-başı mahiyyetinde olanlar ile Ağa Kapusu'na vürûd eylediklerinde[157] Segban-başı binek taşına çıkup pâdişâhın emr ü taçkrîrini hâzır ve müheyyâ olan Ocaklu'ya ifâde ve beyân etdikde cümlesi bi'l-ittifâk sayha ve feryâd edüb "Bu *sözlere itimâd etmeyüz; Nizâm-ı Cedîd'i ref' etmez, şimdiye kadar bu Nizâm-ı Cedîd içün Edirne ve Tekfur dağı ve Rumeli ve Anadolu'da nice maddeler*[158] *vukû' bulup bunca*[159] *nüfûs-ı kesîre telef oldu, âlem zulümle doldu, memâlik harâb oldu, yine Nizâm-ı Cedîd'i etmedi ve etmez*" deyu bir ağızdan çağrışdılar ve "*Bizler bu fitneyi ref' ve teskîn edemeyiz*" deyû kat'î cevab verdiklerinde Segban-başı dahi çâre bulamayub Divânhâneye doğru

[151] Etmekden nâşî V: etmek ile H.

[152] Ma'riietleri ile V: ma'rifetiyle H.

[152]a Yetmiş beş V H : Yetmiş bir Ü.

[153] Altmış-dört Cemâ'atin V : altmış - dört H.

[154] *Ve* V : - H.

[155] *Segban-başı Aga'ya tenbîh eyledim V: Segban-başı'ya tenbîh etdim* H.

[156] Bu sûretle V: Bu sflret H.

[157] Segban-başı ma'iyyetinde 9lanlar ile Ağa Kaousu'na vŞrûd eylediklerinde V: - H.

[158] *Anadotu'da nice maddeler* V: *Anadotu maddeleri* H.

[159] *Bunca* V : *bu kadar* H.

savuşdukda orada bulunan ma'lûm ve müte'ayyin dört yüz kadar Ocak ihtiyârları ve söz sâhibleri Süleymâniye Câmi'-i şerîfi havlisine avdet ile hâl neye müncer olacak deyu cem' ü müterakkıb oldular. Kaymakam Paşa dahi huzûr-ı humâyûndan Bâb-ı Âlî'ye[160] avdetde Şeyhülislâm Efendi'yi ve sudûr-i kirâm ve ulema-yı ızâmı tebdîl-i kıyafet ve ricâl-i devleti dahi cem' edüp def'-i fitne içün akd-i meşveret ile (4 b) sohbet üzere iken nâgehân şehr-i mezbûrun *yirminci perşembe günü*[161] ale's-sabah cem'iyyet-i mezkûreye[162] topçu neferâtı ve Galata yeniçerileri ve her fırkadan ecnâs-ı muhtelife-i mütenevvi'a iltihak ile[163] Tophâne ve o sevâhilden müsellâh olarak fevc fevc[164] mavna ve piyâdelere süvâr olup[165] bayraklariyle İslambol'a güzâr ve Unkapanı ve Cebe Ali Kapusu'ndan duhûl ve Eski Yeni Odalar kışlasına[166] teveccühlerini Paşa Kapusu'nda olan ulemâ[167] ve ricâl-i devlet gûş etdiklerinde ulemâdan[168] ma'ada vesvesesi olan ricâl-i devlet firâr ve ihtifâ kaydına düşdüler. Bu hılâlde ulemây-ı ızâm dâîleri Enderûn-ı humâyûn'a azîmetle cânib-i pâdişâhîde bulunalım deyu rikâb-ı humâyûna telhîs olunduysa da gelmemelerine ve Bâb-ı âsafî'de ve Ağa Kapusu'nda tevakkuf eylemelerine dâir cânib-i şehriyâr-ı mûşârünileyhden cevâb sudûr eyledi[169]. Bu tarafda Süleymâniye havlisinde müctemi'[170] olan ihtiyârlar ve söz sâhibleri dahi usât-ı merkûmenin[171] mürûrlarını istimâ' etdikleri vakt idi ki Ocak Baş Çavuşu Kahveci Mustafa Ağa Segban-başı tarafından Süleymâniye'ye vürûd ile "*Beş on ihtiyâr ve söz anlarlar gelsün, bu fitne ve fesâdun def'i*

[160] Bâb-ı alî'ye V: Bâb-ı Asâfî'ye H.

[161] Şehr-i mezbûrun yirminci perşembe günü V: yevm-i mezbûrda ki yirminci perşembe günüdür H.

[162] Cem'iyyet-i mezkûreye V: cem'iyyet-i kübrây-ı mezbûra H.

[163] Ecnâs-ı muhtelife-i mütenevvi'a iltihak ile V: ecnâs-ı mütenevvi'a ve müte'addide iltihâk ve zamîmesiyle H.

[164] O sevâhilden müsellah olarak fevc fevc V: ol sevâhilden pür esliha fevc fevc ve gürûh gürûh H.

[165] Olup V: olarak H.

[166] Eski Yeni Odalar kışlasına V: Yeni Odalar kışlalarına H.

[167] Ulemâ V: + -yı izâm H.

[168] ulemâdan V: ulemâ-yı izâmdan H.

[169] Bu hilâlde ..... sudûr eyledi V: - H.

[170] Müctemi' V: cem' H.

[171] Usât-ı merkûmenin V: asâkir-i tâgînin H.

çâresini söyleşelim"[172] demekle beş on ihtiyâr Süleymâniye'den Ağa Kapusu'na vardıklarında Segban-başı bunlara hitâb edüp "*Ne rey edersiniz, Pâdişâh şu fitnenin def'ini matlûb ediyor*[173], *ne tedbîr edersiniz ne yapalım*" deyince ihtiyârlar "*Siz bilirsiniz*" deyu mukābele etdiklerinde tekrâr Segban-başı "*Allah aşkına olsun söyleyin buna çâre nedir?*" diyerek hitâb etdikde cevâb verdiler ki "*Şeyhülislâm Efendi'yi ve Sadreyn Efendileri bu mahâlle getürelim bu husûsda müzâkere ve meşveret*[174] *edelim, bakalım fesâdın*[175] *def'i ne sûretle olur*" demeleriyle[176] Segban-başı "*Şeyhülislâm Efendi Ağa Kapusu'na gelmek kanun mudur, vukû'u var mıdır?*" deyu suâlinde[177] "*Vukû'u vardır, kanundur*" dediklerine mebnî[178] Dergâh-ı Âlî Baş Kâtibini der-akab Bâb-ı Âlî'ye irsâllerinde[179] Şeyhülislâm Seyyid[180] Mehmed Ataullah Efendi başı şâl ile melfûfen ve Sadr-ı Rumeli Ahmed Muhtar Efendi ve Sadr-ı Anadolu Mehmed Hafîd Efendi Ağa Kapusu'na vürûdlarında[181] tekrar Süleymâniye'den ihtiyârlar ve söz sâhibleri Ağa Kapusu'na gelüp[182] (5 a) Segban-başı'ya "*Bize izin verin*[183] *kışlalarımıza gidelim, asker kışlalarımıza*[184] *dolmuşlar gelen yoldaşları yerleşdirelim*" demeleriyle Segban-başı "*Göreyim sizi bir ferde zarar ve ziyân*[185] *olmasun*" deyu tenbîh ile icâzet verdikde cümlesi Yeni Odalar kışlasına avdet etdiler[186].

[172] *gelsün bu fitne ve fesâdın def'i çâresini söyleşelim* V: *gelsünler bu fesâd ve fitnenin def'ini söyleşelim* H.

[173] *Ediyor* V: *eder* H.

[174] *Müzâkere ve meşveret* V: *meşveret ve müzâkere H.*

[175] *Fesâdın V: bu fesâdın* H.

[176] Demeleriyle V: dediklerinde H.

[177] Suâlinde V: suâl etdikde H.

[178] Dediklerine mebnî V: demeleriyle pes H.

[179] Bâb-ı âlî'ye irsâllerinde V: Bâb-ı Âsâfî'ye irsâlde H.

[180] Seyyid V: esseyyid H.

[181] Vürûdlarında V: vürûd etdiklerinde H.

[182] İhtiyârlar ve söz sâhibleri Ağa Kapusu'na gelüp V: Ağa Kapusu'na ihtiyârlar ve söz sâhibleri gelüp H.

[183] *Verin* V: *ver* H.

[184] *Kışlalarımıza* V: *kışlalara* H.

[185] *Zarar ve ziyân* V: *zarar ve hasârat* H.

[186] Avdet etdiler H: Geldiler V.

[187] Usât-ı asâkir V: usât u asâkir H.

[188] Cedîd Odaha H: Cedîd Oda V.

Mürûr-ı usât-ı asâkir[187] *ez Tophâne-i Âmire be Âsitâne ve duhûl-kerden-i îşân be-meştâ-yı Cedîd Odahâ*[188] *ve ittifâk-kerden-i cümle-i yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Âlî*

Çün yevm-i mezbûrda fi'e-i usât Tophâne'den İstanbul'a mürûr ve kışlalara duhûl ederler iken[189] Ağa Kapusu tarafından zikr olunan ihtiyârân ve söz sâhibleri ve cümle yeniçeriyân serkerdegân[190] ve asâkiri istikbâl ile vürûd edüp Meydân-ı Lahm'de Tekye ta'bîr olunan mahâlde cümlesi akd-i ittifâk[191] ile yek-dil ve yek-cihet olup der-akab kazganları Meydân'a ihrâc ve Cebeciler Ocağı'na dahi bir bayrak asker gönderüp cebehâne[192] neferâtını ve kazganlarını davet ve getirüp ittifâk ve ittihâd ve ahd ü misâklarına idhâl edüp Meydân-ı Lahm deryâ-yı asker-i bî-pâyân ile[193] doldu.

Tahrîr-i isimhâ-i ba'zî ez-ricâl-i enderûn ve bîrûn be-defter berây-ı idâm-ı îşân ve irsâl ü istid'a-kerden ez-cenâb-ı Şehriyâr-ı müşârünileyh

Bundan sonra ihtiyârlar ve söz sâhibleri ve serkerdeler yevm-i mezbûrda müzâkere ve meşveret edüp[194] bir defter tahrîr ü terkîm[195] ve enderûn ve bîrûnda olan meşâhir-i ricâlden Kethudâ[196] İbrâhim Nesîm Efendi ve Hacı İbrâhim Efendi ve Kethudâ Memiş Efendi ve Reis Safî Ahmed Efendi ve Vâlide Kethudâsı Yusuf Ağa ve Sır Kâtibi Ahmed Efendi ve Mabeynci Ahmed Bey ve Darbhâne Emini Ebûbekir Efendi ve Defterdâr-ı İrâd-ı Cedîd Ahmed Bey ve Kapan Nâibi Lûtfullah Efendi'yi derûn-ı deftere derc ile "*Bu kimseleri hayyen ve meyyiten Pâdişâhımız'dan taleb ederiz*[197]. *Bunlar mülkü harâb u yebâb*[198]

[189] Tophâne'ye İstanbul'a mürûr ve kışlalara duhûl ederleriken V: Tophâne-i Âmire'den İslâmbol'a ale's-seher mürûr ile yeni Oda kışlalarını memlû ve meşhûn ederler iken H.

[190] Zikr olunan ihtiyârân ve söz sâhibleri ve cümle yeniçeriyân-ı serkerdegân V: zikr olunduğu vech üzere ihtiyâr ve söz sâhibleri ve cümle yeniçeriyân-ı Dergâh-ı âlî serkerdeleri H.

[191] Akd-i ittifâk ile H: Tecdîd-i akd ü ittifâk ile V.

[192] Cebehâne V: cebehâne-i Âmire H.

[193] İle V: + oldu. H.

[194] Edüp V: ederek H.

[195] Tahrîr ve terkîm V: tahrîr ve tanzîm H.

[196] Kethudâ H.: - V

[197] Bu kimseleri hayyen ve meyten Pâdişâhımızdan taleb ederiz V: hayyen ve meyten bu kimesneleri Padişâhımızdan matlûb ederiz H.

[198] *u yebâb* V: - H.

etdiler; bu âdemler bize teslîm olunsun" deyu[199] defter-i mezbûru Kaymakam Paşa'ya irsâlden sonra "*Bizim maslahatımız burada*[200] *görülmeyicek Sultan Ahmed câmi'inde vâki' At Meydânı'na gideriz ve emvâl-i ahâli-i İstanbul'u nehb ü gāret ederiz*[201] *ve nâsa ta'arruz kılarız*" diyerek Boğaz serkerdeleri bayrakları ve askeri kaldırup hurûc dâiyesiyle Meydân-ı Lahm Kapusu'na azîmetlerinde (5 b) Yetmiş-İki'nin Kâtibi Ali Efendi nâm kimesne "*Aman yoldaşlar tevakkuf edin*[202] *gitmeyin, bizler sizin maslahatınızı bu mahâlde görürüz*[203], *ümmet-i Muhammed'e ta'arruzdan ferâgat edin. Bunun neticesinde sizler ve bizler azîm vehâmet çekeriz*" deyüp bayraklarının önüne geçüp men' ve redd kaydına düşdükde[204] muşta ve sille ile bîçâreyi darb ederek binişini parçaladıklarına[205] bakmayup bin belâ ve muhâvere ile bayrakları çevirdikde sâir ihtiyârlar dahi yetişüp serkerdeleri ve askeri teskîn etdiler. Merkûm Ali Efendi'nin min tarafi'llah[206] cümle ümmet-i Muhammed hakkında böyle bir azîm hizmeti zuhûra geldi. Bundan sonra serkerdelere "*Bu hareketden derdiniz nedir, niçün böyle nâbecâ hareket ediyorsunuz, maslahatınız ne ise bi'l-ittifâk rü'yet ederiz*" denildikde[207] "*Bizim şer'an murafa'amız ve görülecek da'vamız var*[208]; *Şeyhülislâm Efendi'yi ve Sadreyn Efendileri Meydân'a gelmelerin*[209] *isteriz*" demeleriyle fi'l-hâl Ağa Kapusu'na bir yazıcı gönderilüp[210] Şeyhülislâm Efendi ve Sadreyn Efendi'ler ve Segban-başı ve Segban-başı ma'zûlleri cümlesi getirilüp[211] Meydân Tekyesi'nde ikāmet etdirilüp[212] ba'dehu cümle reyiyle bir bayrak asker çıkarup İstanbul'un[213] her tarafını devr etdirüp asker önlerince

[199] Teslîm olunsun deyu V: teslim ve itâ olunsun deyüp H.

[200] *Burada* V: *bu mahalde* H.

[201] *Emvâl-ı ahâli-i İstanbul'u nehb ü gârât ederiz* V: *emvâl-i ehl-i İslâmbol'u nehb ü ağma ederiz* H.

[202] *Tevakkuf edin* V: + *sabr edin H.*

[203] *Görürüz* V: *rü'yet ederiz* H.

[204] Kaydına düşdükde V: kaydında oldukda H.

[205] parçaladıklarına V: parça parça kıldıklarına H.

[206] Min tarafi'llah V: + -i te'âla H.

[207] Denildikde V: dendikde H.

[208] *Var* V: *vardır* H.

[209] *Gelmelerin* V: *gelsünler* H.

[210] Fi'l-hâl Ağa Kapusu'na bir yazıcı gönderilüp V: Ağa Kapusu'na fi'l-hâl bir Yazıcı irsâl olunup H.

[211] Cümlesi getirilüp V: cümlesini getirüp H.

[212] Etdirilüp V: etdirüp H.

[213] İstanbul'un V: İslâmbol'un H.

dellâllar nidâ etdirdiler ki "*Cümle dükkânlar açılsın ve herkes san'at ve kâr u kisbile meşgûl olsun*[214] *ve bir kimesnenin mâl ve cânına ve ırzına*[215] *her kim ta'arruz ve tasaddî eder ise paralarız ve helâk ederiz*" âvâzesiyle kûşe-be-kûşe münâdîler nidâ etdirmeleri ile cümle halktan havf u vesvese zâil olup biraz[216] itminân geldi. Bundan sonra Şeyhülislâm Efendiye "*Defterde olan ricâli hayyen ve meyyiten elbette*[217] *matlûb ederiz ve Nizâm-ı Cedîd külliyen ref' olunsun, nâm u nişânı kalmasun*" demeleriyle ma'rûzâtlarına Şehriyâr-ı müşârünileyh hatt keşîde[218] etdi ve matlûblarına müsâ'ade-i küllîye eyledi[219]. Bu esnâda Boğaz askerinden pürsilâh[220] İsmâilli bir genç yiğit Şeyhülislâm Efendi'ye "*Siz olmazsınız da kim olur, şeri'âti doğru söylemezsiniz de bizim gibi baldırı çıplaka söz düşürürsünüz. Edirne vak'asında fetvâ veren sen değil misin?*" diyerek mu'âheze etdikde Şeyhülislâm Efendi "*Ben ol vakit Şeyhülislâm değildim, benden evvelki Efendi fetvâ vermiş, ben bilmem*" deyüp ra'şe tutdu.

(6 a) Bu hilâlde "*Nizâm-ı Cedîd ref' oldu*" havâdisi Levent Çiftliği'nde ve Üsküdar'da olan Nizâm-ı Cedîd askerine[221] vâsıl oldukda cümlesi kışlaları[222] terk ile etrâf u eknâfa ve memleketlerine perâkende ve[223] perişân oldular ve bu hengâmda[224] Şeyhülislâm Efendi İstanbul pâyesi Seyyid Münib Efendi'yi ve İstanbul[225] kadısı Murâd-zâde Seyyid Mehmed Efendi'yi nezdine dâvet ve[226] celb etdi. Ba'dehu Meydân ağaları Şeyhülislâm Efendi'yi ve sâir efendileri Tekye'den kaldırup rahat etsünler deyu Yetmiş-Beş cemâ'atin kışlasına nakl etdiler[227]. Bu esnâda bir gürûh asker[228] matlûbları olup firâr ve ihtifâ eden ricâlden

[214] *Dükkânlar açılsun ve herkes san'at ve kâru kesbiyle meşgûl olsun* V: *dükkânlar küşâd olsun ve herkes san'at ve kâriyle meşgûl olsun* H.

[215] *Mal ve canına ve ırzına* V: *malına ve canına ve ırzına ve bir habbesine* H.

[216] Biraz V: bir mikdarca H.

[217] *Elbette* H: *ebetde* V.

[218] Keşîde V: ısdâr H.

[219] Eyledi V: kıldı H.

[220] Bu esnâda Boğaz askerinden pür silâh V: bu hilâlde pür silâh Boğaz askerinden H.

[221] Nizâm-ı Cedîd askerine H: Askeri sem'ine V.

[222] Kışlaları V: makarlarını H.

[223] Perâkende ve V: - H.

[224] Hengâmda V: evânda H.

[225] İstanbul V: İslâmbol H.

[226] da'vet ve H: - V

[227] Etdiler H: + ve V

[228] Asker V: asâkir H.

sâbık Devlet Kethudâsı[229] İbrâhim Nesîm Efendi'yi cüst-cû ederek Kumkapı'da Güllâbî-oğlu nâm zimmî hânesinde muhtefiyyen bulup[230] keşân ber-keşân Et Meydânı'na getirürler iken mûmâileyhin yanında[231] Mehter-başısı olan Ali nâm kimesne bulunup "*Amanın yoldaşlar kıymayın*[232] *Efendime*" diyerek üstüne fütâde olup giryân giryân niyâz eder idi. Askerî tâifesi dahi mezbûru ref' ederler idi[233]. Yine üstünden ayrılmayup bu hâl ile Meydân-ı Lahm Kapusu'na getürdüler. Mezbûr bir vechile Efendisi'nden ayrılmadı[234] ve müfîd olmadı. Nihâyet Efendisi'nin üstüne kapanmağın ikisini birden pâre pâre etdiler.

Garîb ü acîb hâlet idi ki[235] Meydân-ı Lahm Kâğıthâne seyri gibi şehirli ve seyirci ile mâlâmâl olup taraf taraf tablkârlar ve satıcılar ile dolup kimesne parasını vermeden bir habbe alamazdı ve cebr edemezdi[236] ve cümle nâs pür-silâh iken bu[237] vak'a tamâm oluncaya kadar bir tüfeng patlamadı.

Kethudâ Nesîm Efendi'yi[238] hay u huy[239] ile Meydân'a getürürlerken "*Nizâm-ı Cedîd askeri Meydân'ı basdı*" deyu bir havâdis zuhûr etmeğin Meydân'da olan Boğaz askeri ve cümle yeniçeri kışlalar derûnuna firâr edüp böyle bir şey oldu. Hele tashîh olunup İbrâhim Kethudâ ile gelenlerin hay u huyu[240] olduğu tahkîk olunmağın Meydân Ağaları tekrar askeri[241] zor ile ve sopalar ile Meydân'a çıkardılar ve[242] bu esnâda Sultan Mehmed semtinde sâkin âhad-i

[229] ricâlden sâbık Devlet Kethudâsı V: sâbık Kethudây-ı Devlet H.

[230] muhtefiyen bulup H: Ele getirüp V.

[231] Et Meydânı'na getirürler iken mûmâileyhin yanında V: Meydân-ı Lahm'e getirürler iken yanında mezbûrun H.

[332] *kıymayın* H: *Kıyman* V.

[233] İdi V: idiler H.

[234] Mezbûr bir vechile Efendisi'nden ayrılmadı V: Mehter-başı bir vechile ayrılmadı.

[235] garîb ve acîb hâlet idi ki H: acebdir ki V.

[236] Kimesne parasını vermeden bir habbe alamazdı ve cebr edemezdi V: bahasını ve parasını vermeden bir kimesne bir habbe ve bir şey zor ve cebr ile almadı H.

[237] Bu H: - V

[238] Nesîm Efendi'yi V: İbrâhim Nesîm Efendi'yi H.

[239] hay huy V: hay ve huy H.

[240] hay u huyu H: Hay huy sadâsı V

[241] Tekrar askeri V: askeri tekrar H.

[242] Ve V: - H.

nâsdan bîçâre makûlesi bir âdemi ashâb-ı ağrâzdan bir kaç mel'ûn ve küştenî "*Bu âdem* (6*b*) *Bolu Voyvodası Hacı Ahmed-oğlu'nun Kapu Kethudâsıdır*" deyü ahz edüp bir gürûh haşaratla Meydân'a getirüp paraladıklarında Meydân Ağaları ve Ocak ihtiyarları "*Bu ne demekdir? Herkes garazı olduğu ve istediği adamı*[243] *Meydân'a getirüp paralamak bu olur iş değildir; bundan sonra böyle şey olmasın, istemeyiz. Min ba'd bizim ilmimiz olmadan kimesneye bir fiske vurulmasın, her kim cesâret eder ise*[244] *parça parça ederiz ve vücûdumu lokma lokma eyleriz. Şimdiden sonra kimseyi tutup Meydân'a getirmesinler ve bizler görmedikçe ve bilmedikçe bir şey olmasın*" deyüp bu mazmûnda İstanbul[245] içinde sû-be-sû dellâllar nidâ etdirdiler. Bu husûs çok kimesnenin sebeb-i necâtı[246] olup ashâb-ı ağrâz olan müfsidler[247] yedinden rehayâb oldular. Şehriyâr-i müşârünileyh Saray-ı humâyûnda Bostancı-başı Hüseyin Şâkir Bey'i idâm ve Bâb-ı Âsâfî'de dahi Kaymakam Paşa, Kethudâ Memiş Efendi'yi ve Reisülküttâb Ahmed Safî Efendi'yi ve Darbhâne Emîni Ebûbekir Efendi'yi[248] idâm edüp ruûs-ı maktû'alarını Meydân'a irsâl ve anların mansıbları ile Haseki Ağa Sarıyarlı Ali Ağa[249] ve Hasan Tahsin Efendi ve Beylikci-i Dîvân-ı humâyûn Saîd Hâlet Efendi ve Seyyid Mehmed Efendi bekâm oldular. Ol gece Şeyhülislâm Efendi ve ma'iyetinde olan Efendiler Yetmiş-Beş'in kışlasında beytûtet etdiler ve Bâb-ı Âsafî'de olan Efendiler dahi Reis-i ulemây-i ızâm Arab-zâde Ârif Efendi menzilinde hâb-güzîn-i rahat[250] oldular. Ol gün ba'de'l-asr serkerdeler ve tavâif-i asker "*Devletlû şehzâde efendiler*[251] *hazerâtını kimesneye inanmayız, itimadımız yoktur, elbette yanlarına taraflarımızdan emîn ve mu'temed âdemler*[252] *koyup muhâfaza ederiz*" demeleriyle bu madde Bâb-ı Âsafî'den hüsn-i ta'bîr ile Rikâb-ı humâyûna telhîs olundukda "*ulemây-ı ızâmdan biriyle Sekban-başı Sarây-ı humâyûn'a vürûd ve bildikleri*

[243] *Garazı olduğu ve istediği âdemi* V: *garazı olduğunu ve istediğini* H.

[244] *Herkim cesâret eder ise* V: *her kim böyle cesâret ve tasaddi eder ise* H.

[245] *q*stanbul V: İslâmbol H.

[246] Sebeb-i necâtı V: bâis-i necâtı H.

[247] Müfsidler V: müfsidlerin H.

[248] Kethudâ Memiş Efendi'yi ..... Ebubekir Efendi'yi V: Kethudâ Memiş Efendi ve Reisülküttâb Ahmed Safi Efendi ve Emîn-i Darbhâne Ebubekir Efendi'yi H

[249] Sarıyarlı Ali Ağa V : - H.

[250] Rahat V : - H.

[251] Tavâif-i asker "*Devletlû Şehzâde Efendiler* V: tavâif-i merkûme" *devletlû necâbetlû Şehzâdegân Efendimiz* H.

[252] *Emîn ve mu'temed âdemler* V: *emîn ve muhâfız kimseler* H.

gibi muhâfaza-i şehzâdegâna kıyâm etsinler" deyu hatt-ı humâyûn sudûr etdikde [253] Ocak tarafında esbâb Segban-başı Osman Ağa ulemây-ı zîşândan [254] dahi Şeyhülislâm Efendi intihâbiyle Rumeli pâyesi İmâm-ı Evvel-i Şehrîyârî [255] Hâfız Derviş Mehmed Efendi ta'yîn olunup Sarây-ı Humâyûn'a irsâl olundukları Şehriyâr-ı müşârünileyhe ifâde olunmağın huzûr-ı şâhânelerine ruhsâtyâb-ı duhûl olduklarında Segban-başı-i esbâk merkûma "*Seni şakîden ıtlâk ve Âsitâne'ye getürdüm ve sana mîrî piyâde ze'âmetini ben verdim*" buyurup [256] İmâm-ı Evvel Efendi'ye [257] "*Senin geldiğinden mahzûz oldum, ihrâm-nişîn ol* (*7 a*) *sohbet edelim*" deyu ku'ûda ruhsât verdiklerinde Efendi-i mûmâileyh [258] Şehriyâr-ı müşârünileyhi mu'âtebe ve mu'âhezeye cesâretle [259] "*Sen İsmâil Paşa gibi vezîrin kadrini bilemedin, İbrâhim Kethudâ'ya itimâd etdin, İbrahim Kethudâ cihânı harâb etdi, ben onun şerrinden iki senedir Tokat arpalığını iltizâm edemedim, hemân sen ona teslîm-i zimâm-ı mülk etdin, anın sözü ile İsmâil Paşa gibi sâdık vezîri az kaldı ki îdâm edecek idin*" deyince Şehriyâr-ı müşârünileyh "*Efendi öyle değil*" [260] deyu cevâb verdikde "*Ne bileyim biz böyle işitdik*" deyu mukābele ve Ali Veli Beşe'ye olunan hitâb ve mu'âmele gibi tavr ile şân-ı pâdişâhı [261] hetk ve adem-i himmet-i saltanat-ı velî ni'metle edebsizlik kılup [262] rûh-ı Abdürrahim ve Kara Çelebi-zâde'yi şâd etdiği Efendi-i mûmâileyhin [263] kendinden nakl olunur. Ba'dehû Şehriyâr-ı müşârünileyh "*Efendi'yi götürün, rahat etsin*" deyüp huzûrundan def' etmişler. Bir gün evvel kibâr-ı Enderûn'dan Mâbeynci Sır Kâtibi Ahmed Fâiz Efendi Sarây'da Topkapı nâm mahâl kurbünde Bağ dedikleri mebîtinden Hazine Kethudâsı Sâlih Bey'e seherî bir şukka tahrîr ve irsâl ile bargire süvâr [264]

[253] Bu madde Bâb-ı Âsafî'den ..... sudûr etdikde V: - H.

[254] Ulemây-i zîşândan V: ulemây-i zîşân savb-ı tarofından H.

[255] İmâm-ı Evvel-i Hazret-i Şehriyârî V : İmâm-ı Evvel-i Şehriyârî H.

[256] Segban-başı-ı ..... buyuruo V : - H.

[257] İmâm-ı Evvel Efendi'ye V: İmâm-ı Evvel Efendiyi huzûruna 5ağırup: Efendi H.

[258] Efendi-i mûmâileyh V : Efendi-i mezbflr H.

[259] Cesâretle V : mübâderetle H.

[260] *Öyle değil* V: *öyle değil öyle değil* H.

[261] Mu'âmele gibi tavır ile şân-ı pâdişahı V: mu'âmele ile şân-ı pâdişâhîyi H.

[262] Hetk ve adem-i hürmet-i saltanat velîni'metle edebsizlik kılub V: hetk ve suyi edeble H.

[263] Efendi-i mûmâileyhin V: Efendi-i mezbûrun H.

[264] Bargire süvâr V: bargir-süvâr H.

olup hânesine gitmiş. Derûn-ı şukkada tahrîr etmiş ki "*Şevketlû Efendimiz bu kullarını çerâğ etsinler. Bu bendelerini çırâğ etmek hem kendilerine ve*[265] *hem kullarına hayırlıdır. Kullarına müderrisîn tarîkından hâmise ihsân etsinler*" demiş. Mîr-i mûmâileyh[266] dahi şukkayı Şehriyâr-ı müşârünileyhe arz etdikde "*Hâmise ihsân-ı humâyunum olmuştur*" deyu hatt keşîde edüp çırâğ ve hattı Şeyhülislâm Efendi'ye irsâl edüp Hâne-i hassa ağalarından Bülbül Hâfız Feyzullah Efendi'yi[267] Kâtibü's-sır ve Mâbeynci nasb etdiler ve yine ol gece ricâl-i Enderûn'dan Mâbeynci Halil Paşa-zâde Muhtar Bey'i Kapucu-başılık ile[268] çırâğlığı hâvi Silâhdâr Ağa'ya hatt-ı humâyûn ısdâr etdiler. Şehzâdegân-ı kirâm hazarâtını[269] muhâfaza içün Sarây-ı Humâyûn'a İmâm-ı Evvel Efendi ve esbâk Segban-başı Ağa vusûllerinde Şehriyâr-ı müşârünileyh Bâb-ı Âsâfî'ye "*Benim zürriyetim yokdur, şehzâdeler benim evlâdım ve nûr-ı aynımdır, ma'azallah*[270] *ben anlara suikasd ile devlet ve mülk-i Âl-i Osmân'ın ve silsile-i pâkîze-i Osmâniyye'nin inkırâz ve izmihlâline sebeb olmak hiç hayâl ve hâtıra*[271] *gelir şey değildir. Allahu teʿala o günleri göstermesin, Cenâb-ı (7 b) Bârî gün be-gün anların ömürlerin*[272] *müzdâd eylesin*" mazmûnunda hatt-ı humâyûn irsâl etmeğin Paşa Kapusu'nda cümle muvâcehesinde kırâ'at olundukda ulemâ girye ve bükā etdiler. Andan hatt-ı humâyûn-ı mezkûr Meydân-ı Lahm'de dahi kırâ'at olundukda ağlaşdılar. Ve'l-hâsıl ol gece cümle ahali-i İstanbul[273] bîdâr olup "*Ayâ yarın âyine-i devrân ne sûret gösterir ve ne zuhûr eder*" deyu müterakkıb ve müterassıd ve nigerân oldular.

Halʿ-i Sultan Selim Hân-ı Gāzî ve[274] *cülûs-ı Sultan Mustafa Hân ibnü's-Sultan Abdülhamid Hân-ı Gāzî*

[265] *Ve* V: - H.

[266] mûmâileyh V: mezbûr H.

[267] Efendi'yi H: Ağa'yı V

[268] Kapucu-başılık ile V: + Şehriyâr-ı müşârünileyh H.

[269] Şehzâdegân-ı kirâm Hazerâtını V: Şehzâdegân-ı kirâm Efendilerimiz Hazretlerini H.

[270] *Şehzâdeler benim evlâdım ve nûr-ı aynımdır ma'azallah V: şehzâdegân-ı kirâm benim evlâdım ve nûr-ı aynım ve iki gözümün bebeğidir ma'azallahu teʿâla* H.

[271] *Hiç hayâl ve hâtıra V: hayâl ve hâtıra hiç* H.

[272] *Ömürlerin* V: *ömrünü* H.

[273] İstanbul V: İslâmbol H.

[274] *Halʿ-i Sultan Selim .....Hân-ı Gāzî ve V: Cülûs-ı humâyûn-ı Pâdişâh-ı rûy-ı zemîn e's-Sultan Mustafa Hân ibn e's-Sultan el-Gāzî Abdülhamid Hân ber taht-ı saltanat-ı âl-i Osmânî ve halʿ-i Sultan Selim Hân-ı el-Gāzî H.*

Ol gecenin ferdâsı, ki[275] mâh-ı mezbûrun yirmi birinci mubârek cum'a günü ve mayıs ayının[276] on yedisi ve kamerin Burc-ı Hut'da olduğu gündür, ale's-sabah Yeni Odalar kışlalarından Yetmiş-Beş'in kışlasında beytûtet[277] eden Şeyhülislâm Efendi ve ma'iyyetinde olan ulemâ efendiler ve Segban-başı ve Segban-başı ma'zûlleri ve Serturnâyîler ve Ocak ihtiyârları ve söz sâhibleri müzâkere edüp "*Gayri bir maslahat kalmadı, matlûbları olan şeylere Padişâh müsâ'ade etdi ve Nizâm-ı Cedîd ref' oldu ve ricâlden matlûb etdiklerinin ba'zısı ihtifâ etmiş ise de*[278] *tecessüs olunuyor, bulundukça kayıdları*[279] *görülür, herkes yerlü yerine çekilsün, cem'iyyet dağılsun, Boğaz serkerdelerine hil'atler ilbâs olunsun ve rütbeler verilsün ve atıyyeleri tanzîm olunsun ve neferâtlarına dahi bahşiş*[280] *verilsün*" dendikde tekrâr Şeyhülislâm Efendi "*Varın serkerde ve başbuğlara bir kerre suâl edin daha bir mes'ûlleri var mıdır, tamâm mıdır? istifsâr olunsun*"[281] demekle ihtiyârlardan üç dört kimesne serkerdelerin olduğu mahâlle varup ifâde ve beyân etdiklerinde mezbûr başbuğlar "*Varalım bir kerre neferâtımız ile ve asker ile söyleşelim*"[282] deyüp Meydân-ı Lahm'de namazgâh ıtlak olunan mahâlle askeri cem' edüp serkerdeler müzâkere ve sohbet ile meşgul oldukları esnâda[283] yine Şeyhülislâm Efendi ve Segban-başı bir kaç ihtiyâr irsâl edüp "*Gelsinler, maslahat kalmadı, hil'atlerini telebbüs eylesinler, cem'iyyeti bertaraf edelim, dahi bir sözleri ve söyleyecekleri var mıdır?*" kelâmlarını serkerdelere ifâde etdiklerinde[284]: "*Bizim bir matlûbumuz ve sohbetimiz dahi vardır, ol dahi râbıta bulmalıdır ve elbette*[285] *husûl-pezîr olmalıdır*" demeleriyle ihtiyârlar: "*Nedir sizin matlûbunuz beyân edin, söyleyin, Şeyhülislâm Efendi suâl ediyor*"[286] dediklerinde (8 a) serkerdelerden Kabakçı Mustafa ve Bayburdî Süleyman "*Sultan Selim'i istemeyiz, hilâfetini*

[275] ki H: - V

[276] Mayıs ayının V: şehr-i mayısın H.

[277] Beytûtet V: + ve ârâm H.

[278] *Etmiş ise de* V: *etmeğin* H.

[279] *Kayıdları* V: *kaydı* H.

[280] *Neferâtlarına dahi bahşiş* H: *Neferâtların dahi bahşişi* V.

[281] *Bir kerre .... istifsâr olunsun* V: *suâl edin dahi bir mes'ûlleri var mıdır, tamam mıdır? bir kerre istifsar olunsun* H.

[282] *Varalım bir kere neferâtımız ile ve asker ile söyleşelim* V: *bir kerre varalım neferâtımızla ve askerimizle sohbet edelim* H.

[283] Oldukları esnâda V: olduklarında H.

[284] İfâde etdiklerinde H: İfâdelerinde V.

[285] *Elbette* H: - V.

[286] *Suâl ediyor* V: *istifsâr ediyor ifâde edin* H.

kabûl etmeyiz[287], *Şehzâde Sultan Mustafa Efendimizi isteriz, pâdişâhımızdır*" dediklerinde ihtiyârlar: "*Biz bu sohbeti ifâde edemeyiz, varın siz*[288] *Şeyhülislâm Efendi'ye ifâde eyleyin*" olur olmaz muhâveresini eder iken[289] cümle asker bir uğurdan "*Sultan Mustafa Efendimizi isterüz*" deyu çağrışmalariyle pes serkerdeler ve ihtiyârlar namazgâhdan kalkup Şeyhülislâm Efendi ve ulemâ ve ağalar huzûruna varmışlar idi ki ol vakit Şeyhülislâm Efendi Paşa Kapusu'na âdem yollayup Bâb-ı Âsâfî'de olan ulemâyı hemân[290] Meydân'a taleb etmekle kışlada[291] Şeyhülislâm Efendi meclisine cem' olmuşlardı. İbtidâ Yüzüncü'nün[292] Bayburdî Süleyman cülûs ve hal'i söyledikde ayakdaşları Kabakçı ve Memiş ve Ali dahi ma'iyyet edüp, "*bu husûs elbette râbıta bulmalıdır*" dediklerinde Şeyhülislâm Efendi "*Öbürünü ne yapalım?*" deyince ihtiyâr[293] ve serkerdeler "*Varsın Sultan Mustafa Han Efendimiz'in mahâllinde ikāmet etsin, bir kılına hata geldiğine rızâmız yoktur. Merhûm Sultan Ahmed Hân Hazretleri hal' olundukdan*[294] *sonra altı yıl bu bucakda oturdu, mu'ammer oldu, sonra ecel-i mev'ûdiyle vefât*[295] *etdi. Varsun Sultan Selim Efendimiz dahi*[296] *bucakta otursun, râhat etsün*" dediklerinde ol vakit Mustafa İzzet Bey ve Münib Efendi ve Hafîd Efendi ve İstanbul[297] kadısı Murâd-zâde Efendi "*Bu lâyık ve münâsib değildir, bu sevdâdan ferâgat ediniz*" dediklerinde Bayburdî Süleyman "*Şimden sonra pâdişâh ile kul beynine nefsâniyyet girdi, ne o bize pâdişâhlık edebilir ve ne biz ana kulluk edebiliriz, hemân bu maddeye nizâm verelim*" deyu müzâkere ve muhâvere ederlerken aşağıda Meydân'da bir uğurdan Şevketlû Efendimizin cülûs-ı humâyûnlarıçün fâtiha okunup[298] du'â ve senâ kılınmağla "*âmin*" sadası ayyuka vâsıl oldu. Madde-i cülûs karâr-dâde

[287] *Sultan Selim'i istemeyiz, hilâfetini istemeyiz* V: *Sultan Selim Efendimizin hilâfetini ve pâdişâhlığını istemeyiz* H.

[288] *Varın siz* V: *siz varın* H.

[289] *Eder iken* V: *ederler iken* H.

[290] Hemân V: dahi H.

[291] Kışlada V: kışlaya H.

[292] Yüzüncü'nün V: Yirmi beşin H.

[293] İhtiyâr V: ihtiyârlar H.

[294] *Sultan Ahmed Hân Hazretleri hal' olundukdan* V: *Sultan Ahmed hal' oldukdan* H.

[295] *Vefât* V: + *ve intikal* H.

[296] *Dahi* V: - H.

[297] İstanbul V: İslâmbol H.

[298] Okunup V: olunup H.

oldukda Şeyhülislâm Efendi: "*Şimdi*[299], *buna ne yapalım*" deyu Ocakluya[300] suâl etdikde "*Siz ve*[301] *ulemâ Efendiler gidersiniz*[302], *iclâs edersiniz*" demeleriyle Efendi-i mûmâileyh[303] "*Ben yalnız gidemem*[304], *asker isterim, ma'an gitsünler*[305]" dedikde "*Beş yüz âdem olsun mu?*" dediklerinde "*Daha*[306] *ziyâde olsun*" deyince "*Pek güzel, askerîden iki bin kimse ma'iyyetinize terfîk edelim, Saray-ı humâyûn'a varıncaya kadar*[307] *yirmi bin (8 b) âdem olur*" demeleriyle iki bayrak, ki iki bin askerden ibârettir, anlar[308] ve Segbanbaşı ve[308]a ma'zûlleri ve Ocaklu, ulemânın önüne düşüp Meydân-ı Lahm'den hurûc ve Sarây-ı Humâyûn'a teveccüh edüp askerî tâifesine müekked tenbihler etdiler ki, Bâb-ı Humâyûn'a vardıklarında[309] min ba'd kimesne kapudan içeri duhûl etmeyüp bayrakları[310] Bâb-ı Humâyûn'un iki cânibine nasb edüp tevakkuf etsünler, bu sûret asker Bâb-ı Humâyûn önüne ve ulemâ Paşa Kapusu'na vürûd ile cem' oldular. Şeyhülislâm Efendi, Münib Efendi'ye hitâb edüp: "*Segban-başı Ağa'yla bi'l-ma'iyye Enderûn-ı Humâyûn'a Sultan Selim Efendimize varup mülâkat birle*[311] *cümle kulları Efendimizin râhatını ve Sultan Mustafa Efendimizin saltanatını matlûb etdiklerini ifâde edin*[312]" dedikde Münib Efendi "*Efendim kerem ve lûtf et, beni bu hizmetden afv buyurun*[313]" demekle dönüp Anadolu Kadıaskeri Hafîd Efendi'ye bu mazmûnla hitâb eyledikde[314] "*ale'r-res ve'l-ayn*" deyüp Segban-başı ile bi'l-ma'iyye Sarây-ı Humâyûn'a azîmet ile Bâb-ı Hümâyûn'a vürûdlarında kapu mesdûd olmağın güşâd etdirmeğe imkân olmayup avdet

[299] Şimdi H: - V.
[300] Ocaklu'ya H: - V.
[301] *Ve* H: - V.
[302] *Gidersiniz* V: + *ve* H.
[303] Mûmâileyh V: mezbûr H.
[304] *Gidemem* V: *gitmem* H.
[305] *Gitsünler* V: *gitsün* H.
[306] *Daha* V: *dahi* H.
[307] *Kadar* V: *değin* H.
[308] İki bayrak ki iki bin askerden ibâretdir anlar H: iki bayrak iki bin askerden ibâret V.
[308]a Ve H: - V.
[309] Vardıklarında V: vürûdlarında H.
[310] Bayrakları V: + asker H.
[311] *Varup mülâkat birle* V: *azîmet ve mülâkat edüp* H.
[312] *Etdiklerini ifâde edin* V: *etdiklerin ifâde kıl* H.
[313] *Afv buyurun* V: *afv et* H.
[314] Eyledikde V: etdikde H.

üzereler iken Bâb-ı Âsafî'den cümle tarafından olarak, Sultan Selim Hazretleri'nin râhatını ve Sultan Mustafa Hazretleri'nin[315] saltanat ve cülûsiyle[316] emr-i bî'at hitâm bulmadıkça asker perişân olamıyacağını mübeyyin[317] Dârüssa'âde Ağası'na tezkire tahrîr ve[318] Vezîr Kara-kulağı yediyle Soğuk Çeşme Kapusu'ndan Enderûn'a irsâl olundu. Yevm-i mezbûr rûz-ı mahşerden[319] bir nümûne idi ki Paşa Kapusu'ndan Bâb-ı Humâyûn'a varınca ve Sarây meydânı[320] ve Ayasofya civârında kebîr ü sagîr elli bin kadar nüfûs cem' olup "*Sultan Mustafa Efendimizi isteriz*" deyu feryâd u âvâzeleri âsumâna peyveste ve cihâna velvele ve[321] zelzele verir idi. Paşa Kapusu'nda oalan ulemâ ve ricâle hayret gelüp şaşırdılar ve askerî tâifesi "*Bâb-ı Âsafî'de bunlar daha ne dururlar*[322]" deyu Paşa Kapusu tarafından teveccüh[323] dâiyesinde iken bir gürûh askerî tâifesi[324] Bâb-ı Âsafî meydânına gulgule vermeleriyle Çavuş-başı Hamdullah Bey "N *eduruyoruz, iş işden geçdi*[325], *bundan sonra cüz'î tevakkuf etmek lâznım gelür ise, şimde asker bu mahalle hücûm ederler, ma'âzallâhu te'âlâ*[326] *cümlemiz telef ve heder oluruzı*' deyu[327] Şeyhülislâm Efendi'ye (9 a) ve Kaymakam Paşa'ya "*Buyurun durmayalım, Sarây-ı Humâyûn'a gidelim*" dedikde ulemâ ve Kaymakam Paşa ve ricâl-i devlet kıyâm ve hareket ve[328] esblerine süvâr ile Sarây-ı Humâyûn'a azîmet eylediler[329]. Bu esnâda ricâl-i Enderûn'dan Mâbeynci Ahmed Muhtar Bey firâr ve ihtifâ etmiş olmağın tecessüsüne me'mûr olanlar Kumkapı'da bir hânede bulmalariyle Paşa Kapusu'na getürürler iken Terziler Kârhânesi önünde asker paraladılar.

[315] Hazretlerinin V: Efendimizin H.
[316] Cülûsu ile V: cülûsunu ve H.
[317] Asker perîşan olamıyacağını mübeyyin V: askerin perîşân olmıyacağını hâiz H.
[318] Tahrîr ve V: tahrîr olunub H.
[319] Rûz-ı mahşerden V: mahşerden H.
[320] Meydânı V: meydânında H.
[321] Velvele ve V: - H.
[322] *Daha ne dururlar* V: *dahi ne duruyorlar* H.
[323] Teveccüh V: avdet H.
[324] Askerî tâifesi H: - V.
[325] *Geçdi* V: *geçiyor* H.
[326] *Şimdi asker bu mahalle hücûm ederler, ma'âzâllâhu te'âla* H: - V
[327] *telef ve heder oturuz* deyu V: *telef oturuz* deyüp H.
[328] Kıyâm ve hareket ve V: kıyâm edüp H.
[329] Azîmet eylediler V: azîmet ve râhdâr oldular H.

Ezîn cânib ittifâk-ı ârâ ile Dârüssa'âde Ağası tarafına[330] irsâl olunan tezkireyi bilâ fekk-i mühr heyetiyle Ağa-yı mûmâileyh Sünnet-Odası'nda Şehriyâr-ı müşârünileyh yedine teslîm ve itâ eyledikde açup[331] mazmûn-ı tezkireye tahsîl-i[332] vukûf ile bundan sonra mülk-i saltanatdan ye's ve hüznle kat'-ı ümmîd edüp[333] Sünnet Odası'ndan hareket ve Harem-i humâyûn'a azîmet ile Sultan Mustafa Hân Hazretlerinin mukîm oldukları mahalle varup keyfiyeti[334] ifâde ve beyân ve taht u tâcı tebrîk ve tehniye müşârünileyhin yerinde karâr[335] ve müzâheme-i nâsdan uzlet ihtiyâr etmeleriyle der-akab Bâbü's-sa'âde pîşgâhına taht-ı cülûsu saltanat[336] ihrâc ve vaz' olundu. Bu tarafta ulemâ ve Kaymakam Paşa ve ricâl-i devlet Paşa Kapusu'ndan[337] Sarây-ı Humâyûn'a azîmetlerinde Bâb-ı Humâyûn'u şâyed açmazlar ise kal' içün[338] lâğımcı tedârikine âdemler irsâl edüp Bâb-ı Humâyûn önüne vardıklarında[339] Bâb-ı Humâyûn verâsındaki sakbelerden hafî temâşâ eden[340] kapucular ve me'mûrlar Şeyhülislâm Efendi'yi ve Kaymakam Paşa'yı ve ulemâ ve ricâli gördükleri an bilâ tevakkuf Bâb-ı Humâyûn'u güşâd etdiler. Andan duhûl ile Orta Kapu'ya vusûllerinde ol dahi mesdûd olmağın derakab anı dahi açmaları ile[341] duhûl ve Bâbü's-sa'âde'ye vusûllerinde, fakat Şeyhülislâm ve Kaymakam Paşa Bâbü's-sa'âde'den girüp[342] "Sofa"

[330] Ağa'sı tarafına V: Ağası'na H.

[331] ve hey'etiyle ..... açup V: mezbûr Sünnet Odası'nda yed-i Şehriyâr-ı müşârünileyhe itâ etdikde fekk eyleyüp H.

[332] Tahsîl V: - H.

[333] Edüp V: etmeğin H.

[334] İle Sultan Mustafa .....keyfiyeti V: ve Şevketlû Sultan Mustafa Hân Efendimizin mahalline vusûl ile maddeyi H.

[335] Müşârünileyhin yerinde karar V: ile Harem-i humâyûnda Şevketlû Efendimizin bucakda olan mahallerinde meks ü karar H.

[336] ve saltanat H: - V

[337] Ricâli-i devlet Paşa Kapusu'ndan V: ricâl ve hâzır bulunan erbâb-ı câh u rüsûm Bâb-ı Âsâfî'den H.

[338] Azîmetlerinde Bâb-ı Humâyûn'u şâyed açmazlar ise kal' içün V: azîmet etmeleriyle Bâb-ı Humâyûn'u şâyed güşâd etmezler ise kapuyu kal' içün H.

[339] Vardıklarında V: vusûllerinde H.

[340] Temâşâ eden V: temâşâ ile hâzır olan H.

[341] Açmaları ile V: güşâd etmeleriyle andan dahi H.

[342] Girüp V: duhûl ile H.

ta'bîr olunan mahâlde "Harem-i humâyûn Mâbeyn Kapusu" ıtlak olunan mahalle vürûd edüp kudûm-i Şehriyâr-ı cedîd'e muntazır olmalarıyle Şehriyâr-ı müşârünileyh Hazretleri[343] dahi Dârüssa'âde Ağası ve Hazinedâr Ağa bagalgîr olarak Mâbeyn Kapusu'ndan arz-ı cemâl-i şâhâne:[344] buyurduklarında ibtidâ Şeyhülislâm Efendi ve Kaymakam Paşa hâk-pûsî-i pâdişâhâneleriyle[345] bî'at kılup Hırka-i Şerîfe Odası'na teşrîflerinde sâhib-i Bürde-i şerîfe Pâdişâh-ı her dü-şerâ aleyhi efdâlü't-tâhâyâ Efendimiz Hazretleri'nin ruhiyyet-i mukaddeselerine[346] teşebbüs ve teveccüh ile Cenâb-ı Râbbü'l-âlemîn'den istimdâd ve istid'â-yı (9 b) tevfîk ve tazarrû' ve niyâz akabinde Hâne-i Hâssa ve Bâbü's-sa'âde ve Enderûn-ı Humâyûn ağaları bi ecmaihim itmâm-ı bî'at-ı hassadan sonra hemân Şeyhülislâm Efendi'ye ve Dârüssa'âde Ağası'na ve Kaymakam Paşa'ya ve Silâhdâr-ı şehriyârî'ye semmur kürkler[347] iksâ buyurulmağla Bâbü's-sa'âde pîşgâhında âmâde olan[348] taht-ı humâyûna cülûs-ı humâyûn için azîmetlerinde âlem-baha mücevher sorguç[349] ile ârâste örf-i mülûkâne'yi zîver-i re's-i şâhâne ve[350] cevâhir çap-rastlu semmûr-ı siyah-tâba duhte kapâniçe-i pâdişahâneyi pirâye-i dûş-ı husrevâne[351] buyurup hırâm ve ihtizâz-ı şehinşâhâne ile Bâbü's-sa'âde'den arz-ı cemâl ve[352] sa'at-ı eşref-i gurûbî beşi otuz beş dakika mürûrunda şevket ü ikbâl ile taht-ı âlî-baht-i Osmânî üzere cülûs[353] buyurduklarında "*aleyke avnu'llah*" âvâzesi tanîn-endâz-ı nüh kıbâb-ı âsumân ve müterakkıb-ı dî-

[343] Mahalle vürûd ..... hazretleri V: mevki'e vürûd edüp mubârek kudûm-i pâk-ı humâyûna muntazır olmalarıyle Şevketlfl Efendimiz H.

[344] Mâbeyn kapusundan arz-ı cemâl-i şâhâne V: Bâb-ı mâbeynden arz-ı cemâl-i pâdişâhâne H.

[345] Hâk-pûsî-i pâdişâhâneleriyle V: hâk-pây-i pâdişâhâneleri bûs ve H.

[346] mukaddeselerine V: athar u mukaddeslerine H.

[347] Semmur kürkler V: ferve-i semmurlar H.

[348] Olan V: olunan H.

[349] Mücevher sorguç V: sorguç-ı mücevher H.

[350] Zîver-i re's-i şâhâne ve V: zîver-i ferhûnde re's-i tâcdârâne bir gencineye iştirâsı erzân olan H.

[351] Kapaniçe-i pâdişâhâneyi pîrâye-i dûş-ı husrevâne V: kapaniçe-i şâhinşâ-[hâne]yi hüceste cûd-ı kamet-i e'azz-i dâverâne H.

[352] Şehinşâhâne ile Bâbü's-sa'âde'den arz-ı cemâl ve V: mülûkâne ile Bâbü's-sa'âde'den dîdâr-nümây-ı hıdivâne olarak şevket ü ikbâl ve kerr ü ferr-i iclâl ile taht-ı âlî-baht-ı selâtîn-i Osmâniyye'ye H.

[353] Şevket ü ikbâl ile cülûs V: sa'd ve meymenetle cülûs-ı humâyûn H.

dâr-ı mülûkâneleri[354] olan ulemâ-yı izâm ve ricâl-i devlet ve Ocaklu'dan erbâb-ı bey'at hâk-bûsî-i şâhâneleri izz ü şerefiyle şâd u hândân oldular[355]. Emr-i bî'at hitâmında top şenliği icrâ[356] ve yevm-i mezbûr cum'a[357] olduğundan hâric-i Bâb-ı Humâyûn'da rûy-ı enverlerine müştak olan askerî tâifesi dahi hisseyâb-ı sürûr-ı evfâ buyurulmasını istid'âya binâen kemâl-i şevket ü ikbâl ile[358] Ayasofya câmi'inde[359] salat-ı cum'ayı edâ[360] ve yemîn ü yesârda saf-beste-i intizâr olan askeri ve sâire selâm ve iltifât-ı şâhâneleriyle taltîfe sezâ buyurmalariyle[361]

Târih

Kıldı Sultan Mustafa evreng-i pür-'uluvva cülus

قیلدی سلطان مصطفی اورنك پر علوه جلوس

beşâret ü[362] müjdesi heft iklime vâsıl ve münteşir oldu.

Yevm-i mezbûrda müşârünileyh Efendimiz gulâm-ı hassı ve perverde-i ni'am-ı hassü'l-hassı[363] olan Hâne-i Seferli'den Çukadar-ı şehriyârî Abdülfettah Ağa kulları ve Sinan Ağa ve Hazine Odası'ndan Selim Ağa ve Kilar-ı Hassa'dan Abdülkerim Ağa kerem ve âtıfet-i şâhâneleriyle Hâne-i Hassa'ya nakl olunup Has Oda'dan dahi Süleyman Ağa ve Tayfur Paşa-zâde Ali Bey ve Tayfur Bey mâbeyncilik

[354] Tanîn-endâz-ı .....mülûkâneleri V: nüh ecrâm-ı gerdûnu pür tanîn ü lerzân ve müterakkıb-ı cemâl-i pâkîzeleri H.

[355] Ocaklu'dan ....hândân oldular V: Ocakluyân ve sâir bey'at-ı âmme ve pûs-i hâkipây-i pâdişâhâneleriyle yüz bin izz ü şerefe vusûl ile kâm-bîn olup derûn-ı âlemi hezârân-ı meserret ve şâdmânî-i mel'ân u cezlân etdi H.

[356] top şenliği icrâ V: top -ı sürûr ve tabl-ı irtibac ile cihan-lebrîz olup H.

[357] Cum'a V: + günü H.

[358] Hisseyâb-ı sürûr-ı evfâ ....ikbâl ile V: şerefyâb-ı ruhsâr-ı tâbânları olmak arzuy u istid'âlarına binâen şevket ü iclâl ve kevkebe vü ikbâl H.

[359] Câmi'inde V: câmi'ine H.

[360] Edâ ve V: edâ içün H.

[361] Yemîn ü yesârda ..... buyurmalariyle V: teşrîf-i şâhânelerinde hâric-i Bâb-ı humâyûn'da iki taraf saf beste-i intizâr-ı rü'yet-i dîdâr-ı pâkize-i şâhinşâhâne ve müterakkıb-ı selâm-ı şehriyârâneleri olan deryây-ı asker-i bî-pâyânı iltifât-bahş-ı selâm-ı mülûkâne olarak zehâben ve iyâben cihânı mesrûr ve şâdmân buyurup sarây-ı humâyûn'a avdet ve teşrîf-sâz olmalariyle H.

[362] ve H: - V.

[363] müşârünileyh Efendimiz .... hassü'l-hassı V: Şevketlû Efendimizin gulâmı hassası ve perverde-i ni'met ü inâyeti H.

hizmet-i kurbiyyeti ile mesrûr ve şâdân[364] olup Tayfur Bey'e Sır kitâbeti hizmeti dahi ilâve ve inâyet buyuruldu[365]. Cenâb-ı Rabbü'l-âlemin serîr-i saltanatları üzere dâim ve ber-karar ve düşmenân-ı dîn u Devlet-i Aliyye'lerin karîn ü kahr u demâr eyliye[366] âmin (10 a). Ba'de'l-bey'at ulemâ ve asker hey'et-i mecmu'asiyle yine Meydân-ı Lahm'e avdetlerinde defter-i istid'âlarında olan ricâl-i devletden Hacı[367] İbrâhim Efendi firâr etmiş olduğundan[368] cüst-cû olunur iken Beylerbeyi'nde vâki'[369] sahilhânesinde me'mûrlar bulup ahz ile Paşa Kapu'sunda Çavuş-başı Odası'na götürdükleri bir gürûh askerînin[370] ma'lûmu oldukda Bâb-ı Âsafî'ye gelüp girîbângîr olarak sürükleyüp Sultan Bâyezid'da Yemeniciler önüne getürdüklerinde paraladılar ve yine defter-i mes'ûllerinde olup firâr ve ihtifâ eden ricâl-i Enderûn-ı Humâyûn'dan Kâtibü's-Sır Ahmed Fâiz Efendi Şehzâdebaşı'nda Bozdoğan Kemeri kurbünde kendü aşcı-başısının[371] menzilinde muhtefî olup bulmağa ta'yîn olunan kimseler o[372] mahalleri tecessüs ederler iken ihtifâ[373] etdiği menzil-i mezbûra[374] şâyed gelürler vesvesesiyle bir kaç hâne aşuru damdan[375] gürîzân olmak kaydında iken damdan[376] sokağa düşmekle o[377] mahalde bulunan[378] acemi oğlanı neferâtından birisi başını kesüp[379] Meydân-ı Lahm'e[380] îsâl eyledi. Ol gün Meydân-ı Lahm'de tecemmü' eden

[364] Hizmet-i kurbiyyeti ile mesrûr ve şâdân V: kurbiyyet ve hizmeti mesrûr ve şerefyâb H.

[365] İlâve ve inâyet buyuruldu V: ilâve-i inâyet oldu H.

[366] Serîr-i saltanatları ..... demâr eyliye V: hemîşe serîr-i saltanatı mes'ûd ve müteyemmen düşmenân u küffâra her bâr galib ve muzaffer kılup ila intihai'z-zaman tâc ve erike ârây-ı hilâfet ve saltanat eyliye H.

[367] Hacı V: elhac H.

[368] Firâr etmiş olduğundan V: gürîzân ve pinhân olmak hasebiyle H.

[369] Beylerbeyi'nde vâki' V: Beylerbeyi'de olan H.

[370] Askerînin V: askerin H.

[371] Aşcı-başısının V: Aşcı-başısı H.

[372] O V: ol H.

[373] İhtifâ V: kendini ihtifâ H.

[374] Menzil-i mezbûra V: menzile H.

[375] Damdan V: bâmdan H.

[376] Damdan V: bâmdan H.

[377] Düşmekle o V: fütâde olmağla ol H.

[378] Bulunan V: olan H.

[379] Başını kesüp V: re'sini kat' ve H.

[380] Meydân-ı Lahm'e V: Meydân'a H.

Şeyhülislâm ve ulemây-ı kirâm ferdâsı 'ale's-sabah yine[381] Meydân'a gelmek şartiyle herkes ba'de'l-asr hânelerine gidüp[382] ertesi

Akd-i müzâkere kerden-i ulemâ ve Ocakıyân der Meydân-ı Lahm berây-ı tanzîm-i mesâlih-i askerî ve serkerdegân

Mâh-ı mezbûrun yirmi ikinci Sebt günü[383] Şeyhülislâm Efendi ve ulemây-ı ızâm seherî yine Meydân-ı Lahm'de vâki' odalar kışlalarına tecemmü' ve Segban-başı Ağa ve ma'zûl ağalar ve ihtiyârlar ve söz sâhibleri ulemâyla akd-i meclis-i meşveret ve askerînin ve serkerdelerinin[384] tanzîm-i umûrlarına mübâşeret edüp Boğaz başbuğlarına "*Şevketlû*[385] *Efendimizden me'mûl ve matlûbunuz*[386] *ne ise müsâ'ade-i humâyûnları*[387] *erzânîdir*" deyu istifsârlarından Kabakçı Mustafa Karadeniz Boğazı'nda vâki' Rumeli kal'elerinin nezâret ve ağalığı ki mukaddemce kıla'-ı mezbûreye iki tuğ ile İnce Mehmed Bey nasb olunmuş iken vak'a zuhûrunda firâr ile hânesinde ihtifâ etmekden nâşî mîr-i mûmâileyh yerini iltimâs etmekle[388] Ser Turna teka'üdlüğüyle vech-i iltimâs[389] üzere tanzîm olundu ve serkerde Arnavud Ali dahi Ser Turna teka'üdlüğiyle kezâlik Boğaz-ı mezbûrun[390] Anadolu kal'eleri[391] nezâret ve ağalığını iltimâs etmekle ol dahi[392] (10 b) râbıta-pezîr oldu ve Bağbuğ Bayburdî Süleyman Tersâne-i Âmire sancak kapudanlığı istid'a[393] etmeğin temşiyyet verildi ve serkerde Memiş'e merâmı suâl olundukda "*Bin altın isterim gayri bir şey matlûbum değildir*" dedikde "*Sen de yolluca bir şey iltimâs kıl, sana da bir rütbe veril-*

[381] Ferdâsı ale's-sabah yine V: ferdâ yine ale's-sabah H.

[382] Gidüp V: zehâb edüp H.

[383] Sebt günü V: yevm-i sebtde H.

[384] Serkerdelerinin V: serkerdelerini H.

[385] Şevketlû V: + kerâmetlû H.

[386] *Matlûbunuz* V: *matlûblarınız* H.

[387] *Humâyûnları* V: *humâyûn* H.

[388] Ağalığı ki ..... iltimâs etmekle V: ağalığını bundan akdem iki tuğ inzimâmiyle kıla'-ı seb'a-i Boğaz'a ağa nasb olunub vak'a-i mezbûre zuhûrunda Boğaz'dan hânesine firâr eden İnce Mehmed Bey'in mahalline rica ve iltimâs etmeğin H.

[389] Vech-i iltimas V: vech-i me'mûlü H.

[390] Kezâlik Boğaz-ı mezbûrun V: Boğaz'ın H.

[391] Kal'eleri V: kıla'larının H.

[392] İltimâs etmekle ol dahi V: istid'â kılmağın H.

[393] İstid'â V: istircâ H.

sin" bâbında biraz muhâvereden sonra[394] yüz yirmi akçe yevmiyye ile haseki teka'üdlüğüne râzı olmağın nizâm verildi. Bundan sonra serkerdelerin on yedi[395] çavuşlarına mütefâviten altmış ve elli ve kırk ve otuz ve yirmi akçe yevmiyyeler tertîb ve tanzîm[396] olunup Ocak Baş Kâtibi Efendi cümlesini ber[397] minvâl deftere tahrîr edüp cümlenin huzûrunda bu tertîb üzere rütbelerini ve esâmilerini kıraat etdikde böyle râzı olmalariyle Segban-başı Ağa bu tarafa[398] ilâm eyleyüp makbûl-i humâyûn olmağla kalemlere kayd olundu. Sâir neferât-ı Boğaz dahi "*Bizler de yirmişer akçe yevmiyye isterüz*" deyu meclis-i mezbûrda[399] nizâ'a tasaddi etdiklerinde "*Bakın ağalar ve*[400] *ihtiyârlar, ben dîn ü devlet ve pâdişâh hâini değilim. Bu kadar akçe beytü'l-mâl-i müslimîne bâis-i hasârât-ı azîmedir; hâlâ sefer-i humâyûn böyle bu kadar masârif-i beytü'l-mâl böyle bunların matlûbları senevî bin kese eder. Ben bu hıyâneti irtikâb etmem; beni ne*[401] *yaparlar ise yapsunlar. Hem bunların esâmeleri dolgundur. Şevketlû Efendimiz bunlara bahşiş kerem etsün; ben bunlara bir akçe esâme arz edemem*" deyu[402] sebât-ı kadem ile Boğazlıların kelâmına kat'â iltifât etmedi ve Ocaklu'nun kulağına sırren "*Allah içün şu maddeyi def' edin*" deyu tazarrû' eder idi; bu bâbda Segban-başı bu gā'ileyi def' ile dîn ü Devlet-i Aliyye'ye[403] azîm hizmet ve sadâkat etdi, bu hizmeti ferâmuş olunur madde değildir; senevî beytü'l-mâle bin kese kadar menfa'ati oldu. Hakka ki[404] hizmet ve sadâkat-i azîmedir[405]. Bu esnâda defter-i istid'âlarına idhâl etdikleri kimesnelerden Kapan Nâibi müderrisînden[406] Şeyh-zâde Abdüllatif Efendi ihtifâ etmiş olmağın me'mûrlar bulup ahz olunduğu haberi Meydâna geldikde Meydân ağaları "*Kapan Nâibi Efendi tarîk-ı ulemâdandır, meydâna getü-*

[394] Biraz muhâvereden sonra V: bir mikdar muhâvere güzerân etdikden sonra H.
[395] On yedi V: + nefer H.
[396] Tanzîm V: tetmîm H.
[397] Ber V: bu H.
[398] Bu tarafa V: müceddeden bu tarza H.
[399] Mezbûrda V: merkûmda H.
[400] *ve* H: - V.
[401] *Ne* V: - H.
[402] Edemem deyu V: etmem deyüp H.
[403] Devlet-i Aliyye'ye V: Devlet'e H.
[404] Hakka ki V: Hakka H.
[405] Sadâkat-i azîmedir V: sadâkat-i azîmdir H.
[406] Müderrisînden V: müderrisîn-i kirâmdan H.

rülmesin; anın tertîb-i cezâ ve te'dîbi[407] *Şeyhülislâm Efendi'ye havâle olunsun*[408]" deyüp ana havâle etdiler. Bu husûslar râbıta-pezîr oldukdan sonra ba'de'z-zuhr Şeyhülislâm Efendi ve sudûr-ı ulemâ hânelerine azîmetle meclis bertaraf olduğu evânda dâhil-i defter-i mes'ûlleri olan ricâl-i devletden İrâd-ı Cedîd Defterdârı Ahmed Bey (11 a) firâr ve Eski Odalar'da Yüzüncü cemâ'atin kışlasında kazgana ilticâ ile matbahta ihtifâ ve ol mahalle dahîl düştüğü haberi Meydân-ı Lahm'de Ocaklu'ya vusûl buldukda cümlesi dediler "*Ocağa ilticâ eyledi, kanûn-ı Ocak üzere ana ölüm yoktur, kurtuldu, gayri çâre yokdur*" deyüp Segban-başı'ya ifâde ile bir kaç usta ve ihtiyâr[409] ta'yîn olunup Eski Odalar'da muhtefî olduğu Yüzüncü kışlasında matbahdan[410] çıkarup Yeni Odalar'da Elli-altı cemâ'atin kışlasına nakl etdiler, şol hey'et ve kıyâfetle ki arkasında köhne rîze rîze bir kırmızı cübbe ve ayağında parça parça bir çakşır ve başında on akçe etmez bir şopâra, sâil şeklinde[411] getürdüklerinde bîçâre havf-ı cân ile herkesin eline[412] sarılup ağlayarak niyâz ederdi, ihtiyârlar istimâletler verüp "*Efendi, havf ve vesvese etme, sana ölüm yokdur, Ocağa düşdün necât buldun*" derler idi. Hânesinden libâsını ve etba'ını getürüp ol gece, ol mahalde beytûtet ile ertesi günü hânesine sağ ve sâlim zâhib oldu. Defter-i istid'ây-ı i'dâma idhâl etdikleri ricâl-i devletden bu[413] Ahmed Bey'den mâ'adâ rehâyâb-ı merg olmuş yokdur. Ecel-i mev'ûdu hulûl etmediğine binâen necât buldu. Ol gün Ahmed Bey'i Eski Odalar'dan ihtiyârlar Meydân'a getürürler iken müteveffâ Sır Kâtibi Ahmed Bey'i[414] tebdîl-i kıyâfet Enderûn bostancılarından ba'zısı pâyine zimmîlere rîsmân takdırup sürükleyerek Meydân'a götürdüklerini görmeleriyle cümlesini men' ve kâfirleri tard ve def' ile ol gün maktûllerin cenâzelerini sâhib ve akraba ve velîlerine def'[415] tenbîh olunup Meydân'dan ve sâir mahallerden kaldırılup[416] ber-taraf etdiler.

[407] *Te'dîbi* V: *te'dîbin* H.
[408] *Olunsun* V: *etdik* H.
[409] Usta ve ihtiyâr V: Ustalar ve ihtiyârlar H.
[410] Kışlasında matbahdan V: kışlası matbahından H.
[411] Şeklinde V: + böylece H.
[412] Eline V: destine H.
[413] bu H: - V.
[414] Bey'i V: Efendi'yi H.
[415] ve H: - V.
[416] Kaldırılup V: kaldırup H.

Ocaklu ve askerî tâifesi fîmaba'd bu gûne bir dahi fitne ve fesâda tasaddi etmemeleri ve umûr-ı devlete ve azl ü nasba müdâhale kılmamaları ve külliyen Nizâm-ı Cedîd'in[417] def' ü ref' olunduğunu[418] ve bu def'a cümlenin zuhûr eden cerâyimi afv olunup bu vak'a içün muâheze ve mu'âtebe olunmayacaklarını şâmil bâlâsı on satır kadar hatt-ı şerîf-i şâhâne ile[419] müzeyyen ve mu'anven İstanbul pâyesi Münib Efendi tesvîdiyle tahrîr ü tebyîz olunan kabâle-i muâhede (11 b) ve senedi Şeyhülislâm Efendi ve Kaymakam Paşa ve ulemâ efendiler imza ve temhîr edüp bir sûreti Başmuhâsebe'ye kayd kılınmağla sened-i mezkûru dahi[420] Yirmi-beş Bölüğün kışla sandığına vaz' ve hıfz eylediler. Yevm-i mezbûrda ulemânın ve Ocaklu'nun huzûruna bir Tersâne Kalyon Çavuşu dâhil olup "*Tersâne Emîni Hacı İbrâhim Efendi idâm olunmak hasebiyle iki gündür Tersâne-i Âmire hâli ve mu'attal kaldı*[421]. *Cümle Tersâne ahâlisi selâm etdi, Mustafa Reşid Efendi'yi*[422] *Tersâne Emîni isterler*" demek ile cümlesi "*Münâsibdir*" deyüp Bâb-ı Âlî'de Efendi-i mûmâileyhe[423] Tersâne Emâneti'ne ilbâs-ı hil'at olundu. Efendi-i mûmâileyhin[424] akrabasından sâbıka Anadolu Kadıaskeri Emin Paşa-zâde Mehmed Emîn Bey Efendi[425], "*muhakkik ve dindâr adamdır, bizimle gelsün, Meydân'da ma'iyyet*[426] *etsün, işimize yarar*" deyu bir iki kerre Şeyhülislâm Efendi'ye söyleyüp çend bâr Şeyhülislâm Efendi hânesine[427] adam yolladıysa dahi[428] ihtifâ etmeğin bulunamadı[429]. Yevm-i mezbûrda ashâb-ı ağrâz ve müfsidlerden[430] başı şallu bir kimse serkerde ve başbuğlara bir pusula getürüp derûn-ı puslada sarrafân[431] tâifesinden yahudi Şamanto ve

[417] Külliyen Nizâm-ı Cedîd'in H: Nizâm-ı Cedîd külliyen V.
[418] def' ve ref' olunduğunu H: Ref' ve def' olunduğu V.
[419] Hatt-ı şerîf-i şâhâne ile V: mubârek hatt-ı cihândâriyle H.
[420] Mezkûru dahi V: mezbûru H.
[421] *Hâli ve mu'attal kaldı* V: *hâli kalup ta'tîl oldu* H.
[422] *Mustafa Reşîd Efendi'yi* V: *Reşîd Mustafa Efendi'yi* H.
[423] Bâb-ı âlî'de Efendi-i mûmâileyhe V: Bâb-ı Âsâfî'de Efendi-i merkûma H.
[424] mûmâileyhin V: merkûmun H.
[425] Efendi V: - H.
[426] *Ma'iyyet* H: *mu'ayyen* V.
[427] Hânesine V: menziline H.
[428] Yolladıysa dahi V: yolladı H.
[429] Bulunamadı V: bulunmadı H.
[430] Müfsidlerden V: müfsidden H.
[431] Sarrâfân V: sarrâf H.

Tankır-oğulları ve Şabcı ve Güllâbi-oğlu ve sâir on kadar zimmî mastûr olup Kabakçı'nın eline verüp "*Bunları Meydan'â getürüp izâle ve idâm edin*" dedikde Kabakçı dahi puslayı Yetmiş-iki'nin kâtibi Ali Efendi nâm kimesneye verüp "*Bunları ne yapalım, izâle edelim mi?*" deyu suâl etdikde merkûm Ali Efendi "*Behey cânım, böyle şey olmaz, bunlar cümlenin işine yarar bazirgânlardır; Devlet-i Aliyye'nin dahi hizmetini*[432] *ederler bir alay bî-cürm re'âyâ ve zımmî makûlesi kefereyi bilâ mûcib idâm olamaz, bu müzevvir adamın bu kefereler ile da'vâsı ve hakkı var ise, işte Paşa Kapusu ve hâkim kapusu, varsın*[433] *arzuhâl etsün, hakkını alsun, böyle münâsebetsiz şey olamaz, puslasını şak*[434] *ve herifi tard ve def' et*" demekle puslayı şak ve herifi "*Çık*" deyüp tard etdiler ve yevm-i mezbûrda Ocaklu ve serkerdeler ve askerî tâifesmi ma'lûmü'l-esâi ba'zı vüzerâ ve vâli-i memleket ve ayân-ı bilâdın tertîb-i cezâ ve izâle olunmalarını[435] istid'â ve bir defter tanzîm ve atebe-i aliyye'ye[436] takdîm (12 a) olundukda makbûl-ı pâdişâhî[437] olup lâkin istid'â olunan[438] nüfus ve eşhâsın idâm ve izâleleri vakte muhtac[439] ve tiz elden vücûd bulması mümkün olamadığından imhâl[440] olundu. Ol gece Kazgânî Hacı[441] Mustafa ma'rifetiyle kışlalara taraf-ı Devlet-i Aliyye'den olarak pirinç ve revgan-ı sâde ve kahve[442] verilerek[443] ziyâfet ve it'âm olundu.

Hitâm-pezîr şuden-i cem'iyyet-i asâkir[444] *ve reften-i serkerdegân ve neferât-ı yamakān*[445] *be sûy-ı Boğaz ve perişân şuden-i heme be-menzîl-i hîş*

Şehr-i mezbûrun yirmi üçüncü pazar günü seheri Ocaklu ve serkerdegân[446] ve askerî tâifesi Ağa Kapusu'na umûmen azîmetle-

[432] *Dahi hizmetini* V: *hizmetini dahi* H.
[433] *Varsun* V: *hemân varsun* H.
[434] *Şak* V: + *edüp* H.
[435] Olunmalarını V: olunmasını H.
[436] Aliyye'ye V: humâyûn'a H.
[437] Pâdişâhî V: cihândârî H.
[438] İstid'â olunan V: istid'â-i gürûh olan H.
[439] İdâm ve izâleleri vakte muhtaç V: izâle ve idâmını vakt-i medîde muhtaç H.
[440] İmhâl V: istimhâl H.
[441] Hacı V: elhac H.
[442] ve kahve H: - V.
[443] verilerek V: verilüp H.
[444] Asâkir V: askerî H.
[445] yamakān V: Boğaz H.
[446] Serkerdegân V: serkerdeler H.

rinde serkerde ve çavuşlara ve lâzım gelen neferâta hil'atler ve kalafatlar ilbâs olunup herkes me'mûr olduğu hizmetiyle [447] ve kulluğiyle meşgul ve mukayyed olması tenbîhâtiyle Boğaz serkerdeleri ve neferâtı [448] Kılâ'-ı seb'a'da olan kışlalarına ve [449] mahallerine ve Ocaklu ve askerî tâifesi ve herkes hânelerine ve [450] yerlü yerine azîmet ile cem'iyyet-i guluvv [451] perişân ve bî-nevâ kazganlar Meydân'dan kaldırılup yerlerine ve matbahlarına vaz' ve Meydân-ı Lahm hâlî [452] oldu. Mâbeyncilik ihsân-ı humâyûn buyurulan Süleyman Ağa kullarına yevm-i mezbûrda Kahveci-başılık hizmet-i celîlesi dahi zamîme-i cihândârî [453] buyuruldu.

İhsân-ı atıyye-i culûs-ı humâyûn-ı şevket-makrûn be-yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî ve be-neferât-ı yamakān-ı Boğaz [454].

Mâh-ı mezbûrun [455] yirmi dördüncü pazar ertesi günü yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî [456] kullarına cülûs-ı humâyûn bahşişi olarak yüz seksen bin guruş atıyye-i şâhâne ve hemşire-i celîlü'ş-şânları ismetlû [457] Esmâ Sultan aliyyetü'ş-şan hazretleri tarafından [458] dahi şükrâne-i cülûs-ı humâyûn [459] yirmi bin guruş ihsân ve inâyet [460] buyurulup Segban-başı Ağa'ya teslim olundu ve Kılâ'-ı seb'a yamak ve neferâtına dahi yüz bin guruş ihsân-ı humâyûn buyurulup Ağay-ı mûmâileyh [461] ma'rifetiyle Ocak Baş Çavuşu Kahveci Mustafa Ağa'ya teslim ve ma'iyetinde bir meyâne yazıcısı ve Ocak'dan üç beş ihtiyâr ve Oda-başılar olarak cümlesi Karadeniz Boğazı'na irsâl olundu ve yevm-i

[447] hizmetiyle H: Hizmetle V.
[448] neferâtı H: Neferât V.
[449] olan kışlalarına ve mahallerine H: - V.
[450] hânelerine H: - V.
[451] Guluvv V: + ve H.
[452] Hâlî V: + ve tenha H.
[453] Kahveci-başılık hizmet-i celîlesi dahi zamîme-i cihândârî V: Kahveci-başı-i şehriyârîlik hizmeti zamîme-i âtıfet-i cihânbânî H.
[454] *ihsân-ı ... be-neferât-ı Boğaz H: İhsan-ı atıyyey-i humâyûn yeniçeriyân ve neferât-ı yamakān be-Boğaz V.*
[455] Mezbûrun V: merkûmun H.
[456] Dergâh-ı âlî V: + Âsitâne H.
[457] İsmetlû V: devletlû H.
[458] Aliyyetü'ş-şân Hazretleri tarafından V: Hazretlerinden.
[459] Cülûs-ı humâyûn V: cülûs-ı meymenet-makrûn H.
[460] Ve inâyet V: - H.
[461] Mûmâileyh V: mezbûr H.

mezbûrda Kaymakam Paşa'nın mesnedinde takrîr ü ibka ve rü'yet-i mesâlih-i ibâdda dikkat ü îtinâsını[462] hâvî Mîr-i ahûr-ı evvel-i Istabl-ı Âmire Şemseddin Bey ile Paşa-yı mûmâ-ileyhe[463] hatt-ı humâyûn irsâl ve[464] ısdâr buyuruldu.

Yirmi beşinci salı günü (12 b) Şevketme'âb[465] Efendimizin vakt-i sabâvetlerinde ve şehzâdeliklerinde[466] lalaları olan emekdârân-ı kadîmlerinden[467] Fodla Kâtibi Mehmet Efendi'yi tâcü'l-muhâdderât devletlû[468] Vâlide Sultan aliyyetü'ş-şân hazretlerine[469] kethudâ nasb u ta'yîn buyurdular[470].

Yirmi altıncı çarşamba günü Vâlide-i müşârünileyhânın[471] Kahveci-başıları Hüseyin Ağa'ya kapucu-başılık ile Duhan Gümrüğü Emâneti[472] ihsân ve Ser Kahve-i sânîleri Bülbül Hâfız Efendi Kâtib-i Ağay-ı Dârüssa'âde ve Hâfız Ali Reşid Efendi Şehr Emânetiyle[473] şâdân olundu.

İrsâl-i lihye kerden ve icrây-ı sünnet-i seniyye nümûden-i Şehriyâr-ı Şevketmedâr[474].

Şehr-i mezbûrun yirmi yedinci[475] perşembe günü cenâb-ı Pâdişah-ı heft-kişver[476] icrây-ı sünnet-i seniyye-i dilcû ve irsâl-i lihye-i anberîn-bû kılmak irâde-i seniyyesine[477] mebnî Enderûn-ı Humâyûn'da Sünnet Odası'na[478] şeref-endâz-ı kudûm-i humâyûn ol-

[462] takrîr ve ibka ve rü'yet-i mesâlih-i ibâdda dikkat ü itinâsını H: İbka ve takrîrini V.

[463] Pâşây-ı mûmâileyhe H: - V.

[464] İrsâl ve V: - H.

[465] Şevketmeâb V: şevketlû kerâmetlû H.

[466] Sabâvet ve şehzâdeliklerinde V: sabâvet ve şehzâdeliğinde H.

[467] Kadîmelerinde H: kadîmesinden H.

[468] Efendi'yi tâcü'l-muhadderât devletlû V: Efendi inâyetlû tâcü'l-muhadderât ve iklilü'l-mestûrât H.

[469] Hazretlerine V: Efendimize H.

[470] Nasb u ta'yîn buyurdular V: nasb kılup karîn-i meserret-i evfa oldu H.

[471] Vâlide-i müşârünileyhânın V: devletlû Vâlide Sultan Efendimizin H.

[472] Kapucu-başılık ile Dühan Gümrüğü emâneti V : Dühân Gümrüğü Emâneti ile Kapucu-başılık ihsân H.

[473] Şehr Emânetiyle V: Şehr Emâneti nasb u H.

[474] Şevketmedâr V: âlem ve pâdişâh-ı ekrem H.

[475] Yirmi yedinci V: + mubârek H.

[476] Pâdişâh-ı heft-kişver V: pâdişâh-ı gîtî-ârâ Efendimiz H.

[477] İrâde-i seniyyesine V: irâdesine H.

[478] odasına H: Odasında V.

malarıyle [479] Berber-başı Mehmed Ağa kulları irsâl-i [480] mehâsin-i kamer-tal'at-ı enverleri etdikde ferve-i semmur iksâsiyle mazhar-ı atıyye-i cezile-i şâhâne buyurduklarından [481] sonra Has Oda ağaları [482] kullarına zer-feşân-ı encüm-şumâr olup Hırka-i şerîf [483] hücresine vürûd ile çehre-sây-ı şükr-i ma'bûd olarak Enderûn [484] odaları hâcesi efendiler dest berdâşte-i da'avât-ı tebrîk-i lihye-i pâkîzeleri olmağın edây-ı te'mîn-i sûz u güdâz-ı tazarru' u niyâz [485] buyurup her birerlerine [486] ferve-i zîbâ vü dilârâ ilbâsiyle iç ağaları sahasında vâki' kütübhâne-i humâyûna teşrîf-sâz olmalariyle Enderûn ağalarına sîm ü zer nisâr etmeğin cümlesini [487] dest-mâye-i inâyet ü atâ ile mugtenim ve ol gün bu vetîre üzere icrây-ı merâsim buyurdular. Hakk te'âla [488] müteyemmin ve ferhûnde eyleyüp mûy-ı anberîn bûy-ı [489] pâkîzeleri mikdarınca ömr ü şevketlerin efzûn [490] eyliye, âmin. Yevm-i mezbûrda [491] kanûn-ı kadîm üzere Kethudâ Kâtibi Sâdık Efendi Tophâne-i Âmire nâzırı nasb olunup yerine Recâyî-zâde Celâl Bey kethudâ kâtibi nasb kılındı.

Yirmi sekizinci cum'a günü selâmlık ile Bağçe-kapusu'nda vâki' Hadice Turhan Sultan Vâlide Câmi'ine teşrîf-i humâyûn ile edây-ı salât-ı cum'adan sonra avdetlerinde vâlid-i mükerremleri cennet-mekân [492] Gāzi Sultan Abdülhamid Hân [493] Hazretleri'nin türbe-i şerîfelerin ziyâret ile ruhâniyyet-i tayyibelerinden istimdâd

[479] humâyûn olmalariyle H: humâyûnları esnâda V.

[480] İrsâl V: isbâl H.

[481] Buyurduklarından V: buyurdukdan H.

[482] Has Oda ağaları V: Has Odaları H.

[483] Şerîf V: eşref H.

[484] Enderûn V: +-ı humâyûn H.

[485] Ve niyâz V: - H.

[486] Birerlerine V: birlerine H.

[487] Cümlesi V: cümlesini H.

[488] Hakk te'âla V: Cenâb-ı Hakk H.

[489] Bûy-ı V: + mubârek H.

[490] Ömr ü devletlerin efzûn V: ömr-i ferrûhlar ihsân H.

[491] Mezbûrda V: merkûmda H.

[492] Avdetlerinde vâlid-i mükerremleri cennet-mekânları V: avdette vâlid-i cennet-mekânları merhûm ve mağfûrünleh firdevs-âşiyân H.

[493] Abdülhamid Han V: + جعل الله مضجعه الجنان H.

ve îsâl-i hatemât-ı Kur'âniyye ile rûh-ı pür-fütûhların şâd etdiler[494].

Mukaddemâ beyân olunduğu vechile[495] Boğaz neferâtı Yeni Oda lar kışlasında "*Biz dahi yirmi-beşer*[496] *akçe yevmiyye ve esâme* (*13 a*) *isterüz*" deyu Sekban-başı Ağa'ya ilhâh u[497] ibrâmlarında Ağa-yı mûmâileyh izhâr-ı sebâtla[498] "*Beni pâre etseniz Beytü'l-mâl-i müslümîne bu hasâreti etmek mümkin değildir*" deyu cevâb-ı kat'î verüp "*Gāyeti, Şevketlû Efendimiz size bahşiş kerem etsünler*[499], *niyâz edelüm*" demişti. Binâen alâ hâzâ yüz bin guruş cülûs-ı humâyûn bahşişi nâmiyle merkûmlara taksîm olunmağıçün ihsân-ı humâyûn kılınmakdan nâşî Ocak Baş Çavuşu Kahveci Mustafa Ağa yediyle meblâğ-ı mezbûr Boğaz'a irsâl olundukda neferât-ı merkûme[500] "*Biz yevmiyye isteriz, bu meblâğ bize kalildir, şudur, budur*" diyerek kîl u kāl etdiklerinde Ocak Baş Çavuşu dahi "*Ben Segban-başı olsam idi size yevmiyye yirmişer akçe esâmeye râbıta verir idi*" deyu ağızlarına[501] bal çalmış ve'l-hâsıl tekrâr[502] taraf-ı humâyûndan kırk bin guruş dahi in'âm olunup yevm-i mezbûrda Boğaz tarafına irsâl[503] olunmak üzere iken ol gün Boğaz serkerdeleri çavuşlarından dört nefer çavuş rikâb-ı humâyûna ref'-i arzuhâl edüp zikr olunan[504] kırk bin guruş Boğaz başbuğları çavuşlarına ihsân-ı humâyûn buyurulmuş iken[505] "*Vermiyorlar*" deyu bess-i şikâyetde arzıhâlleri taraf-ı cihândârîden Bâb-ı Âsafî'ye gönderilüp[506] andan Segban-başı'ya îsâl olundukta[507] mezbûr çavuşları ihzâr ve nice muhâvereden sonra merkûmları iskât ve def' etdiler[508]. Nihâyet-i madde,

[494] Türbe-i şerîfelerin ..... şâd etdiler V: Türbe-i müşkbfl ve merkad-i dilcûlarına nüzûl ü duhûl ve z yâret- kabr-i kerâmet-âsârlariyle istimdâd ve îsâl-i hatemât-ı Kur'âniyye ile rûh-ı vâlid-i gufrân nişân arın şâd buyurdu ar H.

[495] Vechile V: vech üzere H.

[496] *yirmi-beşer* V: *yirmişer* H.

[497] İlhâh u H: - V:

[498] Mûmâileyh izhâr-ı sebâtla V: mezbflr sebât ve celâdet kıluo H.

[499] *etsünler* V: + *Şevketlû Efendimize* H.

[500] Neferât-ı merkûme V: neferâtlar H.

[501] Ağızlarına V: + bir H.

[502] Tekrar H: - V

[503] Boğaz tarafına irsâl V: V: irsâl-i taraf-ı Boğaz H.

[504] Zikr olunan V: bu H.

[505] Buyurulmuş iken V: olunmuş iken H.

[506] Gönderilüp V: vŞrûd ve H.

[507] İsâl olundukda V: îsâlde H.

[508] İskât ve def' etdiler V: def' ve iskât etdiler H.

bir kaç bin guruş kapmak dâiyesine mebni Kazgânî Hacı[509] Mustafa'nın ta'lîm ve tahrîki olduğu zâhir oldu[510].

Teşrîf-i Sarây-ı[511] *humâyûn Vâlide Sultan aliyyetü'ş-şân ez-Sarây-ı atîk*

Şehr-i Rebî'ü'l-âhır gurresi yevm-i pazar devletlû Vâlide Sultan[512] Hazretleri gerdûne-süvâr-ı devlet ü ikbâl olarak Sarây-ı atîk'den azîm alay ve debdebe ve dârâtla[513] Sarây-ı humâyûn'a teşrîflerinde Şehriyâr-ı müşârünileyh Efendimiz dahi[514] Orta Kapu pîşgâhından mâder-i müşfikaların istikbâl[515] ve pîş-i makdem-i aliyyelerinde[516] râkiben hırâmân olarak Harem-i humâyûna dâhil oldular.

Taklîd-i seyf kerden-i Şehriyâr-ı mâcid der Türbe-i Hazret-i Hâlid

Şehr-i mezbûrun beşinci perşembe günü husrev-i seyyâre-haşem ve Pâdişâh-ı encüm-hadem Hazretleri mücevher sorguçlu örf-i şâhâne mübârek serlerinde[517] ve mücevherâtla[518] ârâste çab rastlu kapaniçe-i (13 b) hıdîvâne ferhunde dûşlarında[519] ve ala-yı vâlây-ı mülûkâne ile[520] berren Ebu'l-Feth ve'l-megāzî cennetmekân, firdevs- âşiyân merhûm ve mağfûrunleh fâtih-i belde Sultan Mehmed Han[521] Hazretleri'nin türbe-i enver ve merkad-i mutahharaların ziyâret[522] ve hatm-i Kur'âniyye ile rûh-ı şerîflerin ihyâya himmet[523] buyurup andan yine eşheb-süvâr-ı şâhâne[524] olarak ke-

[509] Hacı V: elhac H

[510] Zâhir oldu V: zuhûr buldu H.

[511] Saray V: - H.

[512] Vâlide Sultan V: + aliyyetü'ş-şân Efendimiz H.

[513] Debdebe ve dârâtla V: kevkebe ve debdebe ile H.

[514] Şehriyâr-ı müşârünileyh Efendimiz dahi V: Şevketlû kerâmetlû Efendimiz H.

[515] İstikbâl V: + ve iclâl H.

[516] Aliyyelerinde V: vâlâlarında H.

[517] mubârek serlerinde H: - V

[518] Mücevherâtla V: cevâhir ile H.

[519] Ferhûnde dûşlarında H: - V

[520] Ve alay-ı vâlây-ı mülûkâne V: alay-ı debdebe-i azîm ve ferr ü kevkebe-i cesîm H.

[521] Sultan Mehmed Han V: + Gāzî tâbe serâhu H.

[522] Mutahharaların ziyâret V: mu'attarlarına teşrîf ve nüzûl H.

[523] Rûh-ı şerîflerin ihyâyâ himmet V: rûh-ı âlîlerin şâdmânî şumûl ve ziyâret-i medfen-i sa'âdetleriyle revân-ı münevverlerin hubûr mevsûl H.

[524] Şâhâne V: pâdişâhâne H.

mâl-i debdebe ve dârâtla Türbe-i[525] Eba Eyyûb Hâlid bin Zeydi'l-Ensârî رضى الله عنه ربه البارى ye azîmet ve ol makām-ı mubârekede dest-berdâşte-i Cenâb-ı Rabbü'l-izzet olarak ruhâniyyetlerinden istimdâd u istifşâ birle kahr-ı adây-ı din niyyet-i hâlisesiyle[526] cedd-i evvel ve a'lâları cennet-mekân[527] Gāzî Sultan Osman[528] Hazretleri'nin seyf-i memâlik-güşâların[529] Şeyhülislâm Efendi ve Nakîbüleşrâf Dürrî-zâde Abdullah Efendi mübâşeretleriyle miyân-ı hamiyyet-i şâhânelerine[530] bend ü taklîd etdikleri sâ'at-ı gurûbî beşi yirmi üç dakîka mürûrunda[531] râbıta-pezîr olup ba'dehu Türbe-i sa'âdetden hareket[532] ve Defterdar İskelesi'ne kadar[533] esb-süvâr-ı azamet olarak vürûd andan sandal-süvâr-ı celâdet ve[534] bahren Sarây-ı Humâyûn'a avdet buyurmalariyle[535] Humbarahâne ve Tersâne pîşgâhından mürûrları esnâda top şenlikleri icrâ olundu[536].

Altıncı cum'a günü merhûm ve mağfûrünleh Sultan Bâyezid Hân-ı velî Hazretleri'nin câmi'-i şerîflerine selâmlık olup edây-ı salât-ı cum'adan sonra[537] Segban-başı Ağa'ya bir kıt'a murassa hançer ihsân-ı humâyûn buyurulup[538] Türbe-i Bayezid-i Velî Han ziyâretiyle Sarây-ı Humâyûn'a avdet buyuruldu[539].

[525] Kemâl-i debdebe ve dârâtla Türbe-i V: kemâkân dârât ve alay-ı pür übbehet haşmetle Türbe-i celîlü'ş-şân H.

[526] Azîmet .... niyyet-i hâlisesiyle V: Efendimiz Hazretlerine vusûl ve türbe-i arş-âsitânlarına duhûl ile tazarru' u niyâz ve dest-berdaşte-i dergeh-i Cenâb-ı Hüdâ bî-enbâz ve ruhâniyyetlerinden istimdâd u istişfâ'dan sonra kahr-ı küffâr ve izmihlâl-i düşmenân-ı tebehkâr niyyet-i sahihasiyle H.

[527] Âlâları cennet-mekân V: âlâları olan cennet-nişîn ve hûr-ı güzîn H.

[528] Gāzi Sultan Osman V: Sultan Osman Hân-ı Gāzî H.

[529] Güşâların V: güşâdların H.

[530] Hamiyyet-i şâhânelerine V: hamiyyet ve gayretlerine H.

[531] beşi yirmi üç dakika mürûrunda H: Beşi geçerek V.

[532] Hareket V: bürûz H.

[533] Kadar V: - H.

[534] ve V: olup sad-hezâr top şâdmânî ve endaht olunarak H.

[535] Buyurmalariyle V: Buyurdular H.

[536] Humbarahâne ..... icrâ olundu V: - H.

[537] Merhûm ve mağfûrünleh ..... cum'adan sonra V: selâmlık ile mağfûrünleh Sultan Bâyezid Hân-ı Velî tâbe serâhu câmi'-i şerîfinde edây-ı salât-ı cum'a ve H.

[538] Buyurulup V: - H.

[539] Bayezid-i Velî Hân ziyâretiyle Sarây-ı humâyûn'a avdet buyuruldu V: Bayezid Hân-ı Velî'yi ziyâretle avdet-i Sarây-ı şevket-makrûn olundu H.

Dokuzuncu günü Sarây-ı dilârâda vâki' Ağa Bağçesi nâm mevki'-i dilefrûzda biniş ve rikâb-ı humâyûn olup Şeyhülislâm Efendi'ye ve Kaymakam Paşa'ya ilbâs-ı ferve-i [540] semmûr ve Kaymakam Paşa'ya bir kabza mücevher hançer dahi [541] i'tâ buyurdular.

On birinci günü orduy-ı humâyûnda Sadrıâzam İbrâhim Hilmi Paşa [542] azlinden mühr-i cedîd-i humâyûn Boğaz Seraskeri Çelebi Mustafa Paşa'ya i'tâ olunmağın Hazinedâr-ı Hazret-i [543] şehriyârî Beşir Ağa mübâşeretiyle ordûy-ı humâyûn cânibine irsâl olundu [544]. Yevm-i mezbûrda Silahdâr-ı Şehriyârî Süleyman Bey ve Çukadar Arnabud Ahmed Ağa ve Hazine Kethudâsı [545] Sâlih Rif'at Bey ve Baş Çukadar Mehmed Bey ihrâc olunup Rikâbdâr (14 a) Reşîd Ahmed Bey Silahdâr-ı Şehriyârî ve tarîklarınca bi-merâtibihim silsile olup Mâbeynci Selim Ağa'ya Hazine Kethudâlığı ve Mâbeynci Andülfettah Ağa'ya Baş Çukadarlık ihsân olundu.

On üçüncü [546] *günü* Ayasofya'ya selâmlık olup salât-ı cum'ayı ol ma'bed-i kadîmde edâ ve [547] vâ'ız-ı [548] kurrây-ı Enderûn-ı Humâyûn Şekerci-zâde [549] Feyzullah Efendi'ye iksây-ı ferve-i semmûr ile bin beş yüz guruş itâ buyuruldu [550].

Azl-i Ser-Segban Mehmed Ârif Ağa ve Ser-Segban şuden-i Ser-Çavuş Kahveci Mustafa Ağa

Mâh-ı mezbûrun on yedinci salı günü Segban-başı Mehmed Ârif Ağa azl olunup yerine Ocak [551] Baş Çavuşu Mustafa Ağa nasb

[540] Ferve-i V: - H.

[541] Mücevher hançer dahi itâ buyurdular V: hançer-i mücevher dahi itâ etdiler H.

[542] İbrâhim Hilmi Paşa V: İbrâhim Paşa H.

[543] Hazret-i V: - H.

[544] mübâşeretiyle ..... irsâl olundu V: taraf-ı orduya mühr-i sadâret-i uzmâ ib'âs olunup H.

[545] Hazine Kethudâsı V: Kethudây-ı Hazine H.

[546] On üçüncü V: + cum'a H.

[547] Ayasofya'ya ..... edâ ve V: Ayasofya câmi''ine edây-ı salât-ı cum'aya selâmlık ile teşrîf olunup H.

[548] Vâ'ız-ı V: + Ayasofya ve H.

[549] Şekerci-zâde V: Şeker H.

[550] İtâ buyuruldu V: ihsân-ı humâyûn buyurdular H.

[551] Ocak V: Ocağ-ı yeniçeriyân-ı Dergâh-ı âlî H.

olundu. Mûmâileyhin[552] sebeb-i azli budur ki[553] yeniçeriyân-ı dergâh-ı Âlî neferât ve zâbitanına ve Âsitâne'de tevzi' ve taksîmi lâzım gelen[554] cümle Ocaklu'ya ihsân-ı humâyûn olan[555] cülûs-ı pâdişâhî bahşişinden altmış bin guruş ifrâz edüp Yeniçeri Ağası Kara-kulağı Abdullah Ağa'ya bu maldan beş bin guruş itâ etdikde mezbûr Kara-kulak "*Bu mikdar meblâğ bana kalildir, ziyâde matlûb ederim*" dedikde Ağa-yı mûmâileyh[556] dahi "*Ben bu akçeyi*[557] *külliyyen ekl ü bel' edecek değilim, bu maldan kârhâneliye ve köşk bekçilerine ve miyâne yazıcılarına ve kapu hademelerine taksîm ü i'tâ edeceğim, bana dahi beş on kese bâki kalur ise ancak*" dedikde Kara-kulak muârazayı müzdâd edüp ziyâde meblâğ talebinden keff-i yed etmeyerek ısrâr ve bu sebebten beynlerinde[558] burûdet ve iğbirâr vukû'undan nâşî mezbûr Kara-kulak Ocak Baş-Çavuşu merkûm[559] Kahveci Mustafa Ağa'yla ittifak ve meşveret edüp merkûm[560] dahi mukaddemce[561] Boğaz'a cülûs-ı humâyûn bahşişi naklinde Boğaz serkerdeleri ile ahd ü âmân ve eğer Segban-başı olur ise neferâtın[562] matlûbları olan yevmiyye yirmişer akçeyi tanzîm etmek üzere[563] ve bu def'a dahi mezbûr[564] Kara-kulak ile muâhede ve Segban-başı nasb ettirmeğe ahd ü mîsâk[565] etmeleriyle Ocağın ba'zı ihtiyârlarını ve söz sâhiblerini[566] hafî hafî "*Ne duruyorsunuz Segban-başı Pâdişâh'ın size ihsân etdiği meblâğdan altmış bin guruş ketm*[567] *ve ekl ü bel' etdi*[568]" diyerek işâ'a ve Ocaklu'yu itmâ ile tahrîk-i fitne

[552] Mûmâileyhin V: - H.
[553] Budur ki V: Segban-başı Ağa H.
[554] Gelen V: olan H.
[555] Olan V: olunan H.
[556] Ağa-yı mûmâileyh V: Segban-başı Ağa H.
[557] *Bu akçeyi* V: *keseleri* H.
[558] Keff-i yed .... beynlerinde V: adem-i keff-i yed ile ısrâr ve beynlerinde bu sebebten H.
[559] Merkûm V: - H.
[560] Merkûm V: + Mustafa Ağa H.
[561] Mukaddemce V: mukaddema H.
[562] Neferâtın V: neferâta H.
[563] Üzere V: + mukâvele H.
[564] Mezbflr V: - H.
[565] Ahd ü misâk V: misâk u peymân H.
[566] İhtiyârlarını ve söz sâhiblerini V: ihtiyârlarına ve söz sâhiblerine H.
[567] *Ketm* V: + *etdi* H.
[568] *Etdi* V: *kıldı* H.

ve fesâda mütecâsir[569] olduklarından Ocak ihtiyârları ve söz sâhibleri ve Oda-başı'lar ve kışla[570] mütevellîleri Yeni Odalar kışlası nezdinde vâki' Terkim (ﻟﺮ) (14 b) câmi'ine cem' olup Segban-başı'nın bu ketm etdiği bu yüz yirmi keseyi zâhire ihrâc içün müzâkere ve meşveret edüp şöyle bir bahâne ve sebeb bast-ı mukaddime tertîbine re'y ü tedbîrleri karardâde oldu ki "*Segban-başı bizim kolluklarımızı yol ile vermiyor ve Balat ve*[571] *Kumkapı ve Langa Yeni-kapu'su gibi olan yerlerden*[572] *câize ve rüşvet alup nemâlı olan kollukları akçe ile bey'-i men yezîd ediyor ve Orta'ların et ve ekmeğine*[573] *bakmıyor*" deyüp bu ma'nâları derc ederek cümlesi ittifak ile bir arzuhâl tahrîr ve Ocak ustaları yediyle tesyîr eylediklerinde Segban-başı "*Ben yoldaşların lahm u nânına dikkat ve her umûrlarına sa'y u gayret ederim, ancak*[574] *kolluklardan câize almasam ne gûne ta'ayyüş edeyim, kolluklar benim irâdımdır*" deyu cevâb verüp bu maddeden bir gün sonra selâmlık etmekle Ocaklu'yu cem' ü ihzârdan sonra cümleye hitâb edüp "*Bir arzuhâl irsâl etmişsiniz*[575], *ma'lûmum oldu, her umûrunuza sa'y u gayret ederim, lâkin kolluklardan câize almasam umûrumu ne ile idâre edeyim, ta'ayyüş ne gûne olur, benim başka irâdım yoktur, elbette kolluklardan câize alurum, bunu yeniden ben mi îcâd u ihdâs etdim?*" dedikde Ocaklu dahi "*Aman efendim, kerem ü inâyet edin, afv edin*[576] *etmeyin*" deyu niyâz etdiklerinde "*Siz benimsiniz, kasâvet çekmeyin*" deyu[577] selâmlığı bertaraf ve cem'iyyeti def' eyledi. Ol gece Ocaklu birbirlerine[578] muhâbere ve mukāvele ile yarınki gün Süleymaniye'ye cem' olmağa karar vermeleriyle[579] seherî Süleymâniye câmi'i havlisine cem' olup müterakkıb-ı fitne olan[580] Ocak Baş Çavuşu ve Ocak Baş Kâtibi ve Ocak Kara-kulağı Kapu'dan cem'iyyetlerine celb ü ihzâr edüp "*Segban-başı'ya biz kolluklardan câize vermeyiz ve şevketlû Pâdişahımızın kullarına ihsân etdiği cülûs bahşişinden külliyetlü meblâğ ketm ü ihfâ etdi.*

[569] Mütecâsir V: mütebâdir H.
[570] Kışla V: kışlalar H.
[571] *ve* H: - V.
[572] yerlerden H: Yerleri V.
[573] *Et ve ekmeğine* V: *nânına ve lahmine* H.
[574] *Ancak* V: *lâkin* H.
[575] *etmişsiniz* H: *Etmişiniz* V.
[576] *Kerem ü inâyet edin afv edin* V: *kerem edin* HÜ.
[577] Deyu V: deyüp H.
[578] Birbirlerine V: birbirleriyle H.
[579] Vermeleriyle V: etmeleriyle H.
[580] olan H: - V.

ol malı da isteriz, bizimdir; Pâdişâhımız bize kerem ü inâyet etdi. Segban-başı'ya varın[581] *bu maddeleri ifâde kılup râbıtasını verün*" dediler[582]. Merkûmlar Ağa-yı mûmâileyhe[583] gelüp mesmu'âtlarını ifâde ve takrîr[584] eylediklerinde Segban-başı "*Ben mal ketm etmedim*[585], *bâki meblâğı kârhâneliye ve köşke ve kâtib efendilere ve hademeye verdim (15 a) ve kolluklardan câize alunmasın diyorlar, bu mesnedde ne ile ta'ayyüş etmelidır, değil illâ bunların cem'ıyyetlerinden*[586] *murâd u merâmları bir fesâd u mel'anetdir*[587] *ne ise anı söylesinler*" dediğini fakat Kara-kulak avdetle Süleymâniye'de cem'iyyete ifâde ve tebliğ etdikde cem'iyyet-i merkûme[588] "*Biz hem ketm olunan akçeyi isteriz ve hem bu günden sonra anı Segban-başı'lıkda*[589] *istemeyiz*" deyu feryâdlarında maslahat evvelden Boğaz'da müzâkere ve muâhede olunup bu tarafda dahi on dört Oda-başı'ya birer kese va'diyle râbıta-pezîr olmuş musanna' bir keyfiyyet olmağla[590] Kara-kulak[591] cümle cem'iyyet muvâcehesinde dedi ki: "*Ben size bir söz söyleyim, ana râzı olunuz, siz de*[592], *münâsib görünüz; hâlâ Baş Çavuş olan*[593] *Kahveci Mustafa Ağa Segban-başı'lığa ensebdir, anı Segban-başı etdirelim, hem sizin ketm olunan malınızı ahz eder, hem her bir umûrunuza dikkat eder*" dedikde evvelden mev'ûd ve ta'limli tarafdar bulunan[594] Odabaşı'lar "*İsteriz isteriz*" der demez Kara-kulak bargire süvâr[595] olup icâleten Bâb-ı Âlî'ye gelüp[596] "*iş işden geçdi şöyle oldu, böyle gitdi*[597]" deyu Kaymakam Paşa'ya feryâd ve

[581] *Varın* V: *avdet ve azîmet edin* H.
[582] Dediler V: - H.
[583] Mûmâileyhe V: mezbûra H.
[584] İfâde ve takrîr V: takrîr ve beyân H.
[585] *Etmedim* V: *eylemedim* H.
[586] *Bunların cem'iyyetlerinden* V: *bunların böylece cem'iyyetinden* H.
[587] *Mel'anetdir* V: *fitnedir merâmları* H.
[588] Merkûme V: - H.
[589] *Anı Segban-başılıkda* V: *Segban-başı Ağa'yı* H.
[590] Râbıta-pezîr olmuş musanna' bir keyfiyyet olmağla V: râbıta-pezîr ve musanna' olmağın H.
[591] Karakulak H: + merkum V.
[592] *siz de* H: - V.
[593] *Olan* V: - H.
[594] Tarafdar bulunan V: tarafdârı olan H.
[595] Bargîre süvâr V: bargîr-süvâr H.
[596] Bâb-ı âlî'ye gelüp V: Bâb-ı Âsafî'ye müsara'at ve H.
[597] gitdi V: oldu H.

mugalâta etdikde der-akab rikâb-ı humâyûna[598] telhîs olunmağın müsâ'ade-i şâhâne[599] zuhûr etmekden nâşî Baş Çavuş merkûm[600] Kahveci Mustafa Ağa Segban-başı nasb olunması[601] hasebiyle cem'iyyet perişân olup fakat taraftarlar Ağa Kapusu'na azîmetle mev'ûdu ahz edüp[602] nâil-i matlab oldular. Ma'zûl Segban-başı Hazinedâr Çiftliği'ne me'mûr olmağın mal-ı mezbûru taleb ve hesâbını rü'yet içün dört ihtiyâr ve bir miyâne yazıcısı ta'yîn olunup dört gün kadar hesâbının[603] rü'yetiyle yüz yirmi kesesi ahz olunup meblâğ-ı mezbûr Segban-başı-i cedîd ma'rifetiyle tekrâr Oda'lara tevzi' ve taksîm olunup[604] ma'zûl ağa dahi[605] Bursa'ya nefy ü tagrîb kılındı[606] ve yevm-i mezbûrda bundan mukaddem[607] tarîk-ı haccdan avdet ile Bursa'da meksi fermân olunan sâbık Vâlide Kethudâsı Yusuf Ağa, Meydân Ağaları'nın defter-i istid'âlarında dâhil olmağın Bursa'da cezâsı tertîb olunup mübâşiri yediyle ser-i maktû'u Âsitâne'ye vâsıl oldu[608].

Yirminci cum'a günü selâmlık ile câmi'-i Nûrıosmâniyye'ye (15 b) pertev-bahş-i cemâl oldular.

Azl-i Kaymakam Musa Paşa ve nasb-ı Ser Çavuşân-ı Divân-ı Humâyûn[609] *Şehsuvâr-zâde Hamdullah Beyefendi*[610]

Mâh-ı mezbûrun yirmi ikinci pazar günü rikâb-ı humâyûn Kaymakamı Musa Paşa azl olunup Baş Çukadar[611] Abdülfettâh Ağa[612] irsâliyle Bâb-ı Âsafî'den Çavuş-başı Şehsuvâr-zâde Hamdullah Beye-

598 Rikâb-ı humâyûn'a V: Rikâb-ı müstetâb'a H.
599 şâhâne V: humâyûn.
600 Merkûm V: - H.
601 Olunması V: olunmak H.
602 Edüp V: kılup H.
603 hesâbının V: hesâbı H.
604 Ahz olunup ..... taksîm olunup V: ahz olup tekrar Orta'lara meblâğ-ı mezbûru Segban-başı-i cedîd taksîm ve tevzi' ve H.
605 Dahi V: - H.
606 Kılındı V: olundu H.
607 *Mukaddem* V: *akdem* H.
608 Vâsıl oldu V: vusûl buldu H.
609 Dîvân-ı Humâyûn V: - H.
610 Beyefendi V: Bey H.
611 Baş Çukadar V: + -ı şehriyârî H.
612 Ağa V: + kulları H.

fendi huzûr-ı hazret-i hilâfet-penâhî'ye da'vet[613] ve Şeyhülislâm Efendi ma'iyyetiyle[614] hâkpây-ı humâyûn-ı şâhâneye yüz sürdükden sonra[615] rütbe-i vâlây-ı vezâretle kaymakamlık tevcîh ve itâ buyuruldu[616] ve yevm-i mezbûrda sâbık Hububât Nâzırı Hacı[617] Mustafa Efendi Rikâb Kethudâsı nasb olunup ma'zûl Hasan Tahsin Efendi dahi Kaymakam Paşa'dan münhal olan Çavuş-başılık mansıbiyle[618] tatyîb kılındı.

Yirmi dördüncü günü Derviş Paşa vekilharcı Seyyid Mehmed Efendi Baruthâne nezâretiyle kâmrevâ oldu. Bundan akdem Meydân Ağaları'nın defter-i istid'âlarında olup[619] Bursa'ya nefy olunan Kapan nâibi[620] Şeyh-zâde Abdüllâtif Efendi'nin mahall-i mezbûrda[621] kaydı görülüp mübâşiri yediyle ser-i maktû'ı yevm-i mezbûrda[622] vârid oldu[623].

Mâh-ı mezbûrun[624] yirmi beşinci günü şükâtı vürûdiyle Âsitâne'ye ihzâr olunup Tomruğa vaz' olunan Kayseriye mütesellimi Dırâz-oğlu nâm kimesnenin verâsından üç yüz kadar husemâsı[625] Âsitâne'ye vürûd ile müsellahen Bâb-ı Âsâfî[626] duhûl ve "*Elbetde mütesellim-i merkûmu*[627] *bize itâ edin idâm edelim*" deyu arbede ve hücûm etmeleriyle merkûmu[628] icâleten Tomruk'dan

[613] Hamdullah Beyefendi ..... da'vet V: Hamdullah Bey Enderûn-ı humâyûn'a huzûr-ı cenâb-ı mu'allay-ı hilâpetnâhî'ye da'vet ve ihzâr H.

[614] Ma'iyyetiyle V: + dâhil-i H.

[615] Hâkpây-ı ..... sonra V: hâkpây-ı şâhâne olduklarında

[616] Tevcîh ve itâ buyuruldu V: itâ olundu H.

[617] Hacı V: elhac H.

[618] Kaymakam Paşa'dan münhal olan Çavuş-başılık mansıbiyle V: Kaymakam Paşa hal'inden Çavuş-başılık ile H.

[619] Olup V: dâhil olmağın H.

[620] Nefy olunan Kapan nâibi H: nefy ve iclâ kılınan V.

[621] Mahall-i mezbûrda V: menfâda H.

[622] Mezbûrda V: merkûmda H.

[623] Vârid oldu V: Âsitâne'ye vürûd etdi H.

[624] Mâh-ı mezbûrun V : - H.

[625] Üç yüz kadar husemâsı V: husemâsı olan üç yüz kadar ahali, H.

[626] Müsellahen Bâb-ı Âsâfî'ye V: Bâb-ı Âsâfî'ye müsellahen H.

[627] *merkûmu* V: - H.

[628] Merkûmu V: merkûm Dırâz-oğlu H.

ihrâc ve Paşa Kapusu'nun[629] ard kapusundan çıkarup[630] Bâb-ı Humâyûn'a irsâl ile[631] anda cezâsı tertîb olundu.

Yirmi altıncı günü İncilü Köşk'e biniş ve rikâb-ı humâyûn olup rü'yet-i mesâlih-i ibâd ile imrâr-ı vakt buyuruldu.

Yirmi yedinci cum'a günü[632] selâmlık ile Sultan Bâyezid Hân-ı velî câmi'-i[633] şerîfine teşrîf ve ba'de edâ'i's-salât[634] biniş-i humâyûn ile Sarây-ı atîk'ı cilvegâh-ı makdem-i[635] münîf buyurdular.

Yirmi sekizinci günü Kaymakam Paşa'ya Kapucılar Kethudâsı Sa'îd Bey ile hatt-ı humâyûn ısdâr ve tesyâr[636] buyuruldu.

Cumâde'l-ûlâ gurresi salı günü Dârendeli hafîdi Ahmed Bey Baş-bakı kulu (16 a) Fikri Mehmed Efendi Haremeyn-i şerîfeyn[637] müfettişi ve Hassa hasekilerden Ali Bey[638] Vezîr Kara-kulağı nasb olundular.

Üçüncü günü Cânib-i sâbık Sâlih[639] Efendi Mühimmât Nâzırı ve Azmi Ahmed Efendi kethudây-ı Beyhan Sultan nasb olundular[640].

Dördüncü cum'a gecesi bi-kazai'llahi te'âla Galata'da harîk zuhûriyle[641] on altı sâ'at mikdârı[642] mümted olmağın Pâdişâh-ı islâm[643] def'-i harîk ve ibâdullahı siyânet bâbında ikdâm ve ihtimâmlarından nâşî Bağçe-kapusu'nda Vâlide câmi'ini[644] teşrîf ve andan nezâret

[629] Paşa Kapusu'nın V: Bâb-ı Âsâfî'nin GH.

[630] Çıkarup V: çıkarılup H.

[631] İle V: - H.

[632] Cum'a günü V: günü rûz-ı cum'a H.

[633] Bâyezid Hân-ı velî câmi'i şerîfine V: Bayezid Hân câmi'ine H.

[634] Ba'de edâ'is-sâlat V: ba'de edây-ı salât-ı cum'a H.

[635] Makdem V: + pâk ve H.

[636] Tesyâr V: - H.

[637] Haremeyn-i şerîfeyn V: Haremeynü'ş-şerîfeyn H.

[638] hasekilerden Ali Bey H: hasekilerinden V.

[639] cânib-i sâbık Sâlih H: Sâlih Câib V.

[640] Azmi Ahmed Efendi Kethudây-ı Beyhan Sultan nasb olundular. H: Azmi Efendi Beyhan Sultan'a kethudâ nasb olundu V.

[641] Zuhûriyle V: zuhûr edüp H.

[642] Mikdarı V: kadar H.

[643] Pâdişâh-i islâm V: Şevketlû Efendimiz H.

[644] Bahçekapusu'nda Vâlide câmi'ini V: Bağçe-kapusu Vâlide câmi'ine H.

üzere vakt-i salât-ı cum'a [645] duhûl etmeğin câmi'-i mezkûrda [646] edâ buyurdular.

Altıncı günü Ahmed Şâkir Efendi Bahr-i Sefîd Boğazı Seraskeri Sadr-ı esbâk Hâfiz [647] İsmâil Paşa ma'iyyetine ve Tâhir Ağa-zâde Mehmed Emîn Efendi, Hâdim-zâde ma'iyyetine Nüzül Emîni ta'yîn olundular [648].

Azl-i Şeyhülislâm Seyyid [649] *Ataullah Efendi ve nasb-ı Ömer Hulûsî Efendi*

Şehr-i mezbûrun [650] yedinci pazar ertesi günü Ser Kahve-i Hazret-i [651] Şehriyârî Süleymân Ağa kulları irsâliyle sâbık Müfti-i dîn u devlet [652] Sâmânî-zâde Ömer Hulûsî Efendi'yi [653] huzûr-ı humâyûna da'vet [654] ve Kaymakam Paşa'yla ma'an [655] hâk-pây-i şâhâne'ye vürûdlarında beyaza kaplu [656] ferve-i zîbây-ı fetvâ iksâ ve def'a-i sâniye olarak Meşihat-i vâlâ itâ olundu.

Azl-i Şeyhülislâm Sâmânî-zâde Ömer Hulûsî Efendi ve nasb-ı Seyyid [657] *Mehmed Ataullah Efendi sâniyen*

Mâh-ı mezbûrun sekizinci salı günü bir gün evvel azl olunan Şerîf-Efendi-zâde Seyyid Ataullah Efendi [658] taraf-ı humâyûndan

[645] Nezâret üzere vakt-i salât-ı cum'a V: nezâret-i şâhâneleri hasebiyle salât-ı cum'a vakti H.

[646] Etmeğin câmi'-i mezkûrda V: etmeğin salât-ı cum'ayı câmi'-i merkûmda H.

[647] Hâfız V: - H.

[648] Ve Tâhir Ağa-zâde Mehmed Emîn Efendi, Hâdim-zâde ma'iyyetine Nüzûl Emîni ta'yin olundular H: Nûzül Emîni nasb u ta'yin olundu V.

[649] Seyyid V: Esseyyid H.

[650] Mezbûrun V: merkûmun H.

[651] Hazret-i V: - H.

[652] Dîn ü devlet V: devlet ü dîn H.

H.

[653] Efendi'yi V: Efendi H.

[654] Huzûr-ı humâyûn'a da'vet V: huzûr-ı humâyûn'a ve Enderûn-ı şevketmakrûna da'vet ve ihzâr H.

[655] Ma'an V: bi'l-maiyye H.

[656] Hâk-pây-ı ..... beyaza kaplu V: hâk-pây-ı hilâfet-i destgâha kudüm ve vürûd etdiklerinde beyaz çukaya duhte H.

[657] Seyyid V: Esseyyid H.

[658] Şerîf Efendi-zâde Seyyid Ataullah Efendi V: Şeyhülislâm Şerîf-zâde Esseyyid Mehmed Ataullah Efendi H.

Silahdâr Ağa risâletiyle [659] Enderûn-ı Humâyûn'a da'vet ve huzûr-ı humâyûna [660] duhûlünde def'a-i sâniye olarak ilbâs-ı ferve-i fetvâ ve kemâkân Meşihat-i islâmiyye'de [661] ibka ve bir gün evvel [662] nasb olunan Sâmânî-zâde [663] Efendi kendü hânesinde meşgûl-i duâ oldu.

Garîbe [664]: Bâ'is-i azl ü nasb budur ki Reisülküttâb-ı Rikâb-ı humâyûn [665] Sa'îd Hâlet Efendi [666] Şeyhülislâm-ı mûmâileyh [667] Ataullah Efendi'nin hîn-i sabâvetinde mürebbî ve lalasının ferzendi ve evân-ı tufûliyyetinde [668] ikisi de hem-sinn ü akran olmak mülâbesesiyle berâber mulâ'abe ve müdâ'abe ederek resîde-i sinn-i temyîz-i nîk ü bed ve ol hanedânın perverdesi [669] olup ta'alluk ve münâsebeti mü'ebbed olmak mülâbesesiyle Efendi-i mûmâileyhin azlini [670] (16 b) Kaymakam Paşa sırren [671] Reis-i merkûm Hâlet Efendi'ye [672] iki gün mukaddem ifâde ve işrâb [673] etdikde "*Siz Şeyhülislâm Efendi'yi azl etdirirseniz yine bir gün* [674] *zarfında cebren ve kerhen size nasb etdirirler, bu sevdâdan ferâgat edin*" dedikde Kaymakam Paşa "*Ben azl olunmamasına çok ikdâm etdim, çâresini bulamadım* [675], *Şevketlû Efendimiz beher hâl* [676] *azlini irâde buyuruyorlar*" demiş. Bu sohbet üzerine yek-dü rûz mürûrunda Şeyhülislâm Efendi azl oldukda, el-uhdetü ale'r-râvî mezbûr Reîs Hâ-

[659] Silahdar Ağa risâletiyle V: Silahdar-ı şehriyârî kulları irsâliyle H.

[660] Huzûr-ı humâyûna V: huzûr-ı pâdişâhîye vusûl H.

[661] Meşihât-i islâmiyye'de V: meşihat-i Devlet-i Aliyye H.

[662] Evvel V: mukaddem H.

[663] Sâmânî-zâde V: + Ömer Hulûsî H.

[664] Garîbe V: - H.

[665] Rikâb-ı humâyûn V: - H.

[666] Sa'îd Hâlet Efendi V: Hâlet Sa'îd Efendi H.

[667] mûmâileyh V: Şeyhülislâm Esseyyid H.

[668] Evân-ı tufûliyyetinde V: hengâm-ı tufûliyyetde H.

[669] Perverdesi V: perverde ve müsta'bidi H.

[670] Ta'allûk ve .....azlini V: küllî ta'allûk ve intisâbı hasebiyle Efendi-i mezbûrun azl olacağını H.

[671] Sırren V: - H.

[672] Merkûm Hâlet Efendi'ye V: mezbûra H.

[673] İfâde ve işrâb V: ve iş'âr H.

[674] *Bir gün* V: *yek rûz* H.

[675] *Ben azl olunmamasına çok ikdâm etdim çâresini bulamadım V: adem-i azline ikdâm ve ihtimâm ve sa'y ediyorum lâkin* H.

[676] *Beher Hâl* V: - H.

let[677] Efendi îkâz-ı fitneye mübâşeret ve bir defter tertîb ve tahrîrîne mübâderet ile derûnuna[678] Karadeniz Boğazı'nda[679] serkerdeleri[680] ve Segban-başı'yı ve Ocak'dan ma'lûm ve müte'ayyin bir kaç Oda-başı'ları derc ü tahrîr[681] ve ol defteri[682] Boğaz'da serkerde[683] Kabakçı Mustafa'ya gönderüp[684] "*İşbu*[685] *defterde esâmîleri mastûr olanların*[686] *i'dâm ve izâleleriyle*[687] *ma'zûl Şeyhülislâm Efendi'den fetvây-ı şerîfe*[688] *taleb olundukda bu hususa bir vechile*[689] *râzı olmıyarak*[690] *imtinâ' eylemelerinden nâşî*[691] *azl olunup yerine gelen Müftî*[692] *Ömer Hulûsî Efendi'den taleb olundukda iftâ etmekle ber mûceb-i fetvây-ı şerîfe sizleri i'dâm ve izâle edecekleri mukarrerdir*" deyu iş'âr ve ifhâm etmeğin Kabakçı'nın aklı başına sıçrayup der-akab defter-i mezkûru[693] Boğaz'dan Segban-başı'ya irsâl ile maddeyi ihbâr etmeğin bu tarafdan dahi merkûm Reîs Sa'îd Hâlet Efendi ol gece Süleymâniye semtinde müderrisîn-i kirâmdan Burnaz Bey-zâde Derviş Mehmed Esad Efendi hânesine nihânî Segban-başı Ağa'yı celb ile[694] cem'iyyet ve ulemây-ı izâmdan birkaç kimseler ile müzâkere vü meşveret etdikde, kendinde nefy ü te'dîb vesvesesi olan efendiler: "*Aman ne yaparsan yap, Ömer Hulûsî Efendi'yi azl, yine Atâullah Efendi'ye bezl-i makdûr edüp nasb etdir. İş sana kaldı. Ak akça kara gün içindir; her ne masraf olur ise, biz îfâ ederiz*"

677 yek-dü-rûz .... Reis Hâlet H: Yek rûz mürurunda Efendi-imü mâileyhin azli vukû' buldukda merkûm Sa'îd Hâlet V.

678 Tahrîrine mübâderet ile derûnuna V: Tahrîr ve derûnuna H.

679 Boğazında V: Boğazı H.

680 Serkerdeleri V: serkerdelerini.

681 Tahrîr V: tastîr H.

682 Ol defteri V: defter-i merkûmu H.

683 Boğazda serkerde V: Boğaz serkerdesi H.

684 Gönderüp V: irsâl H.

685 *İşbu* V: *ve bu* H.

686 *Esâmîleri mastûr olanları* V: *olanları* H.

687 *İzâleleri içün* V: *izâlesi içün* H.

688 *Fetvâ-ı şerîfe* V: *fetvâ* H.

689 *Bir vechile* V: - H.

690 *Olmayarak* V: *olmayup* H 37/a.

691 *Eylemelerinden nâşî* V: *etmek hasebiyle* H.

692 *Yerine gelen müfti* V: *mahalline müfti-i enâm olan* H.

693 Tâleb ..... defter-i mezkûru V: fetvâ alınup sizi izâle ve i'dâm edeceklerdir kelâmını i'şâr ve ifâde etmeğin der-akab Kabakçı Mustafa defter-i mezbûru H.

694 İhbâr etmeğin ... celb ile V: ihbâr kıldıkda Segban-başı dahi husûs-ı mezbûru ol gece sudûr-ı ulemâdan birinin hânesinde bi'l-muhâbere H.

demeleriyle mâddeye karâr verdiklerinde, hemen Segban-başı [695], mahsûsca cem'iyyet etmek üzere [696] cevf-i leylde kışlalara haber gönderüp kendüye müte'allik ve tarafdar [697] olan on dört kadar Oda-başı'yı Ağa Kapusu'na celb ü ihzâr ve cebinden defter-i mezkûru [698] ihrâc ve Oda-başı'lara irâe ve maddeyi lede'l-ifâde anlar ile kavl ü karar edüp [699] "*Yarın seherî* [700] *Kaymakam Paşa'ya fitne ve maglatayı hâvî tezkire tahrîr edüp mülâkat olunup* [701] *maslahata temşiyyet verebilürsem ne güzel ve illâ* [702] *sûret veremezsem siz kışlalardan Süleymâniye havlisine* [703] *cem' edebildiğiniz mikdar yoldaş cem' ü ihzâr edin* [704] *(17 a) bakalım elbette bu maddeye bir sûret ve râbıta veririz*" deyüp Oda-başı'lara birer kese akçe verüp ol gece cümlesini Kul Kethudâsı Odası'nda tevkîf [705] ile sabahladılar. Pes Segban-başı seheri Kaymakam Paşa'ya "*Pek muktezi maslahat zuhûr etdi, şimdi bilâ te'hîr cenâb-ı devletleriyle mülâkî olup müzâkere etmek müstaceldir*" diyerek tezkire tahrîr ve Bâb-ı Âsâfî'ye tesyîrinde [706] Kaymakam Paşa hareminden telâş ile hurûc ve "*Sultan Bâyezid-i velî* [707] *türbesine tebdîlen şimdi gelsin, ben de geliyorum*" cevâbiyle mersûlü [mürseli] ircâ ve kendisi Türbe-i mezkûra [708] can atup Segban-başı ile lede'l-mülâkat "*Süleymâniye câmi'i havlisi Ocaklu ile lebâleb oldu, bir vechile Şeyhülislâm-ı cedîdi istemiyorlar, yine ma'zûl Efendi'yi taleb ediyorlar* [709] *ve illâ şimdi bir fesâd-ı azîm* [710] *zuhûr eder*" deyu [711] böyle bir

[695] Cem'iyyet ve . . . .hemen Segban-başı H: keyfiyyeti bi'l-etraf tefhîm ü ta'-lim ve müz'akere vü meşveret ile V.

[696] Mahsusca cem'iyyet etmek üzere V: - H.

[697] Haber gönderüp . . , tarafdar V: irsâl-i peygam ile kendine müte'allik ve tarafdârı H.

[698] Mezkûru V: mezkûru H.

[699] *Edüp* V: — H.

[700] *Seheri* V: *ale's-seher* H.

[701] *mülâkat olunup* V: *ve mülâki olup* H.

[702] *Ve illâ* V: *ve âlâ, eğer* H.

[703] *Süleymâniye havlisine* V: *Süleymâniye'ye* H.

[704] *Mikdar yoldaş cem' ü ihzâr edin* V: *kadar yoldaşlardan neferât celb ü cem' edin* H.

[705] Tevkîf V: ve habs H.

[706] Tesyîrinde V: tesyîrde H.

[707] *Velî* V: - H.

[708] Türbe-i mezkûre V: Sultan Bayezid türbesine H.

[709] *Ediyorlar* V: *ederler* H.

[710] *'Azîm* V: *küllî* H.

[711] Deyü V: deyüp H.

tezvîr te'lîf ve ifâde[712] eyledikde Kaymakam Paşa: "*Behey*[713] *Ağa, bu masharalık mı? Devlet-i Aliyye'nin a'zam-ı merâtibinden olan meşîhât-i kübrâ-yı islâmiyye mel'abe-i sıbyan mıdır*[714]*? Dün azl olunup*[715] *bu gün nasb olunmak Pâdişâh-ı âlem-penâh'ın nüfûz-ı humâyûnlarına halel irâs eder ve mehâbet ve şevketi izâ'a edecek maddedir, bu hâl ü hareket*[716] *şân-ı saltanata hürmet etmemekdir, bu olur şey değildir*" diyerek[717] Segban-başı'yı ilzâm u ifhâm kaydına düşmüş ise dahi[718] Segban-başı-i merkûm[719] "*Şimdi İstanbul*[720] *yağma ve gāret*[721] *olur fitne-i şedîde zuhûriyle sabî ve nisvân ayaklar altında kalur*[722]*, elbette bu madde râbıta bulmalıdır; aman devletlû*[723] *iş işden geçdi, ne duruyoruz*[724]" deyu ibrâm ve ilhâh eyledikde[725] Kaymakam Paşa'ya hayret gelüp pîç ü tâb ve ıztırâb ile zikr olunan[726] Segban-başı'yı ve Rikâb Kethudâsı Mustafa Efendi'yi ve ehl-i fitne ve fesâdı îkâz eden Reisülküttâb Sa'id Hâlef Efendi'yi[727] der-akab Bâb-ı Âsafî'ye ihzâr ve andan Enderûn-ı Humâyûn'a dahi terfîk ile azîmet ve huzûr-ı humâyûn'a[728] icâleten dâhil[729] oldular. Bu aralık[730] Segban-başı: "*Maslahat râbıta buldu, Süleymâniye'ye neferât cem'ine hâcet yokdur, mahûd on dört Oda-başı'lar hânelerine gitsünler*" deyu

[712] Ve ifâde V: - H.

[713] *Behey* V: *bre* H.

[714] *Meşihat-ı kübrây-ı islâmiyye mel'abe-i sıbyan mıdır* V: *meşihat-ı kübra mel'abe mi olsun* H.

[715] *Olunup* V: *olup* H.

[716] *Nüfûz-ı humâyûnlarına* ..... *bu hâl ü hareket* V: *nüfûzuna halel ve mehâbetini izâ'a edüp bu hâl* H.

[717] Diyerek V: + Kaymakam Paşa H.

[718] Kaydına düşmüş ise dahi V: kaydıyla sa'y-i ekîd etdi H.

[719] Merkûm V: — H.

[720] *İstanbul* V: *İslâmbol* H.

[721] *Ve gâret* V: — H.

[722] *Zuhûriyle sabî ve nisvân ayaklar altında kalur* V: *zuhûr eder* H.

[723] *Devletli* V: *efendim* H.

[724] *Duruyoruz* V: *duruyoz* H.

[725] ilhâh eyledikde V: ilhâh ve ızdırâb ve pîc ü tâb verdikde H.

[726] Pîc ü tâb ve ızdırab ile zikr olunan V: - H.

[727] Ehl-i fitne ve ..... Hâlet Efendi'yi V: ikâz-ı fitne ve fesâd eden Reisülküttâb Hâlet Said 'i H.

[728] Huzûr-ı humâyûna V: huzûr-ı şevket-makrûnuma H.

[729] Dâhil V: vâsıl ve dâhil H.

[730] Aralık V: aralıkda H.

Ağa Kapusu'na haber gönderdi[731]. Ezîn cânib mûmâileyhim hâkpây-ı humâyûn-ı Hazret-i Şâhâne'ye vürûdlarında ibtidâ[732] Segban-başı (17 b) iftitâh-ı kelâm edüp "*Ocaklu yine ma'zûl Şeyhülislâm Efendi'yi istiyorlar; bize suâl etmeden Şeyhülislâm'ı azl edüp yerine Sâmânî-zâde'yi*[733] *kim nasb etdi?*" deyu vikahet ve hetk-i hürmet-i saltanat[734] kıldıkda cenâb-ı şehriyâr-ı şevket-medâr[735]: "*Şeyhülislâm'ı ben nasb etdim*" buyurup[736] Kaymakam Paşa bir tarafdan[737] Segban-başı'yı iskât kaydına düşüp def'i husûsuna sa'y u gayret etdiyse de müfîd olmayarak merkum[738] Segban-başı peyderpey huzûr-ı humâyûnda[739] ibrâm u ilhâh-ı tâmm ile: "*Şimdi bir fitne-i azîme kopar*[740], *İstanbul*[741] *herc ü merc olur*" diyerek ısrâr[742] ve Şevketlû Efendimiz'e "*Bu def'alık*[743] *bu madde râbıta bulsun fî mâba'd bir dahi*[744] *bir fitne ve fesâd zuhûr eder ise beni katl eyle*[745]" dedikde Şehriyâr-ı müşârünileyh dahi[746] "*Katl edeyim mi?*" buyurunca, tekrâr[747] Segban-başı-i merkûm[748] "*Katl et*" dedikde nâçâr[749] Pâdişâh-ı zîşân[750] "*Öyle olsun*" buyurup Silahdâr

[731] Haber gönderdi V: irsâl-i haber etti H.

[732] Cânib mûmâileyhim ..... ibtidâ V: cânib-i hâkpây-ı hümâyûna vürûdlarında H.

[733] *Samânî-zâde'yi* V: *Samânî-zâde Efendi'yi* H.

[734] Hetk-i hürmet-i saltanat V: hetk-i hürmet-i edeb H.

[735] Cenâb-ı şehriyâr-ı şevket-medâr V: şevketlû efendimiz H.

[736] Buyurup V: + yine H.

[737] Bir taraftan V: - H.

[738] Sa'y ü gayret etdiyse de müfîd olmıyarak merkûm V: sa'y-i belîg etdi müfîd olmadı H.

[739] Huzûr-ı humâyûnda V: - H.

[740] *Fitne-i azîme kopar* V: *fitne zuhûr eder* H.

[741] *İstanbul* V: *İslâmbol* H.

[742] Isrâr V: ikdâm H.

[743] *Bu def'alık V: bu def'a* H.

[744] *bir dahi* H: - V.

[745] *Eyle* V: *et* H.

[746] Şehriyâr-ı müşârünileyh dahi V: şevketlû pâdişâhımız H.

[747] Tekrâr V: - H.

[748] Merkûm V: - H.

[749] Nâçar V: - H.

[750] Zîşân V: + efendimiz H.

Ağa'yı ânifen beyân olunduğu vechile[751] ma'zûl Efendi'ye irsâl ile ihzâr ve sâniyen iksây-ı ferve-i fetvâ buyurdular[752].

Dokuzuncu günü Tophâne-i Âmire'ye biniş olup[753] top dökümü temâşâsına teşrîf-ı humâyûn buyurulup[754] cümle neferât ve sekene-i Tophâne-i Âmire'yi[755] müstagrak-ı ihsân-ı bî-pâyân buyurdular.

On birinci cum'a günü selâmlık ile câmi'-i şerîf-i Ebâ Eyyûb-ı Ensârî'de edây-ı salât-ı cum'adan sonra[756] hemşire-i celîleleri devletlû Esmâ Sultan aliyyetü'ş-şân Hazretleri'ne med'uvven mahall-i mezbûrda[757] vâki' sâhil-serâlarına kudûm ve anda[758] tenâvül-i ziyâfet-i uht-ı zî-şânları ile dil-seyr olup sâhil-serây-ı mezkûrda Segban-başı'ya[759] bir kabza murassa' hançer[760] ihsân eylediler.

On üçüncü günü silâhşorân-ı hassa'dan[761] ve zu'emây-ı dergâh-ı âlî'den Eyyub Ağa-zâde Seyyid Mehmed Ağa'ya[762] Şemseddin Bey azlinden Mîrahûr-ı evvellik rütbe-i refî'ası[763] i'tâ olundu.

On altıncı günü mühr-i sâdâret-i uzmâ[764] ile Çelebi Mustafa Paşa cânibine[765] azîmet eden Hazinedâr-ı Hazret-i[766] Şehriyârî Beşir Ağa orduy-ı humâyûndan[767] Âsitâne'ye vârid oldu.

751 Silâhdar Ağa'yı ânifen beyân olunduğu vechile V: Silahdar Ağay-ı şehriyârî'yi H.

752 Fetvâ buyurdular V: fetvây-ı düvüm-bâr eylediler H.

753 Biniş olup V: biniş-i humâyûn ile H.

754 Buyurulup V: buyurup H.

755 Tophâne-i Âmîreyi V: Tophâne'yi H.

756 Câmi'-i şerîf-i ..... cum'adan sonra V: câmi'-i envâr-ı pâş-ı Hazret-i Ebâ Eyyûb'da edây-ı namaz-ı cum'adan sonra H.

757 Mahall-i mezbûrda V: Eyub'da H.

758 anda H - V.

759 Sâhilsarây-ı mezkûrda Segban-başı'ya V: Segban-başı Ağa'ya sâhil-saray-ı merkûmda H.

760 Bir kabza murassâ' hançer V: bir kabza hançer-i murassâ' H.

761 Hassa'dan V: hassa H.

762 Mehmed Ağa'ya V: Mehmed Ağa bendelerine H.

763 rütbe-i refi'ası V: - H.

764 Uzmâ V: kübrâ H.

765 Çelebi Mustafa Paşa cânibine V: Çelebi Mustafa Paşa'ya H.

766 Hazret-i V: - H.

767 Orduy-ı humâyûndan V: ordudan H.

On yedinci günü Hurrem-âbâd denmekle ma'rûf[768] olan (18 a) Bebek Bağçesi'ne biniş ve rikâb-ı humâyûn oldu.

On sekizinci cum'a günü Beylerbeyi'nde vâki' vâlid-i zîşânları Sultan Abdülhamid Han Hazretleri'nin binâ ve ihyâsına muvaffak olduğu câmi'-i şerîfe selâmlık oldu[769].

Yirminci günü Tuğcu-zâde Abdülkadir Efendi, Hafîd Behçet Efendi azlinden Hekim-başı'lık mansıbiyle şâdkâm oldu[770]. Yevm-i mezbûrda Endeıûn-ı humâyûn'dan ihrâc olunan sâbık Baş Çukadar Mehmed Bey İçel'e nefy ü iclâ kılındı[771].

Yirmi beşinci cum'a günü selâmlık ile Ayasofya câmi'ini teşrîf buyurup ba'de's-salât[772] hemşire-i iffet-ârâları devletlû Hibetullah Sultan aliyyetü'ş-şân[773] Hazretleri'nin sarây-ı vâlâlarına kādime-cünbân-ı şevket ve mesned-ârây-ı ziyâfet oldular.

Yirmi altıncı günü sâbık Hazine Kethudâsı Sâlih Bey Kıbrıs cezîresine[774] nefy ü tagrîb olundu.

Cemâziye'l-âhırın gurresinde[775] nefy olunan sâbık Hazine kethudâsı[776] Sâlih Bey, afv u ıtlâk olunup Surre Emîni nasb u ta'yîn buyuruldu[777]. Kendüsü Âsitâne'de mevcûd bulunmadığından[778] lâzım gelen hil'ati Bâb-ı Âsafî'de[779] Teşrifâtî Efendi'ye iksâ olundu.

Azl-i Kaymakam Şehsuvâr-zâde Hamdullah Paşa ve nasb-ı Musa Paşa sâniyen

Şehr-i mezbûrun ikinci perşembe günü Kaymakam Hamdullah

[768] Denmekle ma'rûf V: demekle nâmver H.

[769] Beylerbeyi'nde vâki' ..... selâmlık oldu V: Selâmlık ile edây-ı salât-ı cum'a içün Beylerbeyi'de vâki cennetmekân merhûm ve mağfûrünleh vâlid-i zîşânları câmi'-i şerîfine teşrîf-sâz oldular H.

[770] Oldu V: olup H.

[771] kılındı V: olundu H.

[772] selâmlık ile ..... ba'de's-salât V: Ayasofya câmi'ine selâmlık ile teşrîf ve ba'de edây-ı namaz-ı cum'a med'uvven H.

[773] 'Aliyyetü'ş-şan V: - H.

[774] Kıbrıs cezîresine V: Cezîre-i Kıbrıs H.

[775] Cemâzıye'l-âhırın gurresinde V: cumâde'l-âhır gurresi günü H.

[776] Sâbık Hazine kethüdâsı H: mûmâileyh V.

[777] Nasb ve ta'yîn buyuruldu V: nasb olunmağın H.

[778] Bulunmadığından V: olmadığından H.

[779] Bâb-ı Âsafî'de V: - H.

Paşa azl olunup [780] bundan mukaddem [781] hufyeten [782] Tebdîl Hasekisi Emin Ağa kulları irsâliyle Gelibolu'dan celb ü ihzâr olunan Kaymakam-ı sâbık Musa Paşa huzûr-ı şâhâneye duhûl ve hâk-pây-ı humâyûn-ı şehinşâhîye müsûl ile [783] sâniyen ferve-i kaymakamî ilbâs buyurulup [784] tebcîl olundu.

Üçüncü cum'a günü Sultan Ahmed Han Hazretleri'nin [785] câmi'-i şerîflerine [786] selâmlık ile teşrîf ve salât-ı cum'ayı edâdan sonra [787] türbelerde medfûn olan [788] merhûmun selâtîn ü şehzâdegânı [789] ziyâret ve ruhlarına fâtiha-hân olarak avdet buyurdular [790].

Altıncı günü Kaymakam Paşa Kapu Kethudâsı Çaprâstlı dâmâdı Hasan Efendi Çavuş-başı nasb olunup ma'zûl Hasan Tahsin Efendi, Defter Emâneti'yle taltîf olundu. Yevm-i mezbûrda [791] Gülhâne'ye biniş ve rikâb-ı humâyûn olup [792] hitâmında sâde nakkare faslı ile kesb-i irtiyâh buyurdular [793].

Dokuzuncu günü Dolma-bağçe kasrına biniş-i humâyûn ile teşrîf (18 b) buyurulup [794] Enderûn-ı humâyûn cündîleri cerîd-bâz olmağın kesb-i inşirâh [795] ve tenezzüh buyuruldu [796].

Onuncu cum'a günü selâmlık ile cennet-mekân Sultan Süleymân Han-ı Gāzî câmi'-i şerîfine teşrîf buyurulup [797] Dergâh-ı âlî Yeniçeri

[780] Olunup V: olup H.
[781] Mukaddem V: akdem H.
[782] Hufyeten V: - H.
[783] Huzûr-ı ..... müsûl ile V; huzûr-ı pâdişâh-ı devrâna ityân olunup H.
[784] İlbâs buyurulup V: ilbâsiyle H.
[785] Hazretlerinin V: - H.
[786] Câmi'-i şerîflerine V: câmi'ine H.
[787] Salât-ı cum'ayı edâdan sonra V: ba'de edây-ı namaz-ı cum'a anda H.
[788] olan V: - H.
[789] merhûmûn selâtîn ü şehzâdegânı H: selâtîn ü şehzâdegânın V.
[790] Ruhlarına .... avdet buyurdular V: fâtihâ-hân olmalarıyla ervâh-ı pâkların şâdân buyurdular H.
[791] Mezbûrda V: mezbûr H.
[792] Rikâb-ı humâyûn olup V: rikâb H.
[793] nakkare faslı ile kesb-i irtiyâh buyurdular H: Nakkare ile kesb-i neşât buyuruldu V.
[794] Teşrîf buyurulup V: şeref-efzâ olup H.
[795] İnşirâh V: neşât H.
[796] Buyuruldu V: buyurdular H.
[797] Selâmlık ile ..... buyurulup V: selâmlık ile merhûm cennetmekân Kanûnî Süleyman Hân-ı Gāzî ma'bed-i ulyâsına sa'âdet-efzây-ı vürûd olup H.

Ağası Kapusu [798] pişgâhında âmâde kılınan şerbet-i şirîn-güvârı nûş ve kâse-i şerbeti lebrîz-i dînâr edüp Sultan Mahmud Hân-ı merhûmun [799] kanûnunu icrâ buyurdular.

On üçüncü pazar ertesi gecesi bi kazâ'i'llahi te'âla sâ'at beş sularında [800] Bal-kapanı nâm mahalde vâki' Kadı Hânı derûnundan harîk zuhûr etmeğin sâ'at on ikide mündefi' oldu.

On beşinci çarşamba gecesi bi kazâ'i'llahi te'âla Şehzâdebaşı'nda Acemi Oğlanları kolluğu [801] köşesinden harîk zuhûriyle [802] on sâ'at kadar şiddet-i imtidâd ve i'âne-i rûzgâr ile o havâliler sûzân olup intifâ buldu.

Yirmi ikinci günü Karadeniz Boğazı'nda olan [803] neferât ve yamaklara [804] Enderûn-ı Humâyûn hademesinden Çantacı Emin Ağa kulları yediyle üç yüz elli kese atıyye-i seniyye-i [805] şâhâne irsâl olunup cümlesine tevzi' ü taksîm [806] olundu [807]. Yevm-i mezbûrda Kâtibü's-sır Tayfur Bey kulları vâsıtasiyle cümle sudûr ve mevâlîye boğçalar ihsân ü i'tâ [808] olunmağın cümlesi def'aten Şeyhülislâm Efendi'nin [809] du'âhânesinde tevzi' olunup iltifât-ı şâhâneye mazhar olmalariyle gülbang-i da'avât-ı pâdişâh rûy-ı zemîn îsâl-i bargâh-ı Melik-i mu'în kılındı [810].

Yirmi üçüncü perşembe günü ihrâc-ı mevâcib-i kıst-ı vâhid içün icmâl ve yazı oldu.

[798] Yeniçeri ağası kapusu V: yeniçerileri Ağa Kapusu H.

[799] Sultan Mahmud Hân-ı merhûmun V: merhûm Sultan Mahmud Hân-ı Gāzî'nin H.

[800] Sularında V: - H.

[801] Acem-i oğlanları kolluğu V: Acem-oğlu kolluğu H.

[802] Zuhûriyle V: zuhûr edüp H.

[803] Karadeniz Boğazı'nda olan V: kılâ'-i seb'a boğaz-ı Bahr-i siyâh H.

[804] Yamaklara V: yamaklarına H.

[805] Seniyye V: - H.

[806] Taksîm V: ihsân H.

[807] Olundu V: ve H.

[808] Ve îtâ V: - H.

[809] Efendinin V: Efendi H.

[810] Rûy-ı zemîn ..... kılındı V: rûy-ı zemîn ve şehriyâr-ı kâm-bîn hazretlerini nüh târım-ı sipihre resân eylediler H.

Yirmi dördüncü cum'a günü selâmlık ile cennet-mekân merhûm [811] Sultan Selim Hân-ı Evvel câmi'-i şerîfine teşrîf buyurup salât-ı cum'ayı edâ buyurdular [812]. Yevm-i mezbûrda sabıka İzmir kadısı Sıdkı-zâde Ahmed Reşîd Efendi ordu-yı humâyûn kadısı nasb u ta'yîn buyuruldu [813].

Yirmi yedinci pazar ertesi [814] *günü* biniş-i humâyûn ile Kasr-ı İzzet - âbâd'a şeref - bahş oldular.

Yirmi sekizinci günü kā'ide üzere divân-ı humâyûn olup kıst-ı vâhid mevâcibi ihrâc u îtâ [815] olundu.

Receb-i şerîf gurresi cum'a günü ma'bed-i kadîm olan Ayasofya Câmi'inde [816] edây-ı salât-i cum'a [817] buyurdular.

Üçüncü gecesi Sultan Mehmed semtinde (19 a) Atîk Ali Paşa'da harîk zuhûr edüp üç sa'at kadar etrâfını sûzân edüp müntafî [818] oldu.

Dördüncü günü Dolmabağçe kasrına biniş ve rikâb-ı humâyûn olup Enderûn-ı Humâyûn cündîleri icrây-ı san'at-ı cirid-bâzî eylemeleriyle [819] kesb-i imbisât buyuruldu [820].

Yedinci günü Cebeciler Baş Kethudâsı Hüseyin Ağa Rikâb Cebeci - başısı ve Selim Sâbit Efendi Yeniçeri Efendisi nasb olunup Şehzâde - başı harîkında Eski Odalar Kışlaları nısfına kadar muhterık ve sûzân olmağın müceddeden binâ ve inşâsı [821] Efendi-i mûmâileyhe [822] havâle olundu.

[811] Cennet-mekân merhûm V: merhûm cennet-mekân H.

[812] Câmi'-i şerîfine .... buyurdular V: câmi'ine şeref- nümây-ı edây-ı salât-ı cum'a oldular H.

[813] Orduy-ı humâyûn kadısı nasb ve ta'yin buyuruldu V: ordu-yı humâyûna kadı nasb olundu H.

[814] Pazartesi V: - H.

[815] Ve îtâ V: - H.

[816] Ayasofya câmi'inde V: Ayasofya'da.

[817] cum'a H: - V.

[818] müntâfî V: def' H.

[819] Cündîleri ircây-ı san'at-ı ciridbâzî eylemeleriyle V: cündîlerine il'âb-ı cirid etmek ile teferrüc ve H.

[820] Buyuruldu V: buyurdular H.

[821] Binâ ve inşâsı V: inşâ ve binâsı H.

[822] Efendi-i mûmâileyhe V: - H.

Sekizinci cum'a günü câmi'-i Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Hân-ı Gâzî'ye selâmlık olup[823] yevm-i mezbûrda Hudâvendigâr-ı sâbık[824] Sultan Selim Hazretleri'nin[825] harem-i ismet-me'âblarından[826] Baş Kadın'ın serzede-i bürûz olan ba'zı[827] harekât-ı nâ-becâsına mücâzât olarak[828] Enderûn-ı Humâyûn'da Topkapı nâm mahalde mahnûkan îdâm olunup[829] na'şı[830] civâr-ı Ebû Eyyûb-ı Ensârî'ye[831] nakl ile takbîr olundu.

Dokuzuncu günü İzzet Paşa-zâde azlinden Kapucular kethudâlığı mansıbı Mehmed Tâhir Bey'e tevcîh buyuruldu[832]. Yevm-i mezbûrda taşra Kilar hademesinden[833] Derviş nâm Kilarlı südûr eden cünhasına mebnî Boğaz kal'elerinde yamakān taraflarına[834] firâr ve ilticâ etmiş ise dahi[835] ahz olunup Bâb-ı Humâyûn pişgâhında cezâsı tertîb olundu.

Onuncu günü Çelebi Reşîd Mustafa Efendi, Rikâb Kethudâsı ve Yusuf Agâh Efendi, Tersâne-i Âmire[836] Emîni ve Mâlikâne Halifesi Mehmed Râif Efendi, Şıkk-ı Evvel Defterdârı ve Avni Efendi, Şıkk-ı sânî ve İbrâhim Efendi, Malikâne Halifesi ve Reis Kesedârı Mustafa Efendi, Tezkire-i Evvel nasb u ta'yîn[837] olundular.

[823] Câmi'-i ..... selâmlık olup V: selâmlık ile cennet-mekân firdevs-âşiyân merhûm Ebu'l-feth sultan Mehemmed Hân-ı Gāzî tâbe serâhu hazretleri câmi'-i vâlâsına teşrîfsâz-ı edây-ı salât-ı cum'a oldular H.

[824] Hüdâvendigâr-ı sâbık V: hüdâvendigâr-ı sâbıkın H.

[825] Sultan Selim hazretlerinin V: - H.

[826] Harem-i ismet-meâblarından V: Harem-bânûy-ı ismetlerinden H.

[827] Bâzı V: - H.

[828] Mücâzât olarak V: mebnî H.

[829] Mahnûkan îdâm olunup V: mahnûkan olup H.

[830] Na'şı H: - V.

[831] Ebû Eyyûb-ı Ensârî'yi V: Hazret-i Ebî Eyyûb'a H.

[832] İzzet Paşa-zâde .... buyuruldu V: Mehmed Tahir Bey'e İzzet Paşa-zâde azlinden Kethdüday-ı bevvâbin-i şehriyârîlik mansıbı ihsân olunup H.

[833] Hademesinden V: hademelerinden.

[834] Boğaz kal'elerinde yamakān taraflarına V: yamakān-ı kıla'-ı Boğaz tarafına H.

[835] Etmiş ise dahi V: etmiş olmağın H.

[836] Âmire V: - H.

[837] U ta'yin V: - H.

On birinci gecesi Daltaban Çeşmesi kurbünde harîk-i cüz'î zuhûr edüp bi-hamdihi te'âlâ nısf sâ'atde bertaraf oldu.

On ikinci günü Divân-ı Humâyûn'da[838] kā'ide-i Devlet-i Aliyye üzere surre-i Haremeyn-i muhteremeyn huzûr-ı şâhânede[839] ihrâc olundu.

Vak'a-i acîbe ve ikdâm-ı yamakān-ı Kılâ'-ı Boğaz

On üçüncü çarşamba günü mukaddemâ[840] vak'a-i cülûs-ı humâyûndan berü Kılâ'-ı seb'a yamakları İstanbul[841] ve nevâhisinde (19 b) ve Boğaz-içi'nde silâh ile geşt ü güzâr ve perde-bîrûn harekete ictisâr ve İstanbul[842] içinde fevâhiş ile mu'âmeleleri âşikâr ve ba'zı ehl-i ırz nisvân tâifesine dahi[843] ta'arruza ibtidâr ve re'âyâ emvâl[844] ve harîmine dest-dırâz ile müdâhele ve âzârdan hâli olmadıkları[845] ve Boğaz-içi'nde[846] bî-edebâne tavra sülûk ve zâbitlerine adem-i itâ'at ve fevâhiş ile dest be-dest[847] alâ mele'i'-n-nâs iskelelere inüp kayıklara rükûb[848] ve rûz-ı rûşende alenen kayık içinde bâde nûş[849] ederek ve nâre urarak ve sayha eyleyerek[850] fevâhişi kal'elere götürüp bu gûne[851] i'lân-ı fısk u fücûru pîşe ve kâr edinmeleriyle[852] min indi'llah[853] tertîb-i cezây-ı sezâlarına meşiyyet-i Bârî ta'allûk eyleyüp yevm-i mezbûrda Şevket-meâb[854] Efendimiz Hazretleri Beşiktaş'da vâki' Gülşen-âbâd ıtlâk olunan Çırağan sâhilhânesinde hemşîre-i zî-şânları devletlû Esma Sultan aliyyetü'ş-şân Hazretleri kesb-i hevâ ve

[838] Divân-ı humâyûnda V: dîvânhâne-i humâyûnda H.
[839] Huzûr-ı şâhânede V: huzûr-ı şevketmakrûn-ı şâhânede H.
[840] Mukaddemâ V: bundan akdem H.
[841] İstanbul V: İslâmbol H.
[842] İstanbul V: İslâmbul H.
[843] Ehl-i ırz nisvân tâifesine dahi V: nisvân-ı ehl-i ırza tasaddi ve H.
[844] Reâyâ emvâl V: reâyânın malına H.
[845] Âzârdan hâlî olmadıkları V: âzâr H.
[846] Boğaziçi'nde V: envâ'-ı H.
[847] Zâbitlerine .... dest be-dest V: zâbitleri hiç ve lâşey add ve dest be-dest fevâhiş ile H.
[848] Kayıklara rükûb V: zevrâk-süvâr olarak H.
[849] Bâde nûş V: nûş-ı bâde H.
[850] Eyleyerek V: ederek H.
[851] Bu gûne V: böyle böyle gün be gün fesâd-ı efzâ H.
[852] Edinmeleriyle V: etmeleriyle H.
[853] İndi'llah V: - teâlâ H.
[854] Şevketmeâb V: şevketlû kerâmetlû H.

tebdîl-i mâ içün sâkin olmalariyle hemşire-i celîleleri ziyâretine sâhilhâne-i mezkûra[855] tebdîlen teşrîf-i humâyûn buyurmuşlardı. Yevm-i mezbûrda[856] Beşiktaş Mevlevî-hânesi'nin[857] mukābele günü olmağla[858] Yahya Efendi fezâsı müzdahimgâh-ı ricâl ü nisâ olduğu rûz idi ki Boğaz yamakları olan[859] iki nefer pür-silâh nekbet Beşiktaş meyhânelerinde sarhoş[860] olup birbiri ile[861] bî-edebâne tavr u hareket ile Çırağan yalısı kapısı önünden mürûr ederlerdi. O[862] mahalde hâzır olan Beşiktaş bostancıları bunları dûrdan temâşâ etmek esnâsında mezbûr yamaklar vesvese ve havfa zâhib olarak[863] silâha davranup piştov endaht etdiklerinde Yahya Efendi'de bulunan üç beş yamak-ı kal'e dahi piştov sadâsı tarafına şitâb eyleyüp yoldaşları olan mezbûr[864] yamaklara mülhak oldular. Çırağan Kapısı önünde maddeyi seyr eyleyen Baş Çukadar[865] Abdülfettah Ağa hâzır olan bostancı tâifesine "*Bre ne durursuz, bu bî-edebler Şevketlû Efendimiz bu mahalde iken ne demekdir, şu mel'ûnları urun*" demesiyle mevcûd olan[866] bostancılar dahi piştov ve tüfeng ve sopa ile hücûm etmeleriyle (20 a) habîsler dahi karşılayup muhârebe ve mukāteleye mübâderetlerinde der-akab Beşiktaş ve Kara-bâli ve etrâf bostancılarına haber irsâli[867] ile cem' olduklarında muhârebeye tasaddî ve mezbûrlar ceng ederek Levent Çiftliği yolunu tutdular. Bu evanda Şevketlü Efendimiz Çırağan yalısı hareminde mâddeye vâkıf olduklarında kat'â temkîn-i şevket-mekînlerine halel vermeyip deryâ-yı gazab-ı şâhâneleri mevc-hîz ve kef-engiz olmağın bî-edeblerin[868] birisi firâr etmeyerek ahz u

[855] Mezkûra V: merkûmeye H.
[856] Mezbûrda V: mezbûr H.
[857] Mevlevîhânesinin V: mevlevîhânesi H.
[858] Olmağla V: olmağın H.
[859] Yamaklarından V: yamakānından H.
[860] Meyhânelerinde sarhoş V: meyhânesinde sekrân H.
[861] Birbiri ile V: birbirleriyle H.
[862] O V: ol H.
[863] Sâhib olarak V: zehâb hasebiyle H.
[864] Olan mezbûr V: - H.
[865] Baş Çukadar V: + ağay-ı şehriyârî H.
[866] Şu mel'ûnları urun demesiyle mevcud olan V: bunların bu mel'ûnluğu urun şu edebsizlere demek ile bulunan H.
[867] Haber irsâli V: itâre-i haber H.
[868] Bu evânda ... bî-edeblerin H: Bu keyfiyete Şehriyâr-ı müşârün-ileyh efendimiz vâkıf olduklarında temkîn-i şâhânelerine aslâ halel vermeyerek gazab-ı padişâhâneleri mevc-hîz olmağla mezbûrların V.

istîsâl olunmasını haremden Baş Çukadar-ı mûmâileyhe emr ü fermân buyurmalariyle Ağa-yı mûmâileyh dahi[869] ikdâm ederek[870] bostancılar mezbûrların verâsından ceng eyleyerek[871] Levent Çiftliği yolunda vâki' kapu'ya kadar[872] varup anda cümlesini[873] ahz etdiler. Hattâ ol esnâda Levent Çiftliği ustası Deli Ahmed dahi orada eşkiyây-ı merkûmeye bi't-tesâdüf[874] birisini ahz ü girift eyledi[875]. Eşkıyây-ı merkûme[876] mecrûh u zahmdâr ve müşrif-i helâk olarak giriftâr olup bostancılardan dahi birisi helâk ve bir kaçı zahmdâr oldu. Ezîn cânib Baş Çukadar Ağa zikr olunan zahm-horde eşkıyâyı Tebdîl Hasekisi[877] Emin Ağa ile Segban-başı'ya[878] emr ü itâb-ı şâhâneyi hâvi tezkire ile gönderdikde[879] Segban-başı'nın[880] can başına sıçrayup gelen mecrûhları[881] der-akab zindana îsâl ile idâm ve ol gece eşkıyâ te'dîb ve tenkîliçün[882] beyâz üstüne fermân istid'â etmeğin fermânı tedârük ve ertesi[883] şehr-i mezbûrun *on dördüncü* perşembe günü kârhâneli ve bazı Ocak ihtiyâr[884] ve serkerdeleri ile silâhlanup ve İstanbul[885] kal'e kapularını sed etdirüp[886] tecessüs ile bulunup ele getürdüğü yirmi üç kadar kal'e yamaklarının gündüz alenen bilâ amân boğup meytlerini hammallara yükledüp[887] alâ mele'i'n-nâs

[869] Ve istisâl ..... mûmâileyh dahi V: olunması emr-i hûmâyûnumdur haberini Baş Çukadar Ağa kullarına haremden irsâl etmeğin Ağay-ı merkûm dahi H.

[870] Ederek V: kılmağın H.

[871] Eyleyerek V: ederek H.

[872] Kadar V: değin H.

[873] Varup anda cümlesini V: vâsıl olup cümlesin H.

[874] Orada eşkıyây-ı merkûmeye bi't-tesâdüf V: ol mahalde eşkıyây-ı mezbûra tesâdüf etmeğin H.

[875] Ahz ü virift eyledi V: ol ahz eyledi H.

[876] Eşkıyây-ı merkûme V: merkûm eşkıyâlar H.

[877] Zikr olunan zahmhorde eşkıyâyı Tebdîl Hasekisi V: mezbûr eşkıyây-ı zahmhordeleri Tebdîl-i hassa Hasekisi H.

[878] Segban-başı'ya H: - V.

[879] Emr ü itâb-ı şâhâneyi hâvî tezkire ile gönderdikde V: itâb-ı şâhâneyi hâvî emr-i humâyûn ile irsâl etdikde H.

[880] Segban-başının H: Ağa-yı mûmâileyhin V:

[881] Gelen mecrûhları V. vürûd eden mecrûh eşkıyâları H.

[882] Te'dîb ve tenkîliçün V: idâmı içün H.

[883] fermânı tedârik ve ertesi H: Bi'l-isdâr ferdâsı V:

[884] ihtiyâr V: ihtiyârı H.

[885] İstanbul V: İslâmbol H.

[886] Etdirüo V: + İslâmbol'u H.

[887] Yükledüp V: tahmîlen H.

deryâya ilka ve levs-i vücûd-ı eşkıyâdan İstanbul'u[888] tathîr ü imhâ eyledi.

On beşinci cum'a günü Ayasofya câmi'ine selâmlık oldu[889].

On yedinci günü Bağdad Vâlisi Ali Paşa'yı gulâmlarından birisi şehîd etdiği haberi vârid oldu[890].

On sekizinci günü Sadr-ı sâbık İbrâhim Paşa'ya Selânik ve Osman Paşa'ya Karahisar-ı sâhib sancağı[891] tevcîh olunup yevm-i mezbûrda cezâsı tertîb olunan Kars Vâlisi Mehmed Paşa'nın ser-i maktû'u vâsıl oldu[892].

On dokuzuncu günü Divân-ı humâyûn tercümânı Aleko zimmînin sudûr eden hıyânetine mebnî Bâb-ı Humâyûn önünde cezâsı tertîb olundu.

Yirmi ikinci[893] günü selâmlık ile cu'mayı Eyyûb-ı Ensârî câmi'-i şerîfinde[894] edâ buyurdular.

Yirmi üçüncü (20 b) *günü* Surre Emîni ve Saka-başılar Üsküdar'dan hareket ve rehrev-i tarîk-ı hacc-ı şerîf oldular.

Yirmi dördüncü günü Erzurum vâlisi Sadr-ı esbâk Yusuf Ziya Paşa'ya Bağdad eyâleti ve sâbık[895] Çıldır vâlisi Şerîf Paşa'ya Kars eyâleti ve Ma'den Emîni Abdi Paşa'ya vezâretle Diyârbekir eyâleti tevcîh[896], *yirmi beşinci günü* vezâretden mütekā'id Hakkı Mehmed Paşa'ya tuğları îtâ olunup Erzurum eyâleti tevcîh olundu.

Yirmi sekizinci günü Şevket-meâb Efendimiz'i[898] Beyhân Sultan aliyyetü'ş-şân Hazretleri[899] da'vet etdiklerine[900] binâen tebdîlen Sarây-ı vâlâlarına[901] icâbet-nümây-ı ziyâfet oldular.

[888] İstanbul V: İslâmbol'u H.
[889] Selâmlık oldu V: envâr-pâş-ı namaz-ı cum'a oldular H.
[890] Vârid oldu V: peyâmı Âsitâne'ye vürûd etdi H.
[891] Sancağı V: - H.
[892] Vâsıl oldu V: Âsitâne'ye vürûd etdi H.
[893] Yirmi ikinci V: + cum'a H.
[894] Cum'ayı Eyyûb-ı Ensârî câmi'-i şerîfinde V: salât-ı cum'ayı hazret-i Hâlid'de H.
[895] Sâbık V: sâbıka H.
[896] Tevcîh V: + olundu H.
[897] Mehmed H: - V.
[898] şevket-me'âb efendimizi V: Şevketlü efendimiz hazretlerini H.
[899] aliyyetü'ş-şân hazretleri V: - H.
[900] Etdiklerine V: ettiğine H.
[901] Vâlâlarına V: dil-ârâlarına H.

Yirmi dokuzuncu cum'a günü selâmlık ile Mahmud Paşa-yı velî câmi'ine teşrîf buyurdular[902] ve yevm-i mezbûrda teşrifât-ı seniyye-i[903] humâyûn ile Baş Çukadar[904] Abdülfettâh Ağa kulları orduy-ı humâyûn cânibine irsâl ü i'zâm kılındı[905].

Şa'ban-ı şerîfin[906] *gurresi* gecesi sa'at dokuzda sâbık Şıkk-ı Evvel Defterdârı[907] Sadullah Efendi hânesinden[908] harîk zuhûr edüp âhara sirâyet etmeksizin[909] menzil-i mezbûr muhterik u sûzân oldu[910] ve ol[911] gün Şemseddin Efendi hasbe'n-nevbe mükerreren Sadr-ı Rumeli nasb olundu.

Üçüncü günü Şevketlû Efendimiz, Enderûn-ı humâyûn hzînesine teşrîf buyurup temâşâ-yı mücevherât ve eşyây-ı nefîse ile imrâr-ı vakt ve Hazine Kethudâsına iksây-ı ferve-i semmûr buyurdular[912].

Dokuzuncu günü Hazine-i humâyûn ağalarından Sır Kâtibi Yamağı Ferîd İbrahim Bey mâbeyncilik hizmeti ile[913] mümtâz oldu.

On dördüncü cum'a günü Sultan Bayezid Hân-ı velî[914] câmi'ine selâmlık oldu[915].

On beşinci sebt günü Sâdâbâd'a biniş-i humâyûnla revnak-fezây-ı azîmet ve Enderûn-ı humâyûn cündîleri cirid-bâz olmağın mesîre-i mezbûrede kesb-i teferrüc ü irtiyâh eylediler[916]. Yevm-i mezbûrda[917] Bahr-i Sefîd Boğazı[918] muhâfızı Sadr-ı esbâk İsmâil

[902] Selâmlık ..... buyurdular V: Mahmud Paşa câmi'inde selâmlık ile izzet-bahş olup namaz-güzâr-ı cum'a oldular H.

[903] Seniyye V: - H.

[904] Baş Çukadar V: + -P şehriyârî H.

[905] Kulları ..... kılındı V: kulları Âsitâne'den ordu-yı hümâyûna hareket ü azîmet etdi H.

[906] Şerîfin V: - H.

[907] Defterdârı V: defterî H.

[908] Hânesinden V: + ateş ve H.

[909] Etmeksizin V: etmeyerek H.

[910] Mezbflr muhterik u sûzân oldu V: mezbûru ihrâk bi'n-nâr edüp def' oldu H.

[911] Ol V: - H.

[912] Buyurdular V: etdiler H.

[913] hizmeti ile V: hizmet ve kurbiyyetiyle H.

[914] Velî V: - H.

[915] Selâmlık oldu V: selâmlık buyurup edây-ı salât-ı cum'a buyurdular H.

[916] Azîmet buyuruldu V: revnâk-fezây-ı irtiyâh eylediler H.

[917] Mezbûrda V: merkûmda H.

[918] Bahr-i Sefîd Boğazı V: Boğaz-ı Bahr-i Sefîd H.

Paşa'nın fevti haberi vârid oldu ve yevm-i mezbûrda müddet-i vâfireden berü[919] Cânik'den firâr ile Petreburg'da[920] ikāmet eden Tayyar Mahmud Paşa Kırım'dan sefîneye rükûb ile[921] Âsitâne'ye vâsıl oldu[922].

On yedinci günü vezâretden mütekā'id Yemenici-zâde Yusuf Paşa'ya ibka-i vezâretle[923] Bahr-i Sefîd Boğazı muhâfızlığı tevcîh buyruldu[924].

Yirmi birinci cum'a günü Şehzâde câmi'ine selâmlık oldu[925].

Yirmi ikinci sebt günü mukaddemce Teşrîfât-ı seniyye ile ordu-yı humâyûn cânibine âzim olan Baş Çukadar Abdülfettah Ağa hitâm-ı memûriyyet ile avdet ve hâk-pây-ı humâyûn-ı şâhâneye çehre-sây-ı ubûdiyyet oldu[926].

[919] Vâfireden berü V: vâfiredir H.

[920] Petreburg'da V: Petersburg'da Ü, + tavattun ve H.

[921] Sefîneye rükûb ile V: sefîne süvâr olarak H.

[922] vâsıl oldu V: vüsul buldu H.

[923] İbkā-i vezâretle V: tuğları ibkā ve îtâsıyla H.

[924] Tevcîh buyuruldu V: İhsân olundu H.

[925] Şahzâde câmi'ine selâmlık oldu V: Şehzâde Mehemmed câmi'inde namaz-güzâr-ı cum'a oldular H.

[926] Yirmi ikinci ..... oldu V: yevm-i sebtde bundan akdem orduy-ı humâyûna teşrifât-ı şâhâneyle râhî ve âzîm olan Baş Çukadar-ı şehriyârî Abdülfettah Ağa kulları itmâm-ı maslahatiyle avdet ve Âsitâne'ye duhûl ve hâkpây-ı pâk-i humâyûna çehre-sây-ı 'ubûdiyyetle pâ-ber-cây-ı merkez-i devâm-ı bendegî oldu H.

XVIII İNCİ YÜZYILDA ÇIKARILAN ADALET-NÂMELERE[1] GÖRE TÜRKİYE'NİN İÇ DURUMU

Dr. YÜCEL ÖZKAYA

Devlet otoritesinin zayıfladığı, merkezî idarenin Anadolu ve Rumeli'de hissedilir derecede azaldığı, hükümet yönetiminin taşradaki etkisini kaybettiği zamanlarda, özellikle Anadolu eyaletlerinin, sancak, kaza, kasaba ve hele köylerinde yol kesme, soygun, rüşvet, iltimas ve başka yolsuzluklar alabildiğine yaygın bir hale gelmiş bulunuyordu. XVIII inci yüzyılda bu tip hareketler, şehirlerden köylere kadar, aşiretler ve kabileler de dahil, heryerde görülmekte olup bu yüzden müslüman ve hıristiyan halk büyük bir tedirginlik içerisinde, yarınından ümitsiz bir ömür sürmekte bulunuyordu. Devlet memurlarına hazineden maaş ve görev masrafı ödenmediği için gerek İstanbul'dan görev yerlerine giderken geçtikleri yerlerin halkından aldıkları paralar, gerekse atandıkları görev yerlerine yerleştikten sonra yönetim bölgelerine bağlı olan ve hattâ hiç ilgileri bulunmayan yerlere ya kendileri çıkarak, yahut bölükbaşılarını göndererek yaptıkları "devirler" reayanın fakir düşmesine ve perişan olmasına sebep olmaktaydı. Hele merkezden yollanan çok sayıda mübaşirlerin yaptıkları, çoğu kere de gereksiz olan teftişler bir işe yaramadığı, şikâyet konusu davaları halletmediği gibi, halkın daha da çok soyulmasına sebep oluyordu. Paşalar, âyânlar ve kapılarında "levend" besleyen diğer vilâyet idarecileri kendi güvenlikleri ve güçlerini artırmak için bunların sayılarını artırdıkça bu kalabalığın beslenmesi önemli bir sorun haline gelmekte, bu da halkı daha çok salma ödemeye zorlamakta idi. Öte yandan sözde yöneticiler ve mütegallibeler köy hayatından bıkan ve yerini yurdunu terkeden bu çift bozanlar sayesinde kapılarına adam bulmakta ve soygunlarını geliştirmekte hiç güçlük çekmiyorlardı. Bunları beslemek ve kendi gelirlerini artırmak için sık sık düzenledikleri "devirler" reaya için tahammül edilmez bir hal alınca, İstanbul'a ardı arkası kesilmeyen şikâyetler yağmakta idi.

[1] Makalede Adalet-nâmelerle ilgili olarak yazılan adalet buyrulduları da söz konusu edilmektedir.

Özellikle İstanbul'dan gönderilen paşalar kendilerine verilen görevi, ödedikleri rüşvetden başka, ayrıca, birçok da harç ödeyerek temin ettiklerinden, hem kaybettikleri parayı kazanmak, hem de kendi gelirlerini artırmak zorundaydılar ve bunu bir hak olarak görüyorlardı. Nevarki, bunların zengin olmak amaciyle giriştikleri kanunsuz hareketler ve soygunlar, reâyanın perişanlığına ve İstanbul'a bu hareketleri sık sık şikâyet etmelerine yol açmakta idi.

Bu devirde halkı soymak yönünden "ehl-i şer'"in de "ehl-i örf" den bir farkı yoktu. Kadılara ve öteki mahkeme hizmetlilerine hazinece ayrıca bir ödenti yapılmayıp, mahkeme harçları ve aidatlarla geçinmek zorunda bırakılmalarından başka, görev süreleri de bir kadılık da ancak iki yıl olduğu için, bunlar bu kısa zaman içersinde mümkün mertebe servet edinmeye çalışıyorlardı. Çünkü, kadılar için başka bir kadılığa tayin, yeniden sıraya girme, büyük bir ihtimalle senelerce mülazemette beklemek durumu vardı. Hele, XVIII inci yüzyılda, kadılar çoğu kez verildikleri kadılığa gitmeyip, yerlerine naip yollamak olanağına sahip olmuşlardı. Böyle bir naip hem kendi kazancını, hem de vekili olduğu kadının gelirini ziyadesiyle çıkarmak zorundaydı. Bu durumda çoğu pek cahil olan naiplerin halkı nasıl soyacakları belli idi. Kadılar ise, zengin olmak için uydurma adlarla para toplamaya başlamışlardı. Bunlardan birisi de "mahsul def'i" adını taşımaktaydı. İ'lâm harçlarını kanunda gösterilenden çok fazla istemekteydiler. Bunlardan başka, paşa ve âyânlar ile anlaşarak vergi defterlerinde bulunmayan birçok akçeyi deftere yazmaktaydılar. Reâyanın perişanlığına sebep olan bu gibi yolsuzluklarla devlet uzun süre mücadele etmiş, fakat, bir türlü önleyememiştir.

Hernekadar toprağın mülkiyeti devletin idi ise de, artık kişi mülkiyetinin fiilen yaygınlaştığını, özel kişilere ait çiftliklerin durmadan arttığını, incelediğimiz XVIII inci yüzyıl belgeleri açıkça göstermektedir[1]. Çiftlik sayısının artmasında ençok faizciliğin rol oynadığı görülüyor. Şöyle ki, bu yüzyılda vergisini zorlukla ödeyebilen, geçimini ise temin edemeyecek durumda olan köylüler, faizle para veren tefecilere borçlanmışlar ve borçlarını ödeyemeyince, yerlerini borç-

[1] Bu devirde şahıslara ait çiftlikler olduğunu gösteren pekçok vesika vardır: Ankara. 169, Vs. 263., Ankara. 175, Vs. 219. v.b. Ayrıca, vergiden kurtulmak isteyenlerin mütegallibe ve ileri gelenlerin çiftliklerine sığındıklarına dair örnekler çoktur: Ankara. 153, Vs. 196., Ankara. 153, Vs. 173., Ankara. 156, Vs. 211, 351 v.b.

landıkları bu kişilere devretmişlerdir[1]. Böylece, yersiz-yurtsuz kalan reâya selâmeti başka yere göç etmekte bulmuş, bu da reâyanın eskiden sakin olduğu yerin tarım gelirini azalttığı için bundan hem devlet, hem de devlet görevlileri zarar etmişlerdir.

Paşaların ve diğer görevlilerin zulmü, eşkıyaların soygunları sonunda yerini-yurdunu terkeden müslüman ve hıristiyan halkın çoğu İstanbul'a yahut yaşama imkânı daha iyi olan veya öyle umduğu yerlere göç etti[2]. Reâyanın, İstanbul'dan tayin edilen görevlilere güvensizliği o kadar artmıştı ki, halk görevinde tayini kısa süreli olmayan ve bu sebepden dolayı da kısa zamanda halkı soymayı amaç edinmeyen âyânları tercih eder oldu[3]. Tabii ki, bunda âyânların çok güçlü oluşları, özellikle savaş zamanlarında asker temini yönünden başarılı olmaları önemli rol oynamıştır. Devlet asker, zahire temini, hazinenin salimen güney illerinden İstanbul'a ulaşması ve diğer ihtiyaçlarını sağlayabilmek ve işlerini yürütebilmek için nüfuz sahibi yerli ailelerden geniş ölçüde yararlanmaya çalıştı. Yalnız, bunlar da zamanla yerlerini garantilemek ve yörelerindeki diğer kuvvetli ailelerle mücadele etmek için çok sayıda levend beslemek zorunda kaldılar ki, bunların beslenmesi masrafı da halka yüklendiğinden, şikâyetler ortaya çıkmakta gecikmedi.

XVIII inci yüzyılda, devlet idaresi Anadolu sancak ve kazalarından köylerine kadar olan yerlerde kuvvetini ve etkisini kaybetmiş olduğundan, paşaların, âyânların ve diğer görevlilerin yaptıkları zulümler, soygunlar sonucu, İstanbul'a devamlı olarak halkın şikâyetini yansıtan dilekçeler yollanmaktaydı. Bu durum elinde yeterli kuvveti olmayan, biraz da Anadolu'da ve Rumeli'de iyice kuvvetlenmiş paşaları ve yerli hanedanları cezalandırmak amacı güden hükümet için, pek de kolay olmadığından, devlet "adalet fermânları", "adalet-nameler" ve bu anlamda hatta hümâyunlar gönderip, gerek memurların gözlerini korkutmak, gerekse onları okşayıcı sözlerle suistimalden vazgeçirmek yollarına başvuruyordu ki, bu hiç de gerektiği kadar fayda sağlamıyordu. XVIII inci yüzyılda bu tür adalet fermanlarının sık sık yayınlanmış olması ve bunların ekseriya

[1] Ankara Şr. Sc. 189, Vs. 215.

[2] V. Berard, La Revolution Turque, Paris, 1909, s. 36.

[3] Stanford J. Shaw, Between Old and New, The Ottoman Empire Under Sultan Selim III (1789-1807), Massachusetts, 1971, s. 213.

aynı konular üzerinde ısrar etmeleri de bunu açıkça ortaya koymaktadır. Halkın huzur ve refahını ön plânda tutan adalet fermanları, devlet kuvvetinin zayıf olması nedeni ile memurlar üzerinde gereken etgenliği yapamamış, böylece de beklenen sonuç çıkmamıştır.

Adalet-nâmeler, devlet otoritesi temsilcilerinin görev ve yetkilerini kötüye kullanmamaları, kanun, adalet ve hak çerçevesi içersinde hareket etmeleri için çıkarılan padişah hükümleridir. Bunlar devletin vilâyet idarecileri ve memurları üzerindeki otoritesini tesis etmek, her yerde rahat ve huzuru sağlamak gayesiyle memleketin her yerine gönderilmekte, kuvvetlinin zayıfı ezmesini önlemek, adaletin yerleşmesini sağlamak amacında olan resmî genelgelerdir [1].

Devletin, fevkalâde zamanlarda reâyadan aldığı "avarız-ı divâniye" gibi, beylerbeyleri ve sancakbeyleri de olaganüstü ihtiyaçları için "salma" adı altında kanunsuz vergiler toplayabiliyorlardı. Devlet görevlileri, daha XVI ıncı yüzyılda atlı gruplar halinde köyden köye giderek zorla para, koyun, davar, tavuk ve diğer hayvanları alır olmuşlardı. Bu tip şeyleri vermeyenlere ise dayak atma gibi kanunsuz yollarla cezalar tevcih etmekteydiler. Selâmlık, aylık, cerîme adı ile aydan aya her köye salgun salıp para toplamaktaydılar. Padişah, bunları asî ve zalim diye adlandırmakta ve kullukdan çıkararak, idamlarına hükmetmekteydi [2].

Bizim incelediğimiz devirde, artık salğun adı pek kullanılmıyor. Bunun yerine daha çok "devir" adı kullanılıyor. Bu devirde tekâlif-i şakka adıyla toplanan kanunsuz vergiler, XVIII nci yüzyıldaki bid'atlar, XVI ncı yüzyılda sözü edilen bid'atlardan [3] çok farklıdır. Padişah, incelediğimiz yüzyılın adalet-nâmelerinde, daha çok ehl-i şer' ve ehl-i örf mensuplarının, kanunnamelerde mevcut olmayan, sonradan ortaya çıkan "tekâlif-i şakka" ile diğer kanunsuz vergileri almamaları, kapısız levendler ve diğer eşkıyaların yakalanması, halkın bunlardan korunması hususlarına değiniyordu. Bu yüzyılda paşaların çok sayıda levend besler olmaları, "tekâlîf-i şakka" nevinden

[1] 1637 senesine kadar olan adalet-nâmeler yayınlanmıştı. Bak: Prof. Dr. Halil İnalcık, Adalet-nâmeler, Ankara, 1967, Türk Tarih Belgeler Dergisi, c. II, sayı: 3-4.

[2] Aynı makale, s. 52, 70-71.

[3] Bid'at "şer'a ve örfe ve emr-i Pâdişâhiye ve kanûn-i kadîme ve deftere" aykırı toplanan, yani kanun dışı toplanan vergilerdir. Aynı makale, s. 53, v.b..

vergilerin artması ve sık sık toplanır olmasına sebep olmuştu. Hernekadar bütün XVIII inci yüzyıl adalet-namelerinden "tekâlif-i şakka" türünden vergilerin kaldırılması konusunda ısrarla durulmuş ise de, bu tip kanunsuz vergilerin alınması önlenememiştir. Ayrıca, çoğu kez bunları alanları cezalandırılma sözde kalmış ve bir türlü uygulanması mümkün olmamıştır. Bu da devlet idaresinin ve otoritesinin, XVI ncı yüzyıla göre, çok daha zayıflamış ve paşaların, âyânların levendler sayesinde çok fazla kuvvetlenmiş olmalarından ileri gelmektedir. Paşalar ve âyânların emirlerinde, bu yüzyılda çok sayıda levend yahud devrin tabiri ile "saruca-sekban" bulunmaktaydı. Bu sarıca ve sekbanlar, paşalar görevden alındığında boşta kalmakta ve "biz paşa sekbanıyuz" diyerek sanki o paşanın adına hareket ediyormuş gibi "devre" devam etmekte ve tekâlif-i şakka türünden vergileri toplamaktaydılar. Paşalar ve âyânların, sarıca ve sekbanlarının boşta kalmaları, kapılanacak bir kapı bulamadıkları takdirde dağlara çıkıp eşkıyalık yapmalarını da doğurduğundan, devlet, sarıca ve sekbanların kaldırılması için, XVIII. yüzyıl boyunca çeşitli tarihlerde fermanlar çıkarmıştır. Bu yüzyılın adalet-namelerinde de levend sorunu büyük bir yer işgal etmektedir.

İncelediğimiz yüzyılda, eskiden görülmeyen yahut farkedilmeyen bir diğer suistimal de malzeme tedarikinde olmaktadır. Bu, araba, at, deve, katır ve diğer malzemelerin tedarikinde görev alan şahısın bunları istenilenleri iki misli toplayarak devlete eksik göndermesi meselesidir.

Çeşitli araçların ve gereçlerin temininde toplayanın suistimalinden başka, kadı, naip ve diğer görevliler de aralarında anlaşarak bu malzemenin toplanması esnasında ve toplanmasından sonra kazanç temin etmek yoluna gidiyorlardı. Bu, hem devlet gelirinin ve ihtiyacının eksik olmasına, dolayısiyle de savaşlarda sıkıntı çekilmesine, hem de halkın perişanlığına sebep teşkil etmekteydi.

Sözünü ettiğimiz adalet-namelerde, paşalardan başka, ehl-i şer' mensupları ve âyânların da cezalandırılacakları ve bu cezalandırma şekillerinin neler olacağı bahis konusu edilmektedir ki bunu ileride göreceğiz. Adalet-nâmelerde belirtildiği üzere, suistimale devam ettikleri takdirde devlet memurları ilk plânda hemen görevlerinden alınacaklardır. Devlet görevlileri bizzat yolsuzluklara teşebbüs etmeseler, buna göz yumsalar ve yapanları korusalar bile aynı cezaya

çarptırılacaklardı. Çünkü, çoğu kez yapılan suistimale bir kazanç elde etmek karşılığında göz yumuluyordu. Hemen hemen bütün XVIII. yüzyıl boyunca yazılan adalet-nâmelerde müşterek sorun, tekâlif-i şakka ve diğer suistimaller, eşkıyalıklar ve bu sebeplerden dolayı yerini terk edip başka yerde sığınak arayan reayanın ev göçünün önlenmesi olmuştur.

XVII. yüzyılda alınan tekâlif-i şakka türünden vergiler[1], XVIII. yüzyılda da alınageldiğine ve hattâ XIX. yüzyılda da alındığına göre, Padişahın gerek adalet-nâme tarzındaki hatt-ı hümayûn, ferman, hüküm, emirleri, gerekse diğer yazıları tesirli olmuş sayılamaz. Yalnız devlet memurları değil, âyânlık peşinde koşanlar da "tekâlif-i şakka" türünden vergileri zorla alır olmuşlardır.

Rumeli ve Anadolu'ya, Tekâlif-i şakka türünden vergilerin alınmaması adalet fermanlarında yazılageldiğine göre, bu vergiler her iki tarafta da toplanıyordu: Tüfenkciyan akçesi, kaftan akçesi, zahire akçesi, şerbet akçesi, peşkeş, devir, konak akçesi, selamiye, nal akçesi, bayrak akçesi, öşr-i diyet, kapı harcı, post akçesi, matarağı akçesi, cizme baha, yemlik, tavuk baha, konak ve göcek akçesi, çubuk akçesi, ağalık, kethüdalık ve diğer adlar ile toplanan bu vergiler[2] halkı hayatından bezdirmişti. XVIII. yüzyılda devlet tekâlif-i şakka toplanmasının sebebini araştırmış ve paşalara ait değerli hasların zengin kişilere verilmesi, mukataa gelirlerinin haneden sahibi kimselerde toplanmasından dolayı paşaların gelirlerinin azaldığı sonucuna varmış, bundan böyle hasların paşalara verilmesi kararlaştırılmış ise de bu sözde kalmıştır.

XVIII. yüzyılda paşaların dışında zorbaların, âyanlık peşinde koşanların, bir yolunu bulup servet yığmak isteyenlerin de bu vergileri toplar olduklarını görüyoruz. Örneğin, Kayseri Kazasına bağlı

[1] Uluçay, Çağatay; 18. ve 19. yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri, İst., 1955, Akdağ, Mustafa; XVII. yüzyılda Genel Hatlariyle Türkiye Tarihi, Ankara, 1967, Tarih Araştırmaları D., c. IV, s. 6-7.

[2] Bu vergiler hakkında geniş bilgi için bak : Sucéska, Avdo; Die Entwicklung der Besteerung durch die 'Avârız-i Divâniye und die Tekâlif-i 'Örfiye im Osmanischen Reich wahrend des. 17 und 18. Jahrhunderts, Sondedruck, 1968, Südost-Forschungen. Sucéska, Avdo; Promjene U Sıstemu Izvanrednog Oporezıvanja U Turskoj U XVII Vıijeku I Pojav Nameta Tekâlif-i Şakka, Prılozı Za Orıjentalnu Fılologıju, Sv. X-XI, Sarejovo, 1961. Uluçay, Çağatay; 18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri.

Enderlik adlı köy halkının İstanbul'a gönderdikleri dilekçelerinden anlaşıldığına göre, köylerinin "divânisi" yani "avarız-ı divâniye" timar ve malikânesi Köşk Mukataasına bağlı Ertena malı vakfı iken kazada oturan Zenneci-zade Ahmed ile oğulları Mustafa ve Osman[1] 1120 (1708) senesindenberi her sene harman döğmek için "izin akçesi" diye seksen ve "savurmak" için de gene "izin akçesi" diye ikiyüz kuruş aldıktan başka, her gerdekten de "resm-i gerdek" adiyle kanundan fazla olarak dört altın almaktaydılar. Gene bunların halka çeşitli zulümleri ve kaçanların kapılarını kırarak, gördüklerini hapsedip zincire vurmaları, haksız yere akçelerini almaları, zorla "fi'il-i şeni'" ye başvurmalarından, haftada bir kere yirmi-otuz kadar atlı ile köylerine gelip haksız yere pekçok kimseyi "kavga etmişsiniz diye tecrîm" etmelerinden ve çağrılmadan köylere gelip fermansız "salyanelerine" karışarak ücret adıyla dört yüz kuruş, yedi-sekiz beygir alarak bedava yemek, yiyecek yemeklerinden yakınılmaktaydı. Öyle ki, kadı ve âyân bile bunlara sahip çıkmadıklarından, halkın durumu günden güne daha kötüye gitmekteydi[2]. Bu örnekden ve daha ileride adalet fermanlarındaki örneklerden de göreceğimiz üzere tekâlif-i şakka türünden vergileri yerliden olan mütegallibeler de toplamaktadırlar. Üstelik kadılar da bunlara söz geçirememektedirler. Esasen, kadı, naip, ehl-i şer'in diğer mensupları, hattâ bazı sancak beyleri, mütegallibelerin büyük bir kuvvete sahip olmalarından dolayı onlar ile iyi geçinmek zorundaydılar. Bazen bunlarla anlaşarak reayayı soymayı ve böylece kendilerine kazanç temin etmeyi daha yerinde bulurlar ve öyle hareket ederlerdi. Hele kadılar emirlerinde bir levend topluluğu da bulunmadığından ister istemez bunlara boyun eğiyorlardı. Bütün bunların sonucunda çiftini-çubuğunu terkeden "terk-i evtân" zorunda kalan reaya Kocaeli, İstanbul, Bursa, Rumeli yöresine, Edirne ve benzeri büyük şehirlere gidip ve oralarda yerleşmeyi âdet haline getirmişti. Hele vergiden kurtulmak için İstanbul'a göçenlerin sayısı bir haylı fazlaydı[3]. Bu şekilde zulümden ve vergiden kurtulmak için İstanbul ve çevresi ile diğer büyük şehirlere olan göçleri önlemek amaciyle, Anadolu'nun sağ, sol ve orta kollarındaki vezirler, beylerbeyleri, mütesellimler, voyvodalar, mukataa

[1] Bu aile sonra Kayseri âyanlığını ele geçirecek olan Zenneci-zadelerdir.
[2] Kayseri Şr. Sc. 120, s. 117.
[3] Aktepe, Münir; İstanbul'un Nüfus Meselesine Dair Bazı Vesikalar, İst. 1958, Tarih Dergisi, sayı: 3.

ve vakıf zâbitleri, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları, vilâyet ileri gelenleri, âyânlar, iş, erleri, kadılar, naipler, subaşılar, yani bütün devlet görevlilerine hitap eden adalet yazıları olduğu gibi, yanlız ehl-i şer' mensuplarına hitap eden adalet yazıları da vardı. Bunun sebebini, kadıların reayanın hakkını mahkemede savunacak, kanun yönünden adaletsizlikleri önleyecek yani "hâkimü'ş-şer'" olarak "şer'-i şerîf-i" taşrada temsil yeteneğine sahip olamamalarında aramak gerektir.

Belgeleri incelediğimizde, XVIII. yüzyıla ait adalet-nâmelerle ilgili yazılar için "adalet emri", "adalet için sâdır olan hatt-ı hümâyûn sûreti", "adalet fermanının sûreti", "adâlet fermanı", "adalet içün olan emr-i hümâyûndur", "adâlet-i mutazammın emr-i âlişândır", "adalet-i mutazammın emr-i âlîdir", "sûret-i adalet-nâme-i hümâyûn" ibareleri göze çarpar. Bazı adalet fermanlarının üstünde bizzat Padişahın hatt-ı hümâyûnları göze çarpmaktadır. Sicil defterlerine geçirilirken bunların hatt-ı hümâyûn sûreti olduğuna da değinilmektedir. Örneğin, "Sultan Selim Efendimizden adalet içün sâdır olan hatt-ı hümâyûn sûretidir"[1], "Mucebince amel oluna sûret-i hatt-ı hümâyûndur"[2], "mefhûm-u emr-i hümâyûnuma ale'd-devâm ri'ayet ve hilâfından hazer ve mücânebet oluna"[3], "Mucebince amel oluna[4]" gibi ibareler mevcuttur.

XVIII. yüzyılda beylerbeylerinin de yazılan adalet fermânlarının uygulanması ve memlekete huzur ve sükûnu temin edecek "adalet buyrulduları" yayınladıklarını görüyoruz. Örneğin "Kütahya Valisinin Adalet buyruldusudur"[5], yazılan ferman gereğince "vârid olan adâlet buyruldusu[6]" gibi. Şimdiye kadar XVIII. yüzyıla ait bulduğumuz adalet yazıları gerek Anadolu'nun, gerekse Rumeli'nin durumunu anlatması yönünden olduğu kadar, devletin içine düştüğü durumu göstermesi bakımından da büyük önem taşımaktadırlar.

Hemen hemen bütün adalet yazılarının giriş bölümünde, yazı nereye, hangi kola yazılmış ise, oradaki görevlilere hitap edildikten

[1] Sivas Şr. Sc. 3, s. 136.
[2] Afyon Şr. Sc. 45, Vs. 153.
[3] Sivas Şr. Sc. 1, s. 182.
[4] Topkapı Saray Arşivi, Trabzon Şr. Sc. 1938, s. 10, Fotokopi: 1-2-3.
[5] Ankara Şr. Sc. 127, Vs. 73, s. 40.
[6] Ankara Şr. Sc. 153, Vs. 172.

sonra, devlet görevlilerinin halkı koruması, halkın mesut, kendi halinde yerli yerinde oturarak kendi işiyle "kesb ü kâr ve harsı ile" meşgul olmasının temin edilmesi hususları yer alıyor. Çeşitli adalet yazıları ele aldıkları konular bakımından farklılık arzetmekteyse de maksad birdir, yani, memleketin düzen içersinde olması, işlerin adalet ve doğruluk çerçevesi içersinde yürümesi, halkın rahat ettirilmesidir.

Adalet yazılarının konuları kapısız levendlerin, çeşitli eşkıyaların yakalanması, az önce bahsettiğimiz devlet görevlilerinin yolsuzluklarının önlenmesi ve buna benzer değişik kanunsuz işlerin yapılmaması noktalarında toplanmaktadır. Ayrıca, beylerbeyleri de İstanbul'dan gönderilen adalet yazılarının ışığı altında, eşkıyaların yakalanması için buyruldular yazarak, hüküm sürdükleri bölgelerdeki görevlilere adalet fermanı hükümlerine göre hareket etmelerini hatırlatmaları, herhalde devlet hizmetlerinin daha çabuk görülmesini temin etmek için olsa gerektir.

Eyalet ve sancak merkezlerine ve kazalara yazılan ve sicil defterlerine işlenen adalet yazıları tabiî ki İstanbul'da tertiplenen yazıların suretleridir. Bu adalet yazıları, Anadolu'nun her yerine yollandıklarından, bunların suretlerini karşılaştırmak olanağı mevcuttur. İncelememizde biz bunu yaptık. Bu karşılaştırma sonunda ferman ve hatt-ı hümâyunların hiçbir şekilde değişikliğe uğramadıklarını tespit ettik. Yani, bir kazaya gelen adalet yazısının sureti, diğer kazalara gönderilenin kelime kelime aynısıdır ve deftere de değişiklik ve ek yapılmadan geçirilmiştir. Adalet yazılarının bir kısmı da mühimme defterlerinde mevcuttur. Mühimme defterlerindeki hükümlerin de Anadolu'ya gönderilen yazıların aynısı olduğunu gördük. Bunu az sonra örneklerle de göstereceğiz. Şimdi bu adalet yazılarının incelenmesine geçelim.

İncelediğimiz yüzyılın başlarında, III. Ahmed (1703-1730) devrinde reayanın korunması için bütün Osmanlı ülkesindeki valiler ve hâkimlere, eski devirlerde olduğu gibi "adalet fermanlarının" yazılması ve bu şekilde zulmün önlenmesinin, reayaya adalet sağlanmasının, Padişahın hazinesinin çoğalmasının, mülk ve saltanat gelirinin artmasının sağlanması istenmişti[1]. Esasen her padişah gerek başa

[1] Tarih-i Raşit, Matbaa-i Amire, 1282, c. III, s. 149.

geçtiği tarihte, gerekse daha sonraki saltanat senelerinde bu tip adalet fermanlarını yazmağı âdeta bir âdet haline getirmiş bulunmaktaydı. Bu yazılar ile memleketteki suistimallerin engellenebileceği, memleketin bir düzene konabileceği, Padişah ve İstanbul'daki yöneticilerde akla uygun gelen bir tedbir olarak sık sık öne sürülmekte ve bu tip yazılar tekrarlanıp durmaktaydı.

EHL-İ ŞER' MENSUPLARI İLE İLGİLİ ADALET-NÂMELER:

Bu bölümdeki adalet yazılarını iki kısımda toplayabiliriz: 1—Doğrudan doğruya ehl-i şer' mensuplarına yazılan ve bunların yolsuzluk hareketlerini önlemeyi hedef tutan yazılar, 2—Bütün devlet görevlilerine hitap eden, vali, mübaşir, âyân ve diğerlerinin yolsuzluklarını, eşkıya, menzil sorununu ve bu arada ehl-i şer' mensuplarının kanunsuz hareketlerini önlemek için yazılan adalet yazıları. Görüldüğü üzere yalnızca kadıları hedef tutan yazıların yanında, bütün bozuklukları ve bu arada kadı ve diğer ehl-i şer' mensuplarının yolsuzluklarına değinen adalet yazıları mevcuttur. Birincisi yalnız ehl-i şer zümresini ilgilendirdiği halde, ikincisi geneldir, yani, bütün memurları bu arada kadıları da hedef alan adalet yazılarıdır. Biz burada önce yalnız ehl-i şer' zümresini hedef alan yazıları inceleyecek, daha sonra da genel adalet-nâmeleri incelerken kadıların durumuna gene değineceğiz. Şimdi yalnızca ehl-i şer' mensuplarına yazılan adalet yazılarını inceleyelim: Bunlardan, 1713 Martının sonlarında yazılan adalet fermanı, Anadolu'nun sol kolunun sonuna kadar olan yerlerdeki kadılara hitap etmekteydi. Bu fermanda sol kolda mevcut şehirler, kasabalar, çeşitli yollar ve yerlerde zulüm ve bid'atın kalkması, adaletin tesisi ve halkın refahının sağlanması isteniyordu. Burada görüldüğü üzere, XVI. yüzyıldaki bid'atların bir kısmı incelediğimiz yüzyılda da mevcuttur.

1713 tarihli adalet fermanında halktan hiçbir şekilde islâm kanunlarına aykırı "hilâf-ı şer'-i şerîf" bir şey alınmaması, ayrıca, kimseye de aldırılmayıp, reayaya ait davaların "şer'-i şerîf"e göre uygulanması, bütün halkın refah içersinde yaşamasına çalışılması emredilmektedir. Bu emir hangi kazanın kadısına gelirse bir sureti mahkeme siciline işlenecek ve buna göre hareket edilecekti. Arz ve i'lâmlar, davaların doğruluğu hususunda belirli ve vasıflı kişilerin ihbar ve şahitliklerinden sonra edinilen fikre göre verilecek ve hakikat anlaşıl-

madıkça, İstanbul'a arz ve i'lâmla kimse gönderilmeyecekti. Şer'î hükümlerin uygulanmasında ağır davranma ve kusur ve diğer sebeplerle hak iddia edenlerin davalarına doğruluk üzere bakılarak karar verilecekti[1]. Aç gözlülük, kolay zengin olma, mal kazanmak isteği yahut rüşvet alma ya da aracılık ve rica sebebiyle, emrin aksine istek ve birbirine uymayan anlamda arzlar gönderildiği takdirde, yahut yerinde "icrâ-yı şer'-i şerîf" olmadığı anlaşılır, kadıların ağır davranmalarından dolayı fukaranın hakkı geriye bırakılır veya uygulamada kadıların hatası olursa hiçbir şekilde özür ve cevapları dinlenmeyecekti. Bu gibi işlemlere başvuran kadıların görevlerinden alınmaları ile kalınmayacak, ayrıca cezalandırılmaları yoluna da gidilecekti[2]. Görülüyor ki, devlet adına kazalarda adaletin tatbikçisi olarak görülen kadılara yazılan adalet fermanından da anlaşılacağı üzere, Anadolu'da adalet mekanizması iyi yürümemektedir. Kadılar şer'î hükümlerin dışında karar vermekte, servet edinmek için çeşitli yolsuzluklara başvurmaktadırlar. Hele bu yüzyılda ilerdeki adalet-nâmelerde de görüleceği üzere, eline haksız bile olsa bir i'lâm ve arz geçiren kişi İstanbul'a koşmakta, oradakileri meşgul ettikten başka, kendisi haksız çıkıp, dava aleyhine dönünce de, mübaşir masrafı ve diğer masraflar davalıya ait olduğundan karışıklıklar büyümektedir. Bu gibi yollara başvuran, yani, az önce sözünü ettiğimiz yolsuzluklara, haksız i'lâmlar vererek gelir artırma yoluna başvurulması halinde, kadı'nın azli veya kendisine bu tip hareketleri yapmaması için uyarıda bulunulmakta ve böylece İstanbul'a olan şikâyetlerin önü alınmak istenmekte ise de, bu şekilde kadı azli ile ilgili işlemlerin yapıldığını gösteren belge adedi yok denecek kadar azdır.

1783 senesinin Eylül ayı ortalarında yazılan adelet fermanı ehl-i şer'in kanunsuz hareketlerini konu etmektedir. Kadıların "mahsül def'i" adıyla para almamaları bu fermanda da tekrarlanmaktadır. Bunun alınmaması için fetva gereğince çıkarılan fermanların mahkeme sicillerinde yazılı olduğu, bunların tersine hareket edilmemesi emredilmekteydi. Zaman ve durum gereğince asker ve zahire toplamak, kadıların ve naiplerin mühim malların ordu ve diğer ihtiyaçlar için temin etmeleri vazifeleri iken, âyan ve kadıların aralarında anlaştıkları, kadıların bunların tamamlanması ve sevki gibi önemli

[1] Çankırı Şr. Sc. 6, s. 143.
[2] Çankırı Şr. Sc. 6, s. 143.

işlere sebep olacak, asker ve zahire afvı ve bunların miktarının düşürülmesi için i'lâmlar verdikleri, bunlarla da yetinmeyerek "harc-ı i'lâm" gibi ücretleri artırmak suretiyle kazanç temin etmek yoluna gittikleri bilinmektedir[1]. İleride göreceğimiz üzere, İstanbul'a ve orduya yiyecek ve diğer malzemelerin tedarikinde, âyân ve kadıların suistimali çok fazladır. Bunlar gerek kendi çıkarları, gerekse halk gözünde daha itibarlı bir yer edinmek bakımından bu tip hareketleri tercih etmekte olup, bu şekildeki hareketleri de gayet tabiî bulundukları yerlerde karışıklıklara sebep olmaktaydı.

XVIII. yüzyıl boyunca kadıların, naiplerin suistimalleri devam etmiştir. Elimizde, doğrudan doğruya ehl-i şer' mensuplarına hitap eden adalet yazılarının sayısı pek azdır. Fakat, ehl-i örf ve ehl-i şer' mensuplarının yolsuzluklarını birlikte mütalâa eden adalet yazılarının sayısı bir haylı fazladır.

Özellikle, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, kadı ve naiplerin suistimalleri ile ilgili yazıların çok arttığı ve özellikle "mahsul def'i" konusunda pek çok yazının yazıldığını görmekteyiz. Şimdi bu adalet yazılarını inceleyelim.

1796 senesinin temmuzu ortalarında, Anadolu'nun orta koluna yazılan adalet-nâmede, Rumeli ve Anadolu'da olan şehirlerin, kasabaların ve köylerinde olan bazı kişilerin kötülüklerini uygulatmak, intikam almak, bazı kişilere ceza verdirtmek için yalan söyleyerek dava gördürüp halkı rahatsız etmek yollarına başvurdukları açıklanıyor[2]. İstanbul'a gelen bu kişiler yalnız kendi çıkarları için arzlar temin etmekte ve dilekçeler yazarak "divân-ı hümâyûna" şikâyetler yağdırmaktaydılar. Bu kişilerin davalarını görmek için her kaza ve eyalet valisine ve hâkimine ferman yazılıp, mübaşirler yollanmıştı. Ne var ki bu çeşit uydurulmuş dava için çıkarılan fermanlar yerlerine ulaştığında davalının üzerinde kanunen birşey olmadığı yapılan araştırma sonucu ortaya çıkmakta ve davanın uydurma olduğu belli olmaktaydı. Bu yüzden davalı aleyhine zarar verebilecek harekette bulunulmaması, giden mübaşirin mübaşir ücretini bu durumlarda davacıdan alması için fetva çıkarılmıştı. Bundan böyle aslı ve doğruluğu olmayan uydurma davaların ortaya atılmaması, dava duruş-

[1] Trabzon Şr. Sc. 1938, Vr. 47, Fotokopi: 4.

[2] Kayseri Şr, Sc. 173, s. 137.

masında davacının hakkı sabit olmayıp zarar vermek, rahatsız etmek için dava açıldığı görülürse de, gerek İstanbul'a gidenlerin ve gerek vali, hâkim taraflarından tayin olunan mübaşirlerin mübaşir ücretlerini suçsuz davalıdan değil, davacıdan almaları ve bu hususlara uymayanların cezalandırılması cihetine gidilmesi uygun görülmüştü [1].

1796 Eylülünün ortalarında orta koldaki görevlilere, kadıların şer'î işleri gereği gibi görmeleri için bir "emr-i âlî" gönderilmişti. Bunda, hâkimlerin ülkedeki bütün şehir ve köylerde olan halktan fazla para almak için gerekli hususlardan başka "hüsn-ü hal üzere olanların sû-i hâlini ve sû-i hâl üzere olanların hüsn-ü hâlini i'lâm" etmek gibi yollara saptıkları, bu tip hareketlerin yapılmaması emredilmekteydi [2].

1797 senesinin Temmuzu ortalarında, aynı hususlara ve kadıların "mahsûl def'i" adıyla para almamaları hususları tekrarlanmıştır [3]. Anadolu ve Rumeli'de olan şehir ve köylerdeki reâyanın birbirlerine olan düşmanlıkları yahut haksız mal edinme düşüncesi ile uygunsuz şikâyetlere başvurmaları halinde, kadılar ve naipler de "mahsul def'i" adıyla akçe alarak suçsuz kişiyi zarara sokmaktaydılar. Bu tip hareketlerin yasaklandığı bu fermanda gene tekrarlanmıştır [4]. Daha önceki fermanlar da bu hususlara işaret olunduğuna göre, sorunu halletmek bir türlü mümkün olamamıştır.

1798 Aralığının ortalarında da aynı hususlar o tarihte yazılan adalet-nâmede mevcuttur. Fakat bu sefer daha etraflıca üzerinde durulmaktadır: Osmanlı topraklarındaki şehir ve köylerde suistimaller yüzünden halkın rahatı sağlanamamaktadır. Bu yüzden haklı, haksız pekçok kişi şikâyet için İstanbul'a gelmektedir. Devlet kazalarda cürümlere ve günahlara cesaret edenlerin, yerlerinde uygunsuz hareketleri görülenlerin durumuna değinmekte ve arz-ı i'lâmı gerektiren maddelerin hakkaniyet ve doğruluk esaslarına göre değerlendirilmesi, şikâyetlerin ve şahitlerin doğruluğu kesinleşmeden İstanbul'a arz ve i'lâmla başvurmak için gelmemeleri hususlarına değinmektedir. Haklı ve doğruluk ile ilgili hususların kadıların ve naiplerin tarafından ortaya çıkarılması gerekirken, yakın ve uzak yerlerden

[1] Kayseri Şr, Sc. 173, s. 137, Sivas Şr. Sc. 4, s. 148.
[2] Sivas Şr. Sc. 4, s. 133.
[3] Kayseri Şr. Sc. 174, s. 74.
[4] Kayseri Şr. Sc. 174, s. 74.

İstanbul'a pekçok i'lâm ve mahzarları gelmekte, bunların ekserisinin anlaşılmaz, kin güder tarzda düzenlendikleri duyurulmaktadır. Çok geçmeden, önce gelen aykırı ve ters arz ve mahzarların mesnetsiz ve haksız oldukları anlaşılıyordu. Bazı dava konuları hakkında da çıkan emirlerin cevabı olarak i'lâm gelmemekte ve i'lâm istendiğinde i'lâm almak için çok para istendiği, durumdan ve bununla ilgili iş sahiplerinin ifadelerinden ortaya çıkmaktadır. Bu konularla ilgili olarak, 1796 senesinin Eylül ayının ortalarında, Anadolu, Rumeli ve Akdenizdeki adalara başka başka "evâmir-i şerîfe" yollanmış ve gerekli uyarmalar yapılmış ise de, bu tarihe kadar bunun semeresi görülmemişti. Bundan böyle kazalardaki bazı kimselerin gerek İstanbul'a gönderilmeleri, gerek ele geçirilip hapsedilmeleri, başka yere sürülmeleri, cezalandırılmaları gereken hallerde, cürümlere cesaret edenlerin, kanunca haklarında ceza gereken durumları ve diğer arz ve i'lâmı gerektiren maddeler çıkdıkta dahi, yerinde doğruluk ve hakkaniyet ve sadakatle davaların görülmesi, aç gözlülükten ve mal kazanma yüzünden, yanlış arzlardan dolayı fermanın aksine yazı ve i'lâma cesaret olunduğunda, dava görülürken çıkan fermanın cevabı olarak i'lâm gerektiğinde maddelerde gösterilenden fazla para alınır, kötü durumdaki davalar iyi gösterilir tarzda arz ve i'lâm verilirse ehl-i şer' mensupları cezalandırılacaktı. Bu kişiler "mevâliden" ise azledildikten başka, ayrıca bir yere sürülecekler, kadı ve naipten iseler, özür ve cevaplarına bakılmayıp, azledilmeleri ile kalınmayacak, yerleri kadıasker ruz-namçesinden kazınacak, ayrıca haklarında şiddetli cezalar tertiplenecekti[1]. Böylece, ehl-i şer' zümresinin fazla kazanç için suistimallerinin önüne geçileceği ve halkın rahat, memleketin refah içersinde olacağı umulmaktaydı.

1800 Ağustosunun sonlarında yazılan adalet fermanı ise ölen askerlerin terekelerini kadı ve naiplerin yazması ve "resm-i kısmet" adıyla pek çok para toplamalarını konu etmektedir[2]. Bu XIX. yüzyıla ait olduğundan geniş olarak incelememekteyiz.

[1] Ankara Şr. Sc. 191, Vs. 176 "Adalet için fukaranın rahat emridir".

[2] Kadılar, nafaka ve varislerin hüccetlerinden harç aldığı gibi, terekelerden eşya ve mal satın alma gibi yollara da sapmaktaydılar. Fermanda, ayrıca ölen askerlerin malının çocuklarına ve varsa varislerine pay işleminde bin kuruşta yirmibeş kuruştan fazlasının alınmaması üzerinde durulmaktaydı. Ankara Şr. Sc. 191, Vs. 176.

EV GÖÇLERİ, LEVEND-EŞKİYA SORUNU İLE İLGİLİ ADALET-NÂMELER

Osmanlı İmparatorluğunda, Anadolu ve Rumeli'ye doğrudan doğruya levend, ev göçleri ve eşkıyalıklar ile ilgili adalet yazıları olduğu gibi, devlet görevlilerin suistimalleri ile ilğili olarak yazılan adalet yazılarında da bu konular söz konusu edilmektedir. Biz burada yalnız bu konuları hedef alarak yazılmış adalet yazılarını söz konusu edeceğiz. Osmanlı ülkesindeki, halk devlet görevlilerinin aç gözlülüklerinden dolayı kendilerinden olmayacak taleplerle ödeyemeyeceklerinden fazla mal vergi istemelerinden, eşkıyaların zulümünden dolayı yerini-yurdunu terketmek zorunda kalmaktaydı. Eşkıyalar ve levendler ise büyük gruplar halinde, özellikle, Anadolu'da kol gezmekteydi. Bu yüzden devlet bu karışılıkları önlemek için adalet-nâmeler yayınlamak ve böylece halkın refahını temin etmek yoluna başvurmuştur. Önce ev göçleri ile ilgili adalet yazılarını inceleyelim.

a) Ev Göçleri İle İlgili Adalet-nâmeler :

XVIII. yüzyılın ilk yarısında devlet ev göçlerini önlemek, halkın refahını temin etmek için pek çok adalet yazısı yazmıştır. Bunlardan 1740 yılında Anadolunun sağ koluna yazılan adalet fermanında, Osmanlı ülkesindeki şehirlerin güzel ve bayındır olmasına çalışılması, bunun için de herkesin gelirine ve kuvvetine göre vergi vermesinin gerektiği hatırlatılmaktadır. Birkaç senedenberi olagelen seferler sebebiyle gerek asker ve gerekse reaya mal ve bedenen birçok zahmet ve sıkıntıya maruz kalmıştır. Bundan dolayı dirlikde ilgisi olmayan taşrada oturan bazı kişiler sık sık vergi ödemek zorunluğunda kalmışlar, bundan kurtulmak için de gelip İstanbul'a yerleşmişlerdi. Bu yüzden İstanbul'da yiyecek sıkıntısı baş göstermiş, taşra eyaletlerinin durumu daha çok kötüleşmiş, pekçok şehir harap olmuş, vergileri ödemekte halk büyük zorluk çekmiştir. Barışın yapılması ve savaşların tamamen bertaraf olması sebebiyle, artık şeri'at hükümlerine aykırı ve fermansız olarak toplanmakta olan tekâlif-i şakkanın bütün halkın üzerinden kalkması, zulüm ile kimsenin rahatsız edilmemesi, herkesin kazancı, işi ile uğraşması istenmişti.

Anadolu ve Rumeli'nin üçer kollarına da yollanan 1740 tarihli bu "adalet - nâme-i hümayun" ile valiler, hâkimler, zabitler ve âyânlara bu bahsettiğimiz hususlar açıklanmış ve "bilâ-emr-i şerîf" ev göcü olmaması, vilâyet işini görmek için gelenlerin arz ve mahzar ile

gelseler dahi, toplu halde gelmeyip, bir-iki adam göndererek mümkün mertebe az kişinin gelmesi için tedbir alınması istenmişti. Bizzat kendi işlerini görmeye gelenlerin alaybeyi arzı, senedi, kadı'dan i'lâmları, yani iş için geldiklerini gösterir belgelerle gelmeleri bildirilmişti. İstanbul'a zahire ve eşya getiren tüccarlara ise her türlü kolaylık gösterilecekti. Bu tedbirler alındığı takdirde taşranın bayındır olacağı, İstanbulun da nüfusunun artmayacağı umuluyordu. Her adalet fermanında tekrarlandığı üzere, bunda da kadı, naip, yeniçeri serdarları, mütesellimler, voyvodalar, mukataa ve vakıf zabitleri, kethüda yerleri ve âyân bu emirlerin aksine hareket ederse veya karşı gelirse haklarında gereken ceza verilecekti[1].

Bu adalet fermanı yazılmadan önce yapılan (1736-1739) Avusturya ve Rusya savaşları ile bundan önce yapılan İran savaşları Osmanlı ülkesini maddî yönden büyük sıkıntılara sokmuştu. Fermanda da belirtildiği üzere halk sık sık vergi vermek zorunda kalmıştı. Savaş sıralarında tekâlif-i şakka türünden vergiler daha çok alınır olmuştu. Devlet bunu o zamanlar için uygun karşılamış, ama sulh zamanında sert tedbirler koymaktan da geri kalmamıştır. Gene savaş sebebiyle halkın sık sık vergi ödeyerek fakir düştüğü, İstanbul'da nüfus çokluğunun önlenmesi gerektiği üzerinde durularak, taşradan olacak göçler için o zaman geçerli olabilecek tedbirlerin alınması ile ev göçleri ve uygunsuz olarak toplanan tekâlif-i şakka türünden vergileri müsamaha ile karşılar vaziyette yazılmış ve savaşdan hemen sonra bunların önünün alınması için herhalde bu adalet fermanının yazılması zorunluluğu duyulmuştu.

1764 yılının Ocak ayının sonlarında Anadolu'nun orta koluna yazılan adalet fermanında, eşkıyaların zulmünün ve göçlerin önlenmesi konuları üzerinde durulmaktadır. Halkın korunması, levendlerin köy köy gezmemeleri, çeşitli bahanelerle halka zulüm olunmaması, vezirler ve beylerbeylerinin hazeriyeler ve haslarına ve diğer gelirlerine kanaat etmeleri ve bu gelirlerle daireleri halkını düzenlemeleri, bu konuda kusur edilmemesi istenmektedir. Eskiye göre zulümün kalkmış olması sebebiyle ziraat ve tarımı bırakıp, yerini-yurdunu terketmiş olan reayanın artık vatanlarına geri dönüp, ziraatle uğraşmaları gerekirken, bir müddettenberi kasabalar ve köylerde olan halkın da bir bahane bularak yurdlarını terkedip, İstanbul'a ve diğer

[1] Isparta Şr. Sc. 173, s. 55.

yerlere gelmelerinden yakınılmaktadır. Bu yüzden araziler ziraatten yoksun olduğu gibi, geride kalan halka yüklenen vergi mikdarı da artmıştır. Geride kalanlar bunu ödeyemez hale geldiklerinden vatanlarını bırakıp, kiminin İstanbul'a ve kiminin diğer yerlere gittiğinin yakinen bilindiği açıklanmakta, zulümlerin toptan kalkması gerektiği, bunun için çeşitli tarihlerde çıkarılan "tenbihat-ı hümâyun" a uyulmadığından söz edilmektedir. Bundan sonra herkes kasabasından, köyünden kalkıp, diğer yerlere gelirse, eski yerlerine nakil ve iskân olunacakları, bundan böyle İstanbul ve diğer yerlere ev göçünün olmaması, kazanın kaza ahalilerinden kimseyi dışarıya bırakmamaları için "nezr"e bağlanmaları ve birbirlerine kefil olmaları ve "hüccet-i şer'iye" düzenlenip bunun Baş Muhasebeye kayd olunmak için İstanbul'a gönderilmesi bir tedbir olarak görülmüştü. Yerini terkedenler eski yerlerine gönderilecekler, her kaza halkı gücüne göre "nezr"e bağlanacak, birbirlerine kefil olacaklar ve böylece de memleketin düzeni sağlanacaktı [1].

b) Levend, Eşkıya Sorunu İle İlgili Adalet-nâmeler:

Göçlerin en önemli sebebi halkın emniyetinin olmayışı, eşkıyalardan kendilerini kurtaracak kuvvetli bir elin bulunmayışı idi. Bunu anlayan devlet eşkıyalığın ve levendliğin önlenmesi için sık sık adalet-nâmeler yayınlamıştı.

1740 senesinin kasım başlarında gene sağ koldaki görevlilere, eşkıyalık ile ilgili hususları kapsadığından, özellikle il erlerini hedef tutan bir adalet fermanı yazılmıştı. Bundan uzun süren seferler sebebiyle Osmanlı topraklarında yaşıyan vilâyet âyânı ve vilâyetin ileri gelenlerinin sefere yardımları sebebiyle sıkıntı içinde kaldıkları açıklanmaktadır. Seferler son bulduğundan artık sükûn ve rahatlığın tekrar geri gelmesi, zulmün önlenmesi için "adalet-nâme-i hümayûn" çıkarıldığı söylenmektedir. Bu adalet fermanı kapısız levendleri konu edinmektedir. Özellikle, savaş bittikten sonra levendlerin bir kısmı ihtiyaç fazla olmadığı için serbest bırakılır, yani kapıdan çıkarılırlardı. Ferman, bu sıralarda kapılardan ayrılan bazı "başıboş levendât ve hademe"lerin herbirinin başka bir yere gittiklerini, yahut eski yerlerine gidip kâr ve kazançlarıyla meşgul olmayıp, serserilik, eşkıyalık yoluna saptıkları, halka zarar verdikleri duyulduğundan, bu

[1] Ankara Şr. Sc. 148, Vs. 243.

şekilde gezenlerin yakalanması, bunların reayâya zarar vermelerinin önüne geçilmesini istemektedir. Eğer bu kapısız levendler bir yerde toplu halde bulunuyorlarsa, üzerlerine hâkimler, zabitler, savaşa yarar ileri gelen kuvvetli kişilerin birleşip yürümeleri icap etmekteydi. Eğer herhangi bir kişiye mal edinmek amaciyle kötü muamele yapılırsa, bu alınan mal veya para hâkimlerin, zabitlerin, âyânların mallarından zorla geri alındıkdan başka, bu şekilde gevşeklik veya itaatsizlik gösterenler ağır cezalara çarptırılacaklardı[1].

1740 tarihini taşıyan bu adalet fermanı savaşlardan sonra sayıları çok artmış bulunan kapısız levendlerin yakalanmaları, mal edinmek amaciyle kimsenin bu kişilerle anlaşıp yolsuz hareketlere girişmemesini konu aldığına göre, bu sıralarda böylesi hareketler çok yaygın olmalı ki, merkezden yani İstanbul'dan bunları önlemek için teşebbüse geçilmek zorunda kalınmıştır.

1743 senesinin Eylül ayının ortalarında sadrazam çuhadarı İbrahim Ağa eliyle gelen adalet-nâme sağ koldaki görevlilerin eşkıyaları yakalamalarını emretmektedir[2]. Daha etraflıca yazılan bir diğer adalet fermanı da, 1745 Temmuz ayının başlarında sol koldaki kadılar, naipler, mütesellimler, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları, has ve vakıf zabitleri, aşiret ve kabilelerinin boy beyleri, vilâyet ileri gelenleri "âyân-ı vilâyet," iş erleri, kaza ve nahiye, köy kethüdalarına hitap etmekte, özellikle eşkıyaların ortadan kaldırılmasını, yolcuların rahat etmesini, böylece herkesin işi ve gücüyle uğraşmasını hedef tutmaktadır[4].

Boş kalan kişiler (çiftini çubuğunu bırakmış olan levendler) ya bir kapıya girerler yahut "mîrî levendât tahrîrine me'mûr" olanların bayraklarına katılıp sefere giderlerse bu başıboş, serseri gurubu ortadan kalkacaktı. Fakat, bu mümkün olmadı. Adalet fermanında da belirtildiği üzere başıboş levend, haram-zade adları ile dolaşan eşkıyanın pek çoğunun başlarının kesilerek İstanbul'a gönderilmeleri gerekli iken, görevliler işe sıkı sarılmadıklarından başıboş levend eşkıyası ortalığı boş bulup eşkıyalık yapmış, sefere katılmamış, bölükbölük serseri güruhu halinde sağda-solda dolaşmaya başlamışlardı. Adalet fermanında, bunlar eyâlet ve kazalardaki hangi kasaba, köy

[1] Konya Mevlâna Müzesi, Isparta Sc. 173, s. 82.
[2] Ankara Şr. Sc. 125, Vs. 264.
[3] Afyon Müzesi, Afyon Şr. Sc. 45, Vs. 229.
[4] Ankara Şr. Sc. 127 Vs. 76 s. 41.

ve diğer yerlere inerlerse ve her nerede görülürlerse, fırsat ve zaman bırakmaksızın birlikte üzerlerine yürünüp, öldürülmeleri, yanlarında bulunan at, kilim, mal ve eşyalarının alınması, başlarının kesilerek İstanbul'a götürülmesi istenmekte, her zaman olduğu gibi reayâ'nın korunması üzerinde durulmaktadır.

1746 senesinin Ocak ayının sonlarında yazılan adalet fermanında eşkiyaların cezalandırılması ile ilgili aynı hususlar mevcuttur. Üsküdar'dan Anadolu'nun sağ ve soluyla, orta kolunun sonuna kadar olan yerlerdeki görevliler ile il erleri bu konuda görevlendirmektedir. Umumiyetle eşkıyaların cezalandırılmaları bahar mevsiminde "nev-rûz"da başlamaktadır. Eşkıyalar bu mevsimde köşelerinden, yani gizlenmiş oldukları yerlerinden çıkmakta, yolculara, vilâyet halkına zulüm yapmakta, çeşitli soygunlarla geçtikleri yerlerde derin izler bırakmaktaydılar. Bu fermanda da, eşkıyaların ele *geçirilmesinde ihmâl olunmaması*, hangi hududda zarara sebep olmuşlar ise, o hududa dahil yerlerdeki hâkimler, zabitler, ve âyân zümresine bu zararın ödetileceği, mukataa sahiplerinin de mukataalarının ellerinden alınacağı, bununla da kalınmayarak muhakkak haklarından gelineceği yolunda tehdit ve korkutma yoluyla eşkıyanın ele geçirilebileceği umuluyordu. Bütün bunlara, bunca tedbire rağmen, başıboş gezen kapısız levend eşkıyalarının çoğu kez yakalanmadığı ve Anadoluyu bir karışıklık içine soktukları bilinen bir gerçektir.

1740 ile 1747 arasında eşkıyaların, özellikle kapısız eşkıyaların yakalanmalarını hedef tutan adalet fermanları, İran ve Avusturya savaşlarından sonra sayısı çok artan ve Anadolu'nun her tarafında karışıklık yaratan bu kişilerin ortadan kalkmasını temin edememiştir.

1747 Martında, Anadolu Valisi Süleyman Paşa'nın yazdığı adalet buyruldusu eşkıyaların yakalanması ile ilgilidir. Süleyman Paşa, Ankara Mutasarrıfına, sancakdaki kadılar ve naiplere, zabitler, âyân ve iş erlerine, Anadolu eyaletinin kendisine verildiğini, bu buyrulduya göre, herkesin birleşerek, ortaya çıkan yaramaz ve haram-zade eşkıyasının eziyet ve zorbalıklarından halkın korunmasını, bunun için özellikle bütün zabitlerin ve âyânın (ileri gelen yerli ailelerin) birleşerek eşkıyaları yakalayıp cezalandırmaları için "divân-ı Anadolu"ya gönderilmelerini istemiştir. Gene, Kütahya Valisinin buyruldusunda da belirtildiği üzere, valilerin geçmiş oldukları kasabalar ve

köylerde kurban, bayrak, çavuş ve daha başka adlarla para toplamamaları üzerinde durulmaktadır[1].

1748 Martının başlarında, arpalık olarak kendisine Ankara Sancağının Mutasarrıflığı verilen Seyyid Halil Paşa'ya, kazalardaki kadılara, kethüda yerlerine, yeniçeri serdarlarına, malikâne mutasarrıflarına, voyvodalara, has ve vâkıf zabitlerine, savaşmağa yarar il erlerine, vilâyet ileri gelenlerine, iş erlerine yazılan adalet fermanının edindiği konu eşkıya tedibi ile ilgilidir[2]. Bu adalet fermanında da devlet görevlilerinin birleşerek eşkıyanın yakalanmasında, cezalarının verilmesinde birbirlerine yardım etmeleri üzerinde duruluyor. Fakat, bu bahane ile eşkiyalıkla ilgisi olmayanlara hücum edilmemesi, reâya'ya boşuna vergiler yüklenmemesi gibi işlemlere kalkılmaması üzerinde de durulmaktadır. Eşkıyanın yakalanmasında gevşek davrananlara verilecek cezaların türleri de bu adalet fermanında mevcuttur[3].

29 Eylül 1748'de Kütahya Valisi Çelik Mehmed Paşa'nın Sögüd, Yarhisar, Lefke, Torbalı, Taraklı, Gölbazarı, Bazarcık kadılarına, voyvodalarına, kethüda yerlerine yeniçeri serdarlarına, vilâyet ileri gelenleri ve iş erlerine hitaben yazdığı "adalet buyruldusunda" eşkıyalar ile ilgili hususlar üzerinde durulmaktadır. Buyruldu da, kasaba ve köylerde, başıboş, senedsiz gelip-geçen eşkiyaların, levendlerin ve haram-zadelerin bulunduğu haber alındığı, bunların birleşilerek üzerlerine gidilmesi, gereği gibi araştırılarak ölü veya diri yakalanıp "Divân-ı Anadolu'ya" getirilmesi, bu konuda bahaneler ileri sürülmemesi, bu buyruldunun da kadı defterlerine geçirilmesi bildirilmekteydi[4].

Anadolu eyaletlerine tayin olan şahıslar, görevlerine tayin oldukları anda ve daha sonraki tarihlerde, bölgeleri olan yerlerdeki halkın düzeni, refahı, yapılacak işlerin kanun ve düzen içerisinde yürümesi için adalet buyruldularını zaman zaman yayınlamışlardır. Bunların kendilerine yazılan adalet fermanları gereğine göre düzenlemekteydiler. XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait olmak üzere, özellikle eşkıya yakalanması ile ilgili olan bu buyruldulardan birkaç

[1] Ankara Şr. Sc. 127, Vs. 351, s. 200.

[2] Ankara Şr. Sc. 130, Vs. 413.

[3] Ankara Şr. Sc. 130, Vs. 413.

[4] Topkapı Sarayı Saray Arşivi, Göynük Şr. Sc. 42/1379 "Varak numarası yazılmamış, ya da tarafımdan alınmamışdır. Tarih gelişinden buyruldu bulunabilir.

tanesini daha önce mevzuubahis etmiştik. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da bu tip adalet buyrulduları mevcuttur. 24 Ocak 1764'de Saruhan Sancağına dahil olan yerlerdeki reâya ve memlekete zarar veren eşkiya ve haram-zadelerin ortadan kaldırılması, Anadolu Valisinin kaymakamı olan Seyyid Abbas'ın Saruhan'da mevcut kazalardaki görevlilere hitaben yazdığı buyrultu bunlara bir örnektir[1].

1768 Martının sonlarında Anadolu'nun orta koluna yazılan adalet-nâme de genel olarak eşkıyalık hareketleri ile ilgilidir. Tabiî ki, diğer yazılarda olduğu gibi, en başta halkın refahına çalışılmasına değinilmektedir. Sonra, şehir ve köylerde haksız yolla mal kazanmak sevdasında olanların "hilâf-ı inhâ" İstanbul'a, vali ve hâkimler taraflarına şikâyetlerde bulunduklarını, bunların davalarını tetkik için bazen İstanbul'dan ve bazen de valiler, hâkimler tarafından mübaşir tayin edilip yollandığında, duruşmada, kandilerine hasım olan kimsenin haklı olduğu şer'an ortaya çıktığı ve gerçekleştiği görülmektedir. Bundan sonra, duruşmadan sonra suçsuzluğu anlaşılanlardan mübaşiriye alınmaması öneriliyor. Ayrıca, bu gibi davalarda kadıların kendileri için de bir miktar para aldıkları ve böylece davalının zararının arttığının da anlaşıldığı açıklanmaktadır. Ferman bu arada eşkıyalığın önlenmesi konusunda da uzun uzadıya durmaktadır[2].

1774 Eylülü sonlarında yazılan ve Anadolu Beylerbeyini hedef tutan ve adalet konularını içine alan "emr-i âlî"ise eşkiyanın ortadan kaldırılması konusunda durmaktadır. Eskiden olduğu gibi, eşkıyanın ortaya çıkmasının sebebi olarak "sefer-i hümâyûn" gösterilmiştir. Sefer sebebiyle Anadolu'da vezirler, beylerbeyleri, zabitler bulunamamakta, yani Anadolu eşkıyanın ortaya çıkması için müsait bir durum arzetmekteydi. Anlaşıldığına göre, Anadolu'da eşkıyanın çeşitli yerlerdeki zararları devam etmekte ve valiler bunu zaman zaman kendileri için bir kâr yolu olarak düşünmekte ve kazanç temin etmek için bunlarla anlaşma yollarına başvurmaktaydılar. Bunların yakalanarak halkın huzurunun geriye iadesi arzu edilmekte ve bu tip hareketlere baş vurulmaması için gereken uyarmalarda bulunulmaktadır[3].

[1] Uluçay, Çağatay; aynı eser, sh. 207-208.

[2] Ankara Şr. Sc. 153, Vs. 215 "mahsûl def' ve hilâf-ı kanûn resim namiyle bir akçe ve bir habbe taleb" olunmaması isteniyor.

[3] Afyon Şr. Sc. 55, Vs. 21.

1775 senesinin aralık ayının sonlarında Anadolu Valisi, Kütahya Kadısı ve diğer görevlilere hitap eden adalet fermanında, gene eşkiyalıklarla ilgili pekçok olay konu edilmektedir. Arka arkaya eşkiyalıklarla ilğili adalet fermanlarının sıralanması bize Anadolu'da eşkiyaların yapmış olduğu hasar hakkında geniş bilgiyi verebilir sanırız. Devrin diliyle, yaramaz, haram-zade, haydut, kutta'-i tarik diye adlandırılan başıboş levendlerin, ziraat ve kâr ve kazancı ile uğraşan halka verdikleri zarar çok büyüktü ve halkı tedirgin ediyordu. Bu kapısız levendlerin, Anadolu yakasında, Kütahya, Karaman, Adana, Sivas, Maraş, Erzurum eyaletlerinde ve çeşitli yerlerinde üç-beşyüz kişi toplayıp, etrafda bulunan reâyanın mallarını zaptedip, kendi adlarına geçirdikleri, kervan ve yolcuların yollarını kesip, mal ve eşyalarını yağmaları, adam öldürmeleri, kan dökmeleri, namusa tecavüz etmeleri olağan olaylar olmuştu. Bunların ortadan kaldırılması için karar verilmiş, Şeyhülislamdan da fetva alınmış, fakat, levend zümresinden Rakka, Diyarbakır, Musul, Şehrizur, Anadolu, Sivas, Maraş, Karaman, Adana, Trabzon, Halep valilerinin, Malatya Mutasarrıfının, Bozok Voyvodasının kethüdası maiyetiyle Bağdat tarafına gidenler ve bu sefer sırasında vezirler ve beylerbeylerinin kapılarına sığınan şakilerden, tövbe edenlerden, ellerinde vezirler ve beylerbeylerinin tarihi üzerinde yazılı buyruldu ve senedi olanlardan başkaları, nerede serseri olarak dolaşırlarsa yakalanıp cezalandırılacaklardı[1]. Vali ve mutasarrıflar, âyân ve zabitler, etrafda olan diğer görevlilerden yardım istenir yahut haber gönderilir ise, yardım edecekler ve derhal eşkıyanın üzerine varılmakta hiç tereddüt gösterilmeyecekti[2].

1776 senesinin Ocak ayının sonlarında Anadolu Valisi Ali Paşa-başta olmak üzere, eyâlet içindeki sancak mutasarrıfları, Kütahya kadısı, kazaların diğer kadıları, naipleri, mütesellimler, voyvodalar, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları, vilâyet ileri gelenleri, zabitler ve iş erlerine hitap eden ferman ise, Anadolu'nun durumunu ortaya koyan pekçok bilgiyi ihtiva etmektedir[3].

Anadolu'nun düzeni için çıkarılan "ahkâm-ı şerîf"lere uyulmadığı, eşkıyanın çeşitli zulümlerinden halkı korumak için pekçok adalet fermanının çıkarılarak memleketin düzeninin eskisi gibi korun-

[1] Ankara Şr. S. No. 164, Vs. 189.
[2] Ankara Şr. Sc. No. 164, Vs. 189.
[3] Ankara Şr. Sc. No. 164, Vs. 218.

masına çalışıldığını izah eden fermanda, özellikle, kapısız eşkıyasının durumu ele alınıyor: Levendler bağlı oldukları kapılarda tayin edilen tayinat ve ulûfelerine kanaat etmemekde, yol kesmek, fukaraya zarar vermek, zulüm yapmağı âdet edinmekteydiler. Artık, güvenilir, sadık bölükbaşıların ve levendlerin bulunmadığı, Adana, Erzurum, Kütahya, Karaman, Sivas, Maraş, Aydın ve buralara yakın eyalet ve sancakların sağ ve solundaki aşiret ve kabile türkleri ve diğer vergi veren kişiler ve çiftlik halkının hisselerini ödemeyip bir at bulup, levendlik yoluna koyuldukları görülüyor. Bu kişiler, vezirlerin, beylerbeylerinin kapılarına gelip, baş ağa, bölükbaşı adına kayıt olmaktadırlar. Bölükbaşılar, baş ağalar ise, ayak takımı, yol ve erkân bilmez değersiz kişiler olduklarından bunları kabul etmektedirler. Böylece, üçyüz-beşyüzbin kişilik topluluklar halinde yol kesmek, adam öldürmek, zorla mal zaptetmek, namus bozmak, memlekette karışıklık yaratmak gibi kötülükleri âdet edindiklerinden, eyâlet ve sancak mutasarrıfları, mütesellimleri ve voyvodalardan çıkarı olanlar, kapılarında baş ağa, bölükbaşılar ve neferleri beslemekte ve dolayısiyle karışıklıkların çıkmasında rol oynayan önemli sebeplerinden birinin başlıca âmili olmaktaydılar [1]. Levendlerin kabileler, aşiretler, kazalarda akraba ve yakınları olduğundan hizmet ettikleri vezirler, beylerbeyiler, mütesellimler, voyvodalar yerlerinden hareket etmeden, bu tanıdık eşkıyaya el altından haberler göndermekte, eşkıyaların üzerlerine varıldığı anda bile bunlarla çarpışmaktan kaçınmakta belki onlara yardım ile ele geçmelerine engel olduklarından başka, ekseriya, ufak bahanelerle yerlerini terkedip eşkıyaların ve erbaşlarının yanında toplanıp memleketin harap olmasına sebep teşkil eylemekteydiler.

Kasabalar, köyler, aşiret ve kabilelerin halkından bazı açgözlü fesatçı kişiler, kapısız levendlerin zorla yağma eylediği hayvanları, eşya ve malları gizlice kendilerinden satın almakta, satamadıkları şeylerin çoğunu kapılardaki baş ağalara verip, baş ağalar da bunları kendileri aldıkdan başka, ayrıca ulûfe ve bahşişlerini alarak sefere gittiklerinde işe yaramayıp, düşmanla karşılaştıklarında yüz çevirip, kaçmaktaydılar [2].

7 Mart 1776'da Ali Paşa'ya yazılan adalet fermanı gene levend hareketlerini konu yapmaktadır. Kaldırılmaları fetva ve fermanla

[1] Ankara Şr. Sc. No. 164, Vs. Vs. 218.
[2] Ankara Şr. Sc. 164, Vs. 218.

kararlaştırılan vezirlerin, sancak beylerinin kapılarındaki levendlerin yerine, delil, gönüllü, tüfenkcinin düzenlendiği bunların başına sadık delil başı ve tüfekci başı gerektiği, fakat bazı önemli işlere ve diğer hususlara memur olanların indikleri kasabalar ve köylerde kahveci, çavuş, bayrak, kurban, oğlan ve uşak akçesi adıyle zayıf ve fakir kişilerden ücret istenmeyip memleketin harap edilmemesine, kendi durumuyla ve dürüstlüğüyle belli olan bir delil başı ve tüfekçi başının aranması hususları üzerinde durulmaktadır[1]. Böylece, Anadolu eyaletinde mevcut olan levendlerin ve tüfenkçi başı ile delil başıların konu ettiğimiz suiistimallerinin önü alınmak isteniyor.

Eskidenberi tekâlif-i şakkaların toplanmaya devam ettiğini ve devam etmekte olduğunu 1777 Nisanında Karaman Valisine, Konya Kadısına, Kayseri Naibine ve diğer görevlilere gönderilen fermandan anlamak mümkündür. Kayseri halkının İstanbul'a gönderdikleri dilekçelerinde Karaman valilerine, kazalarından eskidenberi düzenlenen imdad-ı seferiye ve imdad-ı hazeriyeleri ödedikleri halde, valiler tarafından teftiş adıyla fermansız bölük ve mübaşir gönderilerek zulüm yapılmaması için 1152 (1739-1740)da "emr-i şerîf" gönderildiği halde, valilerin bunlara uymadığı, bölükbaşılar üç-dört yüz eşkıya toplayıp teftiş adı ve hazeriye toplamak bahanesiyle Kayseri'ye bağlı İç Köyüne gelip birçok zulümler yapıldığını yazmaktaydılar. Durumu tahkik eden mübaşirler olayların doğru olduğunu bildirmişlerdir. 1751 Ocağında daha geniş olarak yazılan fermanda, eyalet ve sancak mutasarrıfları kendilerine ayrılan seferiye ve hazeriye ve belirli haslara iltifat etmeyerek, etrafa buyruldular yazarak mübaşirler yollayıp, ahaliden "zahire baha ve kudumiye ve mübaşiriye" ve diğer adlarla pekçok para aldığı ve zulüm yaptıkları açıklanıyor. Âyânlar da halka zulüm yapmakdan geri kalmamaktaydılar. Adaleti kapsayan 1775 Nisan tarihli, Rumeli ve Anadolu'nun üç kolundaki eyalet ve sancak mutasarrıflarına hitaben bir fermanın yazıldığı belirtildikden sonra, Kayseri halkının Karaman valilerine fermanla belirtilen vergilerin dışında başka vergi ödenmemesi söyleniyor. Fakat köy köy gezen, her köye bir sürü levendle gelen bölükbaşılar konak harcı, kurban, baha ve daha başka paralar toplayarak halka zarar verdiklerini öğreniyoruz. 1776 senesinin aralık ayının başlarında ise, aynı hususlar tekrarlanmakta, belli olan hazeriyenin "ma'rifet-i şer'" ile memleket âyânı tarafından

[1] Ankara Şr. Sc. 164, Vs. 219.

valiye teslimi, o da aldığına dair sened vermesi, kimseye zarar vermeyecek tarzda vergiler toplanması, adalet-nâmenin dışına çıkılmaması üzerinde dikkatle durulmaktadır [1].

Bu verdiğimiz bilgilerden de anlaşıldığı üzere, halk levendliği kolay bir yol olduğu için tercih eder olmuştur. Eski göçtükleri yerlerde bulunan akrabaları ve tanıdıkları da kendilerine soygunlarda yardımcı olmaktadırlar. Çıkarları olan devlet görevlileri, vilâyet âyânı yani ileri gelen yerli aileler de bu levend kalabalığından istifade etmek istiyor, bu da levendliğin daha çabuk gelişmesini temin etmektedir.

1777 senesinin Kasım ayının sonlarında Üsküdar'dan Anadolu'nun orta kolunun sağ ve soluyla, sonuna kadar olan yerlerdeki görevlilere hitap eden adalet fermanında, Anadolu taraflarından Bolu ve Kastamonu ile diğer sancaklardan İstanbul'a olan göçlerin sebepleri ve ev göçlerine sebep olanlara verilecek cevapları izah etmektedir [2].

Bu adalet fermanı da diğerleri gibi Anadoluda adaleti ve halkın rahatının teessüs etmesini hedef tutmaktadır. Vali, kadı, zabit olarak tayin edilen kimselerin görevleri halkı korumak olduğu halde bunlara riayet edilmemiştir.

İki sene önce, yani 1775 de Anadolu'nun ve Rumeli'nin her üç koluna yazılan "ahkâm-ı celîlede" bundan sonra vezirlerden, beylerbeylerinden, mütesellimlerden, voyvodalardan, âyânlardan ve zabitlerden herhangi birisi, korunamayacak kadar zayıf kişilere kanun dışında zulüm ederse, aman vermeden haklarından gelinecek ve herkes sahip olduğu eyalet ve sancak ve kazaların bayındırlığını gerektirecek dikkati göstereceklerdi. Zulüm yaptığı öğrenilen vezirlerden birkaç tanesinin tuğ ve sancakları kaldırıldığı söylendiği gibi, âyân olanlardan zulümleri bilinenlerin de cezalandırılacağı, zabitler için de ayni şekilde cezaî işlemin yapılacağı duyrulmuştu. Nevarki, ev göçleri devam etmiş, vatanlarını terk edenlere göç sebebi sorulduğunda, zulümden dolayı yerlerini terkettikleri öğrenildiğinden ilk anda herkese, her yere tekrar "evâmir-i aliyye" yazılmıştı. Sonra her tarafa gizlice casuslar yollanmış ve gizlice memleketin durumu sorulmuş, halka zulüm edenler, kim olurlarsa olsun, halka ibret olsun diye cezalandırılma yoluna gidileceği duyrulmuştu. Eğer bu kişiler, vezir yahud beylerbeyi ise-

[1] Kayseri Şr. Sc. 158, s. 32.

[2] Afyon Müzesi, Afyon Şr. Sc. 55. Vs. 262.

ler, derhal vezirlikleri ve beylerbeylikleri, diğer zabitlerden ve âyândan iseler dirlik ve geçim kaynakları kaldırılacak, bununla da kalınmayarak vakit geçirilmeden cezaları tertip olunacaktı[1].

1777 tarihinde yazılan bu ferman Anadolu'nun diğer sancak ve kazalarına da yollandığı için, aynı fermanın diğer suretlerinin Kayseri ve Sivas'a da gönderildiğini, Afyon, Kayseri ve Sivas sicillerinin karşılaştırılması sonunda tespit etmiş bulunuyoruz. Yalnız, bu adalet fermanının, suretlerdeki yazılış tarihleri aynı olmasına karşılık, İstanbul'a şehirlerin yakınlığı, uzaklığı sebebiyle, çeşitli tarihlerde sancak ve kazalara varması yüzünden, şehirlere varış ve sicillere işlenmiş tarihleri başka başkadır[2].

DEVLET GÖREVLİLERİNİN ÇEŞİTLİ SUİSTİMALLERİ İLE İLGİLİ ADALET-NÂMELER

Ehl-i örf ve ehl-i şer' mensuplarının yaptıkları çeşitli suistimaller ve zulümlerden dolayı reâya yerini-yurdunu terketmekte ve İstanbul'a, bu zülümler ile ilgili olarak pekçok dilekçe yollanmaktaydı. Reâyayı ençok yıldıran ehl-i örf zümresinin sık sık tekâlif-i şakka toplamaya çıkması, imdad-ı seferiye ve imdad-ı hazeriyeyi gerekenden daha çok toplar olmasıydı. Bunlardan başka, ehl-i şer' mensubu şahıslar ile ehl-i örfe ait kişilerin, aralarında anlaşarak yaptıkları suistimaller de devletin gözünden kaçmaktaydı. Bunları önlemek için pekçok adaletnâme yazılmış ve devlet görevlilerine bu tip hareketlere tevessül etmemeleri duyrulmuştu.

1714 Eylülünün ortalarında Anadolu'nun sol kolundaki görevlilere yazılan adalet fermanı, chl-i örf suistimallerini ortaya koymaktadır. Fermanda, Osmanlı ülkesinin her tarafındaki halkın, bu neşredilen fermânda sözü edilen adalet ilkelerinin ışığı altında gözetilerek korunmaları isteniliyor. Bundan böyle, vezirler, beylerbeyleri, sancak beyleri, mütesellimler, has voyvodaları ve ehl-i örfe mensup diğer devlet memurları tarafından halkın hile yolu ile aldatılmaması, kaftan baha, zahire baha, nal baha, diğer zulüm ve bahanelerle kanun dışı vergiler yükleyerek, halkı rahatsız ettiklerinin öğrenildiği, Padi-

[1] Afyon Şr. Sc. 55, Vs. 262.

[2] Afyon'a bu adalet fermanının varış ve sicil defterine işleniş tarihi 27 Aralık 1777 olmasına karşılık, Sivas için bu tarih 24 Mart 1778 olarak göze çarpıyor. Kayseri için ise bu tarih 19 Mart 1778 dir. Kayseri Şr. Sc. 159, s. 4.

şahın bu tip hareketlere "rızâ-yı hümayunu" olmadığı açıklanmaktaydı[1]. Bu tip hareket edenler şiddetle cezalandırılacaklardı.

Anadolu'daki sipah-silahdar ile bölükân-ı erba yâni, "sağ garipler, sol garipler, sağ ulûfeciler, sol ulûfecilere" ait neferlerden "eşkinci ve müteakidin ve kul oğullarından" birinin yakalanıp, getirilmesi gerektiğinde eski kanuna göre, yerlerindeki zabitleri olan kethüda yerleri bunu yapmakla görevli iken, kadılar, naipler, mütesellimler, voyvodalar, subaşılar tarafından zabitlerinin haberi olmadan bunlar yakalanıp hapsedilmeye başlanmışlardı. Bu durum, sipah ve silahdar ocakları zabiti tarafından şikâyet olunmuştu. Bunun üzerine, 1722 Aralıkı ortalarında, Anadolu'nun sağ koluna yazılan adalet fermanında, eski kanunlarda olduğu üzere, bunların, zabitleri olan kethüda yerleri vasıtasıyla yakalanıp, hapsedilmeleri, dışarıdan kanunsuz olarak kimsenin karışmaması konu edilmekteydi[2].

1740 Haziranı başlarında yazılan adalet fermanında valilerin ve görevlilerin suistimalinden bahsetmektedir. Valiler az önce bahsettiğimiz suistimalleri yapmaktadırlar. Valiler az önce bahsettiğimiz tekâlif-i şakka türünden vergileri toplamaktaydılar.

Kadılar ve naipler hüccet-i şer'iyeden verdikleri arzlar ve sicillere kaydolunan davalardan ve diğer işlerden, idare memurları, muhassıllar, has ve vakıf zabitleri, mütevelliler, câbîler, zeamet ve timar mütevellileri ellerine verilen beratlar ve "defatir-i hakaniye ve evamir-i aliyyede" bildirilenden fazla kolcu, yazıcı akçesi, sarrafiye, akçe başı, bedava yem-yiyecek ve diğer zulümlerle reâyadan akçe almaktaydılar. Adalet fermanı bu tip suistimalleri önlemek amacını gütmekteydi. Kethüda yerleri, yeniçeri serdarları ve vilâyet ileri gelenleri de buyruldularda istenilen verginin dağıtımı ve toplanmasında, herkesin tahammülüne göre, "ma'rifet-i şer'" ile "tevzi'-i defter" edip, tekâlif-i şakka yüklemeyecekler, kendileri ve kadılar ve naiplerin çıkarları için çalışmayacaklardı.

Seferler sebebiyle bu hususlara dikkat olunamamış, fakat, savaş sona erdiğinden bahsi edilen bu hususlara devlet yükümlülerinin artık riayet etmeleri tenbih olunmuştu[3].

[1] Bolu Şr. Sc. 42/844, Vr. 88-B.

[2] Afyon Şr. Sc. 38, Vs. 120.

[3] Uluçay, Çağatay; 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri, İst, 1955, s. 191-194.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında gördüğümüz, ehl-i şer' ve ehl-i örf mensuplarının yapmış oldukları yolsuz ve usulsüz hareketler ve soygunların daha sonra yayınlanan adalet-nâmelerde de devam ettiğini görmekteyiz. Bu hareket tarzı, ehl-i şer' ve ehl-i örf mensuplarına kazanç temin ettiği gibi, şehir içerisinde olan yerli ailelere de kazanç sağlamaktaydı ki, bunun nasıl olduğu izah olunacaktır.

1740'dan sonra, Anadolu'dan tekâlif-i şakka'nın kalkması ve paşaların birçok usulsüz hareketlerini önlemek için, paşalara hitaben pekçok adalet fermânı ve adalet fermanlarının dışında diğer münferit fermanların yazılmasına devam olunmuştur. Bazı paşalar samimî olarak tekâlif-i şakka'nın toplanmamasını istemekte olduklarından yahut öyle görünmek icap ettiğinden "adalet buyrulduları" yazmak suretiyle "tekâlif-i şakka"nın toplanmamasını eyaletlerine bağlı olan yerlere yazmışlardır. Örneğin, 28 Mart 1746'da Kütahya Valisinin Kütahya'dan Sivas'a kadar olan yerlerdeki valilere yazdığı "adalet buyruldusu"nda bayrak, kurban, çavuş, gel-geç akçesi adıyle akçe alınmaması, toplanacak zahirelerin satın alınarak toplanması, bu hususun halka bildirilmesi istenmişti[1]. Zahirelerin böyle satın alınarak toplanması ile bu konuda yapılan suistimalin önü alınmak istenmekteydi.

1742 Nisan sonlarında yazılan "adalet-nâme-i hümâyûn"da Anadolunun orta kolunun sonuna kadar olan yerlerdeki beylerbeyleri, kadılar, naipler, menzil mübaşirleri, mütesellimler, voyvodalar, zabitler ve vilâyet ileri gelenlerine hitap olunmaktadır. Bu fermanda, vilâyet valilerine tayin olunan imdâd-ı seferiyye ve imdad-ı hazeriyelerin toplanması, bunun dışında tekâlif-i şakka toplanmaması üzerinde durulmuştur. Bundan sonra menziller konusuna geçilmektedir. Menziller de maliye tarafından tertip olunan düzen geregince ve menzil mübaşirleri tarafından, her kazanın güzelce düzene bağlanması, fakat, bu sebeple hazeriye adıyle akçe ve para alınmaması, halka hiçbir şekilde zarar verilmemesi ferman olunmuştu[2]. Bunların dışına çıkılırsa, valiler ve askerler tarafından bir kimsenin bedava yem ve yiyecek aldığı duyulursa, o kazanın hâkimleri, zabitleri ve âyânının cezalandırılacağı[3] ve böylece kazaların düzenlerinin sağlanacağı umuluyordu.

[1] Ankara Şr. Sc. 127, Vs. 78, s. 40.
[2] Kayseri Şr. Sc. 133, s. 262.
[3] Kayseri Şr. Sc. 133, s. 262.

Fakat, bunlara uyulmamıştır. İncelediğimiz yüzyıla ait belgelerden bu isteklere uyulmadığı açıkça görülmektedir.

Kayseri Kadısı Hacı Ahmed'e 1742 Haziranı ortalarında yazılan bir fermanda, Kayseri Kazasında ve köylerinde "ehl-i zimmet" reâyasının İstanbul'a gönderdikleri dilekçelerinde Kayseri sancağı mutasarrıfları ve mütesellimlerinin Kayseri'ye geldiklerinde şeriat kanununa aykırı ve fermansız pekçok vergi topladıklarını yazdıklarını, oysa imdâd-ı seferiye ve hazeriyelerini ödediklerine göre başka vergi ödememeleri gerektiği, bunların adalet fermanında da belirtildiği, "adalet-nâme-i hümâyûn"un dışına çıkılmaması söylenmekteydi[1].

Kayseri Kadısına yazılan adalet-nâme'yi hümayuna göre hareket edilmesini[2] emreden fermanda bahis konusu olan hatt-ı hümayun, 1742 Mayısında yazılan ve bir sureti de Afyon'da bulunan belge olsa gerekdir. 1742 mayısında Anadolu'nun sağ kolundaki sancak beyleri, kadılar, naipler, mütesellimler, voyvodalar, kethüdayerleri, yeniçeri serdarları, zeamet ve timar sahipleri, mirî mukata'a mültezimleri, has ve vakıf zabitleri, vakıf mütevellileri, câbîler, vilâyet ileri gelenlerine yazılan hatt-ı hümâyûnda bütün adalet fermanlarında görüldüğü üzere, re' âyânın korunması istenmekteydi. Valilerin imdad-ı seferiye ve hazeriye ve haslarının mahsullerine kanaat ederek, devr, kaftan baha ve diğer şakka türüne dahil olan vergileri almamalarının üzerinde durulduktan sonra, kadıların hücec-i şer'iye (islâm hukukuna göre düzenlenen senetler, vesikalar), arzlardan, çeşitli davalardan, harc-ı kitabet adiyle tayin olunandan fazla para almamaları konu edilmekteydi. Kadılara, ehl-i örfe tabi olarak fakir halka hiçbir şekilde zulüm yapmayacaklardı. Mukata'a voyvodaları, devletin has ve vakıflarında görevli zabitler, mütevelliler, câbîler, zeamet ve timar sahipleri de ellerine verilen beratlar, tapu-kadastro ile ilgili "defter-i hakanî" defterlerin suretleri ve fermânlarla toplanması belirtilenleri, kanun ve defter gereğince toplanması, yazıcı akçesi, sarrafiye, akçe başı ve bedava yem-yemek isteği ve diğer şekiller ile memleket halkından bir akçe alınmaması söylendikden sonra, öşür ve kanunî vergileri defterden fazla istemeği yasaklandığı belirtiliyor. Bundan böyle,

[1] Kayseri Şr. Sc. 133, s. 291.

[2] "Bundan akdem hatt-ı hümâyûn ve şevket-makrûniyle mu'anven adelet-i mutazammın evâmir-i aliyye sâdır olduğuna binâen adalet-nâme-i hümâyûnumun mazmûn-u iltimâslarına muvâfık" Kayseri. 133, s. 291.

kethüdayeri, yeniçeri serdarları da "harc-ı hukuk" adiyle ve diğer zulümler ile bir ferdi rahatsız etmeyeceklerdi. Vilâyet âyânı denilen şehirlerin tanınmış ve zengin, sözü geçer kişileri de, "evamir-i aliyye ve irade" olan vergilerin dağıtılmasında, değişiklik ve ödeme işlemlerinde muamelelere uygun hareket edecek, herkesi gücüne göre "ma'rifet-i şer'" ile dağıtılmasına dikkat edeceklerdi. Bu ileri gelen kişiler, tahammüllerinden fazla olarak, kadılara ve naiplere menfeat temin etsin diye "tevzi' defteri"ne fazla bir şey yazmayacaklardı[1].

Vezirler ve beylerbeyleri gelirlerinin masraflarını karşılamağa yetmediklerini söyleyerek, bayraklarla köy köy gezip, bahaneler ile eskiye nazaran daha fazla zulme cesaret ettiklerinden, köylüler vatanlarını terk idip, herbiri bulundukları yerde olduklarından daha yaşanır yerlere gitmişler, bu arada geride kalan halk perişanlıklarını, yurdlarında durub, oturacak halleri kalmadığını İstanbul'a duyurmuştur. Bunların önünü almak için valiler ve hâkimlerin, dairelerinin halkını azaltmaları, bildirilenden fazla vergi toplayanlar kadı ve zabit iseler durumlarının İstanbul'a bildirilmesi, vezir iseler görevden alınmaları, beylerbeyleri iseler görevlerinin değiştirilmesi, kadı iseler "ceride-i kaza"dan isimlerinin kazınması gibi cezalar verileceği gibi, diğer memurlar ve vilâyet ileri gelenlerine de çeşitli cezalar verilecekti[2].

1742 tarihli bu adalet yazısında görüleceği üzere, bu tarihlerde de, bütün devlet görevlileri ve vilâyet ileri gelenleri çeşitli yolsuzluklara başvurmakta ve halkın perişan olmasına sebep olmaktaydılar, bu adalet-nâme ile bu tip hareketlerin önü alınmak istenmiştir.

Bu fermandan da anlaşılacağı üzere, vergilerin herkesin gücüne göre değil, vergileri dağıtanların kendi isteklerine göre vergi toplama işinin yapıldığı göze çarpıyor. Tabiî ki, burada vergi dağıtması yönünden vilâyet âyânı görevli olduğuna göre, bu kişilerin vergi dağıtımında âdil ölçüler içersinde hareket etmeleri gereklidir. Fakat, anlaşıldığına göre, bu böyle olmamıştır. Bunlar, kadılar ve naiplere de menfaat temin ederek re'âyadan fazla vergi toplar olmuşlardır. Bunun yanına, beylerbeyleri ve sancakbeylerinin de gelirlerinin kendilerine yetmediğini ileri sürerek, kanunsuz vergiler topladıkları ve diğer devlet görevlilerinin de bu tip hareketlere kalkıştıkları düşünülürse Anadolu'nun ve reâyanın perişanlığının sebepleri açıkça ortaya çıkar.

[1] Afyon. 45, Vs. 153.
[2] Afyon. 45, Vs. 153.

XIII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDAKİ SUİSTİMALLER, ÂYÂNLIK, MÜTEGALLİBELİK, MENZİL, MÜBAŞİR SORUNLARIYLA İLGİLİ ADALET-NÂMELER

1164 (1750-1751) senesinde yayınlanan bir diğer "adalet-nâme-i hümayun" suretinde[1], adalet-nâmelerin amacı ve istenilen hususların neler olduğu, İmparatorluğun hali açık açık ortaya konulmaktadır. Bu adalet fermanında bütün Osmanlı topraklarında yaşayan halkın yerlerinde-yurdlarında oturup, kendi kazançları ile uğraşıp, devlete hayırlı dualar etmeleri öneriliyor. Önceden verilen düzen gereğince, Paşaların alması kararlaştırılan, savaş sıralarında "imdad-ı seferiye", sefersiz zamanlar da ise "imdâd-ı hazeriye"yi herkes adalet ölçüsü içerisinde verecektir. Eyalet ve sancak mutasarrıfları tarafından "devr", kaftan baha, zahire baha, nal baha, öşr-i diyet ve diğer bahanelerle hiç bir şekilde para alınmayacaktır. Daha sonra mübaşir konusuna değiniliyor. Ferman ile mübaşir gönderilmesi, gerektiğinde davaya göre bir, yahut iki en fazla dört-beş kişiden fazla adam ile bir yere mübaşir gönderilmemesi ve giden mübaşirlerin de gittikleri yerlerde kimseden bedava yem-yiyecek almayıp, davaya taraf tutmadan halletmeleri, bir kazadan bir kazaya adam çağırılmaması hususları mübaşirlere tenbih olunmaktadır. Eğer bunun tersine hareket olunur ise o mübaşirin hakkından gelineceği de hatırlatılıyor.

Kadılar ve naiplerin yapacakları işler de ele alınıp incelenmektedir. Kadılar ve naipler verdikleri hüccetlerden, arzlardan, sicillere yazılan davalardan ve mahkemeye ait diğer maddelerden "harc-ı kitabet" adıyle kanun tarafından tayin olunandan fazla akçe almayacak ve "hilâf-ı şer'-i şerîf" karar vermeyecek, rüşvet karşılığında bir tarafa zarar vermekten, suçlu kimseleri korumaktan sakınacaklardı. Diğer devlet görevlileri için de durum aynıydı. Mukata' at voyvodaları, has ve vakıf zabitleri, mütevellileri, câbîleri, ze'amet ve timar sahipleri, 1742 tarihinde yayınlanan az önce sözünü ettiğimiz hususlar içinde hareket edecek ve eskiden söz konusu ettiğimiz sarrafiye, yazıcı akçesi ve bu gibi suistimallerle fazla akçe almayacaklardı. Kethüdayerleri, yeniçeri serdarları da "harc-ı ma'kul" diye diğer yollarla para isteyip re'âyayı incitmeyeceklerdi. Vilâyetin ileri gelen kişileri belli olan salyane ve vergilerden kendileri için re'âyaya akçe yükle-

[1] Süleyman İzzi, İzzi Tarihi, c. II, Vr. 261. A-262.

meyip, vergileri doğruluk esasları içerisinde toplayacaklardı. Cizye-dârlar ellerinde olan "berât-ı âlişân"dan fazla cizye almayacaklardı. Bundan önce de bu konuda adalet-nâme çıkarılmış, fakat, unutulduğundan valiler, hâkimler, naipler, voyvodalar, zabitler, âyânlar aç gözlülüklerinden dolayı bu kaidelere uymamışlar, re'âyaya el uzatmışlar, olur olmaz bahanelerle re'âyaya zarar verdikleri Anadolu ve Rumeli'den gelen ihbarlardan anlaşılmış, bunun üzerine yeniden bu ferman yazılmıştı[1]. Bu fermanın aksine hareket edenler olursa cezalandırılacaklardı. Bu cezalar, 1742 tarihinde yayınlanan adalet-nâmede aynı olduğundan burada söz konusu etmedik. Esasen, bu görülen cezaların konularla ilgili olarak adalet-nâmenin yayınlandığı da, konusunu ettiğimiz fermanda geçmektedir ki, bu olsa olsa 1742 tarihinde yayınlanan adalet-nâme olabilir. Belki bu arada başka bir adalet-nâme yayınlanmış olabilir. Fakat, 1750'de yayınlanan bu adalet-nâme ile, 1742'de yayınlanan adalet-nâme birbirlerine büyük benzerlik göstermekte olup, aşağı - yukarı aynı hususları kapsamaktadırlar. Yalnız, 1750-1751 de yayınlanan adalet-nâme daha etraflıdır. Göçler üzerinde daha fazla durmakta, Ayrıca, cizye-dârları da konu edinmektedir.

1751 senesinin Ağustosu ortalarında, Anadolu'nun sağ koluna yazılan adalet-nâme'de herkesin kendi işi ve kazancı ile uğraşması, rahat ve huzurun hüküm sürmesi, devlete dua edilecek bir duruma gelinmesi Padişahın arzusu olduğu bildirildikden sonra, gene valilerin suistimalleri konu ediliyor. Seferler sebebiyle paşalara verilmesi ferman olunan "imdad-ı seferiye" ve sefersiz vakitlerdeki "imdad-ı hazeriye"yi herkes ödediği halde eyalet ve sancak mutasarrıfları zahire baha ve daha önce konu ettiğimiz tekâlif-i şakka nevinden vergileri toplayarak kimseyi rahatsız etmemeleri, ferman ile mübaşir yollanması gerektiğinde fazla sayıda adam ile bir yere mübaşir gönderilmemesi, giden mübaşirlerin de gittikleri yerlerde kimseden bedava yem-yiyecek ve hiçbir şey almamaları üzerinde duruluyor[2].

1755 Şubatında, III. Osman'ın tahta geçtiği sırada[3] yayınlanan adalet-nâmede davalar konusu ele alınmaktadır. Önce, kanunla halledilemeyen ve kanuna aykırı kararlar alınan davaların duyulduğu, aslı olmayan birçok uydurma davalarla namuslu kişilere zûlümler

[1] Süleyman İzzi, İzzi Tarihi, c. II, Vr. 261.
[2] Afyon Şr. Sc. 49, Vs. 215, Vr. 67-A.
[3] III. Osman 13 Aralık 1754'de padişah olmuştu.

yapıldığı, bazı edepsizlerin de intikam kasdiyle halka zarar verdikleri ve mültezim, kadı, voyvoda gibi memurların değişeceğini ileri sürerek türlü yalanlarla halk arasında karışıklıklar çıkardıkları anlatılıyor. Sonra, menzil idaresi, vilâyet işlerine gerekli olan masrafları icabet ettirecek vergiler, cizye, avarız, nüzul, mirî mukata'a malları ve hatta imdâd-ı hazeriye ve seferiye akçeleri, has ve vakıf, ze'amet ve timar mahsullerinin, bundan böyle kaldırılmış ve af olunmuş olunduğu yolunda uydurma haberlerle, bunun gibi çeşitli sözlerle karşılıklara sebep olunduğu söyleniyor[1].

Bu şekilde sözlerle düzeni bozan, re'âyayı devlete ve devlet memuruna karşı koymaya cesaretlendiren, valilerin, hâkimlerin halk ile olan ilişkilerini bozan kişiler, bunlardan başka memleket düzeninin karışmasına, devlet gelirlerinin eksik olmasına, önemli işlerin bozulmasına sebep olanlar cezalandırılacaklardı. Bu şekilde "beytül-mâl-i müslimînin" eksikliğine, cizye vergisinin, devlet hazinesi için toplanması kararlaştırılan aidatlardan avarız, nüzul vergilerinin toplanmasına halkı kışkırtmak suretiyle mani olanlara, cebelu, mukata'alar gibi devlet malının, kanunlara göre has, vakıf, ze'amet ve timar taraflarına yöneltilen öşür ve diğer mahsuller ve vergilerin eksik olmasına sebep olanlar tabiî ki devlet tarafından hoş karşılanamazdı. Onun için bu tip hareketleri yapanlar cezalandırılacaklar ve böylece bu tip hareketlerin önü alınmak istenecekti[2].

Bu adalet fermanında da görüldüğü üzere, yerli mütegallibeler halkı kışkırtarak vergi ödetmeme gibi yollara başvurmaktadır. Eğer ortam müsait ise, bu gibi hareketler yani vergi yükünden kurtulmak re'âyanın da işine geldiğinden bu kişiler isteklerine erişebiliyorlardı. Nitekim, bu tip hareketlerin olduğu ve önlenmek için tedbirler alındığına göre, ortam bu işler için müsaitti. Sol koldaki görevlilere yazılan bu adalet fermanında da görüldüğü üzere davalarda haksızlıklar olunduğu kabul ediliyor. Zorba kişiler, o kadar sözü geçer hale gelmişlerdir ki, mütesellimin, kadının azl edildiğini ileri sürmekte, buna da halkı inandırabilmekteydiler. Tabiî ki bu kişilerin bu işlemlerde kendi çıkarları da olduğu muhakkaktı. Kendileri bulundukları yerlerde zorbalık yaparak kendi hesapları için paralar toplamakta ve halkı bu gibi işlemlerle kendi taraflarına çekmek çabasında idiler.

[1] Bursa Şr. Sc. B. 79/280, Vr. 110.
[2] Bursa B. 79/280, Vr. 110.

1757'nin Kasım ortalarında sağ koldaki görevlilere yazılan adalet fermanı, daha önceleri konu ettiğimiz tekâlif-i şakka'nın alınmamasını, rüşvet alarak etrafa zarar verilmemesini, âyânın kendileri için salyane ve vergiler toplanırken deftere fazla akçe yazmamasını istemektedir. Bu adalet-nâme[1] Anadolu ve Rumeli'deki kadılar, naipler ve âyânların halkı korkutup yerlerinden kaldırmamaları, paşaların yukarıda belirttiğimiz zulümleri yapmamaları için Anadolu ve Rumeli'nin üç koluna da yazılmıştı. Sadrazam çukadarlarından Ömer ile gönderilen bu ferman, çeşitli yerlerde bulunan herkese duyurulmak amacını ve bir suretinin de mahkeme sicillerine konulması amacıyla yazılmıştı. Bunda, önceden tespit edilen "imdad-ı hazariye" den fazlasının alınmayacağı da söz konusu edilmekteydi. Az önce belirttiğimiz, rüşvet alma, salyane ve vergilere defter tertip edilirken zam yapılmasının kaldırılacağı umulmaktaydı. Bunun tersine hareket edenler cezalandırılacaklardı[2].

Beylerbeylerinin adalet buyrulduları bölgeleri dahilinde adaleti temin etmek, uygunsuz işleri önlemek amacını kapsamaktaydı. 5 Mart 1768'de[3]. Anadolu Valisi Ali Paşa'nın buyruldusu bunların içerisinde en önemli olanlarından biridir. Ali Paşa, 23 Şubat 1768'de hatt-ı hümayun ile yeniden Anadolu Valisi oldukdan sonra, Ankara Mutasarrıfı ve diğer görevlilere bu adalet buyruldusunu yazmak gereğini duymuştur. Ali Paşa, Ankara'daki kazalar ve etrafındaki yerlerde oturan yerli halkın işlerinin kanuna göre görülmesi ve refahları için Anadolu eyaletinin kendisine verildiğini anlatıyor. Bu durumun herkese anlatılmasından sonra, kimseye kanun dışı zulüm edilmemesini, bu konuda çok dikkatli davranılmasını istiyor. Ali Paşa'nın üzerinde durduğu diğer bir husus da mübaşirler sorunudur. Çok sayıda mübaşir dava konusu olan haksızlıkları yerinde görmek için hareket ettiklerinde, gittikleri yerlerde kanunsuz paralar topladıkları gibi, mübaşir olmayanlar bu şekilde ya bunlara katılmakta, yahut kendi başlarına başka yerlere gitmekte, teftiş yapmaktaydılar. Ali Paşa halkın rahatı için buyruldu ile tayin olunan mübaşirlere, konak (kalacakları yere), yem ve yiyecekden başka, eski zamanlarda olduğu gibi gel-geç akçesi,

[1] Bursa Şr. Sc. B. 175/319, Vr. 141-142. Afyon 51, Vs. 34.

[2] Bursa Şr. Sc. B. 175/319, Vr. 141-142, Afyon 51, Vr. 34.

[3] Bu tarihin yanında ayrıca 23 Şevval 1181 (13 Mart 1768) tarihi vardır. Bu belgenin kaydediliş tarihi olmalıdır.

1938
s. 10_A

1 — Topkapı Sarayı Saray Arşivi; Trabzon Şr. Sc. 1938, Vr. 10-A

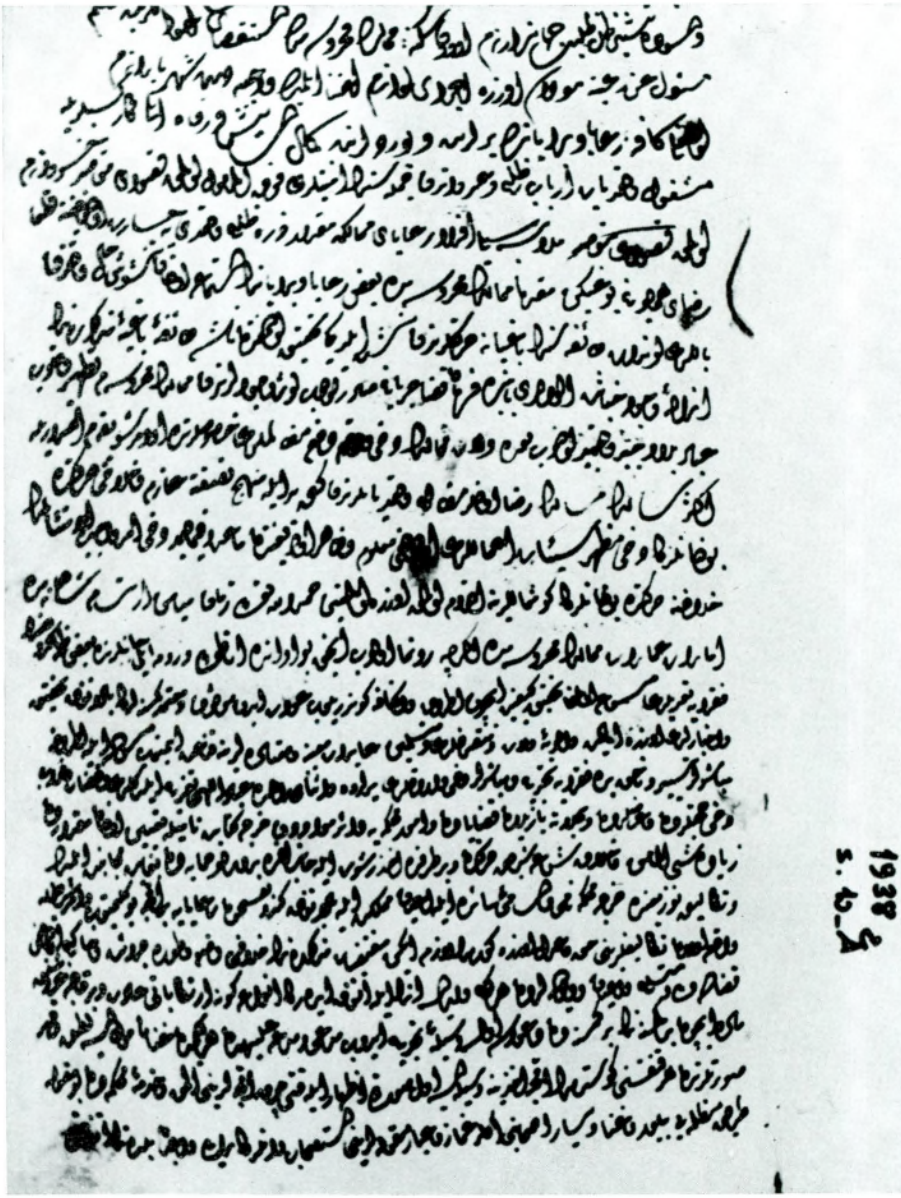

2 — Topkapı Sarayı Saray Arşivi, Trabzon Şr. Sc. 1938, Vr. 10-A

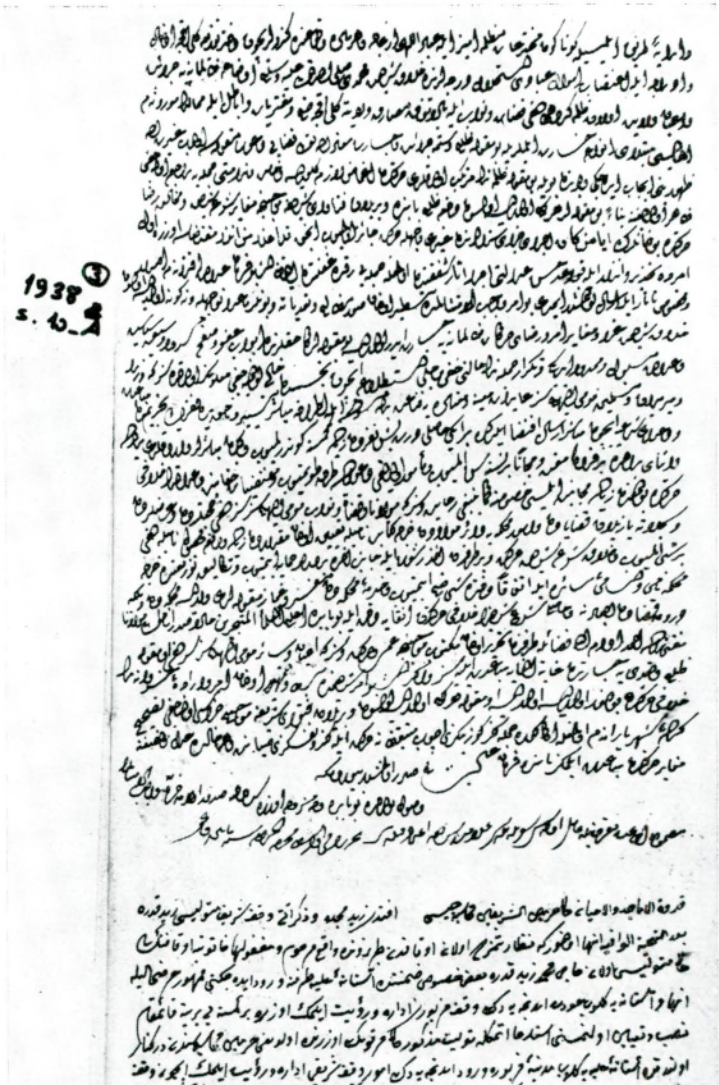

3 — Topkapı Sarayı Saray Arşivi, Trabzon Şr. Sc, Vr. 10

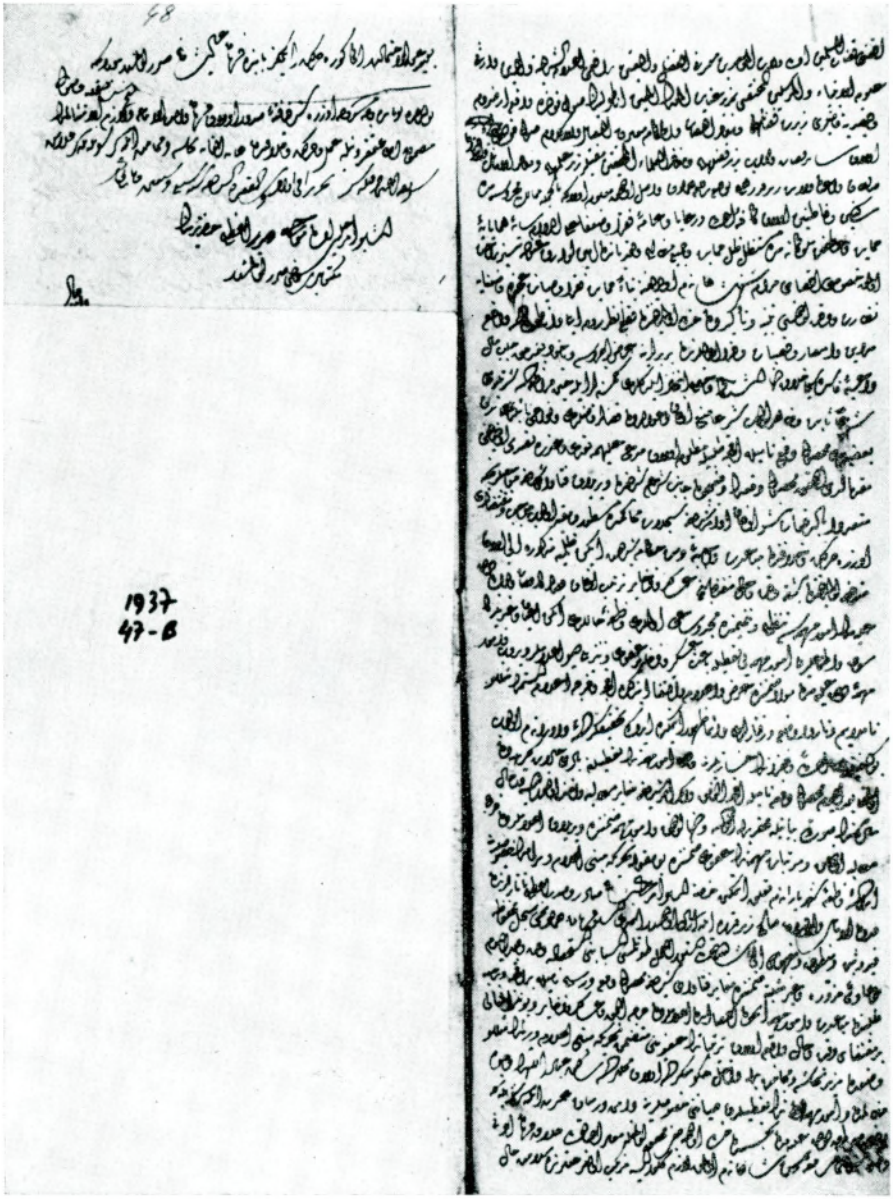

4 — Topkapı Sarayı Saray Arşivi, Trabzon Şr. Sc, Vr. 47-B

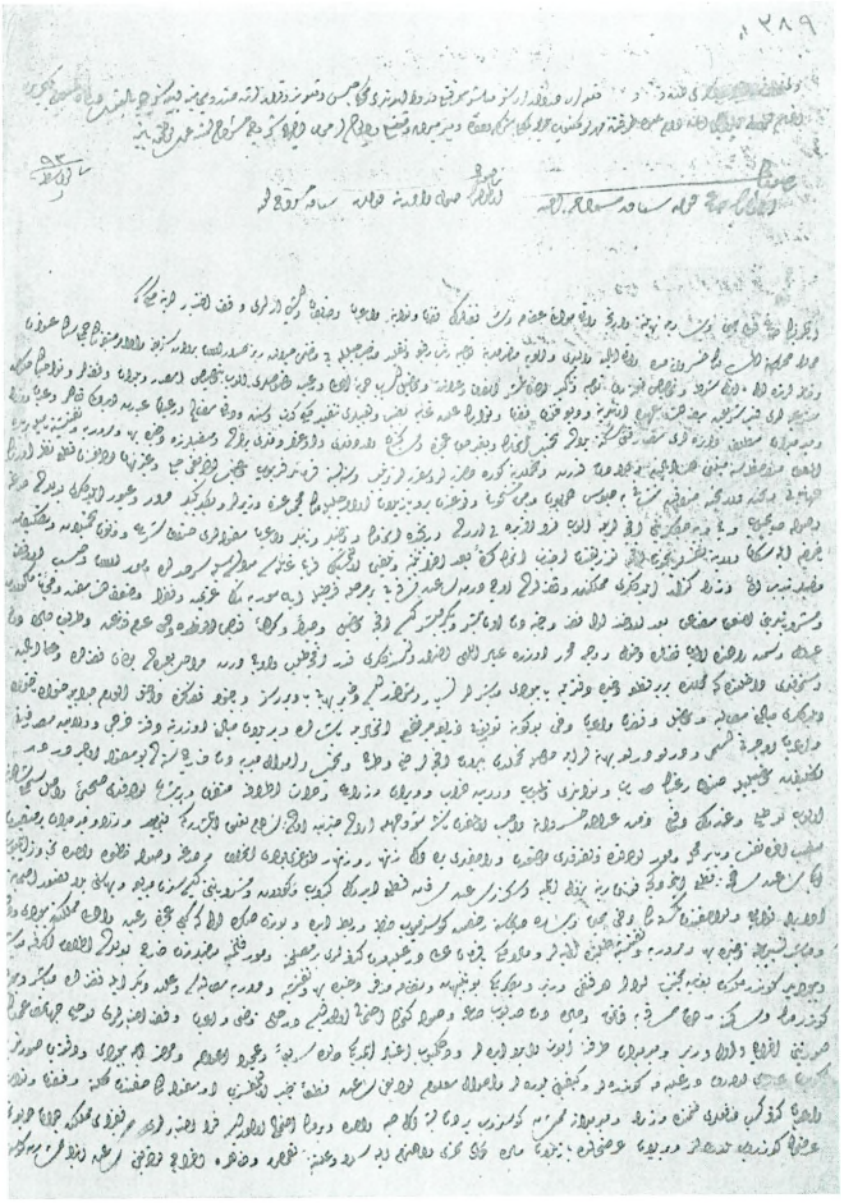

5 — İstanbul Başbakanlık Arşivi, Mühimme Defteri. 175, S. 389

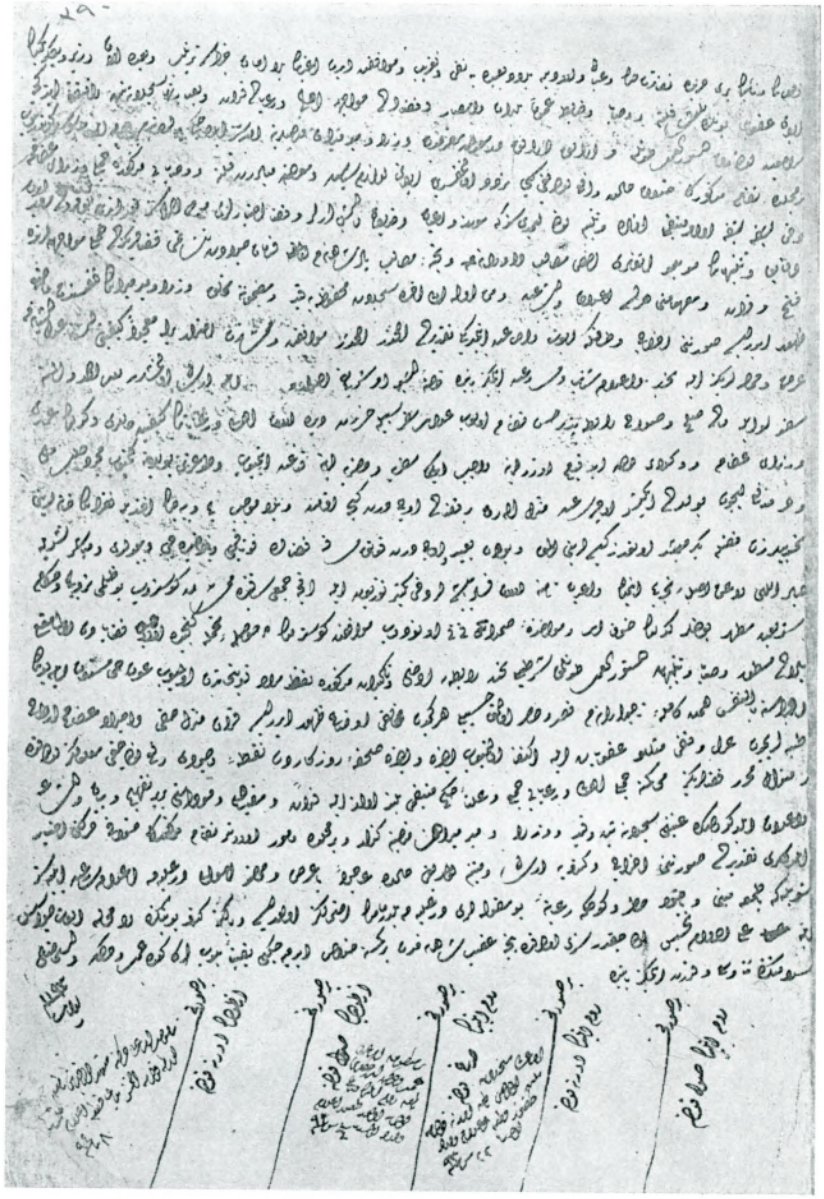

6 — İstanbul Başbakanlık Arşivi, Mühimme. 175, S. 389

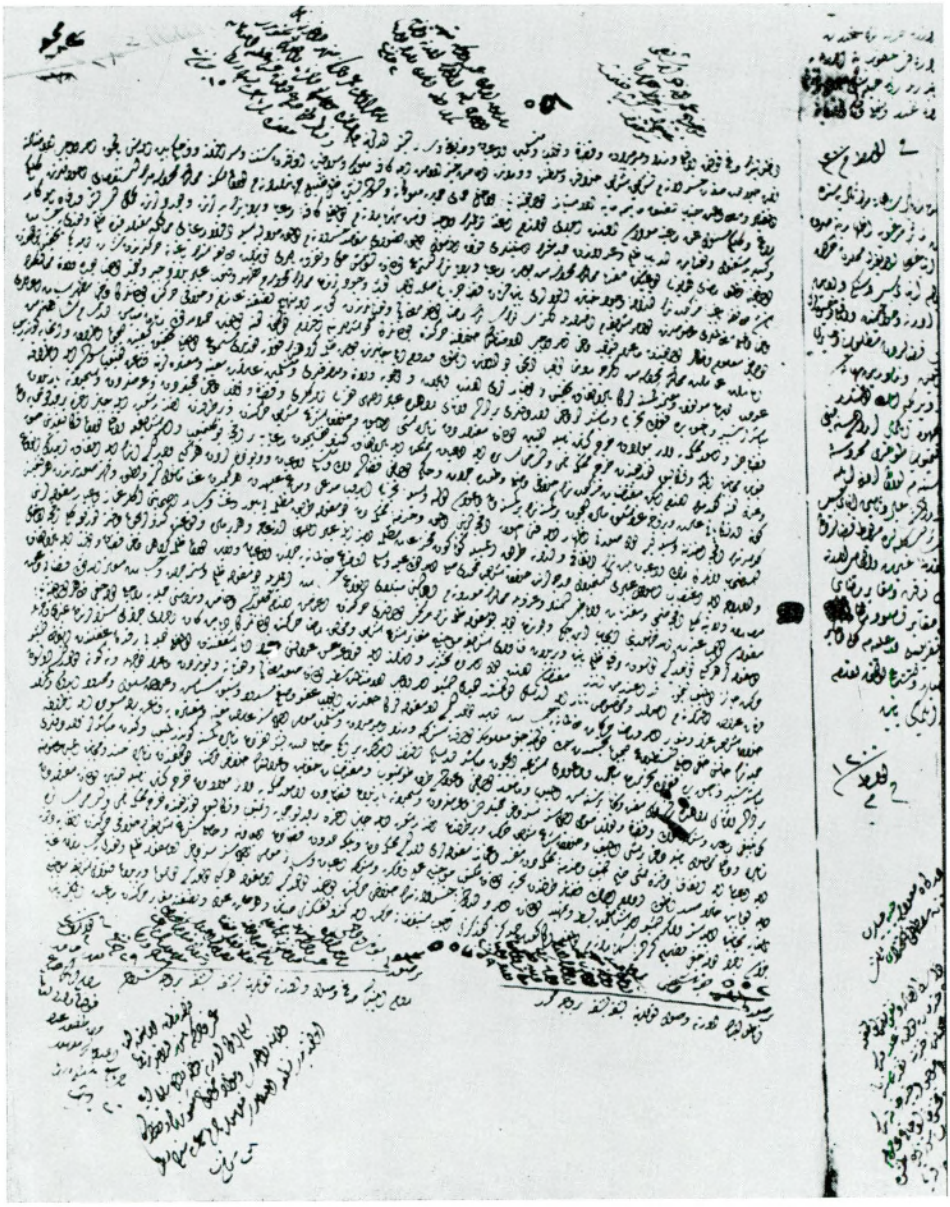

7 — İstanbul Başbakanlık Arşivi, Mühimme Defteri. 183, S. 183

çavuş, kurban ve "avaid" adiyle bir akçe verilmemesini, mübaşirlerin de böyle şeyler alacak şekilde hareket etmemeleri, bu tip hareketlerin yasak olduğunu açıklıyor. Bu şekilde harekete başvuranlar cezalandırılacaktır. Ayrıca mübaşirin elinde mühürlü senedi var mı,yok mu kontrol olunacaktı. Mübaşirlerin, yem ve yiyeceğine, ayrıca, bir gecelik misafirliklerine dikkat olunacak, üzerlerine adam gönderilerek karışıklık çıkmasına sebep olunmayacaktı.

Kötülüğü âdet haline getirenler, bazen davacıya ve bazen de davacının aleyhinde olana yardım sevdasiyle duruşma esnasında görevli olan mübaşire yalan sözler ve cevaplarla, hak iddia eden davacıyı korkutmayacak, hukuku aksi yolda tecelli ettirerek, mübaşiri boş göndermeyecekti. Şimdiye kadar bu tip hareketlere göz yumulmuş ve müsamaha gösterilmiş ise de, bundan sonra kazaların toplantı yerlerinde, kasaba ve köylerde kanuna aykırı harekete cesaret edenler olursa af edilmeyip haklarından gelinecekti. Zararlı kişilere gizli yahut açıkdan izin verip, işlerin çökmesine sebep olan zabitler ve âyânın dahi gereği görülecek ve durumlarına göre cezalar verilecekti [1]. Ali Paşa, bunları kapsayan buyruldunun yollandığını, geldiğinde Ankara kazalarındaki kadıların ve naiplerin daha önce gönderilen ferman ve bu buyruldu suretlerinin tam olarak kaza ileri gelenlerinin "ulemâ ve suleha ve âyân ve zabitan" ile bütün halkın önünde okunması, bundan sonra yukarıda berlitilen bütün bu hususlara herkesin uymasını istemektedir [2].

Anadolu Valisi Ali Paşa, buyruldu'da belirttiği üzere, İstanbul'dan daha önce gönderilmiş olan adalet fermanı üzerine bu adalet buyruldusunu yazmış olmalıdır. Buyruldu'da belirtildiği üzere, kaza içerisinde ve çevresinde, adaletsizlikler açık şekilde görülmektedir. Mübaşirlerin suistimalleri yanında, kaza içerisinde kanuna aykırı hareket edenler ya istenerek yahut korku yüzünden korunmakta, haklı davaların haksız gibi gösterilmek suretiyle kazanç edinme yollarına başvurulmaktadır. Mübaşirler bu bakımdan aldatılmaktadırlar. Görüldüğü üzere, bu hususların bir kısmı daha önceki adalet fermanlarında da mevcuttu. Fakat, bu buyruldu dava suiistimallerini, mübaşirlerin durumunun Anadolu'da ne biçimde olduğunu değişik ve çok etraflıca ortaya koymaktadır.

[1] Ankara Şr. Sc. 153, Vs. 172.
[2] Ankara Şr. Sc. 153, Vs. 172.

Anadolu ve Rumeli'deki halk birbirlerine olan düşmanlıklarından dolayı, ya da mal kazanmak için İstanbul'a ve vali ya da hâkimler tarafına gelip şikâyetlerde bulunmaktaydılar. Bunların halli için bazen İstanbul'dan, bazen de vali ve hakimler tarafından mübaşirler yollanmaktaydı. Yapılan duruşmalarda, şikâyetçinin haksız olduğu ortaya çıkmakta, fakat, suçsuz olan kişiden "mübaşiriye" ücreti alınmaktaydı. Bu bahane ile pekçok mazlum zarara uğramaktaydı.

Bunun için 1768 Martının sonlarında tedbir alınmıştı[1]. Bu tip şikâyetçilerin yalanları ortaya çıkdıkta, ya da önce şer' ile görülüp, adalet ve hak üzere tamamlandığında, intikam almak için tekrar şikâyete başvurduğunda, mübaşiriye ücretinin kendisinden alınmasına karar verilmişti. Ayrıca, bu tip davalarda, göz yummak karşılığında bazı vali ve kadıların rüşvet almamaları da tenbih olunmuştu[2]. Bununla ilgili olarak, daha sonraları 1796 Temmuzunun ortalarında yazılan "adalet emri"nde de aynı hususlar tekrarlanmaktaydı[3].

1779 Martının başlarında Anadolu'nun orta kolunda olan görevlilere hitap eden ferman bize, devlet görevlilerinin (kadı, naip, beylerbeyi, âyânın ne çeşit suistimallere başvurduklarını açık açık ortaya koyması ve Anadolu'daki devlet görevlilerinin Anadolu'yu ne tarzda harabeye çevirdiklerini göstermesi yönünden haylı ilginçtir. Bu fermandan da anladığımıza göre, devlet görevlileri gelirlerini arttırmak için birçok suistimaller yapmaktadırlar. Fermanda bunların önünün alınması için tedbirler ileri sürülüyor. Âyânlar vezirler, beylerbeyleri, dairelerinin halkının masraflarını şehirlerde oturanlara yüklemek ve haksız olarak halkın yerleşik olduğu yerlerden temin etmek yoluna baş vurmaları, uğradıkları yerlerden "zahire baha", "mururiye", "teftişiye" adıyle para almalarını önlemek için tedbirler alınmıştı. Valiler, yalnız halkın kudretine göre, hazeriyeler ve seferiyeler düzenliyeceklerdi. Vezirler, beylerbeyleri geçtikleri yerlerden sağa, sola sapmayacak, yem ve yiyeceklerin akçe karşılığı alacaklar, halkı rahatsız etmeyecekler, kadılar, naipler ve âyânların kanunsuz vergiler toplamayacak, kendi çıkarları için halka akçe yüklemekten kaçınacaklardı.

Kırım sorunu sebebiyle sınırlarda görevli olan, bu sebepten dolayı ister istemez rütbeleri değişen vezirleri kazalar ve diğer yerlerden

[1] Ankara Şr. Sc. 153, Vs. 215.
[2] Ankara Şr. Sc. 153, Vs. 215.
[3] Orta kola yazılmıştır. Kayseri Şr. Sc. 173, s. 137.

geçerken, üç-dört saat uzaklıkdaki bir yere ayak sürüyerek gitmeyecekler, fakir halkdan bedava yiyecek, içecek almayacak, kaza ve nahiyelerden zorla onbeş-yirmi kese akçe toplamayacaklardı. Ayrıca, geçiş yolunun dışındaki kazalara girerek halka zarar vermek ve istedikleri kadar akçe isteyip, üç saat kadar uzaklıkdaki kazalar, eyalet ve sancakların içindeki yerlere zahire defterleriyle buyruldu verip, mübaşir göndermeleri ve "şu kadar kise zahire bahayı ya virirsiz veyahud kazanıza dahil olurum" cevabiyle ister istemez istedikleri ücreti toplayamayacaklardı[1]. Kadılar ve âyân bile bu şekilde akçe dağıtımına kendi çıkarları ve menfaatleri sebebiyle paşalara verilen ücretlerin üzerine "defter harcı ve vilâyet masrafı ve âyân ücreti ve dürlü dürlü bahaneler ile" ödenebilecekden fazla akçe yükleyip, devlet hazinesine ait maldan başka, senede bu çeşit üçer-dörder defa vergi tahsiliyle halkın takattan düşmesine sebep oluyorlardı. Durum bu sebeplerden dolayı daha endişe verici bir hal arz ediyor, vilâyetler harap oluyor, ziraat işleri duruyordu. Oysa ki, valilerin bir yerden diğer yere geçerken kaldıkları yerlerden gidecekleri yerlere hiçbir şekilde sapmadan, doğru yoldan çıkmadan, sağa-sola uğramadan, sekiz saatlik mesafe dolanmadan önce mola vermeden gitmeleri lazımdı. Yani sekiz saat dolmadan mola verme âdeti yasaktı. Halbuki bu düzene uyulmadığı, bu fermandan da anlaşıldığı üzere uyulmamıştır.

Adalet fermanında konu ettiğimiz hususlara riayet olunmadığı anlaşılmaktadır. Bunlara uyulması için yeni tedbirler alındı. Anadolu'nun düzenini bozanlar gizlice araştırılacak, eğer bu kişiler kadı ve naip iseler "ceride-i kuzât"dan isimleri kazınacak, ailesiyle uzak yerlere sürülecek, âyân iseler aman vermeksizin cezaları düzenlenecek, vezir ve beylerbeyi iseler bunlara benzer şekilde cezalandırılacaklardı[2]. Bu fermanın bir sureti de Sivas'a gönderilmiş olup, Sivas'da bulduğumuz ferman suretinin sicil defterine kayıt tarihi, Kayseri'dekine göre bir ay daha sonraya aittir[3]. Bu da yol farkından ileri gelmiş olabilir. Bu fermandan da anlaşılacağı üzere valiler ve diğer görevliler re - âyaya zorla kanunsuz vergiler yüklemekte, eğer vermeyecek olurlarsa

[1] Ankara Etnografya Müzesi, Kayseri Şr. Sc. 160, s. 10, Müh. 175 s. 289-290, Fotokopi: 5-6.

[2] Kayseri Şr. Sc. 160, s. 10. Müh. 175 s. 289-290 Fotokopi: 5-6.

[3] Kayseri siciline kayıt tarihi 1779 Ağustos sonları olup, Sivas siciline kayıt tarihi ise 3 Ekim 1779 dur. Sivas Şr. Sc. 1, s. 182.

zorla almak olanağı ellerinde olduğu için kuvvet yoluyla alma yoluna başvurmaktadırlar. Fazla para edinmek ve mal sahibi olmak için sık sık mola vermekte, yollarının üzerinde olmayan yerlere gitmekte, sekiz saat olmayan mesafeleri konak yapmaktadırlar. İmdadiye türünün dışında vergi toplayan valilerin, bu vergilerin dışında kanınsuz vergileri toplamaya devam ettikleri ve âyânların da bu havaya uydukları hususları bu fermanda da tekrarlandığına göre, artık yaygın hale gelen bu usul adalet fermanları ile önlenemez bir duruma gelmiş demektir.

1780 Nisanı sonlarında yazılan, Kayseri Kadısına, Konya, Ankara, Tokat, Trabzon, Gümüşhane, Amasya kazalarının kadıları ve naipleri ile bütün bu yerlerdeki zabitlere hitap eden, memleketin düzeni ve adaletin tesisi ile ilgili fermanda, özellikle cizye konusunda ve diğer konularda olan suistimallerin önlenmesi konu edilmektedir[1].

Bilhassa, seferler sırasında mübaşirler kanunsuz vergiler toplamaktaydılar. Mübaşirlere beratları gereğince hareket etmeleri, "bilâ - emr-i şerîf" tutuklamalar yapmamaları, çeşitli bahanelerle halkın rahatsız edilmemesi, kanunsuz hareket etmemeleri, devlet malının ve vergilerinin toplanmasında buyruldu ve mürasele dışında bir şey almamaları tenbih olunmaktaydı. Âyânın ve zorbalığı âdet edinen diğer kişilerin zorla bir akçe almamaları ve asla reâyayı rahatsız etmemeleri üzerinde durulmaktadır[2]. Aynı tarihlerde, Anadolu Valisi Mehmed Paşa'ya, Kütahya'daki kadı ve naiplere hitap eden adalet fermanında, vezirlerin, beylerbeylerinin, mültezimlerin, voyvodaların, âyanların, mütesellimlerin, zabitlerin reâyayı nasıl soydukları izah olunmuş ve bu tip hareketleri önelemek için alınacak tedbirlerin neler olduğu tekrarlanmıştır. Fakir halka türlü türlü eziyetler yapılmakta ve canlarından bıkan bu kişiler maddî bakımdan büyük yük altında ezilmekteydiler. Devlet görevlilerinin fazla para kazanmak amacıyla hareket etmeleri, her adalet fermanında tekrarlandığı gibi halkın refahı için çalışmaları hususu görevlilere gene tekrarlanmaktadır[3].

1783 senesinin Eylül ayı ortasında yazılan adalet fermanı ise ehl-i şer'in âyânlarla anlaştıkları, kadıların önemli işlerin tehirine

[1] Sivas Şr. Sc. 1, s. 275 Müh. 175 s. 290.
[2] Sivas Müzesi, Sivas Şr. sc. 1, s. 275, Mühimme. 175, s. 389.
[3] Ankara Şr. Sc. 171, Vs. 159, s. 58.

sebep olacak, asker ve zahire afvı gibi konularda i'lâmlar verdiği, harc-ı hüccet gibi ücretleri artırmak suretiyle kazanç temin ettiği ve bu tip hareketlere başvurulmaması tekrarlanmaktadır[1].

1785 Kasımının ortalarında, Anadolu'nun orta kolundaki görevlilere yazılan adalet fermanı bize Anadolu'da kapısız levendlerin nasıl çoğaldığını ve şehir içerisinde zengin olma yolunu arayanların ne gibi yollarla bunu gerçekleştirdiklerini göstermesi bakımından epey ilgi çekici bilgiler vermektedir[2]. Fermanda halka zulüm ve eziyet olunmasına hiç bir şekilde rıza gösterilmediği halde, eskiden, İmparatorlukta bazı halktan işitildiği üzere, olagelen karışıklık ve dağılmaların halka karşı levendlerin haydutça hareketlerinden doğduğu söyleniyor. Bundan dolayı, bunların ortadan kaldırılması için ferman çıkarılmıştır. Eyalet ve sancakların mutasarrıfları, mütesellimleri kendilerinin "âidât-ı mu'ayene ve mutâdeleri" ile yetinmeyip, etrafa mübaşirler yolladıkları, haksız yere halkı rahatsız ettikleri, mübaşirlerin de gittikleri yerlerde ve yol sırasında halkı soymaları, kadıların ve naiplerin de hüccetlerden ve arzlardan ve sicillere yazılan "kazayadan" ve mahkeme işlerine ait maddelerden "harc-ı kitâbet" adıyla tayin olunandan fazla para almaları uygunsuz hareketlerdendi[3].

Kadılar ve naipler rüşvet alarak taraflardan bir kısmını korumaktaydılar. Ayrıca, mahkeme harcı ve diğer adlarla para toplamada, memleket âyânı ile anlaşarak kendileri için halka akçe yüklemekte, devlet tarafından istenen vergileri adalet düzeyinde toplamaktaydılar.

Kadıların ve naiplerin, kazada vali, mütesellim âyân voyvodalardan her kim varsa onlar ile anlaşıp rüşvetler almakta, birkaç kuruşluk mal için bir kimsenin diğer bir şahısla davası olsa bundan istifade etmek yoluna başvurmaktaydılar. Her kim fazla akçe verirse davayı onun lehine verirlerdi. Vezirler, mütesellimler, beylerbeyleri gelirleriyle bir türlü yetinmemekteydiler. Dava için gönderilen mübaşirler, bir,

[1] Topkapı Sarayı Saray Arşivi, Trabzon Şr. Sc. 1937, Vr. 47.

[2] Kayseri Şr. Sc. 164, s. 33, Kütahya Şr. Sc. 5, Vs. 216, Mühimme Def. 183, s. 183, Hük. 551 Mahsul def'i ile ilgili olarak 1212 Recebinin sonunda (1797 Aralık) "def'-i resm ve def'-i mahsul hâkimler almamak için emirdir", Ankara. 190, Vs. 294, 1219 Safer (1804 Mayısı) başlarında "def'-i resm alınmamak için emir" Kayseri. 180, s. 27. Bu mealde yazılan ve başına "bâ-hatt-ı hümayun Anadolu'nun sağ koluna adalet emr-i şerîfdir" ibareli adalet-nâme: Kütahya Şr. Sc. 5, Vs. 216.

[3] Kütahya Şr. Sc. 5, Vs. 216, Mühimme Defteri. 183, s. 183, Hüküm. 551.

iki, dört kişiden fazla olmaması gerektiği halde eskiden olduğu gibi fazla sayıda gönderilmekteydiler. Diğer fermanlarda da görüldüğü üzere, giden mübaşirler, gittikleri yerlerde ve yol sırasında bedava yem-yiyecek almaktaydılar. Davada taraf tutarak hakkaniyet esaslarına ve adaletin tersine harekette bulunmaktaydılar. zengin kişilerle anlaşan zalim kişiler, şehir âyanının da isteği var ise çeşitli zulümlerle halkı rahatsız edebilmekte, her maddenin ortaya çıkmasında kendileri için "tevzi' defterine" birçok akçe yüklemekte, mal ve servet yığmayı âdet edinmekteydiler. Vilâyet âyânı olan zalimler de kadılar ve naipler ile anlaşıp vilâyet masrafına birçok zam yüklediklerinden bu tip hareketlerin önlenmesi ve bundan böyle bu tip hareketlere cesaret edenler olursa cezalandırılacakları bahis konusu edilmektedir[1]. Görülüyor ki Anadolu'da başta adalet dağıtan, adlî konularda çok titiz olması gereken kadılar, kuvvet bakımından sancak içinde zulmü önleyecek olan "ehl-i örf", şehrin içerisinden çıkıp, zenginleşen ve hatırı sayılır hale gelen vilayet âyânları halkı soyma konusunda müşterek hareket etmekte ve daha zengin olmak için çeşitli suistimallere başvurmaktan hiçbir şekilde kaçınmamaktaydılar.

Bahis konusu ettiğimiz, 1783 tarihli bu fermanın, bir diğer sureti başlardaki giriş ve sondaki bitiş kısımları farklı olmakla beraber, diğer tarafları aynı olmak üzere Anadolu'nun sol koluna da gönderilmişti. Tabiî ki, yazılış tarihi aynı, fakat, uzaklık farkı yönünden Kayseri ve Trabzon bu adalet fermanının gelmesi ve sicile kaydedilmesi, her ne kadar Trabzon'a gelenin kayıt ve deftere yazılış tarihi yoksa da diğerlerinde olduğu gibi farklı olmalıdır[2]. Aynı fermanın mühimme defterlerinde hüküm tarzında yazılmış sağ kola gönderilen suretini de tespit etmiş bulunuyoruz. Bu hükümün en altında belgenin nerelere gönderildiğine de işaret olunmakta ve bununla ilgili olarak Rumeli ve Anadolu'ya hatt-ı hümayunlar yazıldığına işaret olunmaktadır[3]. Her üç yazının yazılış tarihi aynı, yani 1785 senesinin Kasım

[1] Ankara Etnografya Müzesi, Kayseri Şr. Sc. 164, s. 33, Müh 183, S. Hük. 551, Fotokopi: 7.

[2] Bunun örneklerini daha önce görmüştük. Kayseri'ye gelen fermanın sicile kayıt tarihi 11 Ocak 1786 olmasına karşılık, Trabzon'unki yazılmamıştır. Topkapı Sarayı Saray Arşivi, Trabzon Şr. Sc. 1938, s. 10 Fotokopi: 1-2-3.

[3] Müh. 183, s. 183. altta "Anadolunun orta ve sol kollarına başka başka bervech-i muharrer", "Rumeli'nin sağ ve sol ve orta kollarına başka başka bervech-i meşrûh" ibarelerinden başka, Anadolu'nun sağ koluna, Rumelinin başka yerlerine

ayının ortasıdır. Yalnız, yazılardaki girişlerde övgü ve hitap kısımları farklılık arzetmektedir.

1786 senesinin Nisan ayı başlarında Anadolu'nun orta koluna yazılan adalet fermanının kapsadığı konu âyân tayinleri, âyânlık temin etmek isteyenlerin bulundukları yerlerde çıkardıkları karışıklıkları, âyân tayini usulünde olan değişiklik ve bunun yerine şehir kethüdalığının yerleşmesidir [1].

Anadolu'daki âyânlarla halk münasebetleri ve âyân tayini konularında bize çok ilğinç bilgiler veren bu ferman, özellikle âyân tayini konusunda olan karışıklıkları bertaraf etmek amacını güdüyor.

Anadolu'da, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ve hatta daha önceki tarihlerde âyanlık yapmış ve sonradan âyân olanlar arasında mevki edinme yönünden anlaşmazlık vardır. Bu yüzdendir ki, bir şehirde ikişer, üçer âyân ortaya çıkmakta, herkes dilediği şekil üzere bazı köy halkını kendine çekmekte ve vergi defterine birçok zam ekleyip, birbirleriyle çekişmede olduklarından İstanbul'a şikâyetler ardı arkası kesilmeden yağmaktadır. Sultan Mustafa zamanında, Muhsin-zade Mehmed Paşa sadrazam iken verilen düzen üzere bir kazaya âyân olmak gerektiğinde vilâyet sakinleri kendi içlerinden kimi isterlerse onu seçecek, arz ve mahzarlarda bunu İstanbul'a yazacaktı. Bu istenilen şahıs İstanbul'da incelendikden sonra âyân tayini için gerekli izini kapsayan Sadrazam Mektubu verilecekti. Mektupsuz âyân olunmayacaktı. Eğer kaza halkı ikiye ayrılır, bir kısmı âyânlardan birini, diğerleri ikincisini isterlerse, iki taraftan hangisinin layık olduğu araştırılacak, yahut dışarıdan halka yararı dokunacak birisi âyân olacaktı. Fakat, vilâyet valisi yahut memleket hâkimi tarafından kaime ve mektup verilerek tayinler olmaya başlandığından, bütün bu usüller artık geçerliliğini kaybetmiştir. Rüşvet vererek, üstelik de bu rüşveti halkın sırtından çıkararak âyân olmalar artageldiği için, artık bütün ülkede âyân adının kaldırılması, halkın kendilerinin vergilerini toplayabilen, şehir işçilerini gören bir kimseyi aralarından "şehir kethü-

de yazıldığını gösteren ibareler vardır. Ayrıca "mucibince amel oluna deyu emr-i şerîfi" kapsayan "hattı hümâyûn-u şevket-makrûn keşîde kılınmışdır" ibaresi vardır. Giriş kısmı, kollar farklı olduğundan, Trabzon'a yollanan sol kola, Kayseri'ye yollanan orta kola, mühimmedeki de sağ kola ait olduğundan farklı farklıdır. Fotokopi : 7.

[1] Ankara Şr. Sc. 175, Vs. 140.

dası" şekliyle seçmeleri usulü konmuştu [1]. Görüldüğü üzere her konuda olduğu gibi, âyânlık düzeni de Anadolu'da büyük bir karışıklık arzetmektedir. Âyânlar dışında bir de âyanlık peşinde koşanlar vardı. Bunlar da hâkimleri kandırarak her salyane toplanmasında kendileri için deftere birçok para ekliyorlardı [2].

Anadolu'dan malzeme temini sorunu da devleti uğraştırmaya devam etmekteydi. Özellikle, savaşta araba, deve, katır ve bunların benzeri şeyler istendiğinde, bu isteklerin temini esnasında yapılan suiistimallerin önü bir türlü alınmamıştı. Düşmanla yapılan savaşda başarı kazanılınca bu gibi konulara devlet elini uzatmakta, ne var ki bir süre sonra suistimallerin devam ettiği gene görülmekteydi. Gerek 1789 Şubatı ortalarında yazılan [3], gerekse 1789 Haziranında yayınlanan [4] adalet fermanları bunu doğrulamaktadır. 1789 Şubat ortalarında yazılan adalet emri tamamiyle malzeme tayininde olan suistimalleri ihtiva ediyor. İstenilen malzemenin her birisi için bir adam ve fiyat tayiniyle iltizam suretinde toplanmak cihetine gidildi. Tespit edilen fiyatın bir katını da halkın üzerine yükleyip, zorla fukaradan almakta ve eklenen akçeyi kadı, şehir kethüdası ve mübaşir aralarında paylaşmaktaydılar. Bundan başka kadılar, naipler defter harcı adıyla "tekâlif-i seferiye"den akçe aldıkları gibi, istenilenleri toptan para vererek toplayan şahıs bile kendi kazancına bakmakta, veremeyecek olanlardan dahi istenenleri istemekteydi. Fakat, toplanılanları "ordu-yu hümayuna" noksan göndermekte, böylece hem fakir halkın durumu perişan olmada, hem de istenilen seferiyenin eksik olmasından dolayı karışıklık çıkmaktaydı. Bu şekildeki hareketlerin olmaması, olur ise afv ve göz yumulması gibi işlemlerin bu hareketleri yapanlar için geçerli olamayacağı, herkese ibret olsun diye cezalandırılmaları yoluna gidileceği duyurulmuştur. Bu şekilde hareket edenler, yani fazla akçe alındığı ve kendileri için deftere zam olunduğu ve harç yazıldığı duyulursa, buna cesaret eden kadı ve naip ise görevi defterden kazınacak ve herkese örnek olsun diye cezalandırılacaktı [5].

[1] Ankara Şr. Sc. 175 Vs. 140.
[2] Ankara Şr. Sc. 176, Vs. 311 (1787 Temmuz).
[3] Ankara Şr. Sc. 179, Vs. 189.
[4] Ankara Şr. Sc. 179, Vs. 241.
[5] Ankara Şr. Sc. 179, Vs. 189.

Bu iki adalet-nâmeden de anlaşıldığı üzere, başta mazleme temini işini üzerine alan kimse olmak üzere, kadı, mübaşir, şehir kethüdası gerek toplanma sırasında, gerekse daha sonra bu işten kazanç temin etmek için anlaşmakta ve yolsuz hareketlerle halkın soyulmasına göz yumdukları gibi, malzemenin eksik olarak istenilen yere gönderilmesine göz yummaktaydılar.

1789 senesinin haziran ayının ortalarında Anadolu'nun orta koluna yazılan III. Selim'in bir hatt-ı hümâyûnu hem memurların, hem de memleketin düzeni hakkında haylı ilginç bilgileri kapsamaktadır[1]. Vezirler, beylerbeyleri sık, sık görevden alınmamalı, değiştirilmemelidir. Kendilerine rütbe verilenler, yalnız kendilerine ait olan vergileri toplayacaklar, başka ad ile vergi toplamayacaklardı. Vezirlerin ve beylerbeylerinin haslarının ekserisi eskiden peşin olarak malikâne üzere bir takım zenginlere verildiğinden rütbelerinin gelirleri mutasarrıfların masraflarına yetmemektedir. Bu yüzden bu haslar gene mutasarrıflara verilecek ve böylece eski şekle dönülecektir. Mutasarrıflar seferiye ve hazeriye ve haslarının geliri dışında tasarlama ve diğer şekillerle vergiler toplamayacaklardı. Âyânlar da bunun gibi zulümleri yapmayacaklar, bundan böyle düzen verildiği üzere, halkın anlaşarak seçtiği ve "hüccet-i şer'iye" ile şehir kethüdası olarak tayin edilen kimselere, memleket valisi karışmayacak, buyruldu vermeyecek, akçe almayacaktı. Şehir Kethüdası seçiminde kadı ve naip bir tarafı tutmayacaktı.

Mukataa voyvodaları da halka pek çok zarar vermekteydiler. Bütün mukataalar onbeş-yirmi sene önce ne kadara iltizam olmuş ise, onun dışına çıkılmayacak, bunun dışında akçe alınmayacaktı. Voyvodalar, mültezimler, öşür ve kanunî vergilerden başka zorla akçe almayacak ve bu düzenden önce fazla fiyatla biz bu senedi aldık deseler ve bu düzen dolayısıyla ziyan ettiklerini ileri sürseler bile ziyanlarını reâyâdan çıkarmayacaklar, öşür ve vergi makbuzlarını, verdikleri iltizam ücretinden düşürecekler, mukataa sahibinden bunu isteyip, alabileceklerdi. Zeamet ve timarlar için de bu durum aynı olacaktı.

Satın alınması istenen yerlerden mallar aynen satın alınacaktı. Halbuki bazı yerlerin gerek İstanbul'dan, gerek satın alıcılar taraflarından bir kısmının ücret olarak kesilmesi bir zamandenberi âdet

[1] Ankara Şr. Sc. 179, Vs. 241.

olmuştu. Bu da halkı zarara sokan bir husustu. Satın alınması istenen maddeler aynen toplanacak, ayrıca bir akçe ücret alınmayacaktı. Satın alma ücretlerinde bazı mukataalara bağlı ve kayıtlı olan yerlerinde bağlılıkları kaydı eklenecek ve diğer satın almalar gibi düzenlenecekti. Bundan sonra ücret alındığı duyulmayacak, duyulduğu takdirde bu şekilde hareket edenler cezalandırılacaktı.

Bazı kazalar hizmet mukabili olmak üzere vergi vermekten muaf tutulmuştu. Fakat, bir vakittenberi hizmet karşılığı olmaksızın bazı köylerde bir yolunu bulup vergiden kurtulmuşlardı. Bunların vergileri de diğer kazalara yükleniyordu. Tabiî ki, bu diğer yerlerin halkına büyük bir yük teşkil etmekteydi. Hizmet mukabili ve eskiden olmayıp yeni tesis edilen yerlerin muafiyetleri kaldırılıyor, seferiyeden muaf ve muaf olmayan bütün yerler deftere işleniyordu.

Sefer için araba, deve, beygir, katır, zahire ve diğer malzemelerin teminini üzerine alan kimse az önceki fermanda da görüldüğü üzere halkdan iki misli para toplamada, âyân ve kadılar da bunlara ortak olduklarından, toptan ödemede onlar da kendi çıkarları için düşük fiatla bunların işe yaramaz olanlarını topladıkları ve bu yüzden hem sefer ihtiyaçlarına zarar, hem de fakir halka zulüm olduğu hususları ve bunlar ile ilgili tedbirler bu hatt-ı hümayunda da tekrarlanmaktaydı.

Arpalık ve dirlikler, iltizam usulü naiplere parası toptan alınarak verilmeyecekti. Halkın bir ızdırabı da cizyeden dolayı idi. 1204 (1789-1790) cizyeleri verilmiş olduğundan, 1205 (1790-1791) senesi için düzen konulacaktı. Başka bir emirle durum Anadolu ve Rumeli'ye duyurulacaktı. Aynı adalet-nâme Sivas'a da yollanmıştır. Sivas'daki de, III. Sultan Selimin hatt-ı hümayununun sureti olup [1] Ankaradakinden çok ufak farkları vardır [2]. Tabiî ki, bu üç vesikanında şehirlere geliş tarihleri başka başkadır [3].

[1] Sivas Şr. Sc. 3, s. 136 "Sultan Selim Efendimizden adalet için sadır olan hatt-ı hümayun suretidir" ibaresi vardır.

[2] Ankara Şr. Sc. 179, Vs. 241. "Adalet emridir" ibaresi ile başlamakta, sonda mucibince Sadrazam Kaymakamı mektubu dahi vardır" denmektedir. Ankara'dakindeki başlangıçtan sonra "vüzerâ, mirmîrân ve hükkâm ve âyan ve mültezimîn ve voyvodegân ve cizyedâran ve sâir âyan ve zabıtan makuleleri....", Sivas. 3, s. 136 "vüzerâ ve mirmîrân ve hükkâm ve sair zabıtân makuleleri...." denmektedir.

[3] Ankara'nın ve Eğin'e gelenin sicile işleniş tarihi yoktur. Sivasınki 7 Eylül 1783 dür. Egin Şr. Sc. 1, Vs. 173 ün başında "mucebince amel oluna", "suret-i hatt-ı hümâyûn şevket-makrûndur" ibaresi mevcuttur.

Genel sonuç :

İncelediğimiz yüzyılın adalet yazıları, konuları itibarıyla, XVI. ve XVIII. yüzyılın adalet yazılarından farklıdır[1]. İncelediğimiz devirde, adaletnâmeleri kapsayan konuların pekçoğu yeni ortaya çıkmış ve farklı hususuları kapsamaktadırlar. Örnekleyin, menzil, mübaşir, âyan, mütegallibelik sorunları ve eskiden mevzuubahis edilmeyen ve bulunmayan pek çok suiistimaller, levendlik ve levendlerin kaldırılması gibi yeni hususlardır.

İncelediğimiz yüzyılın adalet yazıları da, devlet görevlilerinin görevlerini yapmalarını esas almaktadır.

XVI. ve XVII. yüzyıldaki adalet yazıları, sancakbeylerine, kadılara ve aynı zamanda kethüdayerlerine, yeniçeri serdarlarına ve diğer iş erlerine yazılmaktadır[2]. İncelediğimiz devirde ise, bu yazılar, yalnız, kadı ve naiplere yahut beylerbeyileri ve sancakbeylerine hitap ettikleri gibi, artık sayıları çok artmış ve yeni adlarla ortaya çıkmış diğer görevlileri de söz konusu etmektedir. Bunlar sancak voyvodaları, şehrin kethüdaları, mütesellimler, âyânlardır. Bunların dışında, mukataa voyvodaları, mültezimler, has ve vakıf zabitlerine, mütevellilerine, câbîler, zeamet ve timar sahiplerine, il erlerine, vilâyet ileri gelenlerine de hitap olunmaktadır. Yalnız Anadolu'da şer-'î hususların başkanı olan hükkâm (kadılar ve naipler), elinde kuvvet bulunan, otoriteyi tesis etmekle görevli beylerbeyleri, sancakbeyleri ve zabitler adalet-nâmeyi uygulayacak kişiler olarak ön plândadırlar.

Halka ilân edilmiş bir beyanname niteliğindeki adalet-nâmeler halkın önünde okunup, sicile kaydolunmaktaydılar. İncelediğimiz tarihlerde bu husus bütün adalet-nâmelerde söz konusu edilmemişse de, daha önce bahis konusu ettiğimiz üzere, bazı adalet fermanlarında açıkça belirtilmişti[3].

Gizli yahut açık olarak devlet görevlilerinin durumları incelenecek, casuslar gönderilerek suistimal yapanların ortaya çıkarıl-

[1] İnalcık, Halil: Adaletnâmeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, Ankara, 1967, c. 2, s. 3-4, sayfa: 63-91.

[2] Aynı makale, s. 87.

[3] "Siz ki kadılarsız işbu emr-i şerîf vacibü'l-imtisâlim her kangınızın taht-ı kazasına varub dahil olur ise, bir sûretin muhâkemede sicillâta sebt ve da'ima mazmûn-u münîfi ile amel olunup..." Çankırı Şr. Sc. 6 S. 143.

masına çalışılacaktı. Bunun sebebi Padişahın Anadolu'dan habersiz olmasından ileri gelmekteydi. Esasen bu uygulanmamış ve bir tehditden öteye geçmemişti.

İncelediğimiz tarihlerde, suistimallerle ilgili olarak, devlet görevlilerine hitap eden adaletnameler, daha sonra, adaletle ilgili olarak aşağı-yukarı şu ibareyi kullanmaktadırlar: "İmâr-ı memalik ve fukarâyı raiyetin ve vücuhun mezalim ve te'addiyattan himâyet ve sıyânetlerine istihsal, esbâb-ı asayiş ve rahatlarına menût ve mevkûf olduğunda şübhe olmayıp bu emr-i mühimme vüzerâ ve mirmîrân ve hükkâm ve sair zabıtan taraflarından daima müstemirren i'tina ve nezâret ve hilâfına irâet ve ruhsat ve cevâzdan mübaadet vâcib ve müttehim iken" buna riayet edilmediği açıklanmaktadır. Daha sonra devlet görevlilerinin yaptıkları suiistimallerden bahsolunmaktadır. Bu gibi suistimallerin yapılmaması tenbih olundukdan sonra, bu gibi hareketlere devam edecek olan şahıslara verilecek cezalar açıklanmaktadır. Kanunsuz akçe alanlar olduğu kadar verenler de cezalandırılacaktı. Bu şekilde bir korkutma ile kanunsuz akçe alınmasının önleneceği umulmaktaydı. Cezalar kısmında daha çok ceza verileceği tekrarlanmakta, ama bu cezaların neler olacağı açıklanmamaktadır. Kadıların, naiplerin defterden isimleri kazınacağı gibi, bununla da yetinilmeyip haklarından gelinecekti. Tesis edilen bu düzenin aksine akçe alan, vali, beylerbeyleri, âyanların haklarından gelineceği de açıklanıyorsa da, bunun nasıl olacağı izah olunmamaktadır.

Suistimallerle ilgili olarak yazılan bu adalet-nâmeler bütün devlet görevlilerine hitap etmekte, böylece, bu kişilerin suistimallerini önlemek ve halkın refahını, memleketin düzenini sağlamak amacını gütmekteydi. Bunların dışında münferit konuları ele alan adalet yazıları da levendler ve eşkıyalarla, ev göçleri davalarını konu edinmekteydi. Bazı adalet fermanları ise birkaç konuya birden değinmekteydi. Örneğin, menziller, mübaşirler, mütegallibelik gibi birkaç konuyu birden kapsamaktaydı. Bütün adalet fermanlarının müşterek konusu haksızlıkların önlenmesi, memleketin düzeninin sağlanması halkın rahat ettirilmesi idi.

Adalet-nâmelerin neşredilmesi XIX. yüzyılda da devam etmiştir. Fakat, XVIII. yüzyıldaki kadar yaygın değildir. XVIII. yüzyılda olan hareketlerin çoğu XIX. yüzyılda da mevcuttu. Örneğin, memurların suistimalleri, eşkıyaların Anadolu'yu harabeye çevir-

meleri, toprakla ilgili düzensizlikler, ev göçleri, suistimaller, malzeme temininde haksız kazanç temini ve XVIII. yüzyılda görülen pekçok bozukluklar, XIX. yüzyılda da mevcuttu. Sekbanların sorunu için 1808 Kasımında bir adalet-nâme yazılmıştı. Bu adalet-nâme sekbanların kaldırıldığını ve korunmamalarını konu edinmekteydi[1].

XVIII. yüzyılda görülen bozukluklar, 1839 da yayınlanan Tanzimat ve 1856 da yayınlanan Islahat Fermanları devresine kadar sürmüş ve hatta ondan sonraki tarihlerde de devam etmiştir. XIX. yüzyıl adalet fermanları, bazı değişiklikler ve konu itibarıyla halkın refahını hedef alarak devam etmiştir ki, bunlar ayrı ayrı bir etüd olarak incelenmeye muhtaçdır.

[1] Anadolu'nun orta kolundaki vezirlere, kadılara, hanedan sahibi âyanlara, serdarlara, şehrin ileri gelenlerine, iş erleri ile söz sahiplerine hitap eden fermânda, Rumeli ve Anadolu'daki hanedanlar vasıtasiyle kaldırılmaları istenen sekbanlar için ferman yayınlandığı, herkesin kendi işiyle uğraşacağı, halkın korunacağı açıklanmaktaydı. Kayseri Şr. Sc. 182, s. 136.

VI. MEHMED'İN İNGİLTERE'YE İKİNCİ ANLAŞMA TEKLİFİ

GOTTHARD JÄSCHKE

VI. Sultan Mehmet Vahidettin tahta çıkışından (4 Temmuz 1918) kaçmasına kadar (17 Kasım 1922) İngiltere Hükûmetiyle arasında bir anlaşma olanağını imgelemekte idi. Istanbul'daki Yüksek Komiserlerinin çok soğuk davranmasına bakmıyarak talebinin iyilikle incelenmesi için oradan ricada bulunmaktan vazgeçmiyordu. Bu isteği iki kez antlaşma teklifi şekline soktu:

1 — 30 Mart 1919: Documents on British Foreign Policy 1919-1939, First Series, Vol. IV, No. 507[1],

2 — 25 Mart 1922: Bilâl N. Şimşir, Documents on British Foreign Policy'de bulunmayan bu önemli vesikayı Public Record Office'te bulup "İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)" adlı kitabında[2] tercümesini bastırmakla hizmette bulunmuştur. Foreign and Commonwealth Office'in müsaadesiyle orijinal metni ilk olarak burada yayınlanmıştır.

[1] Tercümesi : Hikmet Bayur, Atatürk, Hayatı ve Eseri :, I, 1963, sf. 270-272. Bak.: G. Jäschke, Zwei Streitfragen aus der Frühgeschichte der türkischen Revolution, Die Welt des Islams, N. S., Vol. XIII, sf. 162-165.

[2] Milliyet Yayınları, Tarih Dizisi: 21, 1972, sf. 388-390.

British High Commission,
Constantinople, 26th March 1922.

No. 304.

SECRET:

My Lord,

The Grand Vizier called on me yesterday.

2. His Highness began by referring to a conversation he had had with Your Lordship at the time of the Conference in London in March of last year. On that occasion he had stated that the Sultan was anxious to conclude a separate agreement with England. The Grand Vizier had recognised that such a solution was not practicable at that moment and Your Lordship had agreed that it was not possible for His Majesty's Government to take separate action from their Allies at that juncture. The conversation in question is recorded in Your Lordship's despatch No. 240 of March 15, 1921. (cf. Documents, Vol. XVII, No. 50).

3. The Grand Vizier then informed me that the Sultan had sent for him yesterday and that he had proceeded to the Palace after the Cabinet Council. The Sultan had then unfolded to him the following proposal which His Majesty had instructed him to communicate to me, with the request that I would lay it before Your Lordship. The proposal is to the following effect: — That an agreement should be concluded between England and Turkey under which the latter would entrust to England the maintenance of the liberty of the Straits in the interest impartially of all nations. England could either use her own troops for the purpose or Turkish Gendarmerie which would be put at her disposal by the Turkish Government and would be under her orders. In fact the administration of the strip of territory necessary to ensure the maintenance of the freedom of the Straits would be vested in British hands.

4. The Sultan thought that such an agreement would remove the objection to the return to Turkey of Eastern Thrace and Adrianople, since England being invested with the guardianship of the

The Right Honourable,
The Marquess Curzon of Kedleston, K.G., P.C.,
etc., etc., etc.

Straits on behalf of all nations, would have nothing to fear in the future. Such an agreement would once and for all destroy the idea prevailing in India and elsewhere that England is hostile to the Caliphate and wishes to destroy Turkey. The agreement would be a striking proof of the contrary and would proclaim to the Moslem world the fact that England was the associate or the protector of the Caliphate.

5. The Grand Vizier went on to say that he quite realised that the Allies had bound themselves not to conclude separate agreements with Turkey. To meet this objection the Sultan had recalled the fact that at the time of the Congress of Berlin, Great Britain had been given Cyprus in return for a guarantee of the protection of Asia Minor against Russian interference. This arrangement had been negotiated directly between England and Turkey without the cognizance of the other Powers and had, he thought, been communicated to the Conference whilst it was sitting. The Sultan had also referred to the policy of England in Egypt. The basis of this policy had been and would continue to be the determination to keep open British communications with the East through the Suez Canal. This object had been achieved and the Egyptians had at the same time secured their complete independence. His Majesty did not see why the same results should not be obtained in the case of the Straits. The freedom of the Straits was of the utmost importance to British interests. England, therefore, could be entrusted with the maintenance of that freedom which need not interfere with the full independence of Turkey. The Sultan considered that of all the Powers, England was the most far-seeing.

6. The Grand Vizier said that he was in agreement with the proposal which His Majesty had put forward. He had reflected over this proposal all night and had come to me to-day to ask me to transmit it to Your Lordship. The Sultan had imperessed on him the necessity of secrecy in this matter and had even asked him not to mention this proposal to the other Turkish Ministers not excepting Izzet Pasha. He hoped, therefore, that Your Lordship would treat this matter equally confidentially and not communicate the proposal to the French or Italians. Finally His Majesty had declared that if an agreement on the lines indicated could be reached with England he would sign and ratify it at once.

7. I listened to the Grand Vizier's statement with great attention and at the end of it I thanked him for it as well as for the confidence which the Sultan seemed willing to repose in my country. But I thought it only right to remind His Highness of the criticism which the action of France in concluding the Franco-Kemalist agreement behind the backs of her Allies had aroused on the part of British public opinion. Was not the Sultan asking us to contemplate an action similar to that for which we had blamed the French? The Grand Vizier replied that the circumstances were not quite similar. The Franco-Kemalist agreement had done great harm; it had made the Kemalists arrogant and intractable. An agreement with England such as the Sultan had suggested would on the contrary be to the benefit of the whole world. I replied that I thought that it would tend to rouse jealousy on the part of the Allies. I also asked the Grand Vizier how the Nationalists would view such an agreement. He replied that they could not possibly object to it, especially if it resulted in the return to Turkey of Eastern Thrace with Adrianople.

8. In speaking as he did of the Franco-Kemalist agreement, it is clear that the Grand Vizier was largely animated by the resentment felt by the Sultan and possibly himself, at having been side-tracked in this matter. Whilst I see the obvious objections to the proposal made by the Sultan, I think it would be a mistake to look upon it merely as a device in accordance with Turkish policy to separate the Allies. I believe the Sultan to be sincerely imbued with the desire for close relations with England. He has never made any secret of this desire. He notes the close relations at present existing between France and Angora and he is afraid of the extent to which Mustafa Kemal has committed himself to the Soviet Government. He foresees the moment when the Nationalists will be free to come to Constantinople bringing with them perhaps their commitments both to France and to Soviet Russia. He looks about for a protector and he instinctively turns to England. I, therefore, hope that whatever reply Your Lordship may see fit to return to the Sultan's proposal, and the Sultan will expect a reply, it will if it is a refusal, be made as palatable as possible to the Sultan and his Government.

9. Before he left, the Grand Vizier told me that the Sultan had often felt the irksomness of having to converse with me through an

interpreter. If he could talk English or French, His Majesty would open his mind much more freely to me.

I have the honour to be,
My Lord,
With the highest respect,
Your Lordship's most obedient,
humble Servant,

(sig.) Horace Rumbold
High Commissioner

Zweites Vertragsangebot Mehmeds VI. an England

VON GOTTHARD JÄSCHKE

Sultan Mehmed VI. Vahidettin träumte von seiner Thronbesteigung (4. Juli 1918) bis zu seiner Flucht (17. November 1922) von der Möglichkeit einer Verständigung zwischen ihm und der britischen Regierung. Trotz aller kühlen Zurückhaltung der High Commissioners in Istanbul war er nicht davon abzubringen, sie um wohlwollende Prüfung seiner Angebote zu bitten. Diese kleidete er zweimal in formelle Vertragsvorschläge:

1 — 30. März 1919: Documents on British Foreign Policy 1919-1939, First Series, Vol. IV, No. 507[1],

2 — 25. März 1922: Bilâl N. Şimşir hat sich das Verdienst erworben, dieses wichtige Dokument, das in den veröffentlichten Bänden des Foreign Office nicht enthalten ist, im Public Record Office entdeckt und übersetzt zu haben: "İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e kadar" (Von der Sakaryaschlacht bis zur Befreiung von İzmir im Lichte der britischen Urkunden)[2].

Mit Genehmigung des Foreign and Commonwealth Office wird hier der Originaltext erstmalig wiedergegeben.

[1] Übersetzung von Hikmet Bayur in seinem Buche "Atatürk, Hayatı ve Eseri" (Atatürk, sein Leben und sein Werk), I. 1963, S. 270-272. Vgl. G. Jäschke, Zwei Streitfragen aus der Frühgeschichte der türkischen Revolution, in: Die Welt des Islams, N. S., Bd. XIII, S. 162 ff.

[2] Milliyet Yayınları, Tarih Dizisi: 21, 1972, s. 388-390.

Çeviriler :

TĪMĀR SİSTEMİNİN MACARİSTAN'DA TARIMSAL ÜRETİME ETKİSİ *

Yazan : GY. KÁLDY - NAGY

Çeviren : ŞADAN KARADENİZ

Budin'in işgalinden (1541) kısa bir süre sonra Sultan Süleyman'ın çıkardığı kanuna göre, aynî ondalık [*âşâr*]** ve öteki vergilerin ödeneceği ekili topraklar herkesin elinde bırakılacak; ancak bunlar, ev, bahçe ya da bağ gibi sahibinin mutlak mülkiyetinde olmayıp, öteki eyaletlerdeki gibi "hazinenin mülkü" olacak, işleyenlere yalnızca kullanım (tasarruf) hakkı verilecekti. Bağ ve bahçe parselleri de bozulduğunda bu duruma gelecek, böylece hiç kimse bu parselleri kendi mutlak mülkü sayamıyacaktı[1]. Bu hükmün, Macaristan'ın işgal edilmiş kesiminde uygulanması, o güne değin süregelen feodal düzeni derhal ortadan kaldırmış, eski derebeylerinin bütün mülkleri Osmanlı hazinesinin malı olmuştur. Bu gelişimin sonuçlarını iki

* GY. KÁLDY - NAGY, "The Effect of the *Tīmār* - System on Agricultural Production in Hungary", *Studia Turcica*, Bibliotheca Orientalis Hungarica XVII., Akadémiai Kiadó, Budapest 1971, s. 241'den Türkçeye çevrilmiştir.

** Metinde köşeli parantez içindeki sözcükler, çeviren tarafından konmuştur.

[1] O. L. BARKAN: *XV ve XVI ıncı asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda zirai ekonominin hukukî ve malî esasları*, Istanbul 1943, 296-97.

Çevirenin notu: Budin Kanunu'nun bu konu ile ilgili bölümü aynen şöyledir:

"... Umumen vilâyet-i merkumenin ehli yerli yerinde mukarrer olub nefislerine ve evlâtlarına aslâ bir ferd tearruz eylemeyüb ve ellerinde olan emvâl-i menkuleleri ve kasabâtda ve kurâda olan evleri ve dükkânları sâyir binaları ve bağlarının ve bahçelerinin imaretleri kendülerin mülkleri olub her nice dilerler ise tasarruf iderler (...) bağlarının ve bahçelerinin hukukundan gayrı aslâ emval-i mezbûrelerine kimesne dahl ve tearruz eylemeye.

Ve ziraat ve hıraset idegeldükleri tarlaları dahi ellerinde mukarrer ola. Lâkin zikrolunan malları gibi mülkleri olmayub belki sair memâlik-i mahmiyyede arz-ı mîrî dimekle ma'ruf olan arazi-i memleket gibi rakabe-i arz Beyt-i mal-i müslimînin olub 'âriyyet tarikıyle reaya tasarrufunda olub enva'-i hubûbdan ve sâir mezruatdan her ne dilerler ise eküb biçüb öşür adına olan harac-ı mukasemesin ve sâir hukukın edâ idüb nice dilerler ise istiğlâl iderler (...) Ve bağlarının ve bahçelerinin yerleri dahi bu kabîlden olub üzerlerindeki bağ ve bahçe gibi mülkleri olmak tevehhüm olunmaya".

yönden incelemek istiyoruz: birincisi, Osmanlı hazinesinin kendi malı olan mülklerden gelir ve ondalık [*âşâr*] vergilerini nasıl topladığı, ikincisi ise, yeni uygulanan sistemin, nüfusun ekonomik ve toplumsal gelişimi üstünde ne gibi etkileri olduğudur.

Osmanlı malî yönetiminin başlıca özelliği, *mukata'a* adı verilen sistemdir. 15 ve 16. yüzyıllara ait Osmanlı tahrir defterlerinden anlaşıldığına göre, *mukata'a* sözcüğü, bir eyaletin tek bir gelir kaynağının önceden belirlenen miktarı anlamına gelebileceği gibi, tek bir topluluğun (cemaatin) tüm gelirleri anlamına da gelmektedir[2].

Bir arazinin *mukata'a*'sını önceden saptayabilmek için Hazînenin, orada yaşayanların üretim kapasitesini, ticaretini, başka bir deyişle onlardan sağlanabilecek geliri değerlendirmesi gerekiyordu. Bu amaçla, bu değerlendirme işini yapacak olan memur (*emîn*)'lar, yönetim bölgelerindeki (*sancak*) köy ve kasabalara giderler, oralarda yaşayanların adlarını, ürünlerin (buğday, şarap vb.) ve küçükbaş hayvanların (koyun, domuz, arı) *âşâr*'ını, mallar üstündeki üretim, tüketim ve satış vergisini, evlilik vergisi [*resm-i arûs*]'ni, değirmen vergisi [*resm-i âsiyâb*]'ni, kısaca Hazîneye, yani ele geçirilen toprakların hâkimi olan Sultan'a ödenecek tüm vergi ve resimleri kaydederlerdi. Bu kayıt işlemi, zamanla meydana gelecek değişiklikleri (üretimdeki artış ya da azalışları) saptayabilmek için ara ara tekrarlanırdı. Bu kayıtlarla ilgili önemli bir nokta, herhangi bir yerleşmenin Hazîne gelirlerinin değerlendirilmesinde, ard arda üç yıllık üretim ortalamasının esas alınmasıydı. Bu nedenle, yönetim bölgelerine göre yapılan ve *sancak* kayıtları denen bu kayıtlar, vergi hesapları değil; yalnızca Hazînenin ileride sağlayacağı gelirlere ilişkin kayıtlardı. Bu kayıtlar, Hazîne gelirlerinin toplanmasında esas alınıyordu. *Sancak* kayıtları iki nüsha olarak düzenlenir, biri eyalet merkezine, öteki, imparatorluğun başkenti olan Istanbul'a gönderilirdi[3].

Kaydı yapılan Hazîne gelirleri iki şekilde toplanırdı: ya doğrudan doğruya maliyenin vergi toplayıcıları [*âmîl*'ler] tarafından, ya da sivil yahut askerî devlet görevlilerince. Bu sonuncular, rütbelerine

[2] L. Fekete - Gy. Káldy - Nagy, *Rechnungsbücher türkischer Finanzstellen in Buda, 1550-1580*, Budapest 1962, 756-61.

[3] Midhat Sertoğlu: *Muhteva bakımından Başvekâlet Arşivi*, Ankara, 1955, 41-42. Ayr. bkz. *The Administration of the Sanjaq Registration in Hungary: Acta Orient. Hung.* XXI, 181-223.

göre, Hazîne gelirlerinden para yerine "aynî" olarak pay alırlardı. Gelirlerin dolaylı ya da dolaysız olarak toplanması, yönetimin iki dala ayrılmasına yol açtı: doğrudan doğruya yönetilen gelirlerle (*mal defterdârı*'nca yönetilen) ayrı bir daire ilgileniyor; sivil ve askerî görevlilere ücret olarak ayrılan Hazîne gelirlerini kaydetme işini de (*timâr defterdârı*'nca yönetilen) ayrı bir daire yürütüyordu[4].

Gelirlerin yalnızca yarısı doğrudan doğruya yönetiliyor, yani vergi toplayıcıları tarafından toplanıyordu[5]. Bu gelirler, *sancak*'ların kaydından sonra Sultan'ın *has*'ları olarak saptanan köy ve kentlerce ödeniyordu. Sultan'a ait bir *has*'ın vergilerinin toplanması, tıpkı *mukata'a* sisteminin bütünü için olduğu gibi, özel bir biçimde gerçekleştiriliyordu. Kendisine gündelik verilen vergi toplayıcısı, Hazîne ile, söz konusu *has*'tan toplayacağı gelirin miktarına ilişkin bir anlaşma imzalıyordu. Bu anlaşmada belirtilen miktarı, yani *mukata'a*'yı ödemekle yükümlüydü. Üstelik, Hazînenin, — gündelikle, söz konusu *has*'tan daha fazla gelir toplamayı üstlenen başka bir vergi toplayıcısı bulursa — önceki vergi toplayıcısından bu göreve geri alarak ötekine verme hakkı saklı tutuluyordu. Bu vergi toplama yönteminin, üretim kapasitesini büyük ölçüde düşürdüğünü, dolayısıyle Hazînenin gelirinde zamanla azalmaya yol açtığını belirtmeye gerek yoktur[6].

Bununla birlikte, *mukata'a* sisteminin daha az uygulanan, ama çok daha etkili ve yararlı olan bir biçimi daha vardı: vergilerin belli oranlar üzerinden (*ber vech-i maktû*) ödenmesi. Böylece, miktarları belirli olan yıllık *has* vergileri, vergi toplayıcılarının aracılığı olmaksızın, bu vergiyi ödemekle yükümlü kişilerin kendileri tarafından ödenebiliyordu.

Sancak kayıtlarında belirtilen gelirler arasında, *has* arazisi olarak saptanmayıp, sivil ya da askerî devlet görevlilerine dağıtılanlar da vardı. Hizmetlerine karşılık, kendilerine, para yerine Hazîne gelirlerinden "aynî" olarak ödeme yapılanlar, sadece küçük rütbeli (geliri 3,000 *akçe*'nin altında olan) görevlilerdi. Çünkü, yüksek rütbeli görevliler — savaşta — kişisel hizmetlerinin yanı sıra, belli sayıda asker ve cephane sağlamakla yükümlüydüler. Gerek küçük, gerekse

[4] L. Fekete — Gy. Káldy - Nagy, *a. g. e.*, 754.

[5] Ö. L. Barkan, *H. 1527-1528 (M. 1527-1528) Malî Yılına ait bütçe örneği: İktisat Fakültesi Mecmuası* XV, 277.

[6] Abdurrahman Vefik, *Tekâlif kavaidi*, Istanbul 1328 (1911), I, 64.

yüksek rütbeli görevliler, belli bir süre için gelir sağlıyorlardı. Bu sürenin sonunda gene aynı görevde kalırlarsa, çoğu zaman başka bir köy ya da kentin (daha önce Sultan'a ait olan bir *has*'ın, ya da yoksul düşmüş bir yerleşmenin) gelirini alıyorlardı. 1560 yılında çıkarılan bir ferman, bunların durumunu çok iyi açıklamaktadır. Bu fermana göre, Macaristan'daki *timar* sahipleri, kendilerine yeni ayrılan (tahsis edilen) köyleri kabul etmek istemiyorlar, Budin sancağında, köylerin, Macarlar zamanında sahiplerinin tasarrufunda olduğunu ("*küffar-ı haksar zamanında mülkiyet üzere tasarruf olunagelmeğin*" öne sürerek, eski köyleri istiyorlardı. Ancak, Sultan, fermanında, "biz kendi *timar*'ımızı isteriz" diyenlerin, bu *timar'ı* almayacaklarını, kendilerine başka bir *timar* verilmesini (tahsis edilmesini) buyurmuştur [7].

Timar sisteminde yaşayan çeşitli rütbelerdeki bu devlet görevlilerinin tek görevlerinin, Hazîne yerine gelir toplamak olduğu elbet söylenemez. Bunların başlıca görevi, savaşa katılmaktı. Ancak, kimi zaman, özellikle *sancak* kayıtları sırasında değerlendirmeyi yapanların gitmeğe cesaret edemedikleri, bu nedenle de gelirleri tahmin etmekle *(ber vech-i tahmîn)* yetindikleri sınır köylerinden gelir toplarken bile savaş açarlardı. Bu gerçek üzerinde ısrarla durmak isteriz.

Sahiplerinin mutlak mülkiyetinde kalan "*mülk*" lere de kısaca değinmek istiyoruz. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu çeşit mülkiyet çok sınırlı olarak vardı. Bunun nedeni belki de, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan yarım yüzyıl o sonra, I. Sultan Murad'ın padişahlığı sırasında (1360 – 1389) kurulan yeniçeri birliklerinin ücretlerinin, Hazînenin tüm emlâkinin gelirini yutmasıdır. Yeniçeri birliklerinin giderek artması, 16. yüzyılın başında Hazînenin para ihtiyacını öylesine artırmıştır ki, Mısır'da *timar* sistemi hiç uygulanmamıştır [8]. Mısır'ın ödediği 300.000 altın tutarındaki yıllık vergi, doğrudan doğruya Budin'e getiriliyor ve Macar kalesindeki 10.000 yeniçerinin ücreti bu paradan ödeniyordu [9].

[7] Istanbul, Başvekâlet Arşivi, Mühimme defteri, Cilt 3, s. 243.

[8] STANFORD J. SHAW, *The Land Law of Ottoman Egypt* (960/1553): *A Contribution to the Study of Landholding in the Early Years of Ottoman Rule in Egypt*: *Der Islam* XXXVIII, 112.

[9] *Tarih-i Peçevi*, Istanbul 1283 (1866), I, 36 ve L. FEKETE — GY. KÁLDY - NAGY, *a. g. e.*, 771.

Büyük bir olasılıkla, sultanlar, tebaalarını kendilerine daha çok bağımlı kılmak için, sahiplerinin mülkiyetinde arazi bırakmaktan kaçınıyorlardı. Bununla birlikte, birine mutlak mülkiyeti kendine ait olmak üzere toprak verildiğinde, miras hakkı kesin olmuyordu; çünkü Sultan dilerse bu mülkü geri alabilirdi. Ancak, mülkün sahibi, geliri üstünde tasarrufta bulunabilmek için, olasılıkla, gelirinin bir bölümünün yakınlarına bırakılması şartıyle mülkünü camilere *vakıf* olarak bağışlayabiliyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nda gelir yönetimi ve mülkiyetin tasarrufu sistemini kısaca özetledikten sonra, şimdi de, Osmanlı tarihi incelenirken ya gereğinden çok büyütülmüş ya da yeterince üstünde durulmamış bazı olguların yardımıyla, bu sistemin tarımsal üretim üstündeki etkisini göstermek istiyoruz.

Macaristan'da Osmanlı yönetiminin, Avrupa'nın koşulları üstündeki etkisini, B. H. Slicher van Bath çok ilgi çekici bir biçimde ortaya koymuştur. W. Abel'in eserine dayanarak, Slicher, 16. yüzyılda, 1550 yılından sonra, Avrupa'da et fiyatlarının yükseldiğini, bunun başlıca nedeninin, nüfus artışının yanı sıra, Osmanlıların Macaristan'ı işgal etmeleri, bu yüzden de, güneydoğu Avrupa'dan sığır eti ithalinin azalması olduğunu belirtmektedir[10]. Fr. Lütge de, gene W. Abel'e dayanarak, 1549—1559 yılları arasında, Macaristan'dan hiç sığır ihraç edilmediğini yazmıştır. Gerek W. Abel'in, gerek F. Lütge'nin görüşü, R. Riedl'ın Viyana'lı kasaplara ilişkin bazı yönetmeliklerden çıkardığı sonuçlara dayanmaktadır[11].

Öte yandan, S. Takáts, Viyana arşivlerinden çıkardığı kaynaklara dayanarak, 1549—50 ve 1551 yıllarında, haftada bir kurulan Viyana pazarlarında Macaristan'dan gelen 187,875 baş öküz satıldığını

[10] B. H. Slicher van Bath, *The Agrarian History of Western Europe A. D. 500-1850*, London, 1963, 204 ve W. Abel, *Wandlungen des Fleischverbrauchs und der Fleischversorgung in Deuthscland seit dem ausgehenden Mittelalter: Berichte über Landwirtschaft* XXII, 411 - 52.

[11] Fr. Lütge, *Strukturwandlungen im ostdeutschen and osteuropeischen Fernhandel des 14. bis 16. Jahrhanderts*, München, 1964, 40 ve Fr. Lütge, *Der Handel Nürnbergs nach dem Osten im 15./16. Jahrhundert: Beitraege zur Wirtschaftsgeschichte Nürnbergs*, Nürnberg 1967, I, 374. Ayr. bkz. R. Riedl, *Der Wiener Schlachtviehhandel in seiner geschichtlichen Entwicklung: Jahrbuch f. Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft* XVII, 835-36.

bildirmektedir[12]. Gene S. Takáts'ın araştırmalarından, Avusturyalı kasapların sığır kıtlığından ve yüksek fiyatlardan yakındıklarını öğreniyoruz; 1558 yılında da aynı şeyden yakınmışlardır. Ancak, aynı sıralarda, muhtesîb * Cristopher Zoppl ve (öküzler Macaristan'dan Viyana'ya geçirildikten sonra vergileri toplayan) Magyaróvár gümrük baş görevlisi Gienger, "son Viyana pazarından, çok sayıda sığır ve bir kaç yüz öküzün geri çevrildiğini[13]" yazmıştır. Türk kaynakları da, oldukça büyük sayıda sığır ihraç edildiğini belirtmektedir: Vác kentinin Türk gümrüğü kayıtlarına göre, 25 Haziran 1560 ile 23 Nisan 1562 tarihleri arasında 108,714 baş sığır için ödenen vergilerden 1,177,377 *akçe* toplanmıştır[14]. Bundan başka, Budin sancağının kayıtlarına göre, 1580 yılında, Vác'daki gümrük istasyonundan 75.000 öküz geçmiştir[15]. Macaristan'dan gelen öküzler, yalnızca Viyana'ya değil, İtalya'ya, Zara'ya da gönderiliyordu. 1548 yılında Zara'ya 9.000 baş öküz gönderildiği kaydedilmiştir[16].

Bu rakamların rasgele rakamlar olmayıp, sürekli olarak sığır yetiştirildiğini ve sığır ihracatını gösteren bilgiler olduğu, 1549 yılında S. Herberstein'in açıkladığı gözlemlerle kanıtlanmıştır. Buna göre, her yıl Macaristan'dan Viyana'ya 80.000 baş öküz sevkediliyordu.[17].

Bu büyük çaptaki sığır ihracatının Türklerce işgal edilmiş olan topraklardan yapılmadığı düşünülebilir. Bu konuda, gene Vác kentine ait başka bir gümrük kaydı, elimize ancak bölük pörçük ulaşabildiği için bütün bir yılın gümrük gelirlerini kapsamamakla birlikte, bize kesin bilgi sağlamaktadır. (Söz konusu gümrük kayıtlarında, gümrük

[12] S. TAKÁTS, *Szegény magyarok* [Yoksul Macarlar], Budapest [1927], 135.

* Káldy-Nagy, burada, *Handgraf* sözcüğünü kullanıyor. Yazardan öğrendiğimize göre, eski bir Almanca sözcük olan *Handgraf*, aşağı yukarı, *muhtesîb, ihtisâb ağası* anlamına gelmektedir. Tam bir Türkçe karşılığı olmadığından, *muhtesîb* diye çevirmek zorunda kaldık.

[13] *Ibid.*, 146.

[14] L. FEKETE, *Die Siyáqat - Schrift in der türkischen Finanzverwaltung*, Budabpest 1955, I, 309. Ayr. bkz. *Statistische Angaben über den Warenverkehr des türkischen Eroberungsgebiets in Ungarn mit dem Westen in den Jahren 1560 - 1564: Annales Univ. Sci. Budapestinensis, Sect. Hist.* XI (1970), 269 - 341.

[15] Istanbul, Başvekâlet Arşivi, Tahrir defterleri, No. 592.

[16] S. TAKÁTS, *a. g. e.*, 149.

[17] S. HERBERSTEIN, *Rerum Moscovitorum Commentarii*, Berolini et Petropoli, 1841, 97.

istasyonuna sevkedilen sığırların nereden geldikleri kesin olarak belirtilmektedir. Oysa öteki gümrük kayıtlarında bu konuda bilgi verilmemiştir). Bu kayıtlardan elde edilen bilgiye göre, 22 Temmuz 1563'ten Mart 1564'e kadar, yedi buçuk aylık bir süre içinde, 30,248 baş öküz için gümrük vergisi ödenmiştir. Bu hayvanlar, Türklerin yönetimi altındaki 70 topluluk (cemaat)'tan—gümrük kayıtlarında belirtildiği gibi—Viyana'ya gönderilmek üzere Vác'a getirilmiştir. Bu 70 topluluk (cemaat)'tan yalnızca 1,000 baştan çok sığır gönderenlerin adlarını veriyoruz: Jászberény'den 2,212; Cegléd'den 1,645; Debrecen'den 2,132; Heves'ten 1,302; Kesckemét'ten 1,661; Makó'dan 3,175; Segedin'den 1, 718; Tur'dan 1, 479 [18]. Segedin sancağının kayıtlarına göre, Segedin çevresindeki otlaklarda yayılan sığırların toplam sayısının 1570 yılında 15,000'e vardığı tahmin edilmektedir [19]. Bu bilgilerden, 16. yüzyılda Avrupa'da et fiyatlarının yükselişinin, Macaristan'ın Türklerce işgal edilmesinden büyük ölçüde etkilenmediği sonucunu çıkarabiliriz.

Macaristan'da, Türk yönetiminde hayvan ticareti artmış olmakla birlikte, bu artış, gelişme açısından olumlu değil, olumsuz bir olgu sayılmalıdır. Çünkü bu, tarımsal üretimde gerileme, geniş çapta hayvan üretimine dönüş demektir. Türk savaşları sırasında yakılıp yıkılmış, boş bırakılmış yerleşmeler işlenmemiş, tarlalar hayvanların yaşamasını sağlamak için otlaklara dönüştürülmüştür. Bu yerleşmelerin boş bırakılan toprakları, bazı eyalet kentlerinin çevrelerini genişlettiğinden, Vác gümrük istasyonuna getirilen hayvanların çoğunun bu kentlerden gelmiş olması bir rastlantı değildir. Bu eyalet kentleri genellikle *has* olup, Türk maliyesinin, yıllık vergilerini, vergi toplayıcılarının aracılığı olmaksızın, belli bir orana göre *(ber vech-i maktû* kendilerinin ödemelerine izin vermesiyle daha iyi bir duruma gelmişlerdir. 1574 yılında, Segedin kenti sakinleri, vergilerini belli bir oranda kendileri ödemek isteğinde bulunmuşlardır. Buna cevap olarak çıkarılan ferman, [Segedin] sakinlerinin durmunu açık bir biçimde yansıtmaktadır. 27 Temmuz 1574 tarihinde Budin'deki Mustafa Paşa'ya hitaben yazılmış olan fermanda şöyle deniyordu: "Bana gönderdiğiniz mektupta, sultanın *has*'ları olan kent ve köy sakinlerinin, vergi toplayıcılarının zulûm ve eziyeti yüzünden darmadağın olduklarını bildiriyorsunuz. Üstelik, birçok kent ve köy

[18] Wien, Nat. Bibl. Türk Hss. Mxt. 579.

[19] Istanbul, Başvekâlet Arşivi, Tahrir defterleri No. 554.

halkı yerinden yurdundan olmuş, mülkleri satılıp kendileri de Budin'de hapse atıldıkları* halde, vergi toplayıcılarının yükümlülüklerini (taahhütlerini) yerine getirememelerinden ötürü, Hazîne daha da çok zarar görmüştür; Hazînede birkaç yüz bin akçe para eksiktir. Büyük kentlerde oturanlar şöyle yakınıyorlar: Vergi toplayıcılarının eziyeti yüzünden gücümüz tükendi. Hepimiz bölgeyi terkediyoruz. Bu nedenle, [kent sakinleri] vergi toplayıcılarının komisyon almamaları şartıyle, vergilerini kendileri ödeyebilmek için, yıllık vergilerin belli bir oranda saptanmasını istiyor. Bu, hem Hazîne, hem de kent sakinlerinin yararına olduğundan, bazı *has* kentleri için, ödemeyi üstlendikleri miktarın bir kısmını her üç ayda bir Budin hazînesine teslim etmeleri şartıyla, belli vergi oranları tesbit edilmişti. Bundan böyle vergi toplayıcılarının hiç bir komisyon almamaları şartıyle, Segedin sakinleri de kendi vergilerini belli oranlarda kendileri ödemek istemektedir" [20]. Ancak, sonunda Segedin halkına bu kolaylık sağlanmamış, bu nedenle de Segedin kenti gelişmemiştir. Türk yönetiminden önceki dönemde, 1522 yılında yapılmış olan sayıma göre, aile reislerinin sayısı 1591 [21] iken, 1578 yılında 700'e [22], Türk yönetiminin

[20] Başvekâlet Arşivi, Mühimme defteri No. 26, s. 114.

Çevirenin notu: Söz konusu fermanın bu konuyla ilgili bölümü aynen şöyledir: "Budun [Budin]'da Vezir Mustafa Paşa'ya hükm ki mektub gönderüb sâbıka Budun'da olan havass-ı humâyun varoşların ve köylerin ber vech-i iltizam ümenâ ve ummâl zabt idüb zulm ve teaddîlerinden reâyâ pâymâl ve perâkende olub nice köyler ve varoşlar harâb kalub cizye'ye noksan müretteb olduğundan gayri ümenâ tahvîl âhırında iltizamlarına cevâb viremeyüb mâmelekleri satılub nesneleri kalmadukta Budun'da habs-i ebedî olmak lâzım olub bi'l-fi'l nice mahbuslar olub nice yük mâl-i mîrî kalub Budun'a geleliden beru nice büyük varoşlar ahalisi gelüb "ummâl teaddîsinden iktidarımız kalmayub cümlemiz terk-i diyâr iderüz" deyu şikâyet ve min ba'd mültezimlere virülmemek şartiyle kendülere kesme tâlib olub mâl-i mîrîye ve reâyâya enfa' olmağın bazı varoşlar kesim olunub mültezim oldukları mâlden yevmü'l-kıst hesabınca müteveccih olanı her üç ayda bir götürüb Hazîne-i Budun'a teslim idüb ümenâ ve ummâl karışmamakla perâkende olduklarından gayri zimâne gelüb havass-ı humâyun ma'mûr olmuşdur (...) Hâlâ mültezim zabtında olan varoş-ı Segedin reâyâsı dahi min ba'd ziyâde ile âmillere virilmemek üzre kesimlerin kendüler virüb..."

* Káldy-Nagy, fermandaki (bk. yuk. dn. 20), "Budun'da habs-i ebedî olmak lâzım olub" sözlerini, "*they themselves were thrown into prison in Buda*" ("kendileri Budin'de hapse atıldıkları...") biçiminde çevirmiştir. Oysa, burada "habs" sözcüğü, "hapse atılmak" anlamını taşımayıp, "kapalı kalmak" anlamındadır.

[21] Gy. Szekely, *Landwirtschaft und Gewerbe in der ungarischen laendlichen Gesellschaft um 1500*, Budapest 1960, 31.

[22] Başvekâlet Arşivi, Tahrir defteri No. 570.

sonlarına doğru, 1670 dolaylarında, Hazînenin vergi toplayıcıları kente yeniden gittiklerinde 560'a[23] inmişti. Hazînenin vergi toplayıcılarının yanı sıra, *sancakbeyleri*'nin hatta *timar* sahiplerinin vergi toplayıcıları da, sultanların bazı önleyici fermanlarına rağmen, *has*'lara dahil köy ve kentleri bezdirmeğe devam etmişlerdir.

Has'larda yaşayanların durumu, *timar* ve *zeamet*'lerde yaşayanlara göre daha iyiydi. Hazîne gelirlerinin ücret olarak (adam başına 1700 *akçe*) bazı askerler arasında bölüştürüldüğü köylerde yaşayanların durumu ise özellikle çetin olsa gerektir. Türk yönetiminin başlarında, 1546 - 1547 yıllarında yapılmış *timar* kayıtlarında bu şekilde bölüştürülmüş *timar* örneklerine rastlanmaktadır.[24] Bu kayıtlardan, yüksek rütbeli devlet görevlilerinin çoğu zaman yerlerini değiştirme, böylece ücret olarak her zaman bir başka köyden gelir sağlama olanaklarına sahip oldukları açıkça anlaşılmaktadır. Bu nedenle, *timar* sisteminde büyük çapta tarımsal üretime yönelen devlet görevlilerinin sayısı çok azdı.

Büyük bir çiftliğe sahip olan tek kişi, Budin'de on iki yıl (1566-1578) kalmış olan Sokullu Mustafa Paşa'dır. Ancak, o da, daha çok Érd köyü yakınlarında koyun ve at beslemiştir.[25] Burada, Becskerek yakınlarında birkaç köyden oluşan bir mülkü olan, Sokullu Mustafa Paşa'nın amcası, Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın adını da anabiliriz. Ancak, bu arazi Sokullu Mehmet Paşa'nın mutlak mülkiyetinde olup, 1573 yılında *vakıf* haline getirilmiştir. Sokullu, çiftliğinde, 2,500 baş koyun, 250 at, 600 öküz ve 11 manda besliyordu.[26] Macaristan'da Türklerin tarımsal üretimi üstüne söylenebilecek sözler hemen hemen bundan ibarettir. Çünkü, Macaristan'da küçük rütbeli devlet memurları ile askerlerin küçük topraklarında yaptıkları tarımın, üstünde durulmayacak kadar önemsiz olduğu söylenebilir.

Timar sistemine dahil olan yüksek rütbeli devlet görevlileri ise, kendilerine ayrılan yerlerde sürekli olarak oturmuyorlar, tarıma ve mal üretimine girişmiyorlardı. *Timar* sistemi, onların çıkarlarını

[23] Leipzig, Statbibl. Or. 136.

[24] Başvekâlet Arşivi, Tapu defterleri No. 1044.

[25] S. TAKÁTS - F. ECKHART - GY. SZEKFÜ, *A budai basák magyar-hyevü levelezése* [*Budin Paşalarının Macarca Yazışmaları*] 1553-1589, Budapest 1915, 141-142.

[26] I. KARÁCSON, *Török-magyar oklevéltár* [Türk-Macar Arşivleri] *1533-1789*, Budapest 1914, 103.

toprağa değil, geçici olarak toprağın gelirine bağlamalarını gerektiriyordu.

16. ve 17. yüzyıllarda Macaristan'ın tarımsal gelişiminin, Batı Avrupa'nınkinden başka bir yön aldığı bilinen bir gerçektir.[27] Macaristan'ın batı kesiminde 16. ve 17. yüzyıllarda yavaş yavaş beliren büyük çaptaki tarımsal üretimin serpilip gelişmesini önleyen *timar* sistemi, bu gelişmeyi daha da geciktirmiştir. Özellikle toprak mülkiyetine izin vermeyen *timar* sistemi, 17. yüzyılda, yalnız Macaristan'da değil, Türklerin yönetimindeki bütün ülkelerde toplumsal ve ekonomik gelişimin, feodalizmin ilk aşamasındaki düzeyde kalmasına yol açmıştır.[28]

[27] Bkz. PACH, Zs. P., *Die ungarische Agrarentwicklung im 16-17. Jahrhundert. Abbiegung vom westeuropäischen Entwicklungsgang*, Budapest 1964.

[28] Bu durum, Türk tarımsal üretiminde ara ara aksamalara, bunun sonucu olarak da, Istanbul'un tarımsal ihtiyaçlarının sağlanmasında güçlüklerle karşılaşılmasına yol açmış olabilir. Bkz. HAHN, W., *Die Verpflegung Konstantinopels durch staatliche Zwangswirtschaft*, Stuttgart 1926. Macaristan'ın tarımsal üretimindeki azalma için Bkz. *Two Sultanic Hass Estates in Hungary during the XVth and XVIIth Centuries: Acta Orient. Hung.* XIII, 31-62.

BİBLİYOGRAFYA

EKREM HAKKI AYVERDİ, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri — 855-886 (1451-1481)*, c. III., İstanbul Fetih Cemiyeti Enstitüsü, Nu. 69, İst., Bahâ Matbaası, 1973, s. VI + 544, 450 Lira.

Osmanlı Devri mi'marlık san'atı üzerinde yıllardanberi sürüp giden araştırmalarıyle ün kazanan Ekrem Hakkı Ayverdi, bu yoldaki çalışmalarının ilkini, bundan yirmi yıl önce, İstanbul'un fethinin 500'üncü yıldönümü dolayısıyle hazırladığı *Fâtih Devri Mi'mârîsi* adlı, 1953'de yayımladığı eseriyle önümüze sermişti. Mevcûdü az zamanda tükenen bu eserinin basımından sonra çalışmalarını sürdürmüş, muhtelif seyahatleri sırasında, muhtelif kaynakları da taramak sûretiyle Fâtih Devri'ne âit, yapıldıkları tarihleri tesbit edebildiği daha birçok eserlerin bulunduğunu görmüştür; *Fâtih Devri Mi'mârîsi-Zeyl* adlı eseri, bu yoldaki malzemeyi içine almaktadır (İstanbul Fetih Cemiyeti-İstanbul Enstitüsü, Nu. 46, İst., Bahâ Matbaası, 1961, 40 sayfa). *XIX. Asırda İstanbul Haritası* (İstanbul Fetih Dernegi-İstanbul Enstitüsü Yayımları, İst., Şehir Matbaası, 1958, 10 Lira) ile, Prof. Ömer Lutfî Barkan'la birlikte hazırladığı *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri-953 (1546) Tarihli* (İstanbul Fetih Cemiyeti-İstanbul Enstitüsü, İst., Bahâ Matbaası, 1970, s. XL + 504, 150 L.) adlı eserlerin de yazarı bulunan Ekrem Hakkı Ayverdi'nin bu kitaplarından bâzıları, daha sonra yayımlayacağı ve çalışmalarını geniş ölçüde içine alacak eserleri için hazırlık devresi sayılabilir. Dört büyük cilt tutacak olan mühim eserinin ilki, *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i, Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri, 630-805 (1230-1402)* adını taşımaktadır (C. 1., İstanbul Fetih Cemiyeti-İstanbul Enstitüsü, Nu. 57, İst., Bahâ Matbaası, 1966, s. XII + 566, 250 Lira). Eserin ikinci cildi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri, 806-855 (1403-1415)*, ayni cemiyet ve enstitü tarafından altı yıl sonra basılmıştır (Nu. 65, İst., Bahâ Matbaası, 1972, s. XI + 606, 450 Lira); bu iki cildi tanıtan yazımızı Ankara'da Turhan Kitabevi'nin yayımladığı *Bibliyografya-Kitap Haberleri Bülteni*'nde neşretmiştik (C. 1., nu. 4, Temmuz, 1972). Buraya kadar, asıl konumuza girebilmek için vermeği gerekli bulduğumuz bu bilgilerden sonra, şimdi, bu eserin, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri, 855-886 (1451-1481)* adlı III. cildini tanıtmağa çalışacağız.

E. H. Ayverdi, eserinin 1. cildinin *Mukaddime*'sinde, bu kitabını şahsî çalışma ve maddî imkânlarına dayanarak nasıl hazırladığını, karşılaştığı maddî zorlukları küçümsemiyorsa da, kökleşen bir zihniyeti yenmenin bundan çok daha güç olduğunu yazıyor. Bu, makalelerine *Osmanlı Devri Türkler İçin Karanlık Bir İstilâ Devridir* başlığını koymaktan çekinmeyen, sırtını dıştan gelen te'sir ve kuvvetlere dayayan bir zümrenin zihniyetidir. İlmî araştırmalarıyle bu düşünceye karşı koyacak aydın zümrenin ise sayıca azlığından başka, ellerindeki malzeme de azdır; Osmanlı medeniyetinin küçümsenmesi düşüncesi karşısında gerek bu zümre mensuplarının verimsizliğini, gerek bunlardan sayıca daha çok olan bir zümrenin mânevî zenginliklerimizi ve millî hazinelerimizi yok etmeğe çabalayan zihniyete karşı nasıl kayıtsız kaldıklarını, kendilerini o cereyâna nasıl kaptırdıklarını etraflıca anlatmıştır. Yine bu *Mukaddime*'de, Osmanlı mi'marlık san'atı üzerinde günümüze kadar kimlerin çalıştığına, bunların eserlerinin mâhiyetine, kendi kitabını hazırlarken nasıl bir yol tuttuğuna dâir bilgi-

lere yer verildiğini de görmekteyiz. Eserin 11. cildinin *Mukaddime*'sinde ise, *Umûmî Giriş ve Kaynaklar*; *Mi'mârî, Osmanlı'nın Millî Dehâsıdır*; *Osmanlı Mi'mârîsinin Emsâliyle Münâsebetleri*; *Kitabın Yazılmasında Tutulan Usûl* başlığı altında, dört esas ele alınmıştır. Müellif, ilk iki cildin *Mukaddime*'lerinde bütün bunlar üzerinde durduğundan, bu yolda aydınlanmak için, daha önce basılan iki cildin *Mukaddime*'lerine bakılmasını tavsiye etmiştir. Eserin I-IV. ciltleri zaman ve masraf bakımından tasarruf için ayni sürede yürütülmüş olduğundan, çalışma şartları yönünden I-II. ciltlerin *Mukaddime*'-lerinde kaydedilenlere eklenilecek yeni birşey de bulunmamaktadır. İşte bu yüzden de, E. H. Ayverdi, III. cildin başında *Mukaddime*'yi lüzumsuz görmüş, *Medhal* başlığı altında bâzı hususları aydınlatmağa çalışmıştır.

Müellifimiz bu III. cildin *Medhal*'inde, içinde bulunduğumuz "taklidci, renksiz, şahsiyetsiz" devrin, bu Fetret Devri'nin sona ermek üzre olduğunu, "mânevî azığını saklamakta, tefekkürünü, mantıkını, yaşama ölçülerini, örf ve âdetini muhâfaza etmekte" olanların, karşı tarafın küçümsediği az sayıda olmadığını, milletimizin benliğini bulacağı günlere yakında erişeceğimizi, millî benliğe sâhip nesillerin yetişeceğini yazıyor; bu kitaplarını da, "o nesillere lâzım olacak malzemeyi toplamak için, istikbâl için" hazırlamıştır.

Medhal kısmında bildirildiğine göre, Fâtih Devri'ne âit mi'marlık eserleri, bunların bulunduğu şehir, kasaba ve yer adlarının alfabetik sırasına göre sınıflandırılarak aydınlatılmağa çalışılmıştır. Bu III. cilt ile, daha önce yayımlanan I-II. ciltte sözü geçen şeyler arasındaki müşterek bâzı hususlara, tedâhüllere de dikkatimizi çeken E. H. Ayverdi, Fâtih Devri mi'marlık san'atının neler kazandırdığını, dokuz madde hâlinde, yine bu *Medhal* bölümünde kısaca tesbit etmiştir (S. III-VI).

Osmanlı Mi'mârîsi'nin üzerinde durduğumuz III. cildinde, başka deyimle Fâtih Devri mi'marlık san'atının bu birinci bölümünde, E. H. Ayverdi'nin, bu eserinin *Medhal*'inde de belirttiği gibi, verilen bilgiler, san'at eserlerinin bulundukları şehir adlarının alfabetik sırası gözönüne alınarak sınıflandırılmıştır. Çevresindeki kasaba, köy, v. b. yerleri de içine alan bu şehirler Afyon Karahisarı, Akşehir, Alaşehir, Amasra, Amasya, Ankara, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Çorlu, Edirne, Eğriboz, Gabela, Gelibolu, Hasköy, Hersek, İnegöl, İpek (Bec), İskenderiye (İşkodra), İstanbul'dur. Bu başlıca şehirlerdeki eserlerden herbiri ayrı birer numara ile işâretlenmiş, bu numaralar her cilde göre sınırlanmış, bu III. ciltte de 1'den başlayarak, sonuna kadar yürütülmüştür. Her yere âit eserlerin, birkaçı (meselâ Ankara, Çorlu) dışında hemen dâimâ kendi adlarına göre alfabetik sıralandığı da dikkati çekmektedir; buna bir örnek vermek istersek, İstanbul eserlerinin Acemî Oğlanlar, Acemî Oğlu, Ağalar adlı câmilerle başlayıp Zeyrek Medresesi ile sona erdiğini söyleyebiliriz.

Eserin I. ve II. ciltleri gibi, bu III. cildinde de, binâ ve yapısı tedkik edilmiş, rölövelerin şekli karar altına alınmış, ölçü usûlünün ta'yini ile binâların mesâhası te'min edilmiş, restitüsyonlar meydana çıkarılmış, % 95'inin fotografları çekilmiş ve bu çalışmalar sonunda elde edilen bilgiler, tarih, tezkire, vakfiye, v. b. kaynakların da yardımıyle kuvvetlendirildiği gibi, iz olmayan hususlarda aydınlatıcı da olmuştur. Bu ciltte bahsi geçen eserlerin sayısı 667, fotografларınki 839'dur. Binânın yalnız bütününün değil, şekil husûsiyetlerine göre muhtelif katlarının, kubbesinin, v. b. ek kısımlarının ayrı ayrı plânları çıkarılmıştır. Ayni şeyi, fotografлar için de söyleyebiliriz; eserin muhtelif cebhelerinden bütünü ile görünüşünden başka, kubbesinin

muhtelif kısımları, pencere kanadkarı, kapı, vakfiye kitâbeleri, mihrâb, minber, sözün kısası her tarafının fotoğraflarına yer, hepsine dâir ayrı ayrı bilgi verilmiş, san'at bakımından değerleri aydınlatılmağa çalışılmıştır.

Kitabın sonunda, *İstanbul'da Fâtih Devri Câmi'leri* başlıklı bir cedvel vardır; bunda, tesbit edilen 192 câmi ve mescidin kubbeli, çatılı, kiliseden bozma, yeniden inşâ olunmuş, namaza açık veyâ kapalı bulunduğu, hangilerinin günümüzde yok olduğu gösterilmiştir. Böyle bir cedvelden varılan sonuca göre, 192 câmi ve mescidden 14'ünün şekli bilinmemekte, inşa şekli 44'ünün kubbeli, 144'ünün çatılıdır; günümüzde 91'i namaza açık, 4'ü ise kapalı, 97'si yıkılmış bulunmaktadır (S. 538-541). Kitap, *Fihrist* ile sona eriyor (S. 542-44). Kitabın bundan önce basılan iki cildinde *Bibliyografya*, *İndeks* vardı; 1. cildindeki, mi'mârlık ta'birlerini içine alan *Lugatçe*'ye, ayni şeylerin tekrar edilmemesi düşüncesiyle, pek tabi'î olarak II. ciltte yer verilmemişti. Üzerinde durduğumuz III. ciltte ise, bunlardan hiçbiri bulunmamaktadır. E. H. Ayverdi, bu cildin *Medhal*'inde, III. ve basılacak olan IV. ciltler bir bütün teşkil ettiği için, *Bibliyografya* ile *İndeks*'e IV. cildin sonunda yer vereceğini bildiriyor (S. IV); ayni mes'eleye, eserinin sonundaki bir notunda da dokunmuştur. Bu notunda, İstanbul bahsinin IV. ciltte de devam edeceğini, "medrese, mekteb, han, çarşılar, bedestenler, hamam ve su te'sisleri, Rumeli ve Anadolu Hisarı, eski saray ve Topkapı Sarayı, türbeler yer" alacağını haber veriyor; IV. cildin *İstanbul* bahsi ile tamamlanacağını, "harf sırasına göre bütün Osmanlı ülkelerinde bulunan şehirlerin âbidelerinin vesika, rölöve, restitüsyon ve izâhâtını orada" bulabileceğimizi de öğrenmekteyiz (S. 541).

Câmi, mektep, medrese, zâviye ve tekye, imâret, han, hamam, türbe, bedesten, köprü, çeşme v. b. şeylerin, çok def'a tanılmış kimseler tarafından, veyâ onlar adına yaptırıldığını düşünürsek, eserin, yalnız Osmanlı Devri mi'mârisinin zenginlik ve değerini aydınlatmakla kalmadığı anlaşılır. Bu san'at eserlerinin adlarına yapıldığı kimseler arasında devlet büyükleri, şâir, âlim, mutasavvıf ve tarikat mensupları, hemen her sâhada ün kazanmış şahsiyetler vardır. İşte bundan dolayı, eser, Osmanlı Devri tarihinin her kolunda çalışanlar için zengin malzemeyi içine alan bir kaynak teşkil etmektedir. Mi'mârlık ve san'at tarihi, bizim çalıştığımız sâhanın bir bakıma dışında kalıyor; fakat, E. H. Ayverdi'nin *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri* adlı eserinde, biz de, kendi araştırmalarımızla ilişiği bulunan pek çok malzemeye rastlamaktayız; bu yüzden, yukardanberi içindekileri tanıtmakla yetindiğimiz bu eseri, şimdi, kendi sâhamız bakımından ne gibi bilgiler edinebileceğimize dâir birkaç örnek vermek sûretiyle kıymetlendirmeğe çalışacağız.

1 — Fâtih Devri'nin başta gelen şâirlerinden Bursalı Ahmed Paşa tarafından yaptırılan mederese ve türbeye dâir, E. H. Ayverdi oldukça geniş bilgi vermiş bulunuyor: Bir kadı sicilline dayanılarak, "Eyne de denilen Ezine Pazarı'nda Geyikli karyesi"nin bu medreseye vakfedildiğini öğreniyoruz. Medrese ve türbenin iç, dış ve yapı husûsiyeti, harap iken 1950'de uzun süren ta'mir sonunda ihyâ edildiği, bu günki hâli anlatılmış, bütününden başka, makta'ının, avlu ve türbe kitâbesinin fotografları basılmıştır. Ahmed Paşa'nın ölüm tarihini gösteren türbe kitâbesinin, bu Arapça tarih kıt'asının metni de, Arap harfleriyle basılmıştır. Müellifin bu münâsebetle kaydettiği, "Kitâbe: Medresede yoksa, türbe kitâbesi Ahmed Paşa'nın vefâ-

tından sonra yerine konmuştur. Hoca Sa'deddin Efendi kitâbenin Eflâtun-zâde tarafından yazıldığını söylüyor ve metnini veriyor" (S. 118, not -2) cümlelerinden ilkinin ilk ibâresinde, herhâlde, bir eksiklik, bir tertip yanlışı vardır. İkinci cümle dolayısıyle verilen dipnotunda da bir tertip yanlışı göze çarpıyor; bu not şöyledir: "Hoca Sa'deddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, 1. cildi, 1279, İstanbul. 2. c., 51. s. Tarihin kaaili Eflâtun-zâde'nin hüviyeti bulunamadı." Hoca Sa'deddin'in, sözü geçen tarih kıt'asını yazan Eflâtun-zâde'den bahsi, eserinin II. cildinin 51'inci değil 511'inci sayfasındadır. Bu notun başında *Tâcü't-Tevârih*'in 1. cildinin basımı kaydedilmesi, yanılmıyorsak, II. cildin basım yılı bulunamayışından ileri gelmiştir. Gerçek olan birşey varsa, o da, bu ikinci cildin ne ilk, ne de son sayfasında, basım tarihini gösteren bir kaydin bulunmadığıdır; fakat bilindiği gibi, Hoca Sa'deddin, II. cildin sonuna, *Selim-Nâme*'sini eklemiştir; 600'üncü sayfada, kitabın Tab'hâne-i Âmire'de, 1280'de basıldığı yazılmış, *Selim-Nâme*'ye 601'inci sayfadan i'tibâren yer verilmiştir. Bu basım tarihi görülmüş olsa idi, not bu karışık hâlinden kurtulmuş olacaktı. Ahmed Paşa'nın türbe kitabesine dâir verilen ve yukarıda kaydettiğimiz bilgi dolayısıyle, bir-iki husûsa daha dokunacağız: Hoca-Sa'deddin, Ahmed Paşa'nın ölüm tarihini tesbit eden kıt'anın şâiri, E. H. Ayverdi'nin kaydettiği gibi, Eflâtun-Zâde olduğunu bildirmekle yetinmiştir. Onun, tarihini yazarken faydalandığı başlıca kaynaklardan biri olan *Şakâyık Tercemesi*'nde, bu kimsenin, "Mahkeme-i Bursa'da nâ'ib ve kâtib olan Eflâtunoğlu Mehmed" olduğu (İst., 1269, s. 218) yazılıdır; Bursalı Belig'in *Güldeste-i Riyâz-i İrfân*'ında, buna ek olarak, Mehmed için Derviş sıfatı kullanılmıştır (Hudâvendigâr Vilâyeti Matbaası, 1302, s. 448). Sözü geçen tarih kıt'ası, bahsettiğimiz bu üç kaynakta vardır; her üçünde, E. H. Ayverdi basımının birinci mısrâ'ındaki ve doğru olarak tespit edilen *mişkât* (مشكات) kelimesi, (مشكوة) şeklindedir. Bu kıt'anın, üçüncü mısrâ'ı çok farklı olarak Kâzım'ın *Bursa Anıtları* adlı eserinde de bulunduğu, bunun "latince" yazıldığı kaydedilmiştir; herhâlde matbaa tashihleri aceleye getirildiğinden, Latin harfleri ile basıldığı açıkça anlaşılıyorsa da, tashih sırasında bu "Latince" kelimesi gözden kaçmıştır.

2 — Göynük kasabasındaki Şeyh Ak Şemseddin türbesinin mi'mârî bakımdan husûsiyetlerini anlatan E. H. Ayverdi'den, bunun 1952'de ta'mirinden sonra ne gibi değişikliklere uğradığına dâir bilgi ediniyoruz. Türbe ile sandukasının 1951'de; sandukasının baş aynası ile yan tarafının 1960'da alınan fotografları basılmıştır. Ceviz ağacından yapılan sandukanın muhtelif kısımlarında kabartma oyulmuş *Hadisler*, hakimâne cümleler, türbenin inşâ kitâbesi, esere Arap harfleri ile nakledilmiş bulunuyor. Müellifimiz bu arada, "Ak Şemseddin Efendi hakkında millî düşünceyi nakleden şu kıt'ayı da dercetmeği de lüzûmlu gördük; kıt'a ta'lik yazılıp bir levha hâlinde sandukanın yanına konmuştur" bilgisini verdikten sonra, olduğu gibi naklettiğimiz şu metni yayımlamıştır:

دستور — قاراكون دوستى ايمش فاتحك آق شمس الدين — كه يوزندن لمعان ايتدى آنك فتح
مبين — نصرتى چشم حقيقتله كوروب ويردى خبر — بويله هر كارى اوزاقدن كورور ارباب
يقين — خاك پاى اقدام آل عبا بندهٔ بندكان مولانا رضا

Bu metni müteâkip, "Bu güzel kıt'anın şâiri, 1930'da vefât eden Muallim Cevdet Efendi'dir. Hattâtı mechûldür ve yazı vasattır" bilgisi verilmiştir (S. 279-80). Yeni harflerimize çevirince,

Kara gün dostu imiş Fâtih'in‿Ak Şemseddîn
Ki yüzünden leme'ân etti anın feth-i mübîn
Nusretî çeşm-i hakîkatle görüb verdi haber
Böyle her kârı uzaktan görür‿erbâb-ı yakîn

mısrâlarından ibâret olduğu görülür; sonundaki, *Hâk-i pây-i akdâm-ı pâk-i Âl-i 'Abâ bende-i bendegân-ı Mevlânâ Rizâ* ifâdesi kıt'aya dâhil değil, bunun dışında ve nesir şeklindedir. Yanılmıyorsak, bu ifâde, bu kıt'ayı levhaya yazanın Mevlevî tarikati mensuplarından Rizâ olduğunu anlatmaktadır. E. H. Ayverdi'nin, bu kıt'anın Muallim Cevdet tarafından yazıldığını kaydederken, neye dayandığını bilmiyoruz. Kesinlikle bildiğimiz, bunun Keçeci-zâde İzzet Molla tarafından yazıldığıdır; *Ak Şemseddin Efendi Hazretleri'nin Makamlarına Söylenmiştir* başlıklı bu kıt'a beş beyitten ibâret, levhadaki ise, baştan ilk iki beyitidir (*Dîvân-ı 'İzzet*, Bûlâk, 1255, s. 42; bütünü, *Türk-İslâm Edebiyâtı — Türkçe Dinî Metinler* adlı kitabımıza da alınmıştır: C. II., Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971, s. 147 v. d.).

3 — Eserde, Divân Edebiyâtı'nın oldukça mühim şâirlerinden Ahmed-i Dâ'î adına Bursa'da Edincikli Yahşı Bey tarafından yaptırılan mescidin bulunduğu yer, ayni adı taşıyan mahalle, bu binânın mi'mârî ve yapı husûsiyetleri, iç ve dış görünüşü hakkında bilgi verilmiş, fotografı, 876 Muharrem'i tarihini (1471 Haziran-Temmuz) gösteren Arapça inşâ kitâbesi yayımlanmıştır. Müellif bu münâsebetle, Ahmed-i Dâ'î'ye dâir, ".... Germiyanlı olup, Gâzî Süleyman Paşa hizmetinde bulunmuş, I. Sultan Murad Devri'nde vefât etmiş bir şâirdir" bilgisini veriyor; *Sicill-i Osmânî*'den edindiği bu bilgiye dayanarak, "Demek câmi'in inşâsına yetişmemiştir" hükmüne varıyor, Kâzım Baykal'ın *Bursa ve Anıtları*'nda verdiği bilgiyi de gözönüne alarak, aşağıdaki neticelere varmıştır: "Hâlbuki Kâzım Baykal Bey, Fâtih ve II. Bâyezid Devri adamlarından olup bir cenknâme yazdığını ve hatt-ı destiyle muharrer 816 tarihli Farsca Divân'ının II. Sultan Bâyezid'in Temliknâmesi hâvî olarak Orhan Kütüphânesi'nde 1196 No. da bulunduğunu yazıyor. Bir Farsî Divân tertib ve ikmâl edebilecek bir adam, en aşağı kırk yaşında demektir; seksen-beş-doksan sene sonra 130 yaşına varması gerekir. Bu tarihlerden herhâlde sicillin kaydi yerindedir ve II. Bâyezid'e yetişmemiştir. Söylenen eser de müellif hattıyle değil, bir istinsah olsa gerektir" (S. 65).

E. H. Ayverdi, Süreyyâ Bey ile Kâzım Baykal'ın verdiği bilginin biribirini tutmadığını görünce, son zamanlara âit ve pek de sağlam olmayan bu iki kaynağa dayandığı için, vardığı hükümlerin, ileri sürdüğü ihtimâllerin bâzılarında yanılmıştır. Müellifimizin kaydettiği gibi, Ahmed-i Dâ'î Fâtih ve II. Bâyezid devirlerine yetişmemiştir; fakat *Sicill-i Osmânî*'deki ve doğru olduğundan söz ettiği bilgi yanlıştır: *Sicill-i Osmânî*'de, daha önceki bâzı kaynaklarda da düşülen yanlış tekrarlanmış, Emîr Süleyman ile Sultan Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa, II. Murad ile. I. Murad karıştırılmıştır. "820 hudûdunda" (1417-18), yıllarında öldüğü tahmin edilen Ahmed-i Dâ'î'nin, II. Murad Devri (1405-51) Emîr'lerinden Timurtaş-oğlu Umur Bey'in emriyle yazdığı eserleri de vardır. Kâzım Baykal'ın *Cenk Nâme* olarak kaydettiğ

eserinin adı *Sicill*'de ayni şekilde, doğrusu ise *Çeng-Nâme*'dir. II. Murad Devri başlarında da bir süre yaşadığı anlaşılan Ahmed-i Dâ'î'nin gerek bu eseri, gerek yaşadığı devir, Farsça *Divânı*, bunlara dâir yerli ve yabancı muhtelif kaynaklarda düşülen hatâler hakkında İ. Hikmet Ertaylan'ın eserine bakılabilir (*Ahmed-i Dâ'î, Hayatı ve Eserleri*, İst., 1952, s. 25, 79, 117 v. d.). Ahmed-i Dâ'â'nin ölüm tarihini kesinlikle tesbit için, ileride elimize geçecek vesikaları beklemek zorundayız; şimdilik varabileceğimiz en sağlam hüküm, Yahşi Bey rafından Ahmed-i Dâ'î adına yaptırılan mescidin inşâ kitâbesi tarihi 816 olduğuna göre, bu tarihte hayatta bulunmadığıdır. Öte yandan, E. H. Ayverdi'nin bu mescid dolayısıyle verdiği bilgi, İ. H. Ertaylan'ın bu hususta kaydettiklerini düzeltmekte, tamamlamaktadır; buna örnek olarak, "Câmi'in kitâbesine nazaran câmi'in hâmisi Aydıncıklı Hızır Bey oğlu Yahşi Bey'dir. Tarihi 8....'dir" cümlesini (S. 27) gösterebiliriz.

4 — Eserde, şâir ve âlim, Hayâlî takma-adını kullanan Mevlânâ Şemseddin Ahmed b. Mûsâ'nın Bursa'da Zeynîler Câmi'i'nin arkasında bulunan mezârının umûmî görünüşü ile kitâbesini gösteren iki fotograf, bu kitâbenin metni Arap harfleriyle yayımlanmış, arka tarafında ise, kabrin, Abdü'l-Hamîd'in İkinci Mâbeyncisi Hacı Ali Bey tarafından yaptırıldığı yazılı olduğu kaydedilmiştir. Mezar kitâbesinin tarihi 875 olduğu açıkca okunmaktadır. Ekrem Hakkı Ayverdi bu tarih münâsebetiyle, "Molla'nın 875'de İznik'e ta'yin olduğunu Belig Efendi bildiriyorsa da, tarih-i vefâtını meskût geçiyor. Eğer 875 doğru ise, İznik müderrisi olur olmaz vefât etmiş demektir" diyor (S. 159). Müellifizmizin, Belig'in *Güldeste-i Riyâz-i İrfân*'ından faydalandığını not ettiği sayfalara baktığımız zaman, İznik'e ta'yin terihinin 875 değil, 855 olduğu görülür; bu vazifeye başladıktan az sonra, otuzüç yaşında, 875'de öldüğü yazılıdır. Bu tarihlerden ilkinde bir tertip yanlışı olduğunu, müellifimiz de anlamış, 875 olarak düzeltmiş bulunsa gerektir. Ancak, Belig'in faydalandığı anlaşılan *Şakâyık Tercemesi*'nde (İst., 1269, s. 158 v. d.), Hayâlî'nin İznik Müderrisliği'ne ta'yini, ölüm yılı hakkında hiçbir kayıt yoktur; yalnız, müderrisliğe ta'yininden az sonra, otuzüç yaşında öldüğü yazılıdır ve Belig, bu ölüm tarihini, şâirimizin mezar kitâbesinden çıkarmış olsa gerektir. Hayâlî'nin mezartaşı kitâbesi fotografının basımı sayesinde, *Sicill-i Osmânî*'de (C. II, İst., 1311, s. 313) 885 gösterilen ölüm yılının yanlışlığı da kesinlikle anlaşıldığını söyleyebiliriz.

5 — Eserde en çok yer alan mi'marlık eserlerinden biri de, Alaşehir'deki Şeyh Sinan Câmi'i ve Türbesi'idir. Câmi'in plânının, bütün olarak görünüşünün, revak yüzündeki tuğla tezyinâtının, iç görünüşünün, garb cebhesinin, kapısının; bütünü ile câmi, türbe ve şadırvanının, ayrıca türbe kitâbesinin fotografларını, bu kitâbenin Arap harfleri ile metnini de bulmaktayız. Kitâbe metninden, Şeyh Sinan'ın, Emîr Sultan'ın ikinci halifesi Bedreddin Mahmud'un oğlu ve 887 Receb'inde (1482, Ağustos-Eylûl) öldüğü, binânın 890 Muharrem'i sonunda (1485, Şubat) yapıldığı anlaşılıyor. E. H. Ayverdi, Belig'in *Güldeste-i Riyâz-i İrfân*'ına dayanarak, Şeyh Sinan'ın babası Bedredd'in Mahmud'un hâl tercemesini bulmuş, 865'de öldüğünü tesbit etmiş ise de, bu eserde Şeyh Sinan'a âit bilgiye rastlamamıştır (S. 22-26).

Önce, tarih bakımından mühim olmayan bir yanlışa dokunmağı faydasız bulmuyoruz. Kitâbe metni izâh edilirken, 887 Receb'inin karşılığı, 1482, Temmuz'u (S. 22, 26) gösterilmiştir; doğrusu, yukarıda kaydettiğimiz gibi Ağustos-Eylûl ayları olacaktır. Şeyh Sinan hakkında, biz de, henüz birşey bilmiyoruz; fakat, Evliyâ Çe-

lebî'nin ziyâret etmiş olduğu bu câmi ve türbeye dâir iki notuna rasladık: "*Şeyh Sinan Hazretleri Câmi'i* — Şehrin bir mürtefi' bayır üzre altı adet kârgîr kubbeli ve kurşun örtülü câmi'i rûşendir ve bi'z-zât Şeyh Sinan Hazretleri evlâdı zevi'l-ihtirâmları ile câmi'in hareminde bir kubbe-i âlî içinde medfûndur. Cümle sâdât-ı kirâmdan ulu sultânlar ve ziyâret - gâh-i hâs ve 'âmdır kim, Bursa'da medfûn Emîr Sultan halifelerinden hâlâ tekyesinde azîm *Tevhîd* tezkîr olub, Alaşehir'in halkı her leyl-i Cum'a'da Zikru'llâh'a hâzır olurlar" diyen Evliyâ Çelebî, buradan ayrılırken vedâlaştığı dostları arasında, bu câmi'in vâizini de saymıştır (*Seyâhat-Nâme*, c. IX., 1935, İst., s. 53, 55). Evliyâ Çelebî'nin bu notlarından, XVII. asırda bir de Şeyh Sinan Tekyesi bulunduğunu, bu müessesenin pek meşhûr olduğunu öğrenmekteyiz.

6 — Eser hakkında tenkidlerimize son vermeden önce, ifâde ve imlâ, notların tertibi, v. b. mes'elelere dokunmağı faydasız bulmuyoruz: Müellifimiz, *hatt-ı destiyle muharrer*, *tarih-i vefât*, *Fihrist* gibi yabancı terkip ve ta'birlere (S. 65, 159, 542) karşılık, *el yazısıyle yazılmış*, veyâ *kendi el yazısıyle*; *ölüm tarihi*, *İçindekiler* diyebilirdi. Bu, yalnız bizim düşüncemiz değildir; eserden faydalanan üniversite mensuplarından, mi'mâr ve mühendislerden de, sık-sık değilse de yer yer rastlanılan bu gibi ifâdeleri yadırgadıklarını söyleyen gençlere tanık olduk. *Fakat*, *namaz* kelimelerinin *fekat*, *nemaz* şeklinde yazılışı (S. 22, 314), tertip yanlışı olsa gerektir; çünki, Türkçe'nin ses uyumuna göre, çok def'a doğru şekliyle de yazılmıştır (S. 540). *Yakışmak* masdarından türeyen ve mânâca *yaman* kelimesine karşılık *iyi*, *pek iyi*, *güzel*, *cesur* anlamındaki *yakışık* — *yakışı* kelimelerinin, sonundaki *k*'nın düşmesi, ikinci hecesinin başındaki *k*'nın *h*'ya çevrilmesiyle meydana gelen *yahşi* — *yahşı* kelimesi Türkçe'dir; bu yüzden, eserde görüldüğü gibi, sonuna Farsça'daki nisbet *yâ*'sı getirilerek *yahşî* şeklinde (S. 65) yazılması doğru değildir. Kitap, makale v. b. yazı başlıklarının, bunların adlarının kısaltmalarının *italik* harflerle dizilmediği, eserde baştan sona görülüyor; az da olsa, bâzan bu gibi adların küçük harfle başladığına da (S. 65, sicil, cenknâme) rastlamıyor değiliz. Dip-notlarını gösteren rakamlar dâimâ ( ) işâreti içerisine alınmıştır. Eserin başında, kullanılan kısaltmalara dâir bir kayıt yoktur; *defter* kelimesi, notlarda bâzan *d.*, bâzan *def.* şeklinde kısaltılmış bulunuyor (S. 66 v. d.). Yine dip-notlarda bâzan cilt numarasının bulunmadığı gözden kaçmıştır. Örnek olarak, Ayvansarâyî, a. e., 52 şeklindeki notu gösterebiliriz (S. 314, not-2); bilindiği gibi, Ayvansarâyî'nin *Hadîkatü'l-Cevâmi*'i iki cilttir; bu notta, işâret edilen sayfa 1. cilde âit olduğunun kaydi unutulmuştur. Dip-notlar dolayısıyla atıf (*reference*)'lar arasındaki uzaklığa dokunmakta da fayda buluyoruz: Kâzım, *a. e.*, ifâdesiyle başlayan epeyi not var; biz, bu şahsın eserini görmemiştik; geriye doğru sayfaları epeyi çevirdikten sonra, 62'nci sayfada, bunun *Bursa ve Anıtları* olduğunu bulabildik. Bunun gibi başka atıflar da vardır. Böyle kaynak eserlerdeki atıfların, biribirine çok uzak notlar dolayısıyle verilmeyişinin, araştırıcılara zaman kaybettirmemek bakımından faydalı olacağını sanmaktayız.

Yukarıdaki beş madde, şâir ve âlimler, din ulularının hayat ve eserlerine dâir verilen bilgiler dolayısıyle düşülen bâzı hatâlardan söz ettik; müellifin bu hususta çok def'a sezdiği yanlışlar, düştüğü tereddüdler, ilk elden kaynaklara değil, sonrakilere, veyâ esaslı olmayan araştırmalara dayanmasından ileri geliyor. Bir başka sebebi, adlarına mi'mârî eserler yaptıran, veyâ yaptırılan mühim şahsiyetlere dâir daha geniş bilgi vermeğe nedense lüzum görülmesidir. Hemen söyleyelim, bu gibi yanlış-

lar eserde pek az yer almaktadır. Müellifimiz Kadı sicillerinden, berât ve vakfiyelerden, sefâret-nâmelerden, tarih eserlerinden, v. b. kaynaklardan faydalanarak, üzerinde çalışmakta olduğu mi'marlık san'atını ve bunun tarihî tekâmülünü aydınlatan yepyeni bilgiler de vermiştir. Eseri kıymetlendirirken, şüphesiz, âit bulunduğu ilim dalını, yazılışındaki maksadı gözden uzak tutmamak lâzım gelir. Bu münâsebetle şunu da söyleyelim; yukarıdaki 5'inci maddede, Evliyâ Çelebi'nin Şeyh Sinan câmi'i ve Emîr Sultan halifeleri hakkındaki mühim bir notunu nakletmemiz, eserin âit olduğu ilim koluna âit bir eksiğini tamamlamak için değil, bizim araştırma sâhamız bakımından ehemmiyetli olduğu içindir.

Tenkidlerimiz sırasında, 6'ncı maddede dokunduğumuz eser adlarının imlâsı ve *italik* dizilmesi, dip-notların tertibi, v. b. bakımından iyi sayılamayacak cihetlere gelince, bunların çoğu üniversitelerin, ilim kurumlarının, Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayımlarında bile, çok az eser dışında hemen dâimâ görülmektedir. E. H. Ayverdi'nin kitabındaki bu hususlara dikkati çekmemiz, zaman harcanılarak hazırlanmış esaslı bir çalışmanın verimi olmasından, dikkatle tashihten geçtiği için tertip yanlışlarına da pek rastlanılmayışından dolayıdır. Baştan sona iyi cins kuşe kâğıdına basılan eserde metin, plân ve fotograflar basım san'atı cihetinden kusursuz tertip edildiğinden ancak bir tek klişenin ters konulmuş olduğunu görünce (S. 336-37; aradaki ek sayfa), böyle olmasaydı diye âdetâ acınıyoruz.

Tarih ilminin muhtelif dallarında çalışanlar, E. H. Ayverdi'nin eserinde, faydalanabilecekleri malzemeyi yer yer bulabilirler. Böyle kaynak bir eser hazırlamanın ona verdiği mânevî zevk, katlandığı maddî masrafların yükünü hafifletecek, uzun süre çalışmanın ezici sıkıntılarını unutturacaktır. Eserin bütününün IV. cildini teşkil edecek olan *Fâtih Devri Mi'mârîsi*'nin ikinci bölümünün basımını sabırsızlıkla bekliyor [1], bize kazandırdığı bilgiler dolayısıyle kendisine teşekkürü borç biliyoruz.

FEVZİYE TANSEL

[1] *Beileten*'in 148, 149'uncu (Ekim, 1973; Ocak, 1974) sayıları Cumhuriyet'in 50. yıldönümü ile, İsmet İnönü'nün anısına armağan edildiğinden, bu yazımızın basımı gecikti. Bu arada, eserin son cildi de yayımlanmış bulunuyor; bir başka bibliyografya yazımızda, bu IV. cildi de tanıtmaya çalışacağız.

KİTAPLARDAN HABER

ANDREEV, MIHAIL - CRONT, GHEORGHE : *Loi de jugement, Compilation attribuée aux empereurs Constantin et Justinien.* Bucharest, 1971. 192 s. 8° = Association Internationale d'Études du Sud-est Européen, Études et documents concernant le Sud-est Européen, 4.
A III 6985.

Bu kitap, tarihçilerin "Iustinianus Kanunu" olarak bildikleri "Yargı Kanunu" nun, Sofya Ulusal Kitaplığı'ndaki, 293 (63) No.lı, XVII. yüzyıla ait Slavca metni ile Romanya Sosyalist Cumhuriyeti Akademi Kitaplığı'ndaki 3093 No.lı Romence metninin asıllarını ve Fransızca çevirilerini kapsamaktadır. Metinler, Mihail Andréev ve Gheorghe Cront tarafından düzenlenmiştir.

İmparator Constantinus ve Iustinianus'a atfedilen bu derlemenin bazı Şlavca nüshaları *Soudatz* başlığını taşımaktadır. Romence versiyonuna ise *Cartea judecatii*, yani "Yargı Kitabı" denmektedir.

Bizans hukuk kaynaklarına dayalı olduğu söylenen bu derleme, büyük ölçüde Slav ve Romen örfî hukuk kurallarını içermektedir. Bu kurallar, ceza hukuku, medenî hukuk ve diğer hukuk alanlarını kapsamaktadır. İçerik bakımından aynı olmakla birlikte, Romence ve Slavca metinler arasında bazı ayrılıklar göze çarpmaktadır. Bunlar, söz konusu hukuk kurallarının Romen ve Slav toplumsal gerçeklerine uygulanmasından, ya da kaynakta yer alan belli kavramların yanlış anlaşılmasından ileri gelmektedir.

Kitabın önemi, güneydoğu Avrupa hukuku alanında araştırma yapacak hukukçular, özellikle Bizans hukukunun Slav ve Romen hukukuna etkilerini incelemek isteyen hukuk tarihçileri için yararlı bir kaynak olmasından ileri gelmektedir.

İçindekiler : Önsöz (5). - Yargı Kanunu (Soudatz) (21). - Notlar (138). Yargı Kitabı (143). - *Cartea judecatii* (Yargı Kitabı) (155). - Not ve düşünceler (188).

Aspects of the Balkans, Continuity and Change (Ed. HENRIK BIRNBAUM - SPEROS VRYONIS, JR.). The Hague - Paris, Mouton, 1972. 447 s. 8°.
A III 7139.

Bu kitap, Kaliforniya Üniversitesi'ne bağlı Rusya ve Doğu Avrupa Araştırmaları Merkezi (UCLA)'nin 1969 yılında düzenlediği Uluslararası Balkan Konferansı'na sunulan bildirilerden oluşmaktadır. Uluslararası üne sahip yirmi bilim adamınca hazırlanmış olan bu bildirilerde, tarih-öncesi kültürlerden günümüze değin çok uzun bir zaman içinde, Balkanların çeşitli yönleri incelenmektedir.

Kitapta yer alan bildiriler arasında, Kostas Kazazis'in, Türkçenin Balkan dillerine etkisini; Speros Vryonis Jr.'ın, Balkanlarda dinî değişiklikler ve 14-16. yüzyıllar arasında Hıristiyanlıktan Müslümanlığa geçiş sürecini; Albert B. Lord'un, Müslüman epik türkülerinin Balkan epik geleneğine etkilerini; Halil İnalcık'ın, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi ve bunun *reaya*'ya etkilerini inceleyen bildirileri, Türk tarihçileri ve kültür antropologları için özellikle ilgi çekici olabilir.

Kitabın içindekiler şunlardır: H. BIRNBAUM: Prefatory Note (Önsöz) (5). - M. GIMBUTAS: The Neolithic Cultures of the Balkan Peninsula (Balkan yarımadasının neolitik kültürleri) (9). - V. I. GEORGIEV: The Earliest Ethnological Situation of the Balkan Peninsula as Evidenced by Linguistic and Onomastic Data (Lengüistik ve onomastik bilgilere göre Balkan yarımadasının en eski etnolojik durumu) (50). - P. IVÌC: Balkan Slavic Migrations in the Light of South Slavic Dialectology (Güney Slav diyalektolojisinin ışığı altında Balkanlar'da Slav göçleri) (66). - K. KAZAZIS: The Status of Turkisms in the Present-Day Balkan Languages (Bügünkü Balkan dillerinde Türkçenin etkileri) (87). - P. CHARANIS: Town and Country in the Byzantine Possessions of the Balkan Peninsula During the Later Period of the Empire (İmparatorluğun son dönemlerinde Balkan yarımadasında Bizans egemenliğindeki bölgelerde kent ve köyler) (117). - I. DUJČEV: Le problème de la continuite dans l'histoire de la Bulgarie médiévale (Ortaçağ Bulgaristan tarihinde süreklilik sorunu) (138). - S. VRYONIS, Jr.: Religious Changes and Patterns in the Balkans, 14th-16th Centuries (14-16. yüzyıllarda Balkanlarda dinî değişiklikler) (151). - M. CHATZIDAKIS: Aspects de la peinture religieuse dans les Balkans (1300-1500) (1300-1500 yılları arasında Balkanlarda dinî resim) (177). - K. OTTO-DORN: Nachleben byzantinischer Traditionen in der Moschee Murads II in Edirne (Edirne'deki II. Murat camiinde Bizans etkileri) (198). - E. V. WILLIAMS: A Byzantine *Ars Nova*: the 14th-Century Reforms of John Koukouzeles in the Chanting of Great Vespers (Bir Bizans *Ars Nova*'sı: 14. yüzyılda John Koukouzeles'in akşam dualarının söylenişine getirdiği yenilikler) (211). - B. LAOURDAS: Greek Religious Texts During the Ottoman Period (Osmanlılar zamanında Yunanca dinî metinler) (230). - H. BIRNBAUM: Byzantine Tradition Transformed: The Old Serbian *Vita* (Eski Sırp biyografilerinde değişime uğrayan Bizans geleneği) (243). - A. TIETZE: The Balkans and Ottoman Sources - Ottoman Sources and the Balkans (Balkanlar ve Osmanlı kaynakları - Osmanlı kaynakları ve Balkanlar) (285). - A. B. LORD: The Effect of the Turkish Conquest on Balkan Epic Tradition (Türk fethinin Balkan epik geleneğine etkisi) (298). - R.A. GEORGES: Process and Structure in Traditional Storytelling in the Balkans: Some Preliminary Remarks (Balkanlarda geleneksel masal anlatımı yöntem ve yapısı üstüne bazı düşünceler) (319). - H. İNALCIK: The Ottoman Decline and Its Effects Upon the *Reaya* (Osmanlıların gerilemesi ve bunun *reaya* üstündeki etkileri) (338). - J. MATL: Die patriarchale Altkultur und der Weg zur Neukultur (Eski ataerkil kültür ve yeni kültüre giden yol) (355). - T. EEKMAN: Parallel Developments in the Poetry of the South Slavs (late 19th and early 20th century) (Güney Slav şiirinde paralel gelişmeler (19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı) (370). - R. V. BURKS: Nationalism and Communism in Yugoslavia: an Attempt at Synthesis (Yugoslavya'da ulusçuluk ve komünizm: bir bileşim denemesi) (397). - H. L. KOSTANICK: Balkan Demographic

Trends and Population Heartlands (Balkanlarda nüfus hareketleri ve nüfusun yoğun olduğu bölgeler) (424). - S. VRYONIS: Epilogue (Sonsöz) (442).

BERGER, ERNST: *Studien zum griechischen Grab-und Votivrelief um 500 v. Chr. und vorhippokratischen Medizin.* Basel, Archaologischer Verlag, 1970. 202 s., 167 res., 1 harita. 4° = Veröffentlichungen des Antikenmuseums Basel, Band I.
B 6416.

Basel'deki "hekim kabartması" ve bu vesile ile Yunan mezar ve adak kabartmaları ve Hippokrat'tan önceki Yunan tıbbına ilişkin bir inceleme olan bu kitabın asıl konusu olan hekim kabartması, bugün Basel Antikiteler Müzesi'nde bulunmaktadır. Kabartma, İsa'dan önce 5. yüzyıldan bir Yunan hekiminin tasviridir. Bu eserin, son yıllarda bir Avrupa müzesinin elde etmiş olduğu en güzel eserlerden biri olduğu söylenebilir. Kabartmanın sanat değeri, tarihin önemli bir dönüm noktasını yansıtması, içeriği ve bilgilerimizi zenginleştiren ayrıntıları, Ernst Berger'in Basel Müzesi yayınlarının I. cildi olarak çıkan bu yapıtın önemini belirlemektedir.

Kitabın içeriği: Betimleme (3). - Üslûp ve tarihleme (Hilde Heller'in bir yazısı ile birlikte (31). - Yorum: Attribut'lar (63). - Adak mı, yoksa mezar kabartması mı? (99). - Benzer anıtlar (117). - "Harpyien-Monument" (129). - Meslek tasvirleri (145). - Notlar ve dizinler (165). - Ekler (167).

CAHN, HERBERT: *Knidos, die Münzen des sechsten und des fünften Jahrhunderts v. Chr.* Berlin, Walter de Gruyter u Co., 1970 XIII+20 lev. 245 s., 4° = Deutsches Archaeologisches Institut, Antike Münzen und geschnittene Steine. Herausgegeben im Auftrafe des Instituts von Erich Boehringer, Band IV.
B 6409.

Bir nümizmatik inceleme olan bu yapıt, Knidos'ta bulunmuş olan sikkeleri ele almaktadır. Kitabın içeriği: Kısaltmalar listesi (XI). - Giriş: Eski araştırmalar ve sikke buluntuları (1). - Topografya (5). - Tarih (Knidos'un kısa bir tarihçesi) (13). - Sikkelerin katalogu (18). - Seri I: İsa'dan önce 530 - 520. No. 1 - 23. (19). - Seri II: İsa'dan önce 520 - 495. No. 24-50. (26). - Seri III: 490-465. No. 51 - 69. (36). - Seri IV: 465 - 449. No. 70 - 85 (44). - Seri V: 449 - 411. No. 86 - 91 (56). - Seri VI: 411 - 394. No. 92 - 128 (58). - Sahte sikkeler (67). - Sikkeler üzerinde ayrıntılar (Seri I - VI) (68). - Paranın tarihi (178). - Sikke resimlerinin yorumu (198). - Khersoner'lilerin gümüş para darbı (220). - Ek A. Knidos'ta kültler (212). - Ek B. Kataloga ekler (214). - Ek C. Knidos'ta yeni kazılar (222). - Ek D. Yunan doğusundan arkaik mermer aslanlar (223). - Dizinler (224): Sikke yazıtları (224). - Sikkelerin korunma yerleri ve yayımlara göre dizinleri (224). - Ad ve konu dizini (233). - Metin içindeki resimlerin dizini (239). - Levhaların dizini (240).

GEORCESCU, VLAD: *Mémoires et Projects de Réforme dans les Principautés Roumaines, 1831-1848.* 291 S. 8° = Association Internationale d'Études du Sud-est Européen, Études et Documents Concernant le Sud-est Européen, 5.
A III 6986.

1970 yılında AIESEE (Uluslararası Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Kurumu)'ce yayımlanmış olan *Mémoires et Projects de Réforme dans les Principautés Roumaines, 1769 - 1830* adlı eserin ikinci cildi olan bu kitapta, 1831 - 1848 yılları arasında, Eflâk ve Buğdan'a ait muhtıra ve reform tasarıları ele alınmaktadır. 44'ü Buğdan'a, 52'si Eflâk'e ilişkin ve büyük çoğunluğu daha önce hiç yayımlanmamış olan 96 muhtıra ve reform tasarısı kısaca özetlendikten sonra, en önemli 14'ünün metinleri verilmektedir. Ayrıca, kitaba eklenen 1769-1830 yıllarına ilişkin bölümde, 36 muhtıra ve reform tasarısının özetleri ve bazılarının metinleri yer almakta, Buğdan' lıların kökeni, tarihsel ve siyasal durumları kısaca özetlenmekte, Bohemya'lılar üstüne bilgi verilmektedir. Böylece, çeşitli kitap, dergi vb.'de dağınık olan bu belgeler, araştırmacıların çetin ve zaman alıcı çabalara girişmeksizin yararlanabilecekleri bir biçimde bir araya getirilmektedir.

Söz konusu muhtıra ve reform tasarıları, toplumsal hayatın tümüne ya da belli yönlerine, toplumsal yahut siyasal bir kurumun değiştirilmesine ilişkin, prense ya da bir yabancı devlete gönderilmiş yazılardır. Birinci kitabın kapsadığı 1769 - 1830 dönemine ilişkin muhtıra ve reform tasarılarının hemen hemen tümü bu beyliklerin yöneticilerine ya da Avrupa devletlerine yöneltimişti. Oysa, 1831-1848 döneminde bunların büyük çoğunluğu Rusya'ya (52), özellikle Çar I. Nikola'ya ve *Bâb-ı Âlî*'ye (20) gönderilmiştir. Bunda, kuşkusuz, bu dönemdeki siyasal gelişmelerin etkisi olmuştur.

Bâb-ı Âlî'ye gönderilen muhtıralar arasında ilgi çekici olanlar vardır. Örneğin, Aralık 1840'ta Buğdan Prensi Mihail Sturdza tarafından *Bâb-ı Âlî*'ye verilen muhtırada, Osmanlı hükûmeti ve çeşitli devletlerle imzalanan ticaret anlaşmaları söz konusu edilmekte; bu anlaşmaların gümrüklerle ilgili hükümlerinin Buğdan'a uygulanmasının yasa dışı ve ekonomik bakımdan yıkıcı olduğu öne sürülmektedir. Haziran 1848'de, Buğdan Metropoliti ve Buğdanlı *boyar*'lar tarafından Osmanlı temsilcisi Talât Efendi'ye sunulan muhtırada ise, Prens Mihail Sturdza'nın iç politikada izlediği keyfî tutum eleştirilmektedir. Temmuz 1848'de, geçici Eflâk hükûmetinin Osmanlı temsilcisi Süleyman Paşa'ya gönderdiği muhtırada, I. Bayezid ve II. Mehmed'in tanımış oldukları ayrıcalıklara değinilerek, Osmanlı birliklerinin Eflâk prensliğine girmesi protesto edilmektedir. Ağustos 1848'de, gene aynı konuda verilen bir muhtırada, Romen halkının eski kurumları yıkarak yeni bir anayasa çıkarmaya hakkı olduğundan söz edilmekte, *Bâb-ı Âlî*, bu anayasayı tanıyacak olursa, "bütün Romanya"nın Sultan'a bağlı kalacağı, ancak Osmanlı birlikleri çekilmiyecek olursa, Eflâk ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki tüm anlaşmaların geçersiz sayılacağı belirtilmekteydi. Gene Ağustos 1848'de, bazı tutucu *boyar*'lar, *Bâb-ı Âlî*'ye sundukları bir muhtırada, "komünist fikirleri dolayısıyla toplumun tüm çıkarlarını altüst eden bir devrimin örgütlenmesine izin veren Prens Bibescu'nun tutumu eleştiriliyor;

Süleyman Paşa, komünizmin, Balkanlı tüccarlar, özellikle Bükreş'teki Bulgarlar aracılığıyla Eflâk'tan İmparatorluğa sızacağını düşünmeksizin devrimcilerle işbirliği yapmakla suçlanıyor, *Bâb-ı Âlî*'nin gerekli davranışlarda bulunması isteniyordu.

Kitap, Osmanlı İmparatorluğu'nun Eflâk ve Buğdan prenslikleriyle ilişkilerini incelemek isteyen araştırmacılar için özellikle belgesel açıdan yararlı bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Kitabın içindekiler şunlardır : Giriş (5). - Repertuar (1831-1848) (17). - Metinler (1831-1848) (37). - 1769-1830 yıllarına ilişkin ek (157). - Yararlanılan eserler listesi (281). - Dizin (285).

GÜNTER, WOLFGANG: *Das Orakel von Didyma in hellenistischer Zeit. Eine Interpretation von Stein-Urkunden.* Tübingen, Verlag Ernst Wasmuth, 1971. 135 s. 4° = Deutsches Archaeologisches Institut Abteilung Istanbul. Istanbuler Mitteilingen, Beiheft 4.
B 6410.

Alman Arkeoloji Enstitüsü Istanbul Bölümü'nün çıkardığı Istanbuler Mitteilungen dizisinde yayımlanmış olan bu yapıt, başlığının da belirttiği gibi, Didyma Orakl'ını, taş belgelerin yorumu yoluyla incelemektedir.

Yapıtın içeriği şöyledir: Bir kısaltma listesi ve bir ön-not'tan sonra; I. Hellenistik-öncesi çağda Didyma Orakl'ı (11). - II. İsa'dan önce 3. yüzyılda Didyma Orakl'ı (23). - Selefkos'ların Miletos ve Didyma ile ilişkileri: A. I. Selefkos ile I. Antiokhos'un Didyma'ya olumlu yardımları (23). - B. II. Antiokhos ve Milet (51). - C. II. Selefkos'un Milet'e gönderdiği yazı (66). - III. İsa'dan önce 3. yüzyıldan 2. yüzyıla geçişte Didyma (96): A. Belgelerin ışığı altında yapı işleri (96). - B. Penteterik Didyma'nın açılışı (100). - IV. Didyma'da Mantık (kâhinlik) (110): A. Orakl yerinin düzenlenişi (110). - Kült personeli (115). - C. Orakl'a başvurma (119). - D. "Müşteri"ler (124). - Bibliyografya (128). - Dizin (132).

HAMMOND, N. G. K.: *A History of Macedonia, Volume I. Historical Geogrophy and Prehistory.* Oxford, University Press, 1972. XIX + 493 s., 20 şek., 23 harita. 8°.
A III 7140/1.

Bu kitap, N.G.L. Hammond ve G.T. Griffith'in birlikte yürütmekte oldukları Makedonya tarihine ilişkin geniş kapsamlı bir çalışmanın ilk ürünüdür. Bir zamanlar, çağın sayılı büyük devletlerinden birinin çekirdeğini oluşturan Makedonya'nın, başlangıçtan Romalılarca ele geçirilişine değin, köken, gelişim ve örgütlenmesini ele alan bu üç ciltlik eserin birinci cildi, Hammond tarafından yazılmış olup iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Makedonya'nın tarihî coğrafyası temellendirilmekte; ikinci bölümde ise, bu temele dayanılarak, Makedonya'nın M.Ö. 6000-550 yılları arasındaki tarih öncesi durumu geniş ve ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır.

Birinci bülümün yazılabilmesi bir dizi yolculukları ve arkeolojik araştırmaları gerektirmiştir. Yazar, 1930-1968 yılları arasında aralıklı olarak bölgenin çeşitli kesimlerinde incelemeler yapmış, kimi yerleri —örneğin Voion bölgesini— köy köy dolaşmıştır. İkinci bölümde, ilk Yunanlıların gelişi, Yunanlıların İyonca, Aeolian ve Dorca konuşan kolları, Frigler ve Makedonyalılar, Yunanlıların kökenine ışık tutabilecek nitelikte yeni bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

İkinci ve üçüncü ciltler yayımlandığında Makedonya ve komşularının tarihi, coğrafî, arkeolojik, siyasal vb. çeşitli yönleriyle bütünlenmiş olacaktır.

İçindekiler: *Birinci bölüm:* Makedonya'nın tarihî coğrafyası: I. Makedonya'nın fizikî özellikleri: 1. Makedonya'nın tanımı (3). - 2. Makedonya ve komşuları (5). - 3. Makedonya'nın yapısı (8). - 4. Makedonya'nın kaynakları ve nüfusu (12). - II. Kuzey-batı bölgeleri: 1. Adriyatik kıyısı ile Lychnidus arasındaki Egnatia yolu (19). - 2. Lychnidus ile Heraclea arasındaki Egnatia yolu, göller bölgesi ve yolları (37). - 3. Heraclea ile Thessalonica arasındaki Egnatia yolu (47). - 4. Lyncus, Pelagonia ve Derriopus'taki yollar ve yerler (59). - 5. Batı Paeonia ve İlliryalı komşuları (78). - 6. Kuzeybatı Makedonya'da kabile örgütlenmesi (85). - III. Batı ve güney bölgeleri: 1. Lychnis ve Dassaretis (93). - 2. Lyncus (10D). - 3. Eordaea (106). - 4. Orestis (110). - 5. Elimea (116). - 6. Pieria (123). - IV. Merkezî yaylâ ve Axius' un batısındaki hinterland'ı: 1. Merkezî yaylâ (14). - 2. Merkezî yaylânın Axius'un batısındaki hinterland'ı (162). - V. Yaylânın Axius'un doğusundaki hinterland'ı: 1. Amphaxitis (176). - 2. Crestonia (179). - 3. Mygdonia (182). - 4. Crousis (186). - 5. Anthemus (190). - 6. Makedonya'nın doğusundaki komşu bölgeler (191). - 7. Axius'un doğusundaki bölgelerde örgütlenme sistemleri (203). - VI. Makedonya bölgesinin coğrafî özeti (205). - *İkinci bölüm:* Makedonya'nın prehistoryası: VII. Paleolitik ve Neolitik çağlardan arta kalanlar ve bazı etnolojik düşünceler (21). - VIII. Eski Heladik çağı ile çağdaş olan döneme ilişkin kalıntılar ve Kurgan halkının Makedonya ve Arnavutluk'a gelişi (235). - IX. Orta Bronz çağına ilişkin kalıntılar ve Yunanistan'daki *tumulus* ve lâhit mezarlarla ilintileri (251). - X. İlk ve Orta Bronz çağında Yunanca konuşan kavimlere ilişkin bazı etnolojik sonuçlar (269). - XI. Geç Bronz çağı: 1. Makedonya'da yerli çanak-çömlek ve dağılımı (277). - 2. Mikenlerle ilk temas dönemi (M.Ö. *c.* 1350-1200) ve *İlyada*'ya göre Makedonya'nın coğrafyası (290). - 3. Mikenlerle ikinci temas dönemi (M.Ö. *c.* 1200-1125), Nostoi ve Frig'lerin Makedonya'ya gelişi (300). - XII. İlk Demir çağından önceki geçiş dönemi (M.Ö. *c.* 1125-1050) (312). - XIII. İlk Demir çağına ilişkin kalıntılar (M.Ö. *c.* 1050-550): 1. Merkezî-doğu Makedonya'da (32). - 2. Güney ve batı Makedonya'da (328). - 3. Merkezî-doğu yaylâsının hinterland'ında (34). - 4. Makedonya' daki İlk Demir çağı kalıntıları arasındaki karşılıklı ilintiler (360). - XIV. İlk Demir çağında Makedonya ve batı, kuzey ve doğu komşuları (371). - XV. İlk Demir çağının kronolojik çerçevesi (384). - XVI. İlk Demir çağında Makedonya ve Tesalya'daki komşuları (400). - XVII. İlk Demir çağında, M.Ö. *c.* 800 yılına değin tarihî gelişimler: 1. Dor istilâsı (405). - 2. Makedonya'da Frigler (407). - 3. Eord'lar (414). - 4. Makedonya'daki Epirotik kabileler (415). - 5. Pieria'daki Trakyalılar (416). - 6. Makedonya'daki Paeonian'lar (418). - XVIII. Çağın tarihî olayları (M.Ö. *c.* 800-350): 1. İlliryalıların yayılması (M.Ö. *c.* 800-650) (420). - 2. Yunan şehir-

devletleri ile ilişkiler (424). - 3. Cimmerian göçleri ve etkileri (M.Ö. *c.* 700-650) (427). - 4. Makedon'ların yayılması (M.Ö. *c.* 650-550) (430). - 5. Makedonyalılar ve Yunanlılar (M.Ö. c. 650-550) (440). - Ek (442). - Şekiller (444). - Dizin (469).

HONROTH, MARGARET: *Stadtrömische Girlanden.* Ein Versuch zur Entwicklungsgeschihte römischer Ornamentik. Wien, R. Spies and Co., 1971. 103 s., 13. Lev. 4° = Sonderschriften herausgegeben vom Österreichischen Archaeologischen Institut in Wien, Band XVII.
B 6489.

Roma kenti girland'larını, Roma bezek sanatının gelişim tarihine değgin bir deneme olarak ele alan bu kitap, Viyana'da Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nün çıkardığı yapıtların 17. cildi olarak yayımlanmıştır.

Kitabın içeriği: A. Giriş (7). - B. Roma kenti girland'ları: 1 Sulla grubu (12). - 2. Augustus'tan önce ve ilk Augustus grubu (14). - 3. Augustus grubu (16). - 4. Geç Augustus grubu (18). - 5. Tiberius grubu (22). - 6. Claudius grubu (23). - 7. İlk Flavius (Neron) grubu (29). - 8. Flavius grubu (30). - 9. Traianus-ilk Hadrianus grubu (37). - 10. Geç Hadrianus grubu (48). - 11. İlk Antoninus grubu (54). - 12. Severus-öncesi tek tek anıtlar (60). - 13. Severus anıtları (61). - 14. Severus-sonrası anıtları (65). - C. Özet (69). - Katalog (71). - Sonsöz (93). - Ad dizini. Müze ya da yer dizini (15). - Konu dizini (97). - Resimlerin listesi (99). Levhalar (13 levhada, "papier couché" üzerine basılmış 35 resim toplanmıştır).

KORTEPETER, CARL MAX: *Ottoman Imperialism During the Reformation: Europe and the Caucasus.* New York, New York University Press, London, University of London Press Ltd., 1972. XIX + 278 s., 9 şema, 3 harita. 8° = New York University, Studies in Near Eastern Civilization, 5.
A III 7000.

New York University, Studies in Near Eastern Civilization (New York Üniversitesi Yakın Doğu Uygarlığı Araştırmaları) dizisinin 5. cildi olarak yayımlanan bu kitap, "Reformation" çağında Osmanlı İmparatorluğu'nu ele almakta ve bu imparatorluğun izlediği siyasetin, Doğu Avrupa'daki siyasal olayların gelişim doğrultusunu ne ölçüde belirlediğini incelemektedir. Söz konusu dönemde, bir yandan Osmanlı devletinin gerek Asya, gerek Avrupa devletleriyle siyasal ve ekonomik ilişkileri, dostluk bağları, giriştiği savaşlar ve bunların yanı sıra, Doğu Avrupa ve Kafkaslar'daki vasal devletler ve Kırım Hanlığı ile siyasal ve ekonomik ilişkilerinin yapısı ve niteliği incelenmekte; bir yandan da, buna paralel olarak, imparatorluğun içindeki değişim ve gelişimler üstünde durulmaktadır. Yazar, Sultan II. Mehmed'in tahta çıkışından (1451), Kanunî Süleyman'ın ölümüne (1566) değin, Osmanlı yönetiminin gittikçe artan bir hızla merkezîleşmesi, bunun, toplumun geleneksel öğeleri olan göçebeler, köylüler ve zanaatkârlar arasında yarattığı hoşnutsuzluk,

16. yüzyıl sonunda gelişen savaş yöntemlerinin, özellikle ateşli silâhların disiplinli birlikleri gerektirmesi nedeniyle önemini yitiren timar sahibi sipahîlerin de bu hoşnutsuzlara katılması, bu durumun 16. ve 17. yüzyıllarda yol açtığı ayaklanmalar, Anadolu'da Şî'î'liğin yayılması, değişen toprak düzeni, Osmanlı yönetici sınıflarının yetersizliği ve yozlaşması konularına eğilerek, bütün bunların, 17. yüzyılın eşiğinde Osmanlı devletinin yavaş yavaş çöküşüne yol açtığını anlatmaktadır.

İçindekiler: *Birinci bölüm:* Giriş: Doğu Avrupa ve Kafkas'larda Osmanlı İmparatorluğu: 1. Osmanlılara karşı birleşmelerin niteliği (1). - 2. Karadeniz ve Aşağı Tuna bölgesi (3). - 3. Balkan bölgesi (4). - 4. Kırım ve Kıpçak stepi (7). - 5. Kafkaslar (9). - 6. Küçük Asya (Anadolu) (11). - 7. Kırım Hanlığı'nın siyasal yapısı (13). - 8. Step politikası ve önemi (15). - *İkinci bölüm:* Kırım Tatarları Sorunu ve Gazi Giray'ın ilk yılları, 1554-1578: 1. Bir hanzadenin eğitimi (25). - 2. Astragan seferi ve Moskovalıların Kuzey Kafkasya'daki emelleri (26). - 3. Kırım Hanlığı'nın çetin zamanları, 1574-1578 (32). - *Üçüncü bölüm:* Osmanlı-Safevî çekişmesi ve Kafkas ötesi için mücadele: 1. Şah Tahmasp ve Amasya barışı ile sonuçlanan Osmanlı savaşı (1555) (39). - 2. Safevîler ve Kafkas ötesi (40). - 3. Şah Tahmasp'ın ölümü ve bunu izleyen iktidar mücadelesi (42). - 4. Şah Hodabanda'nın tahta çıkışı ve Osmanlı-Safevî şavaşının başlaması (1578) (43). - *Dördüncü bölüm:* Kırım Tatarları ve İran savaşı: 1. Gürcistan ve Şirvan'ın ele geçirilmesi (1578) (51). - 2. Kırım Tatarlarının ortaya çıkışı ve Adil Giray'ın ölümü (56). - 3. Şirvan'da Kırım Tatarları (1579). (61). - 4. İran'da iç çatışmalar ve Osmanlıların doğu cephesini sağlamlaştırmaları (66). - 5. Gazi Giray'ın Osman Paşa'nın hizmetine girişi ve "Meş'ale Savaşı" (70). - *Beşinci bölüm:* Tatar isyanı ve İran savaşının sona ermesi: 1. Mehmed Giray Han'ın baş kaldırması (85). - 2. Vezîr-i âzam Osman Paşa ve Gazi Giray'ın kaçışı (87). - 3. İran savaşının sona ermesi (90). - *Altıncı bölüm:* Gazi Giray Han ve step devletleriyle ilişkileri, 1588-1594: 1. Mehmed Giray Han'ın mirası (97). - 2. Gazi Giray Han'ın tahta çıkışı ve Nogay sorunu (100). - 3. Osmanlı-Kırım ve Polonya-Lituanya bunalımı (104). - 4. Moskova'ya saldırı ve 1594 Kırım-Moskova anlaşması (107). - 5. Macar savaşının eşiğinde Tatar-Osmanlı ilişkileri (114). - *Yedinci bölüm:* Doğu Avrupa'da toplumsal ve siyasal huzursuzluk ve Macar savaşının ilk yılları (1593-1596). -1. Zemin (123). - 2. 16. yüzyılda Macaristan'ın toplumsal durumu (125). - 3. Uzun savaşa yol açan olaylar (130). - 4. Sınır devletleri arasında siyasî entrikalar (133). - 5. Macar savaşının ilk yılı ve Kırım Tatarlarının belirmesi (136). - 6. Prensliklerin ayaklanması ve Polonya'nın işe karışması (143). - 7. 1596 yılı: Haçovası zaferi ve Gazi Giray Han'ın iş başından uzaklaştırılması (146). - *Sekizinci bölüm:* Uzun savaşın son evreleri ve Bocskay ayaklanması (1597-1606): 1. Kuşatma savaşı ve 1606 yılına değin Osmanlı sorunları; Stephan Bocskay'ın ayaklanması (160). - h. Gazi Giray ve Macaristan (1597-1600) (163). - 3. Vlach isyanının sonu (173). - 4. Han'ın savaşı bırakması (176). - 5. Kırım'a gönderilen önemli bir Polonya elçisi (1601-1603) (180). - 6. Bocskay'ın Habsburg-katolik emperyalizmine karşı başkaldırması ve Szitva-Török Barışı (1606) (188). - *Dokuzuncu bölüm:* 17. yüzyılın eşiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetim (1578-1606): 1. İran'lı Safevîlerle savaş (1578) (214). - 2. Sokollu'nun öldürülmesi (1579) ve bunu izleyen gelişmeler (214). - 3. Malî sorunlar; yozlaşma ve itaatsizliğin artması (216). - 4. Avusturya ile savaş kararı (1592-1593). (217). - 5. Ferhad Paşa'nın öldürülmesi

(218). - 6. Damad İbrahim Paşa ve Yemişçi Hasan Paşa ile ilgili olaylar (220). - 7. Sultan I. Ahmed ve Paşaları (223). - *Onuncu bölüm:* Gazi Giray Han'ın son yılları (227). - *Onbirinci bölüm:* Sonuçlar (235). - Ek (247). - Bibliyografya (257). - Dizin (269).

SALAMON, AGNES - ERDELYI, ISTVAN: *Das völkerwanderungszeitliche Grabergeld von Környe.* Mit Beitragen von LENGYEL, I. und TOTH, T. Budapest, Akademiai Kiado, Verlag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 1971. 184 s., res., 84 lev. 2 ek. 4° = Publicationes Instituti Archaeologici Academiae Scientiarum Hungaricae.
B 6419.

Yapıtın konusu, kavimler göçü zamanına değgin Környe mezarlığıdır. A. Salamon ile I. Erdelyi tarafından kaleme alınmış olan bu yapıtın hazırlanmasına I. Lengyel ile T. Toth da katılmışlardır.

İçindekiler: Önsöz (7). - Kısaltmalar listesi (9). - I. Kavimler göçü zamanına değgin Környe mezarlığı (11): Giriş (A. Salamon) (11). - Mezarların ve dağınık buluntuların betimlenmesi (A. Salamon) (13). - Gömmeler üzerinde gözlemler (A. Salamon) (30). - Arkeolojik buluntu malzemesi (A. Salamon - I. Erdelyi) (37). - Tarihsel özet (65), mezarlıktaki etnik ilişkiler (66), sonuç (70) (A. Salamon). - Levhalar listesi (72). - Yer dizini (73). - Konu dizini (75). - Levhalar (77). Resimler (1-39) (79). - Fotoğraflar (I-XXXI) (118). - II. Környe iskelet buluntuları üzerinde yapılan laboratuvar incelemelerinin sonuçları (I. Lengyel) (149). (Buraya kadar kitap Almanca yazılmıştır. Bundan sonraki bölüm İngilizcedir). III. Környe mezarlığı (6. yüzyıl-7. yüzyıl) (paleo-antropolojik deneme) (T. Toth) (153). - Kısa anatomik-morfolojik betimleme (153). - Genel antropolojik analiz (156). - Karşılaştırmalı analiz (159). - Yüz profillerinin analizi (160). - Sonuçların yorumu (160). - Sonuçlar (161). - Literatür (168). - Levhalar (I-XIV) (169).

Studien zur Grieshischen Vasenmalerei. Bern, Herausgegeben von der Vereinigung der Freunde Antiker Kunst Franke Verlag, 1970. 67 s. 30 s. lev. 4° = Siebtes Beiheft zur Halbjahresschrift Antike Kunst.
B 6127.

"Yunan vazo ressamlığı üzerine incelemeler" başlığını taşıyan bu yapıt, Antik Sanat Dostları Derneği tarafından yayımlanmıştır.

Yapıt şu yazılardan oluşmaktadır: WALTER-KARYDI, Elena: Eol sanatı (3). - HELAND, Madeleine von: Uppsala (İsveç)'da bir Korinthos alabastron'u (kaymak taşından vazo) ve motifleri (19). - SCHAUENBURG, Konrad: İç friz'li siyah figürlü Attika kapları üzerine (33). - JUCKER, Ines: Akhilleus ressamının beyaz fon'lu Lekythos (testisi), Akrisios (47). - BROMMER, Frank: Cahn kolek-

siyonundaki vazo fragment'lerinde mitologya resimleri (56). (30 levhada, 3'ü renkli olan 137 resim yer almaktadır).

WURM, HEIDRUN: *Der osmanische Historiker Hüseyn b. Ğaʿfer, gennant Hezarfenn und die Istanbuler Gesellschaft in der zweiten Haelfte des 17. Jahrhunderts.* Freiburg im Breisgau, Klaus Schwarz Verlag, 1971. 214 s., 1 levha, 8° = Islamkundliche Untersuchungen Band 13. A III 5539.

17. yüzyıl Osmanlı kültür tarihine katkıda bulunan bu eser, 1961/2 yılında ölen, Hezarfen adıyla anılan tarihçi Hüseyn b. Cafer'le ilgilidir. Kitapta, Osmanlılarla Avrupalılar arasındaki kültürel ilişkilerde Hezarfen'in oynadığı rol, o dönemin kültürel durumunu yansıtan kaynaklar incelenip değerlendirilmektedir. Hüseyn b. Cafer'in yaşadığı dönem, hayatı, eserleri, Avrupa ve Avrupalılara karşı duyduğu ilgi ve kişiliği üstünde duran yazar, kitabına, Hezarfen'in çevresindeki gayrımüslimler, din değiştirmiş olanlar ve Avrupa'ya ilgi duyan Müslümanların bir listesi ile zengin bir bibliyografya eklemiştir.

Kitap, şu bölümleri kapsamaktadır: I. Giriş (4). - II. Hezarfen ve Osmanlı toplumu (7). - III. Hezarfen'in hayatı (73). - IV. Hezarfen'in eserleri (85). - V. Hezarfen'in Avrupa'ya ve Avrupa'lılara karşı ilgisi (122). - VI. Hezarfen'in kişiliği (150). - VII. Özet (161). - VIII. II. Bölüm'e ek: Hezarfen'in çevresinde gayrımüslimler, din değiştirenler ve Avrupa'ya ilgi duyanlar. Genel Levha. IX. Bibliyografya (168). - X. Dizin (196).

ŞADAN KARADENİZ

TÜRK TARİH KURUMU GENEL KURUL TOPLANTISI

Türk Tarih Kurumu Genel Kurulunun olağan toplantısı 13 Nisan 1974 Cumartesi günü saat onda Kurum merkezinde yapıldı. Üyeler saat 9,30 da Anıtkabire giderek Kurum'un kurucusu Atatürk'ün huzurunda saygı duruşunda bulundular ve bir çelenk koydular. Daha sonra Kurum merkezine dönen üyeler Genel Kurul toplantısına katıldılar. Yoklama sonunda 32 üyeden ikisinin hastalıkları dolayısıyla toplantıya katılamadığı, 30 üyenin girişteki listeleri imzaladıkları anlaşıldı. Başkan Ord. Prof. Enver Ziya Karal kısa bir konuşma ile çoğunluğun bulunduğunu söyleyerek toplantıyı açtı.

Başkan bu yıl aramızdan ayrılan üyemiz Sayın Tahsin Öz'ün anısına bir dakika saygı duruşunda bulunulmasını rica etti. Hastalıkları dolayısıyla bu toplantıya katılamayan Sayın Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel'e, Sayın Prof. Tayyib Gökbilgin'e birer telgraf çekilerek Genel Kurul'un acil şifa dileğinin iletilmesine karar verildi.

Gündemin 4 üncü maddesi uyarınca geçen yıl aslî üyeliğe seçilen üyelerin Genel Kurul'a tanıtılmasına başlandı:

Eskiçağ Kolundan aslî üyeliğe seçilen Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Prehistorya Kürsüsü Profesörü Dr. Kılıç Kökten'i Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu bir konuşma ile tanıttı. Prof. Kökten bildirisini okudu, Atatürk andını okuyarak imzaladı, üyelik beratı verildi.

Ortaçağ Kolundan aslî üyeliğe seçilen Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ortaçağ Tarihi Profesörü Dr. Ali Sevim'i Prof. Dr. Fikret Işıltan bir konuşma ile tanıttı. Prof. Ali Sevim bildirisini okudu. Atatürk andını okuyarak imzaladı, üyelik beratı verildi.

Yeniçağ Kolundan aslî üyeliğe seçilen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Profesörü Dr. Cengiz Orhonlu'yu Prof. Dr. Münir Aktepe bir konuşma ile tanıttı. Prof. Orhonlu bildirisini okudu. Atatürk andını okuyarak imzaladı, üyelik beratı verildi.

Gündemin 5 inci maddesi uyarınca Genel Kurul Başkanlığına Prof. Dr. Afet İnan, ikinci başkanlığa Bayan Fakihe Öymen, yazmanlıklara Prof. Dr. Bahadır Alkım ve Prof. Dr. Cengiz Orhonlu seçildiler.

Başkan ve yazmanlar yerlerini aldılar. Gündemin 6 ncı maddesi uyarınca Genel Müdür Uluğ İğdemir Yönetim, Basımevi Yönetim Kurulları'nın 1973 çalışma yılı raporları ile Denetleme Kurulu'nun raporunu okudu. Başkan raporlar hakkında söz isteyen bulunup bulunmadığını sordu. Ord. Prof. Enver Ziya Karal Denetleme Kurulu'nun raporunda bulunan ve Basımevi'nin anonim ortaklık haline getirilmesi ve

sermayenin artırılması hakkındaki önerilerin gündemin 16 ncı maddesinde görüşülmesini önerdi. Öneri uygun görüldü. Raporlar hakkında başka söz isteyen olmadığından oya kondu. Yönetim, Basımevi Yönetim ve Denetleme Kurulları 1973 yılı işlemlerinden oybirliği ile aklandılar.

Gündemin 7 nci maddesi uyarınca 1974 yılı bütçe tasarısını incelemek üzere Eskiçağ Kolundan Prof. Dr. Afif Erzen, Ortaçağ Kolundan Prof. Dr. Ali Sevim, Yeniçağ Kolundan Bayan Fakihe Öymen seçildiler.

Gündemin 8 inci maddesine geçilerek gizli oyla yapılan seçim sonunda Yönetim Kurulu aslî üyeliklerine – aldıkları oy sırasına göre – Prof. Dr. Tahsin Özgüç, Ord. Prof. Enver Ziya Karal, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Prof. Dr. Adnan Erzi, Ord. Prof. Dr. Sedat Alp, Prof. Dr. Şerafettin Turan ve Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal; yedek üyeliklere de Prof. Dr. Bahadır Alkım, Prof. Dr. Tahsin Yazıcı, Prof. Dr. Semavi Eyice seçildiler.

Gündemin 9 uncu maddesi uyarınca açık oyla yapılan seçim sonunda Denetleme Kurulu aslî üyeliklerine Prof. Dr. Nimet Özgüç, Prof. Dr. Semavi Eyice ve Bayan Fakihe Öymen; yedek üyeliklere Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, Dr. Hâmit Koşay ve Prof. Dr. Şehabettin Tekindağ seçildiler.

Gündemin 10 uncu maddesine geçilerek yine açık oyla Onur Kurulu üyeliklerine Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, Ord. Prof. Hikmet Bayur, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, Prof. Dr. Tahsin Yazıcı; yedek üyeliklere Prof. Dr. Fikret Işıltan ve Prof. Dr. Münir Aktepe seçildiler.

Gündemin 11 inci maddesi gereğince yine açık oyla yapılan seçim sonunda Basımevi Yönetim Kuruluna Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, Prof. Dr. Adnan Erzi ve Dr. Hâmit Koşay; yedek üyeliklere Prof. Dr. Ali Sevim, Prof. Dr. Afif Erzen ve Prof. Dr. Cengiz Orhonlu seçildiler.

Gündemin 12 inci maddesine göre Kitaplık Komisyonu için yapılan seçimde aslî üyeliklere Dr. Hâmit Koşay, Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, Prof. Dr. Adnan Erzi; yedek üyeliklere Prof. Dr. Kılıç Kökten, Prof. Dr. Ali Sevim ve Prof. Dr. Halil İnalcık seçildiler.

Vakit geçmiş olduğundan öğleden sonra saat 15'30 da toplanılmak üzere saat 13 de oturuma son verildi.

Öğleden sonra oturuma yine başkan Prof. Dr. Afet İnan'ın başkanlığında başlandı.

Gündemin 13 üncü maddesindeki üyelik önerileri konusuna geçildi. Başkan tüzük ve yönetmelik gereğince Yönetim Kurulu'ndan gelen üyelik önerilerinin okunacağını söyledi.

Yönetim Kurulu Başkanlığından gelen ve 9 bilim adamının Türk Tarih Kurumu aslî üyeliğine seçilmelerini öneren 13.IV.1974 tarihli yazı ile seçim yönetmeliği uyarınca önerilen üyeler hakkındaki raporlar birer birer okundu. Adaylar hakkında söz alanlar gerekli açıklamaları yaptılar. Daha sonra adayların adları yazılı listeler üyelere dağıtıldı. Gizli oyla yapılan seçim sonunda oylamaya 30 üyenin katıldığı, adaylardan Prof. Dr. Neşet Çağatay'ın 27, Ord. Prof. Dr. Besim Darkot'un 25,

Prof. Dr. Lütfi Güçer'in 25, Prof. Dr. Mebrure Tosun'un 22, Prof. Dr. Coşkun Üçok'un 21, Ord. Prof. Reşat Kaynar'ın 20 oy alarak Türk Tarih Kurumu aslî üyeliklerine seçildikleri anlaşıldı.

Yönetim Kurulu Başkanlığından gelen ve tarihimizin çeşitli dallarında çalışan 6 bilim ve meslek adamının Türk Tarih Kurumu'nun muhabir üyeliklerine seçilmelerini öneren 13.IV.1974 tarihli yazı ile seçim yönetmeliği gereğince önerilen üyeler hakkında verilen raporlar birer birer okundu. Adaylar hakkında söz alanlar açıklama yaptılar. Konuşmaların sonunda adayların adları yazılı listeler üyelere dağıtıldı. Gizli oyla yapılan seçim sonunda oylamaya 29 üyenin katıldığı, adaylardan İbrahim Artuk'un 26, İsmet Parmaksızoğlu'nun 25, Prof. Dr. Oktay Akşit'in 25, Raci Temizer'in 22, Necati Dolunay'ın 20 oy alarak Türk Tarih Kurumu muhabir üyeliklerine seçildikleri anlaşıldı.

Yönetim Kurulu Başkanlığından gelen ve Napoli Üniversitesi Şarkıyat Enstitüsü Direktörü Prof. Dr. Alessio Bombaci'nin Türk Tarih Kurumu'nun şeref üyeliğine seçilmesini öneren 12.IV.1974 tarihli yazı ile seçim yönetmeliği gereğince hakkında Prof. Dr. Şerafettin Turan tarafından verilen rapor okundu. Gerekli açıklamalar ve konuşmalar yapıldıktan sonra gizli oyla yapılan seçim sonunda oylamaya 30 üyenin katıldığı ve Prof. Dr. Bombaci'nin 27 oyla Türk Tarih Kurumu'nun şeref üyeliğine seçildiği anlaşıldı.

Vakit geçmiş olduğundan Pazar günü saat 9,30 da toplanılmak üzere saat 19,45 de oturuma son verildi.

Genel Kurul 14.IV.1974 Pazar günü saat 9,30 da Başkan Prof. Dr. Afet İnan'ın başkanlığında toplandı.

Başkan gündemin 14 üncü maddesi uyarınca Bütçe Komisyonu raporunun okunacağını söyledi. Bütçe Komisyonu raporu ve Bütçe Yönetmeliği okundu. Raporda Türk Tarih Kurumu 1974 bütçesinin Yönetim Kurulunca önerildiği gibi 7.601.800 lira gelir ve aynı miktar gider üzerinden bağlandığı, Kurum görevlileri için bir ücret göstergesi ile görevlilerin işe alınmaları ve yükselmelerine dair ilkelerin saptandığı, bütçenin ve gösterge ile ilkelerin Bütçe Komisyonunca da uygun görüldüğü, görevlilerin hayat pahalılığı nedeni ile ücretlerinin artırılmasını uygun bulduklarından Yönetim Kurulu'nun önerisi gereğince görevli giderlerinin bütçe gelir toplamının % 40 ını aşmamak üzere % 10 oranında artırılarak kat sayısının 10'dan 11'e çıkarılmasının uygun bulunduğu belirtilmekte idi.

Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal Basımevi bütçesinin de Genel Kurul'dan geçmesi gerektiğini ileri sürdü. Bütçe üzerinde yapılan görüşmelerden sonra Türk Tarih Kurumu'nun 1974 yılı bütçesi 7.601.800 lira gelir ve aynı miktar gider üzerinden oybirliği ile onaylandı.

Başkan vaktin geçtiğini söyleyerek öğleden sonra saat 14,30 da toplanılmak üzere oturuma son verdi.

Genel Kurul öğleden sonra 14,30 da Başkan Prof. Dr. Afet İnan'ın başkanlığından dördüncü oturumunu yaptı.

Gündemin 15 inci maddesine geçilerek Yönetim Kurulu ile Kollardan gelen öneriler birer birer okundu ve şunlara karar verildi:

A) Yönetim Kurulu Başkanlığından gelen ve 19 Mayıs 1981 tarihi Yüce Atatürk'ün yüzüncü doğum gününe rastladığından Kurumumuzun bu münasebetle Atatürk'ün anısına yaraşır kutlama işlemleri yapmasının uygun olacağına, Atatürk ve Devrimleri Araştırma Merkezinin hazırladığı çalışma planını Genel Kurul'un onayına sunduklarına dair bulunan 22.III.1974 tarihli yazı okundu: Konu üzerinde üyeler düşüncelerini söyledikten sonra hazırlanan planın uygulanması için oybirliği ile Yönetim Kuruluna yetki verildi.

B) Basımevi Yönetim Kurulu Başkanlığından gelen ve Basımevi binası yapılmak üzere Türk Dil Kurumu ile birlikte Balgat'ta Konya yolu üzerinde satın alınan 36.751 metre kare arsayı Türk Dil Kurumu satmak istediğinden 2.572.570 liraya alınan arsanın Türk Dil Kurumu ile birlikte satılması için Yönetim Kuruluna yetki verilmesine dair bulunan 11.IV.1974 tarihli yazı okundu: Usulüne uygun biçimde arsanın gerekirse satılması için Yönetim Kuruluna oybirliği ile yetki verildi.

C) Yönetim Kurulu Başkanlığından gelen ve yeni Dernekler Kanununa göre hazırlanan tüzüğümüzdeki üye alma ilkelerine uygun olarak değiştirilen Üye Seçim Yönetmeliği ile yine yeni tüzüğümüze göre hazırlanan İç Tüzük tasarılarının Genel Kurul'un onayına sunulduğuna dair bulunan 22.III.1974 tarihli yazı ile Üye Seçim Yönetmeliği okundu: Söz alan üyeler düşüncelerini söyledikten sonra yönetmelikler daha önce üyelere dağıtılmadığı için bunların Sonbaharda Kolların toplantısı münasebetiyle yapılacak olağanüstü Genel Kurul'da görüşülmesi uygun görüldü.

Ç) Yönetmelikler Sonbahar'a bırakıldığına göre İç Tüzük'te bulunduğu için Bütçe Yönetmeliğinden çıkarılan atama ve ödemeler hakkındaki maddelerin olduğu gibi Bütçe Yönetmeliğinde kalmasına karar verildi.

D) Eskiçağ Kolu Başkanlığından gelen ve 1974 Eylül'ünde Lefkoşe'de toplanacak olan "İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları" Kongresine Kurumumuz adına Prof. Dr. Nimet Özgüç'ün katılmasının Kolca kararlaştırıldığına dair bulunan 12.IV.1974 tarihli yazı okundu, uygun görüldü.

E) Eskiçağ Kolu Başkanlığından gelen ve 4-5 Eylül 1974 tarihleri arasında Bükreş'te toplanacak olan "Uluslararası III. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları" Kongresine Kurumumuz adına Prof. Dr. Afif Erzen'le Dr. Hâmit Koşay'ın katılmasının Kolca kararlaştırıldığına dair bulunan 12.IV.1974 tarihli iki yazı okunarak uygun görüldü.

F) Eskiçağ Kolu Başkanlığından gelen ve 2-6 Eylül 1974 de Madrid'te toplanacak olan "VI. Uluslararası Klasik Etüdler Kongresi"ne Kurum adına Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın katılmasına Kolca karar verildiğine dair bulunan 12.IV.1974 tarihli yazı okundu: Uygun görüldü.

G) Ortaçağ Kolu Başkanlığından gelen ve Kolun 12.IV.1974 de yaptığı toplantıda aldığı kararların sunulduğuna dair bulunan yazı okunarak:

I - Prof. Dr. Semavi Eyice'nin 24-26 Nisan 1974 tarihleri arasında Belgrad'da toplanacak olan "Uluslararası Balkanlarda ve Ortaçağda Cam ve Camcılık Simpozyumu"na katılması uygun görüldü.

II - Prof. Dr. Semavi Eyice'ye Silifke dolaylarında arkeolojik araştırmalar yapmak üzere 10.000 liralık bir ödenek ayrılmasına karar verildi.

H) Yeniçağ Kolunun 12.IV.1974 tarihli toplantısında verilen kararlar okunarak:

I - 24-26 Eylül 1974 tarihleri arasında Napoli'de toplanacak olan "Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Devri" toplantısına Kurum adına Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan, Prof. Dr. Şerafettin Turan ve Prof. Dr. Adnan Erzi'nin katılmasına karar verildi.

II - 12-22 Haziran 1974 de Amerika'nın Princeton Üniversitesinde yapılacak simpozyuma katılacak olan Prof. Dr. Cengiz Orhonlu'ya 12 gün için gündelik ödenmesine karar verildi.

III - 1974 yılı yaz aylarında Avrupa'nın çeşitli kitaplıklarında bulunup kataloglara geçmemiş olan yazma eserleri incelemek ve gerekli olanlarının mikrofilmlerini almak üzere bir heyet gönderilmesi hakkında Ortaçağ ve Yeniçağ Kollarının verdiği karara uyularak bütçe olanakları içinde bunun gerçekleştirilmesi için Yönetim Kuruluna yetki verildi.

Gündemin 16 ncı maddesine geçilerek:

I - 1974 Ağustosunda Tokyo'da toplanacak olan Uluslararası XIV. İlim Tarihi Kongresine Kurumumuz adına katılması Ortaçağ Kolunun Sonbahar toplantısında uygun görülen Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın bu kongreye katılmasına karar verildi.

II - Üyelerimizden Prof. Dr. Halil İnalcık'ın Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Komitesinin dokuz üyeliğinden ikisinin ölüm dolayısıyla açık bulunduğuna, bu üyelikler için Genel Kurul'ca seçim yapılmasına dair bulunan 13.IV.1974 tarihli önerisi üzerine açık oyla yapılan seçim sonunda üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel'le Prof. Dr. Cengiz Orhon'lu Komite üyeliğine seçildiler.

III - Fârabî hakkında yapılacak incelemelerin Kurum'ca bastırılması uygun görüldü.

IV - Denetleme Kurulu raporunda bulunup gündemin son maddesi arasında görüşülmesi kabul edilen ve Kurumun Basımevi kârlarından alacağı olan 3.470.970 liradan 3.000.000 lirasının Basımevi sermayesine eklenerek sermayenin 7 milyondan 10 milyona çıkarılması hakkındaki öneri kabul edildi.

V - Yine Denetleme Kurulu raporunda bulunup ayrıca Yönetim Kurulunun 12.IV.1974 tarihiyle Genel Kurul'a önerdiği, Basımevinin bir anonim ortaklığa dönüştürülmesi hakkındaki öneriler üzerinde görüşme açıldı. Bu görüşmeler sonunda her türlü hukukî ve malî yönlerinin araştırılarak somut bir önerinin Sonbahar'da toplanacak olağanüstü Genel Kurul'a getirilmesine karar verildi.

Gündemde görüşülecek başka bir konu olmadığından Başkan üyelere teşekkür etti ve oturumu kapadı.

TÜRK TARİH KURUMU YÖNETİM KURULUNUN 1973 ÇALIŞMA YILI RAPORU

Genel Kurulun Sayın Üyeleri,
Yönetim Kurulumuzun 1973 çalışma yılı raporunu sunuyoruz :

BÜTÇE DURUMU

Kurumumuzun 1973 yılı gelir ve giderleri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir:

A. GELİRLER

Bölüm	*Gelirlerin Çeşidi*	*Bütçeye Konan* Lira Krş.	*Sağlanan* Lira Krş
I	Kurum artırımından	966.150,—	——— —
II	Atatürk vasiyeti geliri	4.600.000,—	5.552.652,50
III	Üye ödentileri	250,—	240,—
IV	Yayın gelirleri	250.000,—	280.460,80
V	Basımevi geliri	950.000,—	953.496,61
VI	Türlü gelirler	110.000,—	274.022,73
	TOPLAM	6.876.400,—	7.060.872,64

B. GİDERLER

Bölüm	*Giderlerin Çeşidi*	*Bütçeye Konan* Lira Krş.	*Harcanan* Lira Krş.
I	Görevli giderleri	2.613.400,—	2.216.573,93
II	İdare giderleri	500.000,—	430.376,48
III	Bilimsel giderler	2.810.000,—	2.315.784,94
IV	Yatırımlar ve yatırımla ilgili giderler	953.000,—	1.072.255,05
	TOPLAM	6.876.400,—	6.034.990,40

Bu tablolarda görüldüğü üzere Kurumumuzun 1973 yılı gelirleri bütçe ile tasarlanan gelirlerden 184.472 lira 64 kuruş fazla görünmekte ise de buna Kurum artırımında alınması öngörülen fakat alınmayan 966.150 lirayı da eklersek gerçek fazlalığın 1.150.622 lira 64 kuruş olduğu görülür. Bunun 952.652 lira 50 kuruşu geçen yıl Türkiye İş Bankasının pay dağıtma oranını % 45'ten yüzde 60'a çıkarması ve ayrıca kârın artması nedeniyle kurucu hisselere daha çok pay verilmesinden dolayı– Atatürk vasiyeti gelirinden, 30.460 lira 80 kuruşu yayın satışlarından, 3.496 lira 61 kuruşu Basımevi gelirlerinden, 160.022 lira 73 kuruşu da türlü gelirlerden elde edilmiştir.

Giderlerimiz ise bütçe ile öngörülen giderlerden 841.409 lira 60 kuruş eksiktir. Bu eksikliğin 396.826 lira 7 kuruşu görevli giderlerinde, 69.623 lira 52 kuruşu idare giderlerinde, 494.215 lira 6 kuruşu bilimsel giderlerde olmuş, buna karşılık yatırım

giderlerinde 119.255 lira 5 kuruş fazla harcama yapılmıştır. Gerçek gelirlerimizle gerçek giderlerimiz arasında görülen 1.025.882 lira 24 kuruş Kurum artırımına alınmıştır.

Yayın İşleri

Bu yıl içinde şu eserlerin basımı bitmiş ve yayımlanmıştır :

1 – Antoine Golland: *İstanbul'a Ait Günlük Anılar* (1672-1673) II. cilt.

2 – Fevziye A. Tansel: *Namık Kemal'in Hususî Mektupları*, III. cilt.

3 – Dr. Hâmit Koşay - Mahmut Akok: *Alacahöyük Kazısı* 1963-1967 *Raporu.*

4 – Jozef Molnár: *Macaristan'daki Türk Anıtları* (Türkçe ve Fransızca).

5 – *Arif Müfid Mansel Armağanı*, 3 cilt.

6 – Münir Aktepe: *Mehmet Emnî Efendinin Rusya Sefaretnâmesi.*

7 – Adnan Pekman: *Perge Tarihi* (*Türkçe ve İngilizce*).

8 – Agâh Sırrı Levend: *Türk Edebiyatı Tarihi*, I. cilt.

9 – *Yedinci Türk Tarih Kongresi, Kongreye sunulan bildiriler*, II. cilt.

10 – Abdülbaki Gölpınarlı: *Hurufilik Metinleri Kataloğu.*

11 – İsmail Hakkı Uzunçarşılı: *Osmanlı Tarihi*, III. cilt, I. kısım, (2. baskı).

12 – Gotthard Jaeschke: *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi* II, *Mudanya Mütarekesinden* 1923 *sonuna kadar.*

13 – Bilâl N. Şimşir: *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, I. cilt, (*British Documents on Atatürk, volume I.*)

14 – Nail Morali: *Mütarekede İzmir Olayları.*

15 – Salâhi R. Sonyel: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika.*

16 : Hikmet Bayur: *Türkiye Devletinin Dış Siyasası.*

17 – Afet İnan: *Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı* 1936.

18 – Uluğ İğdemir: *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu.*

19 – Bekir Sıtkı Baykal: *Heyeti Temsiliye Kararları.*

20 – *Resim ve Belgeleri ile Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi* (Sergi Kataloğu).

21 – *Belleten 145 - 148.*

Bu yıl içinde şu eserlerin basımına başlanmıştır :

1 – Yusuf Has Hacib: *Kutadgu Bilig* (çeviri, 2. baskı).

2 – U. Bahadır Alkım: *Yesemek Taş Ocağı ve Heykel Atelyesinde Yapılan Kazı ve Araştırmalar.*

3 – Ömer Lütfi Barkan: *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatına Ait Muhasebe Defterleri, Ferman ve Kayıtlar*, II. cilt.

4 – Faik Reşit Unat: *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu* (4. baskı).

5 – Hayri Ertem: *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu Florası.*

6 – İsmail Hakkı Uzunçarşılı: *Çandarlı Vezir Ailesi.*

7 – Mebrure Tosun - Kadriye Yalvaç: *Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduka Fermanı.*

8 – *Beyrunî Armağanı.*

9 – Adnan Erzi: *Türk Tarih Kurumu Kitaplığında bulunan Türkçe, Arapça ve Farsça Yazmaların Kataloğu.*

10 – İsmail Hakkı Uzunçarşılı: *Osmanlı Tarihi*, II. cilt (3. baskı).

11 – Halit Ongan: *Ankara'nın İki Numaralı Şeriye Sicili.*

12 – HİKMET BAYUR: *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri.*

13 – BEKİR SITKI BAYKAL - ADNAN ERZİ: *Kırımlı Hâfız Hüsâm ve Dizfulî Münşeatı.*

14 – ALİ SEVİM: *Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb.*

15 – *Atatürk ve Cumhuriyet* (Sergi Kataloğu).

ULUSLARARASI KONGRELER VE TOPLANTILAR

Genel Kurulun 21 Nisan 1973 günlü toplantısında verilen, ayrıca Yönetim Kurulumuzca alınan kararlara göre bu yıl uluslararası bir kongreye ve bir de toplantıya katılmış bulunuyoruz. Genel Kurulun katılma kararı aldığı uluslararası iki kongre ile bir toplantıya arkadaşlarımızın mazereti ve başka nedenlerle katılma olanağı bulunamamıştır. Bunları sırasıyle bilgilerinize sunuyoruz:

§ 4 - 10 Kasım 1973 tarihleri arasında İtalya'nın Napoli şehrinde toplanan "Uluslararası XVIII. Yüzyıl Mimarisi ve L. Vanvitelli'yi Anma Kongresi"ne üyelerimizden Prof. Dr. Semavi Eyice katılmıştır. Arkadaşımızın kongre hakkında verdiği rapor 150 sayılı *Belleten*'de yayımlanacaktır.

§ Cumhuriyetimizin 50. yılı dolayısiyle Amerika'nın Chicago Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezince 5 - 7 Kasım 1973 tarihleri arasında düzenlenen "Türkiye Cumhuriyeti 1923-1973; XX. Yüzyılda Uluslaşma ile ilgili İncelemeler" konulu konferansa üyelerimizden Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal'ın katılması Yönetim Kurulunca uygun görülmüş ve arkadaşımız bu konferansta Kurumumuzu temsil etmiştir.

§ 16-22 Temmuz 1973'te Paris'te toplanan "Uluslararası XXIX. Şarkıyatçılar Kongresi"ne üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Sedat Alp, Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan ve Prof. Dr. Şerafettin Turan'ın katılmaları Genel Kurulumuzca uygun görülmüş ise de, her üç arkadaşımız da mazeretleri dolayısıyle bu kongreye katılamamışlardır.

§ Uluslararası Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Kurumu "Yeni Çağda Balkanlar" Yar Kurulunun 11 - 16 Haziran 1973'te Moskova'da yapacağı toplantıya Kurumumuz adına üyelerimizden Prof. Tayyib Gökbilgin'in katılması Genel Kurulca uygun görülmüşse de son dakikaya kadar gerekli formaliteler tamamlanamadığı için arkadaşımız bu toplantıya gidememiştir.

§ 15 - 20 Ekim 1973 tarihlerinde Istanbul'da toplanan "Uluslararası I. Türkoloji Kongresi"nde Kurumumuzu Başkanımız Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın temsil etmesi Yönetim Kurulumuzca uygun görülmüş ise de arkadaşımız, geçirdiği rahatsızlık dolayısiyle bu görevini yerine getirememiş, temsil görevini Asbaşkanımız Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal yapmıştır; ayrıca üyelerimizden birçokları kendi adlarına bu kongreye katılarak bildiriler sunmuşlardır.

ULUSLARARASI X. KLASİK ARKEOLOJİ KONGRESİ

Cumhuriyetimizin 50. yıldönümüne rastlaması dolayısıyle ayrı bir anlam taşıyan "Uluslararası X. Klasik Arkeoloji Kongresi" 23 - 30 Eylül 1973 tarihlerinde Ankara ve İzmir'de toplantılarını sürdürmüştür. 1972-1973 yılı bütçelerimizde ayrılan ödenekler ve Kurumumuzun olanakları ile desteklenen kongre her bakım-

dan düzenli ve başarılı olmuştur. Eskiçağ Kolumuz 22 Kasım 1973'te Ankara'da yaptığı toplantısında kongre tutanaklarının basımına da Kurumumuzun yardımcı olmasını karara bağlamıştır.

Bilimsel Araştırmalara Yapılan Yardımlar

§ Federal Almanya'nın Mainz Bilimler Akademisinin 4 - 7 Haziran 1973 tarihlerinde düzenlediği "Milâttan Önce 2000-700 Yılları Arasında Anadolu'da Şehir Yerleşmeleri" Konulu Uluslararası Sempozyuma katılan üyelerimizden Prof. Dr. Bahadır Alkım'a bu münasebetle Frankfurt, Freiburg ve Münih Üniversiteleri kitaplıklarında, hazırlamakta olduğu Tilmen ve Gedikli kazı raporları ile ilgili araştırmalar için, Genel Kurul'ca uygun görülen 5000 liralık bilimsel araştırma yardımı yapılmıştır.

Arkadaşımızın bize verdiği bilgiye göre, adı geçen Akademinin davetlisi olarak bu Sempozyum'a katılan üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Sedat Alp "Konya Karahöyük Kazıları", Prof. Dr. Tahsin Özgüç "Gültepe-Kanış", Prof. Dr. Nimet Özgüç "Acemhöyük", Prof. Dr. Bahadır Alkım "Tilmen Höyükte Milâttan Önce İkinci Bin Yılı Yerleşmesi", Prof. Dr. Afif Erzen "Çavuştepe Urartu Şehri" konularında birer bildiri sunmuşlar, bu bildiriler ilgi ile izlenmiştir.

§ Aynı toplantıya çağrılmış olan üyelerimizden Dr. Hâmit Koşay'a da Genel Kurul'un uygun gördüğü 1500 liralık bilimsel yardım yapılmıştır. Arkadaşımız bize verdiği raporda Mainz'daki toplantıdan sonra Federal Almanya'nın Ruhr Üniversitesinin bulunduğu Bochum şehrine giderek Almanya'nın bu en yeni ve modern üniversitesinin kitaplığında bilimsel araştırmalar yaptığını bildirmiştir.

§ Üyelerimizden Prof. Dr. Şehabettin Tekindağ'ın Karaman Oğulları hakkında hazırlayacağı yapıta araç toplama amacıyle Anadolu'da yapacağı geziler için Ortaçağ Kolunun önerisi üzerine Genel Kurulumuzca 10.000 liralık bir ödenek ayrılması karara bağlanmıştı. Arkadaşımız bu ödeneğe mahsuben 25.IX.1973'te 5000 lira avans alarak gezisine başlamıştır. Raporu beklenmektedir.

§ Kıbrıs Türk Tarih Kurumu'nca konferanslar vermek üzere Kıbrıs'a çağrılan üyelerimizden Prof. Dr. Adnan Erzi'nin bu geziden faydalanarak Tebriz'deki Mehmed-i Nahcıvanî Kitaplığında evvelce yaptığı araştırmaları tamamlamak üzere 12 gün için Tebriz'e gitmesini sağlamak amacıyle Lefkoşe-Tebriz - Ankara yolluk ve gündeliklerinin Kurum'ca ödenmesi Yeniçağ Kolunun önerisi üzerine Genel Kurulca uygun görülmüş olduğundan arkadaşımıza bu gezi için 8700 liralık bilimsel araştırma yardımı yapılmıştır. Raporu beklenmektedir.

§ 23 Kasım 1973'te doğumunun 1000'inci yılını kutladığımız büyük Türk bilgini Beyrunî için bir konuşma yapması ve bir eser hazırlaması istenen üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın İngiltere'nin British Museum Kitaplığında gerekli araştırmaları yapmasını Yönetim Kurulumuz uygun görmüş ve kendisine bilimsel araştırma yardımı olarak 11.316 lira 71 kuruşluk bir yardım yapılmıştır. Arkadaşımız her iki görevini de yerine getirmiş bulunmaktadır.

Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Çalışmaları

Geçen yılki raporumuzda Cumhuriyetimizin 50. yıldönümü dolayısıyle Kurumumuzun çalışmalarını dört bölümde toplamıştık. Bunlar şunlardı:

I. Ekim ayı içinde bir seminer düzenlemek,
II. Bir sergi açmak,
III. *Belleten*'in Ekim sayısını bu yıldönümüne ayırmak,
IV. Çeşitli yayınlar yapmak.

§ 23 - 26 Ekim 1973 tarihleri arasında düzenlenen "50. Yıldönümü Semineri" nin programı şöyle düzenlenmişti:

23 Ekim 1973 Salı Saat 14,30

1 – İsmet İnönü: *İstiklâl Savaşı ve Lozan.*
2 – Enver Ziya Karal: *Atatürk ve Hâkimiyeti Milliye.*

24 Ekim 1973 Çarşamba Saat 13,40

1 – Hikmet Bayur: *Birinci Cihan Savaşı ile ilgili Türkiye'nin Taksimi.*
2 – Ömer Lütfi Barkan: *Türkiye'de Layikliğin Tarihsel Esasları.*

25 Ekim 1973 Perşembe Saat 14,30

1 – Afet İnan: *Atatürk ve Kültür.*
2 – Tahsin Özgüç: *Atatürk ve Arkeoloji.*

26 Ekim 1973 Cuma Saat 14,30

1 – Hikmet Bayur: *Kurtuluş Savaşında Atatürk'ün Dış Siyasası.*
2 – Şerafettin Turan: *Kurtuluş Savaşında Kongreler.*

Seminer büyük bir ilgi görmüş; ancak seminerin ilk günü ikinci konuşmayı yapacak olan Başkanımız Ord. Prof. Enver Ziya Karal rahatsızlığı nedeni ile bildirisini sunamamıştır. Seminere sunulan öteki bildiriler bir kitap halinde basılacaktır.

§ Seminer günü Kurumumuzun girişinde düzenlenen' "Cumhuriyet ve Atatürk Sergisi" Kasım ayı sonuna kadar açık kalmış ve büyük ilgi görmüştür. Bu serginin kataloğu basılmaktadır.

§ *Belleten*'in 148'inci Ekim sayısı Cumhuriyetimizin 50. yılına ayrılarak yayımlanmıştır.

§ Yayın dizilerimizin XVI.'sı olan "Atatürk ve Yeni Türkiye Dizisi"nde 50. yıldönümüne ayrılan yapıtlardan 2 tanesi geçen yıl, 9 taneside bu yıl yayımlanmıştır. Ayrıca yayın dizimizin VI.'sında çıkan, üyelerimizden Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'ın *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatına ait Muhasebe Defterleri, Ferman ve Kayıtlar* adlı yapıtının I. cildi, eserin hazırlanması Atatürk'ün buyruğuyle olduğundan, 50. yıla armağan edilmiştir. Böylece 12 yapıtın yayımı 1973 yılında bitirilmiştir. Bir yapıtın basımı sürdürülmektedir. Öteki yapıtlar henüz baskıya verilmemiştir.

Uluslararası Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Kurumu'nun Ankara ve Istanbul'da Yaptığı Toplantılar

Üyesi bulunduğumuz Uluslararası Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Kurumunun Cumhuriyetimizin 50. yılı dolayısıyle UNESCO'nun desteğiyle Ankara ve Istanbul'da yapmak istediği toplantı ve "XV. ve XVIII. Yüzyıllarda Istanbul'un Yakın Doğunun Kültür İlişkilerinde Oynadığı Rol" konulu sempozyum 13-20 Ekim 1973 tarihleri arasında yapılmıştır. 13 Ekim 1973 Cumartesi günü saat 16,30'da Kurumumuzun konferans salonunda yapılan açış törenini UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Başkanı Sayın Prof. Bedrettin Tuncel bir konuşma ile açmış, bundan sonra Kurumun başkanı üyelerimizden Prof. Dr. Halil İnalcık ve Başkan Yardımcısı Bulgaristan Bilimler Akademisi Üyesi Prof. Todorov birer konuşma yapmışlardır. Sempozyum 15-20 Ekim 1973 tarihleri arasında Istanbul'da devam etmiştir.

Beyrunî'nin 1000. Doğum Yılı Töreni ve Armağan Kitap

UNESCO'nun da desteği ile doğumunun 1000. yıldönümünde bütün dünyada anılan büyük Türk bilgini Beyrunî için 23 Kasım 1973'te Kurumumuzun konferans salonunda bir anma töreni düzenlenmiştir. Töreni, Başkanımız adına Asbaşkan Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal açmış, bundan sonra üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver "Beyrunî Hakkında Yeni Görüşler", Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı "Doğumunun 1000'inci Yılında Beyrunî" konulu bildirilerini sunmuşlardır. Bu bildiriler ve ayrıca hazırlanan araştırmalar *Beyrunî Armağanı* adı altında basılmaktadır. P T T İdaresi, üyelerimizden Prof. Dr. Süheyl Ünver'in hazırladığı Beyrunî minyatürünü konu alan bir pul bastırmıştır.

Konferanslar

Atatürk Yıllık Konferanslarının XII. dizisi bu yıl 18 Ocak 1974'te başlamak üzere 7 konferanstan oluşmuştur. Konferansların konularını ve tarihlerini aşağıda sunuyoruz :

18 Ocak	1974 Cuma :	Hıfzırrahman Raşit Öymen: *Cumhuriyet Eğitimine Geçişte Atatürk'ün Etkisi.*
15 Şubat	1974 Cuma :	Rauf İnan: *Türkiye Cumhuriyeti ve Eğitim.*
15 Mart	1974 Cuma :	Cihat Akçakayalıoğlu: *Başkomutan Meydan Muharebesi.*
29 Mart	1974 Cuma :	Vehbi Tanfer: *Atatürk ve Devrimleri.*
19 Nisan	1974 Cuma :	Prof. Dr. Semavi Eyice: *Istanbul'da Kâğıthane'de Sâdâbat ve Çağlayan Sarayları.*
17 Mayıs	1974 Cuma :	Uğur Derman: *Türk Ebruculuk Tarihi.*
14 Haziran	1974 Cuma :	Ekrem Üçyiğit: *Millî Varlığımızı Oluşturan Öğelerin Tarih İçinde Görünüşü.*

Bunlardan başka 6 Nisan 1973'te İngiliz bilim adamlarından Miss Margaret Medley "Çin Seramiği ve İslâm Desenleri" konusunda, 2 Kasım 1973'te, İngiltere'nin Manchester Üniversitesi Profesörlerinden Dr. Boyle "İranlı Türkmenler" konusunda Kurumumuzda bir konferans vermişlerdir. Bu konferanslar *Belleten*'de yayımlanacaktır.

Üyelerimizden Sayın Tahsin Öz'ün Ve Sayın Fuat Tugay'ın Ölümü

Aslî üyelerimizden, Topkapı Sarayı Müzesi eski müdürlerinden Sayın Tahsin Öz'ü bu yıl kaybetmiş bulunuyoruz. İlerlemiş yaşına rağmen son günlerine kadar çalışmalarımıza içtenlikle katılan Sayın Tahsin Öz'ün anısı önünde saygı ile eğiliriz.

Çok değerli kitaplığını Kurumumuza bağışlamış olan şeref üyelerimizden Sayın Esat Fuat Tugay'da bu yıl içinde aramızdan ayrılmış bulunuyor. Anısını saygı ile anıyoruz.

Atatürk'ün 100. Doğum Yılı

19 Mayıs 1981 Atatürk'ün 100'üncü doğum günüdür. Arada sekiz yıllık bir süre varsa da şimdiden bu müstesna güne hazırlanmamız gerekmektedir. Yönetim Kurulumuz bu konudaki hazırlıkların yapılmasını "Atatürk ve Devrimleri Araştırma Merkezi"mizden rica etmiştir.

UNESCO Türkiye Millî Komisyonundaki Çalışmalarımız

UNESCO Türkiye Millî Komisyonunda Kurumumuzu temsil eden üyelerimizden Profesör Dr. Afet İnan XII. dönem Genel Kurulunda yeniden Yönetim Kurulu Üyeliğine ve "Sosyal ve Beşerî Bilimler Komisyonu"na seçilmiştir. 21-26 Aralık 1973 tarihlerinde Malatya ve Adıyaman'da yapılan UNESCO haftasında "Atatürk ve Dünya Görüşü" konusunda düzenlenen açık oturuma katılmış ve "Atatürk'ün Uygarlık Anlayışı" hakkında eski Türk uygarlıklarından örnekler göstermek suretiyle bir konferans vermiştir. Arkadaşımız ayrıca Millî Komisyonun çıkardığı "Courrier" dergisine "Türkiye Cumhuriyeti Devletinde Türk Kadınının Entellektüel Hayatı" konulu bir yazı yazmıştır.

Cumhuriyet Halk Partisinin Açtığı Yeni Dava

Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürk'ün vasiyetnamesinin amacına uygun biçimde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin tespiti için Türkiye İş Bankası, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'na karşı Ankara Asliye Hukuk Mahkemesine bir dava açmıştır. Türk Dil Kurumu bu konuda geçen defa olduğu gibi İstanbul Üniversitesi Medenî Hukuk Profesörlerinden İsmet Sungurbey'le Selim Kanati'den bilimsel bir rapor istemiş ve geçen davada Kurumları büyük bir yetki ile savunan Sayın Tahir Sebük'ü vekil olarak atamıştır. Yönetim Kurulumuz, Hukuk Müşavirlerimizle birlikte Sayın Tahir Sebük'ten Kurumumuzun da vekilliğini üzerine almasını rica etmiştir.

Kazakistan'da Bulunan Yazıt

Geçen yılın ortalarında gazetelerde ve Altaistler Kongresinde Kazakistan'da yapılan yeni kazılarda meydana çıkarılan Türkçe yazıtlar sayesinde Türk yazısının Milâttan önce V. ve hatta VII. yüzyıllara kadar geriye gittiği yolunda yapılan yayınlar ve beyanlar üzerine Kazakistan Bilimler Akademisine bir yazı yazılarak bu konudaki bilimsel yayınların Kurumumuza gönderilmesi istenmiştir.

Halkevlerine Yapılan Yardımlar

Atatürk'ün bir eseri olan ve yurt kültürüne büyük yararlar sağlamış bulunan Halkevlerinin çalışmalarına küçük bir katkıda bulunmak amacıyle ve Halkevleri Genel Merkezinin isteği üzerine kendilerince hazırlanan "Atatürk ve Cumhuriyet" konulu bir yapıtı geçen yıl olduğu gibi her türlü giderleri Kurumumuzca karşılanmak suretiyle Basımevimizde bastırılarak Halkevlerine armağan etmiş bulunuyoruz.

Atatürk ve Devrimleri Araştırma Merkezinin Çalışmaları

Atatürk ve Devrimleri Araştırma Merkezimizin 1973 yılı çalışmaları şöylece özetlenebilir :

a) Yıl sonunda Atatürk ve devrimlerle ilgili eserlerin sayısı 2866'ya yükselmiştir. Bunların fişleri yazılarak ek kataloğa geçirilmiştir.

b) Makale ve haber fişlerinin sayısı 53.777'ye ulaşmıştır. Bunlar gazete ve dergi adlarına göre alfabe sırasına konmuştur.

c) 1973 sonuna değin işlemi tamamlanarak sınıflandırılan ve dosyasına giren kupür sayısı 50.921'i bulmuştur. Bunlar 4000 konu üzerine sınıflandırılmıştır.

ç) Yıl sonuna kadar Atatürk ve devrimleriyle ilgili olarak derlenen tefrikaların sayısı 450'ye yükselmiştir.

d) Özel günlerde çıkan gazete, dergi ve ekleri derlenerek dosyalarına konmuştur.

e) Atatürk ve Kurtuluş Savaşı ile ilgili dosyalar tekrar gözden geçirilerek dizin işlemi tamamlanmış, dizin fişleri yapılmıştır.

f) Cumhuriyetimizin 50. yılı dolayısıyle Kurumca düzenlenen serginin hazırlanmasına yardım edilmiştir.

Atatürk ve Devrimleri Araştırma Merkezinin Cumhuriyetin 50. yılı dolayısiyle yayımlamayı planladığı eserlerden 9 tanesi bu yıl içinde yayımlanmış bulunmaktadır. Bunları yayımlanan eserler arasında bulacaksınız.

Kitaplık Çalışmaları

1973 yılı içinde kitaplığımızda yapılan işleri şöyle özetliyebiliriz :

Sağlanan kitaplar: Bu yıl içinde 731'i satın alma, 1727'si armağan ve değişim yolu ile kitaplığımıza toplam olarak 2458 kitap gelmiş ve kayıtlara geçirilmiştir. Kitapların 235 tanesi rahmetli Esad Fuad Tuğay'ın bağışıdır. Ayrıca 212'si satın alma, 1198'i armağan ve değişim yoluyla toplam olarak 1410 süreli yayından başka 1440'ı satın alma, 755'i armağan ve değişimden gelen 2195 günlük gazetenin kayıt işleri yapılmıştır.

Bu arada satın aldığımız 53 yazma kaydolmuş, 21 fotokopi ve 21 mikrofilm için de gerekli işlem bitirilmiştir.

Evvelki yıllarda Kurumumuza bağışlanan Dr. A. Süheyl Ünver arşivinin bu yıl da bir kısım dosyaları kütüphanemize gelmiştir.

Kataloglama: Bu yıl 2426 kitap, 277 makale, 36 haritanın fişleri hazırlanıp çoğaltılmıştır.

Yazar kartoteksinin yenilenmesine devam edilmiş ve bu yıl da 2 kutu yenilenmiştir.

Evvelki yıllarda Kurumumuza bağışlandığını bildirdiğimiz Kâzım Orbay arşivinin dökümü yapılarak tasnif edilmiş ve dizinin hazırlığına başlanmıştır.

Kitap deposu: 1973 yılı sonunda kitap varlığımız 63.214'e ulaşmıştır. Süreli yayınlar bunun dışındadır. Süreli yayınlarla birlikte bu toplam 110.000'i aşmaktadır.

Okunan kitap sayısı: Bu yıl tuttuğumuz kayıtlara göre ortalama ayda 1247 tane olmak üzere toplam 14950 kitap, dergi ve gazete okunmuştur.

Yazılı ve sözlü olarak gelen çok sayıda sorular cevaplandırılmıştır.

Değişim: Dış memleketlerle yapmakta olduğumuz yayın değişimi 204 bilimsel kurum ve bilim adamı ile devamlı ve 35'i ile özel olarak devam etmektedir.

Parasız yayın dağıtımı: Bu yıl çıkan Kurum yayınları (14 eser, 4 Belleten) aslî, şeref ve muhabir üyelerimizden başka Türkiye içinde 95 kişi, 63 kurum, müze ve kitaplığa parasız dağıtılmıştır.

Kitap yardımı: Çoğu köylerde olmak üzere yardıma muhtaç kitaplıklardan gelen kitap istekleri, müracaat eden kitaplıkların durumuna göre cevaplandırılmağa çalışılmış ve 26 kitaplığa Atatürk dizisi içindeki yayınlarımızla ayrıbasımlar ve depomuzda bulunan kayda geçmemiş Kurum için lüzumsuz eserler gönderilmiştir.

Kitaplık Komisyonu: İhtiyaç duydukça toplanan komisyonumuz kitaplıkla ilgili çeşitli işleri görüşmüştür.

Sergi çalışmaları: Uluslararası X. Klasik Arkeoloji Kongresi dolayısıyla 23-24 Eylül tarihlerinde D. T. C. Fakültesi giriş holünde indirimli yayın satışı sergisi hazırlanmıştır.

KAZILAR

Eskiçağ Kolunda verilen kararlara uyularak bu yıl da Alacahöyük, Perge, Kültepe, Maşat Höyük, Konya Karahöyüğü, Bayraklı, Van - Çavuştepe, Acemhöyük, Niğde'nin Tepebağlar höyüğü ile Samsun bölgesinde kazılar sürdürülmüştür.

Devlet Bakanlığı Kültür Müsteşarlığı kazılarımıza bu yıl da yardımlarını esirgememiştir. Bakanlığın yakın ilgisine huzurunuzda teşekkür etmeyi ödev sayarız.

Bu yılki kazılar hakkında kazı kurulları başkanlarından aldığımız raporları olduğu gibi sunuyoruz :

1 — *Alacahöyük Kazısı 1973 Çalışmaları*

1973 yılında arkeolojik kazı çalışmalarına Temmuz ve Eylül aylarında devam edilmiştir. Kazı heyetinin başında Dr. Hâmit Zübeyr Koşay ve yardımcısı Arkeolog Mahmut Akok bulunmuştur. Heyetin diğer üyeleri ise Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Temsilcisi Arkeolog Ahmet Tırpan, Muhasip Ahmet Bekçi, Restoratör Süleyman Yalçın ve Fotoğraf Uzmanı Selâhattin Öztartan idiler.

Çalışmalarda iki yol tutulmuştur: I) Arkeolojik kazılar, II) Höyük üzerinde kalıcı durumda olan mimarlık eserlerinin restorasyonu.

I) *Kazılar:* Alacahöyük'te bugüne kadar kazılamamış geniş ölçüde alanlar bulunmaktadır. Bu mevsim çalışmaları kazı heyetinin programı gereğince, 58/40, 42 60/40, 42 62/40, 42 64/40, 42 plankarelerinde yürütülerek, Eski Hitit tabakalarına kadar ulaşılmıştır.

II) *Kalıcı eserlerin ihya ve restorasyonu:* 1935 yılından beri bazı fasılalarla yıllarca devam eden önemli kazılar ve ortaya çıkarılan geniş buluntularla, Orta Anadolu arkeolojisine büyük katkıda bulunan Alacahöyük'ün varlığını canlı ve yaşar bir durumda tutmayı amaç bilen heyetimiz, bu çalışma mevsiminin programına, Eski Bronz Çağı mezarlarının yerlerinde ihyası ile, poternli kapının tanzimini almıştır.

Bu amaçla, önemli buluntularıyla dünya arkeoloji biliminde yer tutan Eski Bronz çağı mezarlarının altı tanesi kısmen ihya edilmiştir. Hitit Büyük İmparatorluk çağı'nın şehir suru kapılarından olan ve höyükte batı yönüne düşen poternli kapının burçlarında düzeltmeler yapıldığı gibi, yeraltı geçidinin giriş ve çıkış kısımlarında tanzimler yapılmıştır.

Höyüğün orta kısmına rastlayan ve Eski Hitit tabakasına kadar inilen arkeolojik kazı çalışmaları sırasında mimarî katlar içinde, çağlarını bütün karakteri ile temsil eden seramik parçaları, tam veya tama yakın çanaklar, testicikler, ağırşaklar, maden ve kemikten yapılmış değerli aletler, geyik, boğa vb. gibi av hayvanlarının kalıntıları ele geçmiştir. Bütün bu buluntular usulünce envanter edilerek Müzeler idaresine teslim olunmuştur.

Yüksek bilgilerinize arz olunur.

Alacahöyük Kazı Heyeti Bşk.
ve T. T. Kurumu Üyesi
DR. HÂMİT ZÜBEYR KOŞAY

Alacahöyük Kazı Heyeti Bşk. Y.
Ark. Mimar
MAHMUT AKOK

2 — *Perge Kazısı* 1973 *Çalışmaları:*

1973 yılı Perge kazısı, hazırlık safhaları dışta kalmak üzere, 10 Eylül'den 25 Ekime kadar devam etmiş, kazı heyeti başkanlığım altında Prof. Jale İnan, Prof. Adnan Pekman, Doç. Somay Onurkan, Asistan Halük Abbasoğlu, Y. Mimar Ülkü İzmirligil, Arkeolog-Desinatör Akif Dâi, Fotoğraf Uzmanı Aziz Albek, Topograf Adnan Şakar, Sanat Tarihçisi Zafer Ertaş, Sekreter Münire Ergin, Arkeolog Vedat Çelgin, Mehmet Armağan, Gülây Tigrel ve Füsun Erman'dan teşekkül etmiştir. Hükümeti, Antalya Müzesi asistanlarından Güler Kural temsil etmiştir.

I — *Agora.* 1970 yılından beri kazılan agora'daki işler sona erdirilmiş, meydanda eski kazılardan kalma toprak yığınları tümüyle kaldırılmış ortadaki yuvarlak binanın (tholus) kazısı ise tamamlanmıştır. Yeni bulunan bazı mimarlık parçaları sayesinde binanın podium bir silme kapsadığı, onun üzerinde oturan 16 sütunun gövdelerinin iri grenli sarımtırak mermerden yapıldığı, bunların taşıdığı saçaklığın ise iç ve dışta işlenmiş olduğu saptanmıştır. Sütunlu galerinin gerisinde büyük bir ihtimalle yuvarlak sella duvarı yükseliyordu. 1972'de bulunmuş olan konsollar büyük bir ihtimalle duvarın içine, sütunlar arasına rastlamak suretiyle, ankastre edilmişti. Bu yıl ayrıca agora'nın kanalizasyon sistemi araştırılmış, meydanın etrafını

çeviren portiklerin önünde cidarları düzenli taşlarla örülmüş bir mecra bulunduğu, bunların meydanda biriken suları güney yönünde ve o civardan geçen bir ana kanala sevkettikleri anlaşılmış, aynı zamanda güneyde, iki katlı dükkânlardan birinin altında oturma bankları hariç, iyi durumda bize kadar gelen bir latrina (helâ) temizlenerek gün ışığına çıkarılmıştır.

II — Bu yılın esas çalışmaları iki büyük sütunlu caddenin kavşağındaki *meydan* üzerinde teksif edilmiş, açık bir plan vermeyen Bizans kalıntılarından ibaret bir tabaka kaldırıldıktan sonra şu anıtlar meydana çıkarılmıştır :

A) *Tak.* Doğu-batı yöneltisinde olan ikinci büyük sütunlu caddenin ekseni üzerinde bulunan tak, tek gözlü olup iki kademeli bir kaide üzerinde yükselen ve köşeleri paye şeklinde yassı çıkıntılar kapsayan dikdörtgen iki ayak (1,75 × 1,47 m.), bunların üzerinde oturan bir kemer ve onun da üzerinde yer alan köşeleri İon yarım sütunları ile süslü bir attika'dan oluşmaktadır. Kemerin ortasından geçen kaldırımlı yolun genişliği 4,90 m., tüm anıtın genişliği ise 9,22 m.'dir. Yüksekliği daha henüz kesin olarak saptanamamıştır. Attika'nın her iki uzun tarafında aşağı yukarı 7,50 m. uzunluğunda anıtsal bir yazıt vardır (harf yüksekliği 10-13 cm.) Aynı metin her iki tarafta ufak bazı değişikliklerle tekrarlanmıştır. Yazıtın dört satırını esas itibariyle terkip etmek mümkün olmuştur. Buna göre anıt "Apollon Epekoos" ve "Artemis Pergaia"ya ithaf edilmişti. Bânileri, Apollonios adında bir kişinin iki oğlu Demetrios ve Apollonios idi. İkincisinin sadece adının zikredilmesine karşılık birincisinin ünvan ve memuriyetleri birer birer sayılmaktadır. Demetrios Artemis rahibi, demiurgos (en yüksek sivil memur), gençler, orta yaşlılar ve ihtiyarlar gimnasyonunun başkanı (gymnasiarkhos) idi. Eusebes (dindar), philokaisar ve philopatris (imparatorsever ve vatansever), panaretos (tümüyle erdemli) ve "şehrin oğlu" (şehre iyilikleri dokunanlara verilen ünvan) olarak gösterilmektedir. Yazıt, özenli harf şekillerinden dolayı M. s. II. yy.'ın ilk yarısına veya ortalarına ait olabilir.

B) *Tetrapylon.* Geçen yıllarda kazılmış olan akropol eteğindeki "nimfeum"dan başlamak suretiyle sütunlu caddenin ortasında güneye, yani kavşağa doğru uzanan su kanalının üzerinde dört taş ayak oturmakta, anıtın genişliği, köşelerinden ölçmek suretiyle 4,03 ile 4,05 m. arasında değişmektedir. Ayaklar birbirine kemerlerle bağlanmıştı. Üst kısmın ne şekilde olduğu bilinmemektedir. Bu anıttan itibaren kanal 11,70 m. uzunluğunda güney yönünde devam etmekte, ondan sonra hafifçe yön değiştirmek suretiyle 5,15 m.'lik bir mesafede büyük sütunlu caddenin eksenine uymakta ve güneye doğru ana şehir kapısının arkasındaki meydana kadar uzanmaktadır.

C) *Podiumlu yapı.* Kavşaktan az önce kanalın üzerinde düzenli kesme taşlardan yapılmış kare planlı (bir taraf uzunluğu 7,27 m.) bir podium oturmakta, podiumun içinde ise özenle işlenmiş bir beşik kemerle örtülü 1,16 m. genişliğinde bir kanal, açık hava kanalının devamını teşkil etmektedir. Podiumun üzerine batı tarafından dört basamakla çıkılmakta idi. Doğuya yönelmiş olan bu podiumun üzerinde bir sunak ya da küçük bir tapınağın yer almış olması muhtemeldir. Bizanslılar zamanında ise üst kısım tümüyle ortadan kaldırılmıştır. Doğuda bulunan kavisli bir apsis kalıntısından, onun yerine bir şapelin oturtulduğu anlaşılıyor. Bugün anıtın orta-

sında devşirme taşlardan yapılmış dikdörtgen bir kaide (3,04 × 2,92 m.) yer almaktadır.

Ç) *Kilise.* Podiumun güneyinde ona bitişik olarak oldukça geç bir dönemde küçük bir kilise yapılmıştır ki (uzunluk 9,25 m., genişlik 6.48 m.) bu kilisenin doğusunda, ortadaki dışarıya taşmak suretiyle, yarım yuvarlak üç apsis bulunmakta, ortasında ise Hellenistik bir binadan getirilmiş fasetli dört sütun yükselmekte, bunlar kiliseyi üç nefe ayırmaktadır. Sütunlardan iki tanesinin başlıkları bulunmuş ve üzerlerine oturtulmuştur. Doğudaki iki sütun arasında bir korkuluk levhası vardı; böylece bema, naos'tan ayırt edilmiş oluyordu. Kiliseye batıda bulunan 2 m. genişliğinde bir kapıdan giriliyordu. Kilise podiumlu yapının altındaki kanalı tümüyle kestiğinden onun yapıldığı dönemde kanalın artık işlemediğine hükmolunabilir.

III — Akropol eteğindeki nimfeum'un önünde güneye doğru uzanan ve yukarıda bahsettiğimiz kanalla birleşen su kanalının 20 m.'lik bir kısmı meydana çıkarılmış, kanalın üzerinde oldukça geç bir dönemde bir taş köprü yapıldığı anlaşılmıştır. Aynı zamanda akropol yamaçlarından inen topraklardan ötürü Bizans döneminde cadde seviyesinin bir hayli yükseldiği, bu yükselen kısmın içine nimfeum'un arkasındaki su köprüsünden suyunu alan kalın künklerden ibaret su boruları yerleştirildiği saptanmıştır.

ORD. PROF. DR. ARİF MÜFİD MANSEL

3 — *Kültepe Kazıları 1973 Çalışmaları:*

Kurumumuz ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına yürütülen Kültepe kazılarına üyelerimizden Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün başkanlığında, 1972 yılındaki kazı heyeti tarafından, devam edilmiştir. Bu seneki kazıların mihrakını, tepe'deki sitadele kurulan sarayın teşkil etmiş olmasına rağmen, Karum sahasında da geniş ölçüde araştırmaları devam ettirmek mümkün olmuştur.

Sarayın 130 metre uzunluğundaki batı cephesinin af/32 plankaresinde doğuya dönen keskin köşesi bulunmuş ve 20 metrelik devamı takip edilmiştir. Sarayın bu sene açığa çıkarılan kuzey cephesinin uzunluğu 120 m. dir. Böylece onun kareye çok yakın dikdörtgen planlı olduğunu tespit etmiş bulunuyoruz. Kuzey cephesindeki kalın dış duvarın inşa tarzı doğuya bakandan farklı değildir. Kalın sıvalı iri taşlar, küçük takviye kuleleri, iri kerpiçler ve nihayet çok sık olarak kullanılmış kalın ağaç dikme ve kirişler bu yönde de, aynı şekilde, devam etmektedir. Ağacın, sarayın her tarafında böylesine bol kullanılmış olması yangının şiddetini çok artırmıştır. Ağaç kiriş ve dikmelerin yangın enkazı içindeki yıkılmış durumu, sarayın yapı tarzını doğru bir şekilde resmetmemize yardımcı olmaktadır. Esas tepe planının 19-21 u/ff plankarelerini kaplayan bu cephe ff/19'da yine keskin bir şekilde güneye dönmüş olup, doğuya bakan bu cephenin de 40 m'den daha uzun olan bir kısmı takip edilmiştir.

Kuzey cephesinin dış duvarı önündeki sert taban üstünde ve çok yanmış durumda, in situ olarak bulunan seramik, hem şekil, hem teknik, hem de süsleri bakımından Karum sahasında, Ib katında bulunanların aynıdır. Ayrıca, onların

yanında bulunan damga mühürlerin, bullaların şekil ve üslûpları ile bir fayans heykelcik başı da bu sonucu, eksiksiz bir şekilde, doğrulamaktadır.

Sarayların planları bu şekilde anıtsal ölçüleriyle karşımıza çıktıktan ve özellikle yazılı belgelerin ortaya koyduklarını gördükten sonra kesin olarak ifade edebiliriz ki, Kaniş kralları da Eski Babil krallarının veya onlara bağlı Kuzey Suriye kral-larının yaşadığı sarayların planlarına göre inşa edilmiş saraylarda yaşıyorlardı. Bu, yazı, lüks eşyanın ve silindir mühürün benimsenmesine uyan bir moda tezahürüdür. Bu bakımdan bu çağın saraylarını, II Truva'daki, Büyük Kale'deki veya Gordion'daki kralların saraylarından veya saray anlayışlarından ayırmamız gerekecektir.

Sitadel'de iki safhalı demir çağı katlarında çok iyi korunmuş cazip, boya ile nakışlı kaplara ve özelikle M. Ö. VIII. yüzyılın sonuna ait, Gordion'dakilerin tipinde, tunç fibulalara rastlandı. Kanımızca, bunlar Frigya'dan ithal edilen elbiselerle beraber buraya getirilmiş olmalıdır.

27-30/M-V plankarelerindeki Hellenistik çağın özel evleri, tam planları ile korunmuştur. Bunlar, Kapadokya Krallığı arazisi içinde en sağlam olarak açığa çıkarılmış meskenleri temsil etmektedir. Bunların üstündeki Roma çağı yapıları kesik temeller halinde görülmüştür.

Karum'da büyük caddenin kuzeyindeki evlerin ikisi kazılmış olup, her ikisinde de Ib katının tipik tabletlerine, çanak-çömleğine, madenî eşyasına, mühür ve mühür baskılarına sahip olduk. Şimdiye kadar Kültepe'de bulunan Ib katına ait yazılı vesikaların sayısı Alişar, Boğazköy'dekilerin miktarını çoktan aşmış ve İlk Anadolu Tarihi için çok önemli olan bu safhayı da aydınlatmakta en büyük paya sahip çıkmıştır. Bu katta elde edilen ve boğa tasviriyle süslü kült kapları bu özellikleri ile karşımıza ilk defa çıkmaktadır. Ankara, Kayseri ve Kültepe'deki mahallî müzeleri Kültepe eserleri doldurmuş durumdadır. Kanımca, Kültepe eserleri için uygun görülecek bir yerde bir Kültepe Müzesinin kurulması zamanı gelmiştir.

TAHSİN ÖZGÜÇ

4 — *Maşat Höyük (Yalınyazı) Kazıları 1973 Çalışmaları:*

Kurumumuz ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına üyelerimizden Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün başkanlığındaki heyet tarafından yeniden kazısına başlanan "Maşat Höyük", I. zamanın mermerleşmiş bir kalker bloku üstüne kurulmuştur. Tabiî, kuzey-güney yoluna yakın, bereketli sulak bir ovanın ortasına kurulmuştur. Üç teras halinde görülen höyüğün kuzey, batı ve güneybatı yönleri çok diktir. Asıl şehir doğu ve güneydoğuya doğru genişlemiştir.

Höyüğün en yüksek kısmında, stadelinde yapılan kazıda son medeniyet katının "Demir Devri"ne ait olduğu görülmektedir. İki yapı katı olarak karşımızda çıkan bu çağın yapıları ufak, toplama taşlarla örülmüş temelleri üstünden yükselen kerpiç duvarlar halindedir. 2-3-4 odalı evlerin odaları küçüktür. İkinci, alttaki katın yapıları daha düzenlidir. Bu kat, doğrudan doğruya Hitit İmparatorluk çağını sona erdiren büyük yangın enkazı üstüne kurulmuştur. Seramiği Orta Anadolu'da tanıdığımız gibi, tek renkli ve nakışlıdır. Nakışlılar tek renklilerden daha azdır. Bu safhada şehrin çok şiddetli olmayan bir yangın geçirdiği anlaşılmaktadır.

Höyüğün kuzeyine inşa edilen ve şiddetli bir yangınla sona erdirilen büyük yapının 9 odası ve 2 koridoru açığa çıkarılmıştır. Temel taşlarının işçiliği, tertip tarzı, kerpiç boyları, örgü tarzı, Hitit İmparatorluk çağı yapılarının aynıdır. Kerpiç duvarlarda sık sık ağaç dikmeler kullanılmıştır. Üst katı taşıyan ağaç direklere tabanlık eden düz taşlar taban üstünde durmaktadır. Yapının büyüklüğü, planı ve içindeki eserler resmî bir bina olduğunu, açıkça göstermektedir. Maşat kazıları, Anadolu tarihinin bir safhasının bu bölgede aydınlanmasını sağlayacaktır. Hitit seramiğinin, mühür baskılarının ve diğer vesikalarının yanında XIV. yüzyılın sonlarına ait bir Miken vazosunun da varlığı, Maşat'ta daha şimdiden çok öğretici sonuçların elde edilmeğe başlandığına ciddî bir işarettir.

TAHSİN ÖZGÜÇ

5 — *Konya Karahöyük Kazısı 1973 Çalışmaları*

Türk Tarih Kurumu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına yürütülmekte olan Konya Karahöyük kazıları, 1973 yılında da, 11 Ağustos 1973 ile 22 Eylül 1973 tarihleri arasında sürdürülmüştür.

Başkanlığım altındaki kazıda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hititoloji Asistanı Dr. Yaşar Coşkun, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünden Arkeolog Neriman Tezcan, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hititoloji Kürsüsü mezunlarından Burhan Balcıoğlu, Mustahzır Osman Karakaya, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencilerinden Erdal Işık, Kemal Yüksel, Neşe Gümüş, Nilüfer Baysan, Aydın Alsaç, ve Japon uyruklu araştırma öğrencisi S. Ohmura görev almışlardır. Kazımızda Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünü komiser olarak Konya Müzesinden Arkeolog Bay Mehmet Turgut temsil etmiştir.

1973 yılında Karahöyük'te üç ayrı kesimde çalışılmıştır.

Höyüğün zirvesinin kuzey kısmında O çukurunda, daha önceki yıllarda başlatılmış olan stratigrafi çalışmaları sürdürülmüştür. 1972 yılında araştırılmış olan 13. katın, bu katın son safhası olduğu anlaşılmış ve aynı kata ait iki safha daha meydana çıkarılmıştır. Her üç safhanın mimarî durumu birbirine büyük bir yakınlık göstermektedir. Bu katın altındaki 14. kat da kazılmış ve burada kare biçiminde kalın duvarlı derin bir oda meydana çıkarılmıştır. 13. ve 14. katlarda elde edilen seramik C çukurunun aynı katlarında elde edilen seramiğe büyük bir yakınlık göstermektedir. Bunlar arasında yassı ve sivri kulplu kapaklar ile özellikte Truva'nın derin tabakalarından tanınan ve Blegen tarafından "Ege Seramiği" diye adlandırılmış olan seramik, karakteristik malzemeyi teşkil etmektedir.

Höyüğün güneyinde köylünün toprak almak için üst katlarını tahrip ettiği S çukurunda 1974 yılında da çalışılmış ve "Intermediate" tipindeki boyalı seramik örnekleri veren 6. katta 1972 yılında açılmış olan kazı alanı batı doğrultusunda genişletilmiş ve dar bir alanda 7. kata inilmiştir. Aynı alanın kuzey kesiminde 3. ve 5. katlardan kalıntılar da saptanmıştır. 6. ve 7. katlarda elde edilmiş olan boyalı seramik fragmanları Karahöyük'te "Intermediate" tipi örneklerin sayılarını ve çeşitlerini artırmaktadır. Ayrıca 7. katta kemikten, birinin üzerindeki desenler gayet zarif bir biçimde işlenmiş, silindir biçiminde iki tane süs eşyası bulunmuştur.

Kazımızın son günlerinde, Höyüğün kuzeybatısında, diğer kısımlarda olduğu gibi köylünün evvelce taş almak suretiyle üstten birinci katı kısmen tahrip ettiği ve görünüşe göre, büyücek bir yapı kompleksinin planını vermesi mümkün olan ve T çukuru adını verdiğimiz bir alanda 1. katın kazılmasına başlanmıştır. Yapının meydana çıkarabildiğimiz küçük bir kısmında yan yana büyük küpleri ihtiva eden bir depo ile Karahöyük'te daha önceki yıllarda örneklerini elde ettiğimiz at nalı biçiminde bir ocak ya da Altar'lı bir oda ile diğer bir oda meydana çıkarılmıştır. Bulunan seramik arasında önceki yıllardan tanınan örnekler yanında Karahöyük'te evvelce bulunmamış olan kap formları da gün ışığına çıkarılmıştır. Küçük buluntular arasında pişmemiş topraktan hayvan üzerinde (her halde eşek üzerinde) bir binici dikkati çekmektedir. 1974 yılında bu çukurda kazıya devam etmek niyetindeyiz. Şansımız olursa, bulmayı umduğumuz büyük yapıyı kısmen tahrip edilmiş durumda da olsa meydana çıkarabiliriz.

ORD. PROF. DR. SEDAT ALP

6 — *Bayraklı Kazısı 1973 Çalışmaları:*

Türk Tarih Kurumu, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Ankara Üniversitesi adlarına yürütülen Bayraklı Kazısına 15 Temmuz 1973 tarihinde başlanmış ve 12 Eylül 1973'te son verilmiştir Kazıya Asistan Dr. Coşkun Özgünel, Asistan Seyhan Doruk, Fotoğrafçı Mehmet Ali Düğenci, Arkeolog Celâl Çamlı, Aynur Dinçer, Aysun Erdost ile yüksek lisans öğrencileri Siret Çeyrekbaşı, Servet Alpargun, arkeoloji öğrencileri Muallâ Atmaca, İnci Şenocak ve restoratör olarak Mehmet Tunçdağ katılmışlardır. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü temsilciliğini Aydın Müzesi Asistanı Nurettin Çelem yerine getirmiştir.

1973 yılı çalışmaları, 1971 ve 1972 yılında açılan ve 1972 yılında daha eski yapı katlarını ortaya çıkarmak için kaldırılan IV. yüzyıl katının kalıntılarının temizlenmesi, V. ve VI. yüzyıl katlarına inilmesi ile bazı yerlerde mükerrer kullanma yüzünden kesinlikle tabaka ayrımının yapılmadığı höyüğün güney doğrultusundaki alanda stratigrafinin açıklığa kavuşturulması amacını güdüyordu. Bu arada 1972 yılında ortaya çıkarılan ve "Lydionlu ev", "baltalı ev" şeklinde isimlendirdiğimiz yapıların daha önceki yıllarda çıkarılan binalarla ilişkisi; keza bu yapıların kuzey-güney doğrultusunda uzayan ve çok iyi korunmuş cadde ile ilişkisinin saptanması, tasarlanan sorunlardan bir başkası idi. Ayrıca Bayraklı'da mabet çevresinde 1973 yılına kadar açılan sahadaki yapıların birbirleriyle zaman ve kullanma yönünden ilişkilerinin plan üzerinde birleştirilme ve kontrolü, bunları küçük buluntularının tasnifi ve değerlendirilmesi de tasarlanmıştı.

İki ay süren çalışmalar sırasında:

1) C çukuru doğrultusunda 1971 yılında açılan ve 1972'de VI. yüzyıl tabakalarına inmek için kaldırılan höyüğün ortasındaki mabet açmasının batı kısmı 1974 yılı için hazır duruma getirilmiştir.

2) 1972 yılında ortaya çıkarılan IV. - V. yüzyıl yapı katlarını birbirinden ayırma ve sağlıklı stratigrafi tespiti gayesiyle sözkonusu açmanın güney doğrultu-

sunda 15-25 m.'lik bir genişleme sağlanmış, büyük umutlar beslenen bu alandaki yapıların çok tahrip gördüğü, bu nedenle zayıf ve fakir bir çevre olduğu ortaya çıkmıştır. Genellikle daha alttaki yapıların sağlam duvarlarının yeniden kullanılması şeklindeki bu yapılar VI. yüzyıl katının kuzey-güney doğrultusundaki güzel caddeye göre biraz sapma gösteren, ancak genel olarak aynı doğrultuda olan ufak ve iri taşlarla kaldırım şeklinde yapılmış yolun iki tarafında yer almaktadır.

3) Bastion duvarının batı yönünde yapılan temizlik çalışmaları sırasında VI. yüzyıl tabakalarına rastlanmış, bu arada Geç Geometrik parçaların VI. yüzyıl malzemesine karıştığı tespit edilmiştir.

4) Bazı eserlerin parçalarının birbirlerinden çok uzakta ele geçmesi nedeniyle 1973 yılı malzemeleri 1972 ve 1971 yılı eserleri ile birlikte tasnif ve tetkike tabi tutulmuş, bunların büyük bir kısmının yayın hazırlığı tamamlanmıştır.

ORD. PROF. DR. EKREM AKURGAL

7 — Çavuştepe Kazısı 1973 Çalışmaları

Türk Tarih Kurumu, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına yürütülen Van Bölgesi Çavuştepe kazısı 1973 yılında Temmuz ortasından Ağustos'un son haftasına kadar devam etmiştir.

Çavuştepe kazısı, üyelerimizden Prof. Dr. Afif Erzen'in başkanlığında, Prof. Dr. Adnan Pekman, Dr. Taner Tarhan, Dr. Mehmet Özsait, Dr. Veli Sevin, Dr. Ali Dinçol, Doktorant Oktay Belli, Doktorant Nesrin Özsait, Doktorant Hüseyin Sezer, Doktorant A. Atılgan Çilingiroğlu, Arkeolog - Desinatör Fırat Düzgüner, Arkeolog Mukadder Çilingiroğlu, Mimar Ümit Sirel, Uzman Münire Engin ve Müze Temsilcisi Ali Önder'den kurulu bir heyet tarafından yürütülmüştür.

Çavuştepe'de 1973 kazı sezonunda aşağıdaki mahallerde araştırmalar yapılmış ve geçen senelerde olduğu gibi önemli sonuçlara varılmıştır :

I. Yukarı Kale'ye çıkan "Tahkimli Yol"
II. Uç Kale ile Rampalar arasındaki saha
III. Tapınak Kuzey Sur Batı Kesimi Trasesi
IV. Potern (Üst Kesim)
V. Güney Sur Saray - Tapınak Arası Kesimi Trasesi
VI. Güney Sur Doğu Kesimi Trasesi
VII. Pithoslu Mekânlar
VIII. Tapınak "Sedirli Salon = Payeli Salon"

I — *Yukarı Kale'ye çıkan "Tahkimli Yol" :* Çifte rampaların birleştiği platformdan doğuya doğru, "Yukarı Kale"yi stadele irtibatlayan bu kesimdeki kazılar ilginç sonuçlar vermiştir. Tüm uzunluğu 142.00 m.'yi bulan "Tahkimli Yol"un 62.00 m.'lik bir bölümü açılmıştır. Yolun genişliği ortalama olarak 7.60 m.'dir. Yolu kuzey ve güneyde sınırlayan tahkimata ait duvar temellerinin izleri halen toprak üstünde de görülmektedir. Kazı neticesinde yol zemininden itibaren bu duvarların 1.00 m.'yi bulan mevcut yüksekliği meydana çıkarılmıştır. Gayri muntazam ocak taşlarından örülen ve araları çamur-harç ile takviye edilen duvar kalınlıkları 1.20 m. ilâ 2.00 m. arasında değişmektedir. Zeminde yer yer in situ olarak sıkıştırıl-

mış mıcırdan müteşekkil dolguya, giriş kesiminde de sal taşlarından ibaret döşeme (kaldırım) taşlarına rastlanmıştır.

II — *Uç Kale ile Rampalar arasındaki saha:* Geçen sezonlardan itibaren kazılmaya başlanan bu sahadaki araştırmalar doğuya doğru ilerletilmiş, takriben 26.50 m. × 10.20 m. ebadında bir alan tamamen açılmıştır. Bu arada adı geçen sahayı kuzeyde sınırlayan ve doğu-batı istikametinde uzanan 52.00 m.'lik bir sur trasesi de meydana çıkarılmıştır. Surun taş bedeni kaba işçilikle yapılmış taşlarla örülmüş, araları çamur-harçla takviye edilmiştir. Enteresan olan husus sur yüzeyinin sıvanarak üzerine beyaz badana vazedilmiş olmasıdır. Surun kuzeyden sınırladığı alan, muhtelif ebat ve seviyeler gösteren teraslar şeklinde doğuya doğru alçalmaktadır. Bu teraslarda yer alan "Payeli Mekânlar" evvelki raporlarımızda da zikrettiğimiz üzere kalenin ikinci ve üçüncü iskân evrelerine aittirler. Bu kesimde bulunan Asur tipindeki taş mühür küçük buluntu olarak dikkatimizi çekmiştir.

III — *Tapınak Kuzey Sur Batı Kesimi Trasesi:* Geçen sezonlarda tüm trasesi meydana çıkarılan bu kesim surlar, temel seviyesine, yani anakayaya kadar açılmıştır. Çalışmalarda ele geçirilen önemli küçük buluntular şunlardır; bronz kemer parçası (üzeri bitkisel motiflerin yanı sıra antitetik grifonlar ile bezenmiştir), bronz dirgen, kemik kakma plaketçikleri.

IV — *Potern (Üst Kesim):* Saray Kuzey Sur Doğu Kesim sur trasesinin I. bastionunun kuzey izdüşümünde, 39.40 m. yamaçta, anakayada yer alan Potern'in üst kesimindeki çalışmalar ilginç sonuçlar vermiştir. Üstteki mevcut dolgu tabakasından 12.90 m.'ye kadar inilmiştir. Bu seviyede anakayanın basamaklar şeklinde taş yuvaları halinde oyularak Potern'in ağzına, yani ovaya doğru devam ettikleri görülmüştür. Burada, 10.60 m. seviyede kalenin ilk tahrip tabakasına ait kalıntılar in situ olarak meydana çıkarılmıştır. Birbirleri üzerine atılmış olan cesetleri yansıtan iskeletler, istilânın şiddetini açıkça göstermektedir. Bir iskelet üzerinde in situ olarak bulunan bronz kemer Urartu maden sanatının birinci sınıf eserlerinden birini teşkil etmektedir. (Takriben 1.50 m. uzunluğundaki kemer üzerinde panolar içinde bitkisel motiflerle bordürlenen hayvan üzerinde tanrı tasvirleri, muhtelif hayvanlar yer almaktadır).

V — *Güney Sur Saray-Tapınak Arası Kesimi Trasesi:* Saray "Güney Koridoru"nun güney izdüşümündeki bu kesim surlarda yapılan kesif çalışmalar neticesinde ortalama olarak, batıdan doğuya doğru 87.00 m'lik sur bedeni meydana çıkarılmıştır. Bu çalışmalarda yer yer anakaya seviyesine kadar inilmiştir. Yukarıdan yıkılan kerpiç duvarları yansıtan renkli fresko fragmanları, kalas parçaları zikre değer buluntulardır.

VI — *Güney Sur Doğu Kesimi Trasesi:* Geçen sezondan bırakılan yerden itibaren, doğudan batıya doğru 49.00 m.'lik trasesi tümüyle meydana çıkarılmıştır. Bu mahalde yer yer taş beden üzerinde loyferlerden itibaren takriben 1.50 m.'yi bulan kerpiç kesim de in situ olarak ayakta durmaktadır. Küçük buluntular arasında, yukarıdan yıkılan kerpiç duvarlarla beraber aşağıya düştüğü anlaşılan kumtaşından bir depo kitabesi, pişmemiş kilden tablet parçaları ve tipik bir Urartu taş mührü dikkatimizi çekmektedir.

VII — *Pithoslu Mekânlar:* Geçen kazı sezonunda Uç Kale ile Tapınak sahası arasında kalan yörede açılmasına başlanan ve "Teras Tranşesi" adı verilen bu çalışma alanı genişletilmiştir. Adı geçen sahada 23.00 m. × 15.00 m'lik bir kesimde çalışılmıştır. Üst seviyeden ortalama olarak 2.50 m. ilâ 3.00 m. derinlikteki kuzey-güney istikametinde uzanan ana taş duvarın doğu ve batısında, içinde çok sayıda pithosun yer aldığı bu yapı kompleksine "Pithoslu Mekânlar" adını vermeyi uygun bulduk. Kazı ilerlediğinde, muhtemelen büyük bir yapı kompleksinin bodrum katını yansıtan bu yerin ana fonksiyonunu kesin olarak tespit etmek imkânını bulacağız. Şimdilik depo binası olarak niteleyebiliriz.

VIII — *Tapınak "Sedirli Salon = Payeli Salon":* Daha önceki kazı sezonlarında tamamen açılmış olan bu alanda sondajlar yapılmış ve evvelce bulunan muntazam kesme taşlardan örülü 3 paye temelinin simetrisinde eşit uzaklıklarda batıya doğru 2 paye temeli daha bulunmuştur.

Yukarıda zikredilen çalışmaların haricinde kale çevresinde münferit olarak muhtelif sondaj ve araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca, bu sezon Çavuştepe Kalesi'nin tüm sur tahkimatının planı çıkartılarak ileriki neşriyatımıza temel teşkil edecek dokümanlar hazırlanmıştır.

8 — Van Kalesi Kazısı 1973 Çalışmaları

Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına Van Kalesi'nin aşağıda gösterilen yerlerinde de kazı ve sondajlar yapılmıştır.

I — *Menua ve Kurucular Mezar Odaları Platformu:* Geçen seneki araştırmalara devamla, "Menua" ve "Kurucular" adını verdiğimiz anıtsal kral mezar odalarının önündeki platformu kaplayan moloz yığınının bir kısmı daha temizlenmiştir. Çalışmalar neticesinde, "Menua" mezar odasının giriş kapısı önünde anakayadan oyulmuş merdivenler ortaya çıkarılmıştır. "Kurucular" mezarında ise, giriş kapısının önünde merdivenler bulunmayıp kapının eşik seviyesi, düzleştirilerek elde edilen geniş platformun yüzeyine kadar inmektedir.

II — *Madır Burç:* Van Kalesi'nin batı ucunda dikdörtgen plan gösteren ve kuzeye doğru uzanan "Madır Burç" veya "Sardur Burcu" adıyle anılan ve uzun zamandan beri bilim âleminde bu yapının fonksiyonu hakkında çeşitli görüşler ve fikirler ileri sürüldüğü halde, kesin olarak ne olduğu hâlâ anlaşılmayan bu yapının mahiyetini meydana çıkarmak gayesiyle doğu, kuzey ve güneybatı kesimlerinde aşağıda ölçüleri verilen çok geniş bir alanda çalışmalar yapılmıştır. Üzerinde 6 adet, birbirinin kopyası olan çiviyazısı ile yazılmış kitabe bulunan ve çok önemli bir mimarî işçiliği gösteren bu yapı iki bölümden müteşekkildir.

Birinci yapı, 37.00 m. × 10.30 m. ebadında dikdörtgen planı gösteren bir mimariye sahip olup, bunun hemen kuzeyinde bu yapıya paralel olarak 42.90 m. × 16.40 m.'lik ikinci bir yapı ile karşılaşılmaktadır. Hafriyat sonucunda bu ikinci yapının Ortaçağ'da yapıldığını ve asıl birinci Urartu yapısının üst taşları alınarak, ikinci yapıda kullanıldığını ilk defa olarak bu sene yaptığımız kazı neticesinde anlamış bulunuyoruz. Gelecek kazı sezonunda yapacağımız çalışmalar sonunda Madır Burçu'nun mahiyetini tam olarak anlamış olacağız.

Çavuştepe ve Van Kazı Heyeti Başkanı
PROF. DR. AFİF ERZEN

9 — *Acemhöyük Kazıları 1973 Çalışmaları*

Türk Tarih Kurumu ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına yürütülen Acemhöyük Kazıları sahada 14 Temmuz 1973'te başladı, ortalama altmış ile 5 Eylüle kadar çalışıldı. Başkanlığımdaki heyet, Arkeolog Dr. Aykut Çınaroğlu, Asistan Uğur Silistreli, İbrahim Abugoş, Denizay Altay, Tekniker Cengiz Erol, Fotoğraf Salâhattin Öztartan, Restoratör İsmail Fidan'dan kurulu idi. Bergama Müzesi Asistanı Hasan Köse, devlet temsilcisi olarak vazife gördü. Bu mevsimde Sarıkaya, Hatipler Tepesi ve Aşağı şehirde kazılara devam edildi.

Sarıkaya. Sarayın kuzeydoğusuna rastlayan revaklı kısmın, kuzeydoğu kenarında, üç metre genişliğinde bir alanda, sarayın taban seviyesine kadar inildi. Revaklı kısmın tabanının bu genişlikte de nihayete ermediği anlaşıldı. Bu alanda da ilk katı bir seviyeli Hellenistik devir temsil ediyordu. Revaklı kısmın, şiddetli yangın sebebiyle çok küçük parçalara ayrılmış olan taş direk kaidelerinin bir kısmı restore edildi; saraya 2.5 m. mesafede sıralanan direklerin 2.5 m. aralıklı oldukları görüldü. Bu aralıkların düzenli olup olmadığı ileride yapılacak restorasyon çalışmalarıyle öğrenilecektir.

Hatipler Tepesi: 1972 kazısında çevrelerini tespit ettiğimiz odaların temizliği ile işe başlandı; bunlardan güneybatıdaki odanın 52 adet küp yerleştirilmiş bir depo olduğu anlaşıldı. Çeşitli boyutlarda olan küpler, yanmış sarayın deposundaki küplere bakınca, daha itinasızdır. Batı duvarına dayalı küplerle, diğerleri arasında tabanı ve kenarları iyice sıvanmış bir dar geçit mevcuttur. Benzer bir geçit, aynı binanın diğer bir küp odasında da görülmüştü. Deponun saraya bakan bitişiğindeki odada, iri bir eşyaya, muhtemelen bir masaya ait kurşun parçalarına rastlandı. Bunlar yangının şiddetinden şekillerini tamamen kaybetmişlerdi. Kurşunlu odanın bitişiğinde, iki kademeli bölmede, taban üzerinde, tezgâhta dizili oldukları düzende, kaba askılar bulundu. Geçen yıl binanın doğusunda, kapaklı testilerin ele geçirildiği odada düşmüş ağaç kirişlerin bir kısmı yerlerinde bırakılmıştı. Bu mevsim bunların kaldırılması ile çok sayıda bulle ele geçirilmiştir. Bunlar ve diğer odalarda bulunanlar, Acemhöyük'ün zengin mühür baskısı malzemesine yeni örnekler katmıştır. Depo binasının bu yıl dokuz odası açığa çıkarılmış, yapının saraya bakan kısmının dış duvarına erişilememiştir. Küp odalarının sayısı altıya yükseldi. Şimdiye kadar Hatiplerdeki binanın 35 odasını açığa çıkarmış bulunuyoruz. Buna henüz kazılmayan kısım ve tahrip sahası eklenirse, oda sayısının çok artacağı ve en az yanmış saray ölçüsünde bir yapı ile karşı karşıya bulunduğumuz anlaşılacaktır.

Aşağı şehir. Geçen yıl kazısına başladığımız, ve höyüğün kuzeybatısına bakan kısmında Hacı Ahmet Kara'nın arsasındaki kazıya geniş ölçüde devam ettik; aşağı şehrin su seviyesine kadar olan katlarını daha ince bir şekilde inceleme olanağını bulduk.

I. *Yapı katı.* Bu katın kerpiç duvarları 50 cm. derinlikte görünmeğe başlar. Yanmamış evlere ait olan bu duvarlar doğrudan doğruya toprağa yerleştirilmiştir. Tam bir plan sağlanamamakla beraber, sahada yayılışlarına göre kalıntıların en az üç ayrı eve ait olması gerekir. Odaların birinde bir fırın tabanı bulundu, duvarların yalnız temel kısımları ele geçirildiği için kapılara rastlanmadı. Yonca ağızlı testiler, yivli küçük çömlekler, keskin profilli çanaklar ve fincanlardan ilgi çekici

örnekler bulundu. Bu katın en önemli eseri sap kulplu iri bir mermer mühürdür. Mühür tasvirleri Kaniş Karumunun II. katına ait Anadolu grubunun mütekâmil üslubunda işlenmiştir. Aşağı şehirde en geç hatta bulunması, bu itinalı eserin uzun yıllar ailede korunmuş bir kalıntı olduğunu hatıra getirir. Mühür yüzünde hava tanrısının boğası üzerindeki tasviri yer almıştır.

II. *kat.* Bu kat bütün ocakta yaygın bir şekilde görülmüştür. Fakat burada da bir ev planını tamamlamak mümkün olmamıştır. Duvarlarının inşa tarzı I. katınkiler gibidir; taş temel kullanılmamış, bir yangın da geçirmemiştir. Bu katta çok çeşitli seramiğe rastlanmamıştır. Geniş karınlı iki kulplu çömlekler, yonca ağızlı, tek renkli ve şarap kırmızısı bandlarla bezeli testiler, düz dipli genişçe ağızlı, ve çeşitli şekillerde kadehler, çanaklar, kısa gagalı testiler, ibrikler katın seramik çeşidini tanımamıza yardım etmektedir.

III. *kat.* Dar bir alanda araştırılmış olmasına rağmen, eserleri bakımından en verimli kat budur. III. kata ait geniş bir odanın yarısı açılmış, taş temelli, kerpiç duvarlı bir yapıya ait olduğu görülmüştür. Duvarın dibine dizilen itinalı kapların bir kısmının benzerleri höyükte 3. seviyede bulunmuş, bir kısmı da ilk defa ele geçirilmiştir. Bu evin kapları arasında, çift kulplu, sivri dipli bardaklar, sade, burmalı kulplu olarak, gövdeleri tek yivli veya çok ahenkli bir şekilde burmalı örneklerle temsil edilmektedir. Gri renkli burmalı kulplu bir bardak ve siyah astarlı bir koç rythonu, itinalı işçilikleriyle dikkati çekmektedir. Bunlardan başka, mahallî bir teknikte yapılmış tek kulplu testi, omuzları geometrik desenlerle bezeli ibrik, çift kulplu çanaklar, yonca ağızlı testiler, fincanlar, taslar, evin verimliliğine tanıklık eder.

IV. kat. Bu kat su ve çamur içindedir. Çok dar bir alanda araştırılmıştır. Yapılarının taş temelli olduğu anlaşılıyor. Bu katta bulunan basit kaplar yanında bulunan, gövdesi küp şeklinde, silindir boyunlu vazonun, dört yüzü, krem renkli astarın üstüne, siyah renkte zikzak ve üçgenlerle bezelidir; bu, Acemhöyük'te ilk defa rastlanan bir kap şeklini temsil etmektedir.

Aşağı şehrin muntazam bir stratigrafi sağlayan katlarının höyükteki paralellerini henüz tespit edebilmiş değiliz. Bunların bilhassa iyi bir şekilde tarihlenmiş resmî yapılara göre durumunu ayarlayamadık. Taş temelli odanın inşa tarzı, sarayı ve depo binasını andırmakta ise de, daha etraflı karşılaştırmayı binanın tümünü açtığımız zaman yapabileceğimizi ümit ediyoruz.

NİMET ÖZGÜÇ

10 — *Tepebağları Kazısı 1973 Çalışmaları*

Niğde'nin Tepebağları semtine adını veren höyüğünde, 1972 yılında başlanmış olan kazılara, 1973'te Kurumumuz, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Ankara Üniversitesi adına devam edilmiştir. Başkanlığımdaki heyet, Arkeolog olarak, Dr. Aykut Çınaroğlu, Asistan Uğur Silistreli, Tekniker Cengiz Erol, Fotoğraf Salâhattin Öztartan, Restoratör İsmail Fidan ve Arkeoloji öğrencisi Ahmet Özcan'dan kurulu idi. Bergama Müzesi Asistanı Hasan Köse, devlet temsilcisi olarak vazife gördü. Höyüğün topografik haritasını Burhanettin Soydan hazırladı.

Kazılar, ortalama kırk işçi ile sahada 10 Eylül 1973 ile 6 Ekim 1973 arasında yürütüldü.

Tepebağları höyüğünde, Demir Devrini gereği gibi inceleyebilmek için, üzerinde dört m. ye yaklaşan kalınlıkta, Bizans ve Hellenistik devirlerine ait kalıntıları geniş ölçüde açmak zorunludur. Bu yıl da, 1972'de olduğu gibi, bu geç katların höyüğün tepesinde 6-10/H-J plankarelerine rastlayan kısımları kazılabilmiştir.

I. Kat. Bizans Devri. Satha yakınlığı sebebiyle, mimarisi çok silik ve kopuk parçalar halinde ele geçmiştir. Küçük eserler bakımından oldukça verimlidir. Bu devre ait eserler arasında, tunçtan kap kacak, zil, üzerinde İsa'nın tasviri bulunan haç, burmalı ve sade bilezikler, iğneler, demirden mızrak ve ok uçları gibi silâhlar, iri bir terzi makası, taş ve fildişinden ağırşaklar, yalnız İsa'nın tasviri sezilen sikkeler, cam bilezik parçaları, ve sırlı Bizans çanak parçaları bulunmuştur.

II. Kat. Geç Hellenistik Devir. Eser bakımından verimli bir kattır. Bir ev planı vermemekle beraber, kazı sahasının her tarafında rastlanan yapıların duvarları, oldukça sağlam durumda ele geçmiştir. Duvarlardan birinin dibinde bulunan geç Hellenistik devre ait, kumbara olarak kullanabilmek için boynu kırılmış küçük bir vazo içinde, yirmi altı sikkeden ibaret bir define, II. katı tarihlemekte yardımcı olmuştur. Ankara Arkeoloji Müzesinde temizlenen gümüş sikkeler, biri müstesna, çok iyi durumdadır. Bunlar Kappadokya krallarından II. Ariobarzanes (M.Ö. 63-52) ile, X. Ariarathes (M.Ö. 42-26) arasındaki yirmi yedi yıllık bir zamana aittir. Üç ayrı kralın, ve bir hanedanın krallık yıllarını, portrelerini, ad ve unvanlarını değişik yazı karakteri içinde belirten önemli sanat eserleridir. Aynı katta bulunan ve iyi bir işçiliğe sahip, başı ve ayakları eksik bir heykelciğin, Herakles veya Hermes'i temsil etmesi muhtemeldir. Diğer eşya arasında tunçtan sade, burmalı, iki ucu hayvan başı ile biten, hendesî süslerle bezeli bilezikler, zil, ayna; taştan mühür, boncuk ve ağırşaklar; pişmiş topraktan çanaklar, matralar, şişeler, kandil ve iri erzak küpleri mevcuttur. Seramik parçaları devrin mahallî özelliklerini tanımamıza yardımcı olmaktadır. Çanak çömlek parçaları arasında, M.S. I. yüzyıla ait örneklerin varlığı, II. katın uzunca bir zaman devam ettiğini göstermektedir.

III. Kat. Hellenistik Devir. Bu kat iki safhalı olarak, sağlam ve yüksek taş duvarlı evlere ait kalıntılarla temsil edilmektedir. II.'ye bakınca daha küçük bir alanda araştırılmıştır. Üst tabakaya göre M.Ö. I. yüzyıldan daha eski olduğu anlaşılan III. Katın Hellenistik Devir boyunca iskân edilmiş olduğu kabul edilebilir. Bunu, bu katın hemen altında, IV. katın enkazında bulunmuş olan, su mermerinden, ve Gordion'daki paralellerine göre dördüncü yüzyıla tarihlenen bir alabastron desteklemektedir. Bu alabastronla birlikte, Demir Devri seramiği de görünmeye başlamıştır. III. katın eserleri arasında, fildişi ve kemik bizler, iğneler, pişmiş topraktan küçük vazolar, iri su ve erzak küpleri ve bol miktarda Hellenistik seramik parçaları mevcuttur.

Höyüğün kuzey yamacında, tepeye nazaran ortalama iki buçuk metre derinlikteki düzlükte, 10 × 8.60 m. ölçüsünde bir ocak açılmıştır. Burada mahiyeti henüz belli olmayan bir yapının taş temelli kerpiç duvarlı bir odasına rastlandı. Satha yakın kısmında az miktarda Hellenistik, binanın tabanına yakın derinlikten başlayarak tabanına kadar Demir devrinin tek renkli ve nakışlı seramiği bulundu.

Binanın tabanı höyüğün tepesine göre ortalama 4 m. derinliktedir. Böylece, höyüğün ortasında ve yamacında demir devrinin seviyesi birbirini tutmaktadır.

NİMET ÖZGÜÇ

11 — *Samsun Bölgesinde 1973 Çalışmaları:*

Üyelerimizden Prof. Dr. U. Bahadır Alkım'ın başkanlığı altında Handan Alkım, Dr. Önder Bilgi, Dr. Ali M. Dinçol, Dr. J. Yakar, Nihat Sümer (Samsun Müzesi Müdürü), Dr. D. Meijer (Amsterdam Üniversitesi öğretim üyelerinden, misafir üye), Sarpol Başar İzgiz (Desinatör), Aziz Albek (Foto uzmanı), Atillâ Aytmur (Restoratör), M. Oberman (misafir üye) ve Sabahattin Ağaldağ'dan oluşan bir kurul tarafından Kurumumuz adına –Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün ve İstanbul Üniversitesinin katılmasıyle– Samsun bölgesinde girişilen arkeolojik araştırmalara 15 Temmuz - 21 Eylül 1973 tarihleri arasında devam edildi. Bu dönemde İkiztepe'deki kazı hazırlığı tamamlandı ve –Terme ve Çarşamba hariç– Samsun'un öteki kazalarının sınırları içinde sistematik topraküstü incelemeleri geliştirildi.

I. İKİZTEPE'DEKİ ÇALIŞMALAR

Kızılırmak nehrinin yüzyıllar boyunca getirdiği sel toprağı içinde oluşmuş Bafra ovası içinde ve Bafra'nın 7 km. kuzeybatısında yer alan, dört yükselti üzerinde kurulan, ykl. ol. 320 - 425 m.'lik bir alanı kaplayan ve yoğun bir Eski Bronz ve Hitit yerleşmesine sahne olan İkiztepe Höyüğünün topografik planı bitirildi. 1974'te yapılması planlanan kazı için yeterince tarla kiralandı ve İkiztepe Köyü İlkokulu bahçesine bir laboratuvar yapıtının temeli atıldı.

II. SAMSUN BÖLGESİNDEKİ ARAŞTIRMALAR

Terme ve Çarşamba dışında Samsun'un öteki kazılarının sınırları içinde sistematik topraküstü incelemeleri geliştirildi.

1971 döneminde Samsun bölgesinde henüz arkeoloji literatürüne geçmemiş *üç*, 1972'de *on yedi* yerleşme saptamıştık; 1973'te ise bir kısmı höyük, bazıları yamaç, birkaçı da düz yerleşme olmak üzere yeniden *kırk iki* eski yerleşme daha bulduk. Henüz kesin etütleri bitirilmemiş olan bu çalışmalarımızın sonuçlarını çok kısa bir özet halinde sıralayalım:

A — Bafra yöresinde:

a) Derbent köyü - *Aşağı Tepe* (M. Ö. III. ve II. binyılı); aynı köyün güneyinde *düz yerleşme* (Geç - Antik Çağ).

b) Kamberli köyü yakını: *Katırdamı - Tepecik* (M. Ö. III. ve II. binyılı, Roma); aynı kesimde *Gâvurun Yeri* (Geç-Antik Çağ).

c) Terzili Köyü: *Zahna Mahallesi* (Geç-Antik Çağ ve aynı devre ait nekropol).

ç) Komşupınar köyü: *Böğürtlen Mahallesi* (Geç-Antik Çağ.)

d) İkizpınar (Ayazma) köyü: *Bakırdere Mahallesi, Cevizlik* ve *Koca Löp* mevkileri (üçünde de Geç-Antik Çağa ait kalıntılar).

e) Cırıklar köyünün kuzeydoğusunda ve güneybatısında (birer Geç-Antik Çağ yerleşmesi).

f) Beylikköy: *Tepecik* (Höyük yerleşmesi, eteğinde bir pınar, M.Ö. III., II. ve I. binyılı, bu arada boyalı Frig ç. - ç. parçaları).

B — Havza yöresinde:

a) Ilıca köyü yakını: *Kayalı Tepe* (M. Ö. III. ve I. binyılı, bu arada boyalı Frig ç. - ç. parçaları, Roma ve Geç-Antik Çağ); *Garco Tepe* öteki adı *Yusufun Tepesi* (M.Ö. III. ve I. binyılı, bu arada boyalı Frig ç. - ç. parçaları, Geç-Antik Çağ); *Ören Tepe* (M. Ö. III. ve I. binyılı, bu arada boyalı Frig geometrik ç. - ç. parçaları, Roma); *Cevizlik Tepe* (M. Ö. III. binyılı).

b) Kuşkonağı köyü yakını-Kayadere: *Çeş Tepesi* (M.Ö. III., II. ve I. binyılı, bu arada Frig ç. - ç. parçaları).

c) Demiryurt köyü yanı: *Patlanguç Tepe* (M.Ö. IV. binyılı sonu, III. ve II.? binyılı, Geç-Antik Çağ).

ç) Erikbelen köyü yakını: *Belalan Tepe* (M.Ö. III. ve II. binyıl)

d) Emircik köyünün kuzeybatısında: *Çam Tepe* (M.Ö. III. ve I. binyıl); aynı köyün yakınlarında: *Süleyman mevkii* (Frig, Hellenistik, Roma).

e) Yazıkışla köyü arazisinde: *Bacas Tepe* (M.Ö. III. binyılı, Frig ve geç devirler); aynı kesimde başka bir yerleşme (M.Ö. I. binyılı, Roma).

f) *Kayabaşı* (= *Tahna*) *köyü* (Geç-Antik Çağ, Bizans); aynı köyün 900 m. kadar batısında İstavroz Irmağının geçtiği dar ve sarp vadiyi birbirine bağlayan "*Kurt Köprüsü*" adında harap bir köprü. Temeller muhtemelen Geç-Antik Çağa ait, üstyapı -anlaşıldığına göre- Selçuk veya Osmanlı. Daha önce F. Cumont ve E. Cumont tarafından da görülen bu köprünün (krş. *Voyage d'exploration archéologique dans le Pont etc.*, cilt II, Bruxelles 1906, s. 128-129) sonraki inşasında eski devrin malzemesi (yapı taşları, iki yazıtı ve diğer molozları vs.) kullanılmıştır.

C — Vezirköprü yöresinde:

a) *Yağınözü köyü* güneybatısında: (M.Ö. III. binyılı yerleşmesi).

b) Aşağı Narlı köyünün güneydoğusunda: *Doğan Tepe* (M.Ö. III. ve II. binyılı).

c) Habip Fakı köyünün güneydoğusunda: *Kurudere mevkii* (Yoğun ve çok önemli M.Ö. III. binyılı yerleşmesi).

ç) Doyran köyü kuzeybatısında: *Kel Tepe* (M.Ö. III. ve II. binyılı, Geç-Antik Çağ).

d) *Adatepe köyü* (Geç-Antik Çağ, birkaç yazıt).

e) *Güder* ve *Boğazkoru* (= *Varadoy*) köyleri (Geç-Antik Çağ ve Bizans).

f) Vezirköprü'nün kuş uçumu 7 km. kuzeydoğusunda: *Oymaağaç-Höyük Tepe*. 1972'de bu höyüğün ilk tanımlamasını yapmıştık, 1973'te bu önemli höyükten kareleme ve istatistik metoduna göre ç. - ç. parçaları topladık (M.Ö. III., II. binyılı ve Frig).

Ç — Lâdik yöresinde:

a) Başlamış köyü yakını: *Dedealtı Tepesi* (Yamaç yerleşmesi, M. Ö. III. ve I. binyılı).

b) Aşağıgölyazı köyü: *Devşerkaya Tepesi*, öteki adı *Taşköprü* (M. Ö. III., II. ve I. binyılı, Geç-Antik Çağ).

c) Hamit Köyü: *Tombul Tepe* (M. Ö. III. ve II. binyılı).

ç) Cüceköy'ün kuzeybatısında: *Kilise Tepe* (M. Ö. III., II. ve I. binyılı, bu arada boyalı Frig ç. - ç. parçaları, Hellenistik, Geç-Antik Çağ).

d) Karaabdal köyü güneybatısında: *Kale Tepe* (M. Ö. III., II. ve I. binyılı, bu arada boyalı Frig ç. - ç. parçaları).

e) Mazlûmoğlu köyünün güneybatısında: *Köyiçi Tepesi*, öteki adı *Yurtyeri Tepesi* (M. Ö. III., ve I. binyılı, Bizans).

f) Başlamış köyünün batısında: *İnkaya* (Kaya mezarları, bunların doğu kesiminde olanlarından biri önünde M. Ö. III. binyılı yerleşmesi).

g) Büyükkızoğlu köyünün kuzeyinde: Kümbet Tepe (M. Ö. III., II. ve I. binyılı).

h) Toptepe yakını: *Çakılarası mevkii* (Geç-Antik, Bizans).

ı) Salur köyünün güneybatısında: *Yük Tepe* (M. Ö. III., II. ve I. binyılı, bu arada Frig ç. - ç. parçaları, Hellenistik, Roma). Daha önce bu höyükte sadece M. Ö. III. ve II. binyılı kalıntıları saptanmıştı.

D — Kavak yöresinde:

a) Kavak'ın 8 km. güneybatısında ve Samsun'a giden asfalt şosenin doğusunda: *Ay Tepe* (M. Ö. III., II. ve I. binyıl, bu arada boyalı Frig ç. - ç. parçaları. Hellenistik?, Roma?).

b) Aynı kesimde ve Ay Tepe'nin karşısında, asfalt şosenin batısında: *Dana basan Tepesi* (M. Ö. III., II. ve I. binyılı).

c) Çakallı: *Kaleyeri Tepesi* (M. Ö. III., II. ve I. binyılı, Hellenistik).

ç) Kavak'ın ykl. ol. 20 km. kuzeydoğusunda, Samsun'a giden asfalt yolun batısında: *Kale Tepe* (M. Ö. III., II.? ve I. binyılı).

d) Çakallı: *Çamlık mevkii* (Geç-AntikÇağ).

e) Susuz köyü güneydoğusu: *Tepesidelik Tepe* (M. Ö. III. binyılı).

f) Tatarmuslu köyünün güney-güneydoğusunda: *Hacıbaba Tepesi* (M. Ö. III., II. ve I. binyılı, Roma).

g) Yeralan köyü yakınında: *Güney Tepesi* (M. Ö. III., II. ve I. binyılı, Roma; etekte kaya mezarı).

h) Beyköy'ün güneyinde: *Asar Kale* (Geç-Roma, Bizans).

E — Samsun içi ve merkez ilçesi:

a) Amisos (Karasamsun): Bugünkü Samsun'un güneybatı kesiminde yer alan antik Amisos şehrinin akropolündeki çeşitli kalıntılar incelendi.

b) Küplüce (= Uzgur) köyünün kuzeydoğusunda: *Dedeüstü Tepesi* (M.Ö. III., II. ve I. binyılı); Dedeüstü Tepesinin güney-güneydoğusunda: *Bağ Tepesi* (M. Ö. III., II.? ve I. binyılı).

c) Ahulu köyü güneydoğusunda ve asfalt şosenin hemen kuzeyinde: *Gök Tepe* (M. Ö. III., II. ve I. binyılı, Roma).

F — Alaçam yöresinde: Alaçam'ın 2 km. kadar güneyinde İncirli mahallesi yakınında: Geç-Antik Çağ yerleşmesi.

G — Tümülüsler: Gerek Samsun ve gerek yukarıda adları anılan ilçelerin dolaylarında birkaçı daha önce bilinen, bir kısmı ise ilk defa tarafımızca görülen on altı tümülüsü de arkeolojik haritamıza işledik. Buradaki kısa raporumuzda onlardan ayrıca bahsetmeyeceğiz.

Böylece, 1973 dönemi incelemelerimiz Orta Karadeniz kesiminde gerek M.Ö. III., II. ve gerek I. binyılında yoğun yerleşmelerin varlığını göstermiş ve bu bölgenin Orta Anadolu ile yalnız Eski Tunç Çağında değil, aynı zamanda Hitit, özellikle Eski Hitit devrindeki ilişkilerine tanıklık eden arkeolojik belgeler sağlamıştır. M.Ö. I. binyılı yerleşmelerinin büyük bir kısmında tipik Frig çanak-çömleğinin bulunuşu ayrıca ilginçtir. Yine bu dönemdeki araştırmalarımız Orta Anadolu'yu M.Ö. III., II. ve I. binyılında Samsun'a bağlayan anayolun Kavak ilçesinden itibaren – genellikle doruk üzerinden seyreden eski şoseyi değil – bugünkü asfalt şosenin geçtiği doğal vadiyi esas itibariyle izlediğini göstermiştir; nitekim söz konusu vadinin her iki yakasında Kavaktan Samsun'a kadar höyük veya sürekli yamaç yerleşmelerinin belirli aralıklarla sıralanışı buna tanıklık etmektedir.

Yine söz konusu bölgelerin güney-kuzey bağlantısını sağlayan tâlî bir yolun da, Havza-Ilıca-Demiryurt-Çakıralan ve Kapıkaya üzerinden Kızılırmak vadisine girerek Bafra dolaylarına ulaştığını 1973 araştırmalarımızda ayrıca saptadık; daha engebeli ve dağlık bir kesimden geçen ve esas yolun her hangi bir neden ile kapatıldığı vakit kullanıldığı anlaşılan bu ikinci yolun üzerinde ve yakınında ayni surette M.Ö. III., II. ve I. binyıllarına ait höyük ve yamaç yerleşmeleri yer almaktadır.

Yurdumuzun pek az incelenmiş bölgelerinden biri olan Orta Karadeniz'in bu kesiminin arkeolojik ve tarihî sorunlarının açıklanmasına katkıda bulunabilmek için uzun süreli kazı çalışmalarına girişmeyi öngörmekteyiz. Bu amaçla kazmayı vuracağımız ilk yer olarak İkiztepe'yi seçmiş bulunuyoruz.

U. Bahadır Alkım

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ'NİN 1973 YILI ÇALIŞMA RAPORU

Bu yıl Basımevimiz için en verimli çalışma dönemi olmuştur. Yıl içinde 42 gün süren bir grev uygulamasına, geçen yıla oranla amortismanların % 17.08, personel giderlerinin % 14.60, işletme giderlerinin % 20.82 artmış olmasına ve üç yıldan beri saatlik maliyet fiyatlarının sabit tutulmasına rağmen geçen yıldan % 34.02 oranında fazla bir kâr sağlanabilmiştir.

Bu sonuç Basımevinin 1973'den evvelki yıllara oranla daha verimli çalışmış olması ile açıklanabilir.

Geçen yılla orantılı giderler ve kâr artışı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir :

Gider Bölümü	1972	1973	Artan Miktar	Artış Oranı
Amortisman	1.179.742,37	1.455.229,86	275.487,49	23,35
Personel Giderleri	6.340.305,46	7.266.163,72	925.858,26	14,60
İşletme Giderleri	2.978.731,78	3.598.993,32	620.261,54	20,82
Kâr	1.310.939,49	1.757.645,62	446.706,13	34,07
TOPLAM	11.809.719,10	14.078.032,52	2.268.313,42	

Amortismanlardaki artış yıl içinde yapılan itfalardan, personel giderlerindeki artış toplu sözleşme ile yapılan zam ve tanınan sosyal haklardan, işletme giderlerindeki artış ise işletme gereçlerinin fiyat artışından ileri gelmektedir.

Gider bölümünün ve kârın dağılım oranları şöyledir :

Gider Bölümleri	1972	1973
Amortisman	% 10,0	% 10,34
Personel Giderleri	% 53,7	% 51,61
İşletme Giderleri	% 25,2	% 25,56
Kâr	% 11,1	% 12,49
	100.00	100.00

Oran dağılımında geçen yıla nazaran önemli bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

Kârın işçilik cirosuna oranı yukardaki tabloda görüldüğü gibi % 12,49 olmasına mukabil kârın sermayeye oranı ise :

$$\frac{1.757.645,62}{7.000.000,00} = \%\ 25'10'\text{dur.}$$

Her iki oran da Basımevimizin verimli bir yıl geçirdiğini kanıtlamaktadır.

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ YÖNETİM KURULU

DENETLEME KURULU RAPORU

Sayın Kurulunuzca bizlere verilen denetleme görevi uyarınca Türk Tarih Kurumu ile Türk Tarih Kurumu Basımevi'nin 1973 yılı bilançoları, defter ve kayıtları incelenmiş, 1972 yılı bilançolarında yazılı değerlerin 1973 yılı hesaplarına devrolunduğu, yıl içerisinde yapılan giderler ile işlemlerin Yönetim Kurulu kararlarına ve Yönetmelik hükümlerine uygun yürütüldüğü saptanmıştır.

Kurum ve Basımevi'ne ait defter ve kayıtların düzenli, işlem ve varlıkların bunlara uygun olduğunu, Yüksek Kurulunuzun incelemelerine sunulan 1973 yılı bilançolarıyle kâr ve zarar cetvelinin yine bu kayıt ve belgelere dayandığını arz ve tasdikini rica ederiz.

Devamlı gelişme kaydeden ve Ankara'da sınaî kuruluşlar içinde çalıştırdığı işçi sayısı bakımından üçüncü duruma ulaşan Basımevi'nin 1973 yılı bilançosu umut vericidir.

Yatırımların toplamı 20 milyona yaklaşan, ambarlarında 4 milyona yakın malzeme bulunan Basımevi, özkaynağı her ne kadar 13,8 milyona varmakta ise de, işletme sermayesi sıkıntısı çekmekte olup 10 milyona yakın taze sermayeye ihtiyacı vardır.

Bu nedenle, Türk Tarih Kurumu'na geçmemiş kârlardan oluşan 3.470.970,63 Tl. ile bu yılki kâr payı olan 1.299.675,36 Tl. ki ceman 4.770.645,99 Tl.ndan ibaret borcunun 3 milyon lirasının sermaye hesabına devriyle sermayesinin 10 milyon liraya çıkarılmasının yerinde olacağı düşüncesiyle bu hususu Genel Kurul'un yüksek onayına sunuyoruz.

İş hacmi, işçi sayısı, ileri işletme yöntemleri ve bunlara uygun muhasebe ve maliyet hesaplarıyle yerleşmiş modern bir sanayi kuruluşu durumuna gelen ve doyurucu bir kâr sağlayan Basımevi'nin bugünkü koşullarla çalışmasının anormal imkânsız derece güç olması karşısında, anonim ortaklık statüsü içinde gerçek hüviyetini alması, müessese için olduğu kadar Kurum için de çok yararlıdır. Fizibilite raporları ve statüsü hazırlanmış, ortaklık sermayesine esas olacak değerleri mahkemece saptanmış olduğu cihetle, kanunî formalitelerinin tamamlanması yolunda Genel Kurulumuz tarafından bir karara varılmasını önemle dileriz.

DENETLEME KURULU

PROF. DR. SEMAVİ EYİCE
T. T. K. Üyesi

FAKİHE ÖYMEN
T. T. K. Üyesi
(Bulunamadı)

PROF. DR. NİMET ÖZGÜÇ
T.T.K. Üyesi

ESİN SANKUR
Türkiye İş Bankası
Muhasebe Müdürü

4045- F. 14 H-5

TÜRK TARİH KURUMU'NUN 1973 YILI BİLANÇOSU

AKTİF

KASA	241.339,90
BANKALAR	30.455,02
30.109,65 İş Bank. 6635 Hes.	
345,37 Merkez B. 350902010	
BANKA HİSSE SENETLERİ	350.000,—
DEMİRBAŞLAR	3.483.972,97
1.005.189,16 Kurum	
2.396.682,80 Kitaplık	
82.101,01 Kazı	
AMBAR	7.241.374,50
BELLETEN	2.877.250,—
YAYIN VE FOTO GEREÇLERİ	426.396,80
423.967,86 Yayın Gereçleri	
2.428,94 Foto "	
TAKIM AVADANLIK	148.047,89
BORÇLULAR	569.380,37
81.144,82 Muhtelif	
290.554,38 Telif-Tercüme Avansları	
6.336,40 Kredili Kitap Satışları	
19.810,67 Bilim, Araştırma ve Konferanslar	
3.653,— Basılmakta Olan Yapıtlar	
30.981,32 Peşin Ödenen Kitap ve Dergi Par.	
15.338,39 Dış Kitapçılar	
28.656,31 İç Kitapçılar	
34.495,08 Kazı Avansları	
58.410,— Görevli Avansları	
BASIMEVİ CARİ HESABI	10.418.509,92
BASIMEVİ SERMAYESİ	7.000.000,—
TAŞINMAZ DEĞERLER	8.717.242,79
TOPLAM	41.503.970,16
NÂZIM HESAPLAR	99.300,—

PASİF

GENEL VARLIKLAR	23.971.279,40
SATILACAK KURUM YAYINLARI	10.118.624,50
KANUNÎ KESİNTİLER	23.229,51
12.396,08 S. Sigorta Primleri	
9.644,98 G. Vergisi	
1.188,45 M. Denge Vergisi	
EMANETLER	1.500,—
ALACAKLILAR	167.677,54
48.639,92 Çeşitli	
119.037,62 Dış Kitapçılar	
BELLETEN ABONELERİ	800,—
TEMİNATLAR	1.525,—
BANKALAR	6.947.539,29
5.951.721,98 İş Bank. 82555 Hes.	
995.817,31 İş Bank. 20184 Hes.	
İHTİYAT FONU	271.794,92
	41.503.970,16
	99.300,—

31. 12. 1973

Muhasebeci Y.
İLHAN BATMAZ

Genel Müdür
ULUĞ İĞDEMİR

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ
1973 YILI BİLANÇOSU

AKTİF

SABİT KIYMETLER		19.088.562,06
Bina	1.041.010,86	
Demirbaşlar	16.778.016,20	
Arsa	1.269.535,00	
BAĞLANMIŞ KIYMETLER		336.715,78
Depozitolar	10.735,00	
Geçici Aracı Hesaplar	261.935,02	
Tasarruf Bonoları	9.330,00	
Akreditifler	54.715,76	
İŞLETME KIYMETLERİ		3.850.358,69
Kağıt Ambarı	1.621.208,73	
Mürekkep Ambarı	337.187,70	
Klişe Ambarı	531.842,24	
Ofset Ambarı	803.198,49	
Cilt Ambarı	125.214,38	
Plâstik Ambarı	101.890,22	
Yedek Parça Ambarı	89.725,56	
Emanet Ambarı	20.340,00	
Sair Malzeme Ambarı	219.751,37	
KISA VADEDE PARAYA ÇEVRİLEBİLEN KIYMETLER		9.899.508,15
Müşteriler	3.944.164,69	
Borçlular	2.700.611,76	
İş Avansları	3.131.250,00	
Senetler	123.481,70	
EMRE AMADE KIYMETLER		764.388,16
Kasa	14.041,44	
Bankalar	750.346,72	
İşbank	1.869,89	
Akbank	741.426,78	
Öğretmen. Ban.	7.050,05	
NÂZIM HESAPLAR		1.429.886,21
Teminat Mektupları		
		35.369.419,05

PASİF

SERMAYE		7.000.000,00
İHTİYATLAR ve FONLAR		6.804.915,57
Yetiştirme fonu	263.905,60	
Birikmiş Amortis.	6.541.009,97	
UZUN VADELİ BORÇLAR		10.418.509,92
TTK Avans Hesabı	3.470.970,63	
İşbank 20184 Hes. Kul.	995.817,31	
İşbank 82555 Hes. Kul.	5.951.721,98	
KISA VADELİ BORÇLAR		7.949.131,73
Müşteri Avansları	4.065.458,15	
Alacaklılar	1.215.233,13	
Kanunî Kesintiler	278.545,23	
Emanetler	22.034,75	
Senetler	1.874.500,25	
Bankalar	493.360,22	
KARŞILIKLAR		9.330,00
NÂZIM HESAPLAR		1.429.886,21
Teminat Mektupları		
KÂR - ZARAR HESABI		1.757.645,62
1973 Yılı Kârı		
		35.369.419,05

İd. Ydm.
TARIK GÜNER

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ

1973 YILI KÂR ve ZARAR TABLOSU

GİDERLER			GELİRLER		
AMORTİSMANLAR		1.381.285,99	İŞLETME GELİRLERİ		13.316.931,56
İTFA OLUNAN DEMİRBAŞLAR		59.901,98	Baskı İşi Gelirleri	12.640.047,06	
İLK TESİS GİDERLERİ		14.041,89	Envanter	676.884,50	
PERSONEL GİDERLERİ		7.266.163,72	KLİŞE İŞİ GELİRLERİ		278.784,75
Ücretler	5.347.990,76		KIRPINTI KÂĞIT SATIŞLA.		200.575,50
Fazla Mesailer	513.312,21		KIRPINTI PLÂSTİK SATIŞLA.		159.707,50
Tazminatlar	152.516,57		I. B. M. GELİRLERİ		29.038,80
İkramiyeler	59.186,94		SAİR GELİRLER		92.994,41
Sosyal Yardımlar	520.302,46				
Sos. Sig. İşveren His.	672.854,78				
İŞLETME GİDERLERİ		3.598.993,32			
Işık	30.087,69				
Kuvvet	94.315,85				
Su	44.876,78				
Sigorta	93.892,46				
Faizler	1.060.490,91				
Malzeme	540.066,06				
Tamir Revizyon	196.093,28				
Ambar ve Maltepe Tesisleri Kirası	435.160,57				
IBM Makina Kira	741.214,55				
Sair Giderler	362.795,17				
KÂR		1.757.645,62			
		14.078.032,52			14.078.032,52

İd. Ydm.

TARIK GÜNER

TÜRK TARİH KURUMU KİTAP SERGİSİ

Yapı ve Kredi Bankası Kültür ve San'at hizmetleri arasında düzenlemekte olduğu sergilerden 113. sünü Kurumumuzun yayınlarına ayırmış ve Galatasaray'daki Merkez binasının sergi salonunda 22 Nisan - 11 Mayıs 1974 tarihleri arasında sergiyi açık bulundurmuştur. Sergiyi gezenler Kurum yayınlarını gerek konu ve gerekse baskı bakımından çok beğenmişlerdir.

Yapı ve Kredi Bankasının Kurumumuza karşı gösterdiği bu yakın ilgiye en içten teşekkürlerimizi sunmak isteriz.

MUSTAFA KEMAL ARIBURNU'NDA SERGİSİ

Türk Tarih Kurumu büyük tarihî olayları canlandıran sergilerinden bir yenisini 25 Nisan 1974'de Kurum merkezinde düzenlemiştir. Arıburnu savaşlarının 59. yıldönümüne rastlayan bu sergi Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi profesörlerinden operatör Dr. Demir Uğur tarafından hazırlanmıştır. Atatürk'e beslediği derin sevgi ve bağlılığın etkisi ile Arıburnu savaşlarının stratejik ve taktik yönlerini inceleyerek renkli haritalar, krokiler ve kabartmalarla canlandıran ve çeşitli kaynaklardan çok değerli bilgi toplayan ve hele son erine kadar şehit olan 57. alayın komutan ve subaylarının adlarını Genel Kurmay arşivlerinden saptayan Sayın Prof. Demir Uğur'un bu orijinal ve anlamlı sergisi, büyük ilgi gördü.

Açılış törenine katılanlar ve hele bu savaşta şehit olan 57. alay komutanı Hasan Avni Beyin oğlu, soyadını bu savaşın adı olarak Atatürk'ten almış bulunan Cumhuriyet Senatosu Başkanı Sayın Orgeneral Tekin Arıburun, Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesinin sayın başkanı ve üyeleri sergiyi heyecanla izlediler.

Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Enver Ziya Karal çok duygulu bir konuşma ile sergiyi açtıktan sonra sözü Sayın Arıburun'a bıraktı. Arıburun şehit babasının büyük kahramanlıklar gösterdiği bu savaşı, Atatürk'ten dinledikleri ile birlikte, gözleri yaşartan sözlerle dile getirdi.

Türk Tarih Kurumu bu serginin de, ötekiler gibi, küçük ve özenle basılmış bir kataloğunu bastırdı.

Prof. Dr. SEMAVİ EYİCE BELÇİKA AKADEMİSİNE ÜYE SEÇİLDİ.

Üyelerimizden ve İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi profesörlerinden Dr. Semavi Eyice, Belçika Bilim, Edebiyat ve Güzel Sanatlar Akademisine, Akademinin Güzel Sanatlar bölümünün 6 Haziran 1974 tarihinde yaptığı toplantıda üye seçilmiş ve durum kendisine 14 Haziran 1974 tarihli bir belge ile duyurulmuştur. Arkadaşımızı en içten duygularla kutlar ve bilim yaşamında daha büyük başarılar dileriz.

Propriétaire : La Société Turque d'Histoire
Directeur responsable : Uluğ İğdemir

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Etudes : **Page**

Atasoy, Sümer: Les Tumuli de la région d'Aphrodisias (en turc, avec 21 fig.) 351

——— : Résumé en anglais de l'article ci-dessus mentionné 358

Çambel, Halet: (en anglais) The Southeast Anatolian Prehistoric Project and its Significance for Culture History (18 fig.) 361

Derin, Fahri Ç.: Chronique de Tüfengçi-başı Ârif Efendi (en turc).... 379

Özkaya, Dr. Yücel: Situation intérieure de la Turquie selon les "Adalet-name" promulgués au XVIII e siècle (en turc, 7 photocopies) 445

Jäschke, Gotthard: La seconde proposition d'entente de Mehmet VI à l'Angleterre (en turc) 493

——— : Résumé en allemand de l'article ci-dessus mentionné 497

Traductions :

Kaldy-Nagy Gy.: (Trad. en turc: Karadeniz Şadan) : L'influence du Système du Timar sur la production agricole en Hongrie 499

Bibliographie :

Tansel, Fevziye: Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih devri* (La période du Conquérant dans l'architecture ottomane)- 855-886 (1451-1481) V. III 509

Karadeniz, Şadan: Parmi les Livres 517

Information:

Assemblée Générale de la Société Turque d'Histoire 527

Exposition de Livres de la Société Turque d'Histoire 562

L'exposition : Mustapha Kemal à Arıburnu 562

Election du Prof. Dr Semavi Eyice comme membre à l'Académie Royale de Belgique 562

Sur la couverture : Aiguière à filtre du XVIIIe siècle avant notre ère, découverte au niveau Ib des fouilles de Kültepe.

BELLETEN

PÉRIODIQUE TRIMESTRIEL

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome : XXXVIII No : 151

Juillet 1974

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 7 4